

**Matični odbor za područje humanističkih znanosti
- polje filozofije i teologije**

KLASA: UP/I-640-03/13-01/2099

URBROJ: 355-06-04-18-0006

Zagreb, 15. ožujka 2019.

Na temelju članka 37. stavka 4. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (Narodne novine, broj 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 2/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15 i 131/17) Matični odbor za područje humanističkih znanosti – polje filozofije i teologije, na 11. sjednici održanoj 15. ožujka 2019. donosi

ODLUKU

o oduzimanju znanstvenog zvanja

Dr. sc. TOMISLAVU JANOVIĆU, docentu na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, oduzima se znanstveno zvanje višega znanstvenog suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti – polje filozofija, u koje je izabran Odlukom Matičnoga odbora za područje humanističkih znanosti – polje filozofije i teologije od 16. siječnja 2014. (klasa: UP/I-640-03/13-01/2099; ur.br.: 355-06-04-14-0002).

Obrazloženje

Odgovarajućom primjenom odredaba članka 35. i sukladno članku 37. stavku 3. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu Odlukom Znanstveno-nastavnoga vijeća, klasa 640-01/18-2/0014, ur. broj 380-1/1-18-018 od 5. prosinca 2018. pokrenuli su postupak oduzimanja znanstvenoga zvanja višega znanstvenoga suradnika doc. dr. sc. Tomislavu Janoviću zbog razloga propisanoga člankom 37. stavkom 2. točkom 1. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (Narodne novine, broj 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 2/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15 i 131/17).

U postupku koji je prethodio toj odluci Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, kao znanstvena organizacija ovlaštena za provedbu dijela postupka izbora u znanstveno zvanje u znanstvenom području humanističkih znanosti, znanstvenom polju filozofije:

- na elektroničkoj sjednici Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu održanoj od 29. rujna do 2. listopada 2013. imenovao je stručno povjerenstvo za izbor jednog nastavnika u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednog profesora za znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filozofija (klasa: 030-02/13-2/27, ur. broj: 380-1/1-13-28),
- na temelju izvješća toga stručnoga povjerenstva od 29. studenoga 2013. na sjednici Znanstveno-nastavnoga vijeća 3. prosinca 2013. Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu utvrdili su da pristupnik na natječaj za izvanrednoga profesora doc. dr. sc. Tomislav Janović nema izbor u više znanstveno zvanje, ali da ispunjava sve uvjete za izbor u znanstveno zvanje višega znanstvenog suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti – polje filozofija te su dali pozitivno mišljenje i prijedlog (klasa 640-01/13-2/64, ur. broj 380-1/1-13-6), temeljem kojega je Matični odbor za područje humanističkih znanosti – polje filozofije i teologije 16. siječnja 2014. donio odluku o izboru (klasa: UP/I-640-03/13-01/2099; ur. broj: 355-06-04-14-0002),
- na temelju Prijedloga od 23. kolovoza 2018. za razrješavanje, u zakonski propisanoj proceduri, pravnih posljedica napredovanja doc. dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika i u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednoga profesora, na sjednici

Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu održanoj 28. rujna 2018. pokrenut je postupak preispitivanja Mišljenja i prijedloga Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, klasa 640-01/13-2/64, ur. broj 380-1/1-13-6, od 3. prosinca 2013. i imenovanoje stručno povjerenstvo radi davanja mišljenja o ispunjenju uvjeta i utemeljenosti prijedloga za izbor u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti, polju filozofije (klasa: 640-01/18-2/0010, ur. broj: 380-1/1-18-008).

- na temelju Izvješća toga stručnoga povjerenstva od 4. prosinca 2018. na sjednici Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu 5. prosinca 2018. stavljeno je izvan snage Mišljenje i prijedlog Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija od 3. prosinca 2013., utvrđenoje da pristupnik doc. dr. sc. Tomislav Janović u trenutku izbora u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika nije ispunjavao propisane uvjete za izbor, te je pokrenut postupak oduzimanja znanstvenoga zvanja i 6. prosinca 2018. predmet dostavljen na provedbu Matičnomu odboru za područje humanističkih znanosti – polja filozofije i teologije.

Matični odbor utvrdio je da tekst pod naslovom *Prema dualizmu* (IBIS-grafika, 2014.), koji je 22. studenoga 2013. dr. sc. Tomislav Janović priložio u Prijavi na natječaj, ne može priznati kao objavljena znanstvena knjiga, ni kao tekst knjige priređene za tisak, odnosno kao znanstveni rad a3, a to je bio nužan uvjet za izbor u zvanje višega znanstvenoga suradnika. Pristupnik, prema natječajnoj dokumentaciji koju je predao 22. studenoga 2013., nije ispunjavao nužne uvjete niti je, bez teksta vrednovanoga kao knjiga (rad a3) s 11,25 bodova, imao dostatan broj bodova za izbor u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika.

Matični odbor prihvatio je prijedlog privremenoga Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu te na 11. sjednici održanoj 15. ožujka 2019. donio odluku o oduzimanju znanstvenog zvanja višega znanstvenog suradnika.

UPUTA O PRAVNOM LIJEKU: Protiv ove odluke pristupnik nema pravo žalbe, ali može pokrenuti upravni spor pred Upravnim sudom u Zagrebu u roku od 30 dana od dana dostave pristupniku. Tužba se predaje Upravnom sudu u Zagrebu neposredno u pisanom obliku, usmeno na zapisnik ili se šalje preporučenom poštom.

Predsjednik Matičnog odbora:

Prof. dr. sc. Lino Veljak

Odluka se dostavlja:

1. Dr.sc. Tomislav Janović
2. Hrvatski studiji u Zagrebu
3. Ministarstvo znanosti i obrazovanja
4. Pismohrana, ovdje

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb	
Datum upisa: 21.3.2019. 0:00:00	
Klasifikacijska oznaka: 640-03/19-2/0009	
Urudžbeni broj: 380-3/4-19-003	Priloga: 0

**Matični odbor za područje humanističkih znanosti
- polje filozofije i teologije**

Klasa: UP/I-640-03/13-01/2099

Ur.br.: 355-06-04-14-0002

Zagreb, 16. siječnja 2014.

Na temelju članka 35. i 95. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (NN 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13) Matični odbor za područje humanističkih znanosti – polje filozofije i teologije, na 3. sjednici održanoj 16. siječnja 2014. donosi

ODLUKU
o izboru u znanstveno zvanje

Dr.sc. TOMISLAV JANOVIĆ, docent Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, izabire se u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti – polje filozofija.

O b r a z l o ž e n j e

Sukladno članku 35. i 95. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju pristupnik se javio na natječaj koji su raspisali Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, za izbor u znanstveno-nastavno zvanje.

Temeljem članka 95. st. 3. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, na Matičnom se odboru provodi postupak izbora u znanstveno zvanje.

Na prijedlog Stručnog povjerenstva imenovanog na sjednici Znanstveno-nastavnog vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu dana 02. listopada 2013., koje je za pristupnika dalo svoje mišljenje o ispunjenju uvjeta iz Pravilnika o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja – čl.1. tč.6. humanističke znanosti (NN 84/05), Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu na sjednici održanoj 03. prosinca 2013. utvrdilo je da pristupnik ispunjava sve uvjete za izbor u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti – polje filozofija.

Matični odbor prihvatio je prijedlog Znanstveno-nastavnog vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu te na 3. sjednici održanoj 16. siječnja 2014. izabrao pristupnika u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika.

POUKA O PRAVNOM LIJEKU: Protiv Odluke o izboru u znanstveno zvanje pristupnik nema pravo žalbe, ali može pokrenuti upravni spor.

Odluka se dostavlja:

1. dr.sc. Tomislav Janović
2. Hrvatski studiji u Zagrebu
3. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta

Predsjednik Matičnog odbora

Prof. dr. sc. Stjepan Baloban

Prof. dr. sc. Ante Čović

član privremenoga Znanstveno-nastavnoga
vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu

Zagreb, 23. kolovoza 2018.

Izv. prof. dr. sc. Mario Grčević

Pročelnik Hrvatskih studija
Sveučilišta u Zagrebu
Borongajska cesta 83d
10000 Zagreb

PREDMET:

- a) Potica za provedbu Zaključka privremenoga ZNV-a Hrvatskih studija od 30. siječnja 2017. te za cjelovitu etičku valorizaciju postupka nezaslužnog napredovanja **doc. dr. sc. Tomislava Janovića** u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika i u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora
- b) Prijedlog za razrješavanje pravnih posljedica ovog slučaja u zakonski propisanoj proceduri

Poštovani gospodine pročelnice,

privremeno Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija (ZNV) na sjednici 30. siječnja 2017. posebnim je zaključkom dalo poticaj da se pred Etičkim povjerenstvom pokrene postupak kojim bi se, u prvom redu, provjerila etičnost ponašanja sudionika u postupku izbora **doc. dr. sc. Tomislava Janovića** u znanstveno zvanje višega znanstvenog suradnika i znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora s obzirom na činjenicu da je postupak napredovanja doc. dr. sc. Tomislava Janovića proveden na temelju *de facto* nepostojeće knjige, odnosno na temelju pogrešno navedenih podataka o knjizi koja je u oba izborna postupka predstavljala nužni uvjet za napredovanje. U zaključku Znanstveno-nastavnog vijeća spominju se i druga etički sporna ponašanja u sklopu ovog postupka.

Svrha je ovog dopisa dvojaka. S jedne strane želio bih podsjetiti na spomenuti zaključak ZNV-a te potaknuti njegovu provedbu, budući da nije poznato da bi inicirani postupak do danas bio pokrenut. S druge strane želim skrenuti pozornost na okolnost da je navođenje lažnih podataka o knjizi kao nužnom izbornom uvjetu svakako bilo krucijalni etički prijestup u postupku izbora doc. dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika i u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora, ali da je taj izborni postupak bio kompromitiran i nizom drugih etički spornih ponašanja. Stoga je metodološki nužno uzeti u obzir i razmotriti sve potencijalne etičke devijacije koje su u postupku došle do izražaja te donijeti cjelovitu etičku valorizaciju slučaja.

Slučaj je jedinstven ne samo po tome što u sebi objedinjuje više etički spornih radnji nego i po tome što su ti prijestupi počinjeni dosluhom više aktera. Nezasluženi izbor u više znanstveno i znanstveno-nastavno zvanje doc. dr. sc. Tomislava Janovića postao je tako okvirom za neetično ponašanje, u prvom redu, samoga kandidata, a potom i članova stručnog povjerenstva te drugih posrednih sudionika u pothvatu (recenzenti fiktivne knjige, urednik, direktorica izdavačke kuće) koji su kandidata podržali u nečasnoj namjeri da nezasluženo, tj. bez zadovoljavanja propisanih uvjeta bude izabran u više znanstveno i znanstveno-nastavno zvanje te tako ostvari nepripadnu materijalnu i nematerijalnu korist u vidu nezasluženog akademskog statusa. Utoliko bi se u ovom slučaju moglo govoriti o udruženom pothvatu akademskog nepoštenja. Slučaj će u nastavku biti raščlanjen, detaljno obrazložen i potkrijepljen odgovarajućom dokumentacijom.

Raspisivanje natječaja na osobni zahtjev kandidata

Zahtjev za raspisivanje natječaja za izbor u više znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora podnio je, kako stoji u Odluci o raspisivanju natječaja i imenovanju stručnog povjerenstva, kandidat doc. dr. sc. Tomislav Janović „radi protoka vremena na koje je ranije biran“. Znanstveno-nastavno vijeće HS na elektroničkoj sjednici, održanoj od 30. rujna do 2. listopada 2013., prihvatilo je zahtjev kandidata te donijelo Odluku o raspisivanju natječaja i imenovanju Stručnog povjerenstva za davanje mišljenja o ispunjavanju uvjeta pristupnika za izbor u sastavu: izv. prof. dr. sc. Zvonimir Čuljak, predsjednik, prof. dr. sc. Josip Talanga, član i prof. dr. sc. Boran Berčić, član (PRILOG 1). Postavlja se pitanje kako je ZNV moglo prihvatiti zahtjev kandidata kada sa zahtjevom uopće nije bilo upoznato. Naime, u privitku poziva na elektroničku sjednicu, koja je održana od 30. rujna do 2. listopada 2013., nije bio priložen zahtjev doc. dr. sc. Tomislava Janovića nego samo prijedlog odluke o kojoj se glasovalo. Postavlja se daljnje pitanje na temelju čega su onda članovi ZNV-a uopće donijeli odluku o raspisivanju natječaja i imenovanju stručnog povjerenstva. Proizlazi da je odluka donesena isključivo na temelju prijedloga te iste odluke.

Natječaj je raspisan za izbor nastavnika u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednog profesora „za rad na znanstveno-nastavnim i znanstveno-istraživačkim poslovima na Odjelu za filozofiju i Odjelu za komunikologiju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu“, a objavljen je u „Narodnim novinama“ broj 129/13 od petka 25. listopada 2013. (<https://narodne-novine.nn.hr/clanci/oglas/2522191.html>) s otvorenim rokom za prijave od 30 dana, zaključno do ponedjeljka 25. studenoga 2013. Na natječaj se prijavio samo jedan pristupnik – doc. dr. sc. Tomislav Janović.

Treba napomenuti da **za raspisivanje ovog natječaja nije bila pribavljena suglasnost Sveučilišta u Zagrebu**, što je bio uobičajeni sastavni dio procedure raspisivanja natječaja na Sveučilištu kada se natječaj raspisuje za izbor u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto. Obveza pribavljanja suglasnosti Sveučilišta proistječe iz članka 53. stavka 2. i članka 109. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju i članka 105. Statuta Sveučilišta u Zagrebu.

S obzirom na činjenicu da je natječaj za izbor u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednog profesora raspisan na zahtjev pristupnika, što je kao preduvjet u prvom koraku

podrazumijevalo izbor u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika, pristupnik je kao „osoba koja smatra da ispunjava uvjete za izbor u određeno zvanje“ (čl. 33., st. 2. ZZDVO) bio dužan, sukladno čl. 35. stavku 1. ZZDVO, zajedno sa zahtjevom za izbor u više zvanje podnijeti i dokaze o ispunjavanju uvjeta za izbor u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika.¹ Nije poznato postoji li uopće zahtjev pristupnika za raspisivanje natječaja u pisanom obliku i, ako postoji, što je pristupnik u smislu dokaza o ispunjavanju uvjeta priložio uz zahtjev. Međutim, iz *Potvrde o prihvaćanju rukopisa knjige za objavljivanje*, koju je priložio prijavi na natječaj i koja je datirana 15. studenoga 2013., dakle u vrijeme otvorenog natječajnog roka, evidentno je da **pristupnik zahtjev za raspisivanje natječaja nije podnio, odnosno nije mogao podnijeti u skladu s navedenom zakonskom odredbom.**

Sadržaj natječajne dokumentacije

Uz prijavu na natječaj (PRILOG 2), koja je predana preko urudžbenog zapisnika 22. studenoga 2013., pristupnik je priložio ukupno 15 dokumenata. Izdvajamo dokumente koji su od posebne važnosti u kontekstu ove predstave:

- 1) Znanstvena i stručna bibliografija;
- 2) Izjava o zadovoljavanju uvjeta za izbor u znanstveno-nastavno zvanje;
- 3) Potvrda nakladnika Ibis-grafika da je knjiga *Prema dualizmu* recenzirana i prihvaćena za objavljivanje kod tog nakladnika;
- 4) CD s digitalnom verzijom znanstvene knjige i znanstvenih članaka objavljenih nakon posljednjeg izbora u znanstveno zvanje.

„Znanstvena i stručna bibliografija“ (PRILOG 3) sadrži odvojene popise znanstvenih radova pristupnika objavljenih nakon posljednjeg izbora (2008.-2013.), znanstvenih radova objavljenih do posljednjeg izbora (do 2008.) te stručnih radova i prijevoda. U prvom odjeljku navedeni su znanstveni radovi objavljeni nakon posljednjeg izbora (2008.-2013.) i to dva znanstvena rada u kategoriji a1, dva znanstvena rada u kategoriji a2 i znanstvena knjiga kao znanstveni rad u kategoriji a3. Znanstvena knjiga navedena je u punom i preciznom bibliografskom opisu: „Pećnjak, Davor; Janović, Tomislav: *Prema dualizmu*, Zagreb: IBIS grafika, 2013. (ISBN:953-6927-76-9)“. U dodatnom komentaru pristupnik daje pobližu kvalifikaciju: „znanstvena knjiga prihvaćena za objavljivanje kod domaćeg izdavača: priložena potvrda izdavača i računalni ispis knjige ...“ te u bilješci² navodi bodovni izračun za vrednovanje knjige prema Pravilniku o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja. Svakako je neumjesno da pristupnik, uz podatak o opsegu knjige, navodi i kategorizaciju vrsnoće rada, što je u isključivoj nadležnosti stručnog povjerenstva, te sam sebi daje najvišu ocjenu (izvorni znanstveni rad).

„Izjava o zadovoljavanju uvjeta za izbor u znanstveno-nastavno zvanje“ (PRILOG 4), koju je pristupnik priložio prijavi, zapravo uopće nije trebala dospjeti u natječajnu dokumentaciju.

¹ „Zahtjev za izbor u znanstveno zvanje podnosi se ovlaštenoj znanstvenoj organizaciji, zajedno s dokazima o ispunjavanju uvjeta za izbor u određeno zvanje“ (Čl. 35. st. 1. ZZDVO)

² „Bodovanje: opseg 7,5 araka x 1,5 (polje: filozofija) x 1 (mjesto: časopis/nakladnik a2) x 1 (vrsnoća: izvorni znanstveni rad) x 1 (koautorstvo s jednim autorom) = **11,25 bodova**“

Trebala je biti sastavnim dijelom zahtjeva za pokretanje postupka izbora u viša zvanja, koji je pristupnik, kako stoji u Odluci o raspisivanju natječaja, podnio Znanstveno-nastavnom vijeću Hrvatskih studija, bez obzira što taj zahtjev nikada nije stigao do Znanstveno-nastavnog vijeća. I što je još važnije, tvrdnje o ispunjavanju uvjeta, iznesene u izjavi, trebale su biti potkrijepljene dokazima. Izjava pristupnika o ispunjavanju uvjeta za izbor u zvanje nije naime namijenjena stručnom povjerenstvu koje ocjenjuje rezultate natječaja nego stručnom vijeću koje donosi odluku o raspisivanju natječaja. U *Izjavi* pristupnik navodi uglavnom nepotkrijepljene podatke o svom znanstvenom i nastavnom radu koji ga, po njegovu mišljenju, kvalificiraju za izbor u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika, odnosno u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora. U sklopu nabiranja navodnih činjenica pristupnik potvrđuje da ima „znanstvene radove koji predstavljaju značajan doprinos znanosti, od kojih je znanstvena knjiga (rad a3) u postupku objave“. Zatim izrečeno još jednom potvrđuje i dodaje autorstvo sveučilišnih skriptata: „Koautor sam znanstvene knjige i autor sveučilišnih skripta koja su kao nastavni tekst pozitivno ocijenjena od strane stručnog povjerenstva te objavljena na mrežnoj stranici Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu“.

U „Potvrdi nakladnika *Ibis-grafika* o prihvaćanju rukopisa za objavljivanje“ (PRILOG 5), koja je datirana 15. studenoga 2013., stoji: „Rukopis *Prema dualizmu* autora Davora Pećnjaka i Tomislava Janovića koji su recenzirali dr. sc. Dušan Dožudić i dr. sc. Boris Kožnjak prihvaćen je za objavljivanje u našoj nakladi. Rukopisu je dodijeljen ISBN 953-6927-76-9.“ Potvrdu je potpisala direktorica *Ibis-grafike* mr. sc. Saša Krnic.

Na „CD-u s digitalnom verzijom znanstvene knjige i znanstvenih članaka objavljenih nakon posljednjeg izbora u znanstveno zvanje“ (PRILOG 6) nalaze se četiri znanstvena članka i digitalna verzija knjige *Prema dualizmu*. Fizički ispis digitalne verzije knjige, koji prilažem ovoj predstavi (PRILOG 7), napravljen naknadno s izvornog CD-a iz prijave na natječaj. O sadržaju „digitalne verzije znanstvene knjige“ bit će još riječi. Ovdje navodim samo nekoliko osnovnih podataka o knjizi kakva je priložena prijavi na natječaj:

- 1) **Opseg knjige:** podatak o opsegu knjige dao je sam kandidat koji je jedan od suautora. U dokumentu, koji je pod nazivom „Znanstvena i stručna bibliografija“ priložen prijavi na natječaj (prilog 2), doc. dr. sc. T. Janović navodi podatak da knjiga ima opseg od **7,5 autorskih araka**, što bi preračunato u autorske kartice **iznosilo 120 autorskih kartica**. Autorski arak broji 28.800 znakova s prazninama i sastoji se od 16 autorskih kartica, što znači da jedna autorska kartica sadrži 1.800 slovnih mjesta. S obzirom na činjenicu da na jednu tiskanu stranicu knjige u pravilu stane između 1,5 do 2 autorske kartice, digitalna verzija ove knjige u tiskanom bi obliku mogla doseći opseg između 60 i 90 stranica. Teško je već prema opsegu koji navodi kandidat, ne ulazeći pritom u točnost njegova navoda niti u sporni sadržaj, zamisliti takvu knjigu na policama neke knjižare ili knjižnice, posebice u slučaju kada je potpisuju dva autora. Slika je još poraznija uzmemo li u obzir „prijeveru u prijeveri“, odnosno činjenicu da je pristupnik u natječajnoj prijavi naveo lažan podatak o stvarnom opsegu knjige. Priložena „digitalna verzija znanstvene knjige“ egzaktno broji **204.043 znakova s prazninama**, što podijeljeno s 28.800 slovnih mjesta daje iznos od **7 autorskih araka** ili pak podijeljeno s 1.800 slovnih mjesta iznosi **113 autorskih kartica**.

2) **Struktura knjige:** knjiga je strukturirana u 13 poglavlja.

Sadržaj	
1. PREMA DUALIZMU.....	5
2. KAKO SE ELIMINATIVIZAM ELIMINIRAO.....	9
3. DUALIZAM U PROŠLOSTI.....	19
4. IDENTITET I RAZLIČITOST SVOJSTAVA I DOGAĐAJA	27
5. 2D ARGUMENT.....	31
6. ARGUMENT ZA JEDNOSTAVNOST.....	35
7. SPECIFIČNI ARGUMENT ZA DUALIZAM SVOJSTAVA.....	41
8. MODIFICIRANI ARGUMENT ZA NEŠTO DRUGO.....	45
9. ARGUMENT IZ ZNANJA I NEKONCEPTUALNOST PERCEPCIJE.....	51
10. ČOVJEK SUSREĆE STROJ.....	69
11. SKEPTICIZAM IDE I PREMA DUALIZMU.....	75
12. DUŠA.....	83
13. ČIN VJERE	87
LITERATURA.....	89

3) **Sažetak knjige:** premda nije naveden u digitalnoj verziji knjige, doc. dr. sc. Tomislav Janović upisao je sažetak knjige u CROSBi u vrijeme dok je natječaj bio otvoren (8. studenoga 2013. u 16:35 sati) odakle ga prenosimo u cijelosti:

„Knjiga je skup više ili manje povezanih ogleđa iz suvremene filozofije uma i kognitivne znanosti. Središnje pitanje knjige glasi: Jesu li problemi kojima se susreću fizikalističke koncepcije uma dovoljan razlog da se neka varijanta dualizma razmotri kao ozbiljna alternativa fizikalizmu? Knjiga ne daje konačan odgovor na to pitanje, ali upućuje na neke konceptualne argumente koji bi, u kombinaciji s nekim interpretacijama empirijskih istraživanja mozga/uma, dualizam mogli učiniti manje neatraktivnom alternativom nego što se to obično misli. Glavne tematske cjeline: - suvremene koncepcije mentalnosti; - eliminativizam kao radikalna inačica fizikalizma; - neredukcionistički pristup umu i svijesti kao ozbiljna alternativa fizikalizmu; - dualizam supstancija i dualizam svojstava; - zagonetka intencionalnosti uma i svijesti; - problem „prisutnosti“ perceptivnog sadržaja; - identitet i različitost svojstava i događaja; - 2d-argument; - Elderov argument protiv humeovske supervenijencije; - Barnettov argument za jednostavnost; - Jacksonov argument iz znanja i nekonceptualnost percepcije; - prostor, materija i mentalna svojstva.

**Izješće Stručnog povjerenstva
u pogledu izbora u znanstveno zvanje
višeg znanstvenog suradnika**

Zadaća Stručnog povjerenstva bila je davanje mišljenja o ispunjavanju uvjeta za izbor pristupnika doc. dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika i u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednog profesora za znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filozofija.

Za izbor u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika pristupnik u ovom natječaju, prema tada važećem *Pravilniku o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja* (Narodne novine, broj 84/05, 100/06, 138/06, 120/07, 71/10, 116/10 i 38/11), trebao je imati objavljena najmanje 2 znanstvena rada u kategoriji a1, najmanje 2 znanstvena rada u kategoriji a2 i najmanje jednu znanstvenu knjigu (kategorija a3) i pritom - mjereno prema vrsnoći, opsegu i mjestu objavljivanja radova - ukupno ostvariti najmanje 34 boda. Od toga su najmanje jedan rad u kategoriji a2 i znanstvena knjiga (a3) trebali biti objavljeni nakon posljednjeg izbora u znanstveno zvanje, pri čemu je od posljednjeg izbora trebalo ukupno ostvariti najmanje 18 bodova. Pravilnik nije predviđao mogućnost da se u izbornom postupku u području humanističkih znanosti uopće uzimaju u obzir neobjavljeni radovi, pogotovo ne neobjavljena

knjiga, jer se čak i u onim znanstvenim područjima u kojima je takva mogućnost postojala (društvene znanosti i prirodoslovlje), to odnosilo isključivo na znanstvene članke, koji su, k tome, u području prirodnih znanosti već morali biti u tisku.

Stručno je povjerenstvo u izvješću, koje je datirano 29. studenoga 2013. (PRILOG 8), zaključilo da „pristupnik ispunjava uvjete za izbor u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika“. Zaključak je obrazložen sljedećim nizom konstatacija: „Dr. sc. Tomislav Janović objavio je kao autor ili koautor 6 znanstvenih radova kategorije a1, 8 znanstvenih radova kategorije a2, a jedan rad kategorije a3 (knjiga) mu je recenziran i u proceduri objave (o čemu je dostavljena potvrda izdavača), čime je ukupno prikupio 41,52 bodova. Od tih radova, 2 rada a1 i dva rada a2 objavljena su nakon izbora u zvanje docenta, što iznosi 22,78 bodova.“ Posljednja je konstatacija pogrešna, jer je u zbroj od 22,78 bodova trebalo uključiti 11,25 bodova, na koliko je bodovno procijenjena fiktivna knjiga. Takve, nimalo slučajne greške imaju u ovom izvješću svoj smisao i tvore paket suptilnih trikova kojima pisac izvješća pokušava potisnuti neugodnu činjenicu da knjiga na kojoj se temelji izborni postupak u stvarnosti – uopće ne postoji.

Najefektnija je svakako ona „nimalo slučajna greška“ u prvoj rečenici prikaza knjige u izvješću kada se u opisu opsega knjige umjesto termina „autorska kartica“ tobože nonšalantno, kao da to nije važno, koristi zamjenski termin „stranica“. Rečenica glasi: „Knjiga napisana u koautorstvu s Davorom Pećnjakom je znanstvena monografija koja na oko 130 stranica razvrstanih u 13 cjelina obrađuje niz aktualnih tema suvremene analitičke filozofije uma“. U obranu pisca izvješća treba priznati da bi ta prva rečenica, inače određujuća za percepciju teksta koji slijedi, zvučala doista groteskno da su u njoj umjesto zamjenskih termina „stranica“ i „cjelina“ korišteni precizni i korektni termini „autorskih kartica“ i „poglavlja“. Doista bi bilo teško prisposobiti bibliografsku himeru „znanstvene monografije“ u kojoj dva autora na oko 130 autorskih kartica razvrstanih u 13 poglavlja obrađuju niz aktualnih tema suvremene analitičke filozofije uma. Utoliko se može razumjeti, premda ne i opravdati, postupak pisca izvješća kada nastoji zamagliti ono što je vidio u „digitalnoj verziji znanstvene knjige“, koju je pristupnik na CD-u priložio prijavi na natječaj. Jedino se ne može ni razumjeti ni opravdati njegovo „zamagljivanje“ brojki s obzirom na njihovu egzaktnu narav i otpornost na iskrivljavanje. Pisac izvješća je naime brojku od 120 autorskih kartica opsega knjige, koju je u prijavi na natječaj odredio sam pristupnik (7,5 a. a.), bez ikakve osnove brojem i jedinicom mjere dodatno uvećao na 130 stranica (!). A trebao je postupiti upravo obrnuto i provjeriti istinitost navoda pristupnika te utvrditi stvarni opseg knjige.

Ono što je pristupnik priložio kao „digitalnu verziju znanstvene knjige“ može se smatrati tek iskazivanjem namjere, početnom skicom zamišljene knjige, nesređenim materijalom razvrstanim u više ili manje povezane cjeline. To se ni izdaleka ne može nazivati knjigom. Da nije riječ o dovršenoj knjizi, koja bi mogla biti predmet recenziranja i koja bi mogla biti prihvaćena za objavljivanje, najuvjerljivije svjedoči sama digitalna verzija knjige koja je na CD-u priložena natječaju. **Digitalna verzija knjige sastoji se od ispisanih i neispisanih stranica i to od 96 prelomljenih stranica napisanog teksta i od 86 prelomljenih praznih stranica još nenapisanog teksta. Knjiga ima ukupno 182 prelomljene stranice s uredno označenim rednim brojem stranice i navedenim naslovom knjige u zaglavlju svake stranice.**

Da bi taj, u akademskom svijetu nezabilježan skandal nekako prikrio i spasio planirani izbor pristupnika u znanstveno zvanje „na prazno“, pisac izvješća svojski se pomučio i, treba mu odati priznanje, u toj je nakani dobrim dijelom uspio. Ponajprije, u naslovu odjeljka koji je u Izvješću posvećen koautorskoj knjizi pristupnika, navedeni su „objektivni“ podatci o knjizi:

„2.1.2. Knjiga (rad a3)

Prema dualizmu, Zagreb: IBIS-grafika, 2013. (ISBN: 953-6927-76-9). [u koautorstvu s Davorom Pećnjakom; knjiga je na temelju dviju neovisnih recenzija prihvaćena za objavu kod nakladnika Ibis-grafika, o čemu je priložena odgovarajuća potvrda]

Blagu tendencioznost i nakanu „spašavanja stvari“ moguće je nazrijeti tek u suvišnom epitetu u sintagmi „dviju neovisnih recenzija“. Zašto je uopće trebalo poručiti da su recenzije „neovisne“? Zato jer je iz raspoloživih podataka u izvješću, a posebice u natječajnom materijalu, bilo logično zaključiti da s recenzijama nešto nije u redu i da je najvjerojatnije riječ o naručenim recenzijama, ako su uopće napravljene. Tko šalje poruku? Zacijelo onaj tko je upućen i uključen u pristupnikov projekt akademske prijevare. Kome šalje poruku? Pa, širokom krugu sudionika u provođenju natječajnog postupka, članovima različitih tijela, koji nisu upućeni ni uključeni u projekt nezaslužnog napredovanja pristupnika kako bi ih se učvrstilo u iluziji da je s izbornim postupkom sve u najboljem redu.

Slijedi već komentirana prva i određujuća rečenica izvješća o knjizi, a nakon nje neuobičajeno opsežan, minuciozno izrađen i detaljan prikaz sadržaja knjige. Takvim prikazom, koji je opsegom i ozbiljnošću izrade obrnuto razmjern prikazanom sadržaju, pisac izvješća želio je zapravo stvoriti iluziju o predmetu prikazivanja. Kao prvo, iluziju da predmet prikazivanja uopće postoji kao knjiga i, kao drugo, iluziju da je sadržaj knjige s nepobitnim postojanjem kompaktan, te do te mjere povezan, elaboriran i dovršen da su dva „neovisna recenzenta“ mogla mirne duše takvu knjigu preporučiti za objavljivanje, a da je izdavačka kuća bez ikakve zadržke mogla prihvatiti njihovu preporuku te u znak prihvaćanja knjizi smjesta dodijeliti ISBN broj. Prikaz završava općom ocjenom: „Ukupno gledano, (...), aktualnošću teme, širinom i relevantnošću obrađene literature, strogošću analitičkog pristupa, zanimljivošću i originalnošću interpretacije pojedinih argumenata (kako konceptualnih tako i empirijskih), knjiga *Prema dualizmu* znanstveni je doprinos hrvatskoj filozofiji uma.“ U pohvalu promišljenosti pisca izvješća treba primijetiti da se ipak suspregnuo od euforičnih epiteta koji se u ovakvim izvješćima obično vežu uz imenicu „doprinos“. Očigledno je smatrao da je za postizanje cilja dovoljno upotrijebiti spomenuti paket suptilnih trikova te proizvesti idealiziranu sliku i lažni dojam o sadržaju knjige.

Ta se pretpostavka pokazala točnom: na temelju izvješća Stručnog povjerenstva za izbor u znanstveno zvanje od 29. studenoga 2013. Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija na sjednici 3. prosinca 2013. donijelo je pozitivno mišljenje i dalo „prijedlog za izbor **dr. sc. Tomislava Janovića** u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika za znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filozofija“ (PRILOG 9). Pozitivno mišljenje i prijedlog Znanstveno-nastavnog vijeća s izvješćem Stručnog povjerenstva i drugom popratnom dokumentacijom dostavljen je 12. prosinca 2013. Matičnom odboru za područje humanističkih znanosti, polje filozofije i teologije (PRILOG 10). Matični odbor razmatrao je predmet na sjednici 16. siječnja 2014. te je donio odluku o izboru dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti – polje filozofija (PRILOG 11). U obrazloženju odluke Matičnog odbora egzaktno je opisan formalni *circulus vitiosus* koji je, s čvrstim hvatištem u izvješću Stručnog povjerenstva, omogućio ovaj „nemogući“ izbor u znanstveno zvanje na temelju fiktivne knjige:

„Na prijedlog Stručnog povjerenstva imenovanog na sjednici Znanstveno-nastavnog vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu dana 02. listopada 2013., koje je za pristupnika dalo svoje mišljenje o ispunjavanju uvjeta iz Pravilnika o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja – čl. 1. tč. 6. humanističke znanosti (NN 84/05), Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu na sjednici

održanoj 03. prosinca 2013. utvrdilo je da pristupnik ispunjava sve uvjete za izbor u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti – polje filozofija.“

Stručno povjerenstvo u svom je izvješću o znanstvenoj djelatnosti pristupnika preuzelo kategorizaciju vrsnoće i izračun bodova znanstvenih radova iz dokumenta koji je pod naslovom *Znanstvena i stručna bibliografija* pristupnik priložio prijavi na natječaj. Također je „zdravo za gotovo“ preuzelo tvrdnje pristupnika iz *Izjave o zadovoljavanju uvjeta za izbor u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora* da je „koautor znanstvene knjige“ te da ima „znanstvene radove koji predstavljaju značajan doprinos znanosti, od kojih je znanstvena knjiga (rad a3) u postupku objave“. Preuzimajući od pristupnika njegovo kvalificiranje i kvantificiranje vlastitih radova, Stručno povjerenstvo preuzelo je i vješto prikrivenu akademsku prijevaru o postojanju znanstvene knjige koja je već recenzirana i prihvaćena za objavljivanje.

Činjenica da je podloga za taj čin akademskog nepoštenja izrađena i ponuđena u natječajnoj dokumentaciji, posebice u gore izdvojenim dokumentima, nedvosmisleno upućuje na zaključak da je sam kandidat bio arhitekt prijevare, dok su ostali sudionici u postupku bili ujedno i sudionici u prijeveri ili pak samo objekti prijevare kao npr. članovi Matičnog odbora za polje filozofije i teologije, koji će u dobroj vjeri kasnije donijeti odluku o izboru kandidata u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika. Međutim, nemoguće je poreći sudioništvo u prijeveri barem za one članove Stručnog povjerenstva koji su pisali izvješće i koji su imali uvid u natječajnu dokumentaciju, zatim za recenzente, urednika knjige i direktoricu izdavačke kuće. Oni su se mogli lako uvjeriti da priložena „digitalna verzija znanstvene knjige“ ne samo po minijaturnom opsegu nego, mnogo više, po nesređenom i nepovezanom sadržaju nipošto ne može figurirati kao knjiga, ponajmanje kao znanstvena knjiga na temelju koje bi pristupnik trebao biti izabran u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika.

Zanimljivo je da je čak i sam pristupnik u gore prenesenom sažetku, koji je napravljen u vrijeme otvorenog natječaja, knjigu okarakterizirao kao „skup više ili manje povezanih oglada iz suvremene filozofije uma i kognitivne znanosti“. Doduše, pristupniku ne bi trebalo odviše vjerovati, jer je u tom istom unosu u CROSBİ od 8. studenoga 2013. opseg knjige nerealno uvećao do 150 stranica. Ostaje neobjašnjivo kako se od 8. studenoga 2013. do predavanja prijave na natječaj u urudžbeni ured Hrvatskih studija 22. studenoga 2013. opseg knjige mogao rapidno „usukati“ do skromnih 96 stranica. Prelazeći u sferu neobjašnjivog ovaj slučaj akademskog nepoštenja stupio je u zonu kreativnosti u kojoj iz pomiješanosti stvarnog i fikcionalnog nastaje literatura. Slučaj je prerastao u javni skandal s literarnim sižeom pod metaforičkim nazivom „afera tamagotchi“.

„Afera tamagotchi“ ili skandalozna povijest nastajanja jedne znanstvena knjige

„Afera tamagotchi“ nastala je početkom 2017. kada se, najprije u institucionalnom krugu Hrvatskih studija, a potom i u široj javnosti, otkrilo da knjiga *Prema dualizmu* dvojice autora Davora Pećnjaka i Tomislava Janovića ni četvrtu godinu nakon deklarirane godine objavljivanja (2013.) još uvijek nije izišla iz tiska. To po sebi možda i ne bi izazvalo senzaciju da nije bilo povezano s neslavnom činjenicom da je na temelju dotične knjige *in statu nascendi* početkom 2014. godine doc. dr. sc. Tomislav Janović bio izabran u zvanje višeg znanstvenog suradnika,

te s događajem u nastavku, da je zbog otkrića drugih malverzacija u istom natječajnom postupku bio prekinut postupak njegova izbora u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora.

Naziv „afera tamagotchi“ uvriježio se nakon što su mediji preuzeli jedan moj pokušaj metaforičkog dočaravanja fenomena koji u okvirima akademskog svijeta dotad nije bio zabilježen. Bio sam, naime, u početnoj fazi izbijanja javnog skandala pozvan da u Dnevniku NOVE TV (13. siječnja 2017.) komentiram slučaj i tom sam prilikom, da bih nekako označio „ontološki status“ realno nepostojeće knjige na temelju koje je doc. dr. sc. Tomislav Janović pokrenuo vlastito izabiranje u viša akademska zvanja, upotrijebio sintagmu „tamagotchi izdanje“. Smisao te metaforičke tvorbe lako je razabrati iz jednog medijskog odjeka:

„Valja podsjetiti da je profesor Ante Čović, prije nekoliko tjedana u Dnevniku **Nove TV**, knjigu Janovića i Pečnjaka nazvao ‘**Tamagotchi izdanjem**’, jer je iz godine u godinu rasla i mijenjala se, premda je, navodno, bila dovršena još 2013. godine! Tomislav Janović je u sustavu Hrvatske znanstvene bibliografije **virtualno “prihranjivao” knjigu** povećavajući joj opseg i pomičući godinu izdanja.“³

Oku kamere ponudio sam pritom i slikovne dokaze o „virtualnom prihranjivanju“ i opsegovnom prirastu knjižnog zametka. Premda raspoloživi materijal o unošenju promjena u CROSB I nije cjelovit i ne predstavlja egzaktnu gestacijsku povijest ove knjige, ipak pruža dovoljno dokaza o tijeku i periodičkim pomacima u njenom četverogodišnjem nastajanju.

Bez obzira što je evidentno da se u ovom slučaju radi o sasvim prizemnoj motivaciji, prije upuštanja u analitičko seciranje slučaja, svakako bi se trebalo osvrnuti na inovativnost i literarne značajke ove akademske prijevera. Prijevera je inovativna i književno zanimljiva jer je izvedena u nadrealističkom obrascu brisanja granice između stvarnog i virtualnog, aktualnog i potencijalnog, sadašnjeg i budućeg. Ona podrazumijeva akademski svijet oslobođen stege krutih kategorija vremena i postojanja. U tako prepariranom svijetu, vrijeme postaje mekano i podatno, prilagođava se individualnim željama, a mjeri se rastopljenim satovima kakve je Salvador Dali prikazao na glasovitoj slici „Postojanost pamćenja“. U takvom svijetu ne postoji kruti poredak zbivanja. Činjenice, uvjeti i događanja slobodno lebde u nadrealnom prostoru i vremenu, odakle se mogu po volji uzimati i postavljati u željeni poredak. U tako zamišljenom akademskom svijetu doc. dr. sc. Tomislav Janović planirao je ispunjavanje uvjeta za svoje napredovanje u viša zvanja, među kojima je, svakako, krucijalan bio uvjet objavljivanja znanstvene knjige.

U nastavku će, kronološkim redom, biti navedeni dokumentacijski uhvaćeni trenutci ove nadrealistične bibliogeneze:

- 1) U vrijeme otvorenog natječaja (8. studenog 2013.; 16:35 sati) doc. dr. sc. Tomislav Janović ulazi u sustav Hrvatske znanstvene bibliografije (CROSB I) i upisuje prve podatke o knjizi (broj bibliografske jedinice: 652988), za koju u napomeni navodi da je recenzirana i da je u postupku objavljivanja **(PRILOG 12)**:
 - Naslov: Prema dualizmu
 - Godina izdanja: 2014.
 - Broj stranica: 150

³ <http://www.otvoreno.hr/1/2/domovina/1406/profesori-lagali-da-imaju-knjigu-kako-bi-napredovali-a-druge-prijavljivali-za-plagiranje.html>

U bibliografsku jedinicu unesen je sažetak knjige koji se sastoji od tri elementa: a) karakterizacija knjige u jednoj rečenici („Knjiga je skup više ili manje povezanih oglada iz suvremene filozofije uma i kognitivne znanosti“); b) rubrike Središnje pitanje knjige i c) rubrike Glavne tematske cjeline.

- 2) Dva tjedna kasnije, također u vrijeme otvorenog natječaja doc. dr. sc. Tomislav Janović predaje 22. studenoga 2013. prijavu na natječaj u kojoj navodi drugačije podatke o godini izdanja knjige i njenom opsegu:
 - Godina izdanja: 2013.
 - Broj stranica: 7,5 autorskih araka (što iznosi 120 autorskih kartica)⁴
- 3) Dva tjedna kasnije, točnije 10. prosinca 2013., u sklopu natječajnog postupka izbora u naslovno zvanje redovitog profesora na Hrvatskim studijima, dr. sc. Davor Pečnjak, prvi autor knjige *Prema dualizmu*, kao pristupnik u tom postupku u svojoj prijavi na natječaj (bez podataka o opsegu knjige) navodi podatak o godini izdanja knjige (2013.), koji dodatno precizira konstatacijom da se knjiga nalazi „u tisku“ (PRILOG 13), što je Stručno povjerenstvo i u ovom izbornom postupku također prihvatilo kao „gotovu stvar“:
 - Godina izdanja/tiskanja: 2013.
- 4) Tijekom 2014. godine doc. dr. sc. Tomislav Janović u sustavu CROSBI unosi promjenu podataka o godini izdanja (podatci o promjeni opsega nisu raspoloživi)
 - Godina izdanja: 2014.
- 5) Tijekom 2015. godine doc. dr. sc. Tomislav Janović u sustavu CROSBI unosi promjenu podatka o godini izdanja (podatci o promjeni opsega nisu raspoloživi):
 - Godina izdanja: 2015.
- 6) U studenom 2016. Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (NSK), tri pune godine nakon izdavanja *Potvrde o prihvaćanju rukopisa za objavljivanje* (usp. PRILOG 5), nakladnik Ibis-grafika podnio je zahtjev da dodjelu CIP-a (katalogizacije u publikaciji), CIP2016-00217, s najnovijim podacima o knjizi:
 - Naslov: Prema dualizmu. Ogladi iz filozofije uma
 - Godina izdanja: 2016
 - Broj stranica: 214
- 7) Početkom siječnja 2017. god., prije nego je knjiga izišla iz tiska, doc. dr. sc. Tomislav Janović u sustavu CROSBI unosi promjenu podataka o naslovu, opsegu i godini izdanja knjige, te u sažetku knjige, u rubrici Glavne tematske cjeline (PRILOG 14):
 - Naslov: Prema dualizmu. Ogladi iz filozofije uma
 - Godina izdanja: 2016.
 - Broj stranica: 210

Rubrika Glavne tematske cjeline u sažetku knjige u odnosu n prvobitni sažetak gotovo je u cijelosti promijenjena: „**odnos intencionalnosti i svijesti; fenomenalni sadržaj ili fenomenalni karakter; status nesvjesnih mentalnih stanja; nepojmovni sadržaj percepcije; teorije**

⁴ Kao što je već navedeno, podatak je bio lažan.

svijesti višeg reda; eliminativistički materijalizam; dualizam i njegove inačice; dualizam svojstava; dvodimenzionalni argument; argument iz znanja; argument iz jednostavnosti; mikrofizika i autonomnost mentalnog; strojni funkcionalizam; naturalistički skepticizam; individuacija duša.“

Knjiga je izašla iz tiska sredinom veljače 2017. nakon čega je postala dostupna u knjižari nakladnika. Obvezatni primjerci dostavljeni su u NSK 17. veljače 2017., nakon čega su se u katalogu NSK-a pojavili konačni, premda ne u potpunosti točni podaci o knjizi. U ažuriranom opisu knjige u katalogu NSK-a konačno je naveden točan podatak **o broju stranica: XII + 210**. Međutim, godina izdanja (2016.) ostala je pogrešno navedena ne samo u katalogu NSK-a nego i u tiskanoj verziji knjige. **Stvarna godina izdanja je 2017**. Ali, taj bi se problem mogao jednostavno zaobići, ako nerealizirani knjižni zametak i objavljenu knjigu promatramo kao dva različita bibliografska entiteta. Ne bi, naime, u potpunosti trebalo isključiti mogućnost da se nerealizirani knjižni zametak ciljanim virtualnim dohranjivanjem razvije do prvobitno deklariranog opsega od 150 stranica i jednog dana objavi kao knjiga.

Usporedba nerealiziranog knjižnog zametka (tamagotchi izdanje) i objavljene knjige

Već na temelju površne usporedne analize moguće je izvesti više dokaza da nerealizirani knjižni zametak (tamagotchi izdanje) i stvarno objavljena knjiga predstavljaju različite bibliografske entitete, jer imaju:

- 1) različite naslove: objavljena knjiga za razliku od tamagotchi izdanja ima podnaslov *Ogledi iz filozofije uma*;
- 2) višestruko različiti opseg: opseg tamagotchi izdanja iznosi **7 autorskih araka ili 113 autorskih kartica**, dok opseg objavljene knjige iznosi **16,3 autorska arka ili 262 autorske kartice**;
- 3) različitu strukturu:

Usporedni prikaz strukture (sadržaja) tamagotchi izdanja i objavljene knjige

Sadržaj	Sadržaj
1. PREMA DUALIZMU 5	Predgovor..... VII
2. KAKO SE ELIMINATIVIZAM ELIMINIRAO 9	Zahvale..... XI
3. DUALIZAM U PROŠLOSTI 19	1. Što čini mentalnost mentalnih stanja: o odnosu intencionalnosti i svijesti..... 1
4. IDENTITET I RAZLIČITOST SVOJSTAVA I DOGAĐAJA..... 27	2. Što čini svjesna stanja svjesnima: fenomenalni karakter mentalnih stanja..... 17
5. 2D ARGUMENT 31	3. Mogu li nesvjesna stanja biti intencionalna..... 41
6. ARGUMENT ZA JEDNOSTAVNOST 35	4. Što vidimo kad nemamo pojma o tome što vidimo? O pojmovnom i nepojmovnom sadržaju percepcije..... 63
7. SPECIFIČNI ARGUMENT ZA DUALIZAM SVOJSTAVA 41	5. Nesvjesna iskustva i teorije svijesti višeg reda..... 83
8. MODIFICIRANI ARGUMENT ZA NEŠTO DRUGO 45	6. Eliminativizam i zašto bi ga trebalo eliminirati..... 91
9. ARGUMENT IZ ZNANJA I NEKONCEPTUALNOST PERCEPCIJE 51	7. Od fizikalizma prema dualizmu..... 105
10. ČOVJEK SUSREĆE STROJ 69	8. Dva argumenta za dualizam svojstava..... 115
11. SKEPTICIZAM IDE I PREMA DUALIZMU 75	9. Dvodimenzionalni argument za dualizam..... 123
12. DUŠA 83	10. Kako je Marija stekla novo znanje ili argument za epifenomenalizam..... 129
13. ČIN VJERE 87	11. Mogu li parovi biti svjesni? Argument iz jednostavnosti..... 145
LITERATURA 89	12. Mikrofizika, supervenijencija i autonomnost mentalnog..... 153
	13. Čovjek susreće stroj..... 161
	14. Skeptički naturalizam ili skepticizam prema naturalizmu..... 169
	15. Duše, prostor i problem individuacije..... 181
	Popis citiranih djela..... 185
	Kazalo imena i pojmova..... 199

4) različiti opis „glavnih tematskih cjelina“ prema sažetku:

Usporedni prikaz „glavnih cjelina“ prema sažetku tamagotchi izdanja i objavljene knjige

Sažetak iz 2013. godine	Sažetak iz 2016. godine
Glavne tematske cjeline: - suvremene koncepcije mentalnosti; - eliminativizam kao radikalna inačica fizikalizma; - neredukcionistički pristup umu i svijesti kao kao ozbiljna alternativa fizikalizmu; - dualizam supstancija i dualizam svojstava; - zagonetka intencionalnosti uma i svijesti; - problem „prisutnosti“ perceptivnog sadržaja; - identitet i različitost svojstava i događaja; - 2d-argument; - Elderov argument protiv humeovske supervenijencije; - Barnettov argument za jednostavnost; - Jacksonov argument iz znanja i nekonceptualnost percepcije; - prostor, materija i mentalna svojstva.	Glavne cjeline: odnos intencionalnosti i svijesti; fenomenalni sadržaj ili fenomenalni karakter; status nesvjesnih mentalnih stanja; nepojmovni sadržaj percepcije; teorije svijesti višeg reda; eliminativistički materijalizam; dualizam i njegove inačice; dualizam svojstava; dvodimenzionalni argument; argument iz znanja; argument iz jednostavnosti; mikrofizika i autonomnost mentalnog; strojni funkcionalizam; naturalistički skepticizam; individuacija duša.

Iz evidentnih razlika u naslovu, opsegu, strukturi i opisu tematskih cjelina prema sažetku jasno proizlazi da se stvarni sadržaj tamagotchi izdanja i stvarni sadržaj objavljene knjige **u bitnome razlikuju**; radi dubljeg i detaljnog uvida u razlike u stvarnom sadržaju svakako bi bilo uputno napraviti usporednu ekspertnu analizu sadržaja ovih knjižnih entiteta.

Kao kuriozitet, koji dodatno oslikava nadrealistički pristup kandidata vlastitom napredovanju, može se navesti njegova ocjena o „neznatnosti“ pobrojanih razlika. Naime, u spomenutom Dnevniku NOVE TV od 13. 1. 2017. novinarka Martina Bolšec Oblak priupitala je doc. dr. sc. Tomislava Janovića:

- *Ali onda ste vi nju (knjigu) dorađivali od 2013. Nije ona samo čekala korekturu i tiskaru?*

Dobila je odgovor:

- *Dakle, ona je **neznatno dorađivana**. I to u dijelovima koji su... koje smo mi kao koautori – riječ je o dva koautora – smatrali važnima za kvalitetu knjige.*⁵

**Izvješće Stručnog povjerenstva
u pogledu izbora u znanstveno-nastavno
zvanje izvanrednog profesora**

Druga zadaća Stručnog povjerenstva bila je davanje mišljenja ispunjavanju uvjeta za izbor pristupnika doc. dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednog profesora za znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filozofija.

⁵ <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/opet-iskri-na-znanstvenoj-sceni-nevjerojatno-je-da-to-sada-cini---463619.html>

Za izbor u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednog profesora pristupnik je u ovom natječaju, prema tada važećoj *Odluci Rektorskog zbora o nužnim uvjetima za ocjenu nastavne i stručne djelatnosti u postupku izbora u znanstveno-nastavna zvanja* (NN 106/2006) trebao ispunjavati jedan opći uvjet i tri od mogućih šest posebnih uvjeta. U vrijeme zaključenja natječaja pristupnik je uz opći uvjet zadovoljavao još samo dva posebna uvjeta, što znači da nije ostvario pretpostavke za izbor u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora.

Međutim, Stručno povjerenstvo u svom izvješću, odnosno u posebno potpisanoj priloženoj tablici (PRILOG 15), proizvoljno je priznalo ispunjavanje i trećeg uvjeta za koji nije postojalo utemeljenje u natječajnoj dokumentaciji. Sporni, neutemeljeno priznati treći uvjet glasi:

„1. da je autor ili koautor jednog objavljenog sveučilišnog udžbenika, znanstvene knjige ili priručnika, odnosno da je na web stranici visokog učilišta postavio svoja predavanja kao nastavni tekst, koji je pozitivno ocijenjen od stručnog povjerenstva;“

Zaključak da pristupnik ispunjava navedeni uvjet Stručno povjerenstvo obrazložilo je na slijedeći način:

„Pristupnikova znanstvena knjiga *Prema dualizmu* (Ibis-grafika, 2013.) je u procesu objave (vidi Izvješće), a njegov nastavni tekst (skripta) pod naslovom *Citiranje, parafraziranje i pozivanje na izvore u akademskim tekstovima* pozitivno je ocijenjen od strane Povjerenstva za izdavačku djelatnost Hrvatskih studija te (odlukom Znanstveno-nastavnog vijeća Hrvatskih studija od 12. studenog 2013.) objavljen na mrežnoj stranici Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu:

<http://www.hrstud.unizg.hr/vidi/komunikologija-skripte.>“

Navedeno obrazloženje u stvari predstavlja sažetak „velike prijevare“ - kako su taj skandal prozvali mediji u vrijeme kada je izbio u širu javnost⁶ - u svrhu nezasluženog napredovanja u zvanjima u aranžmanu samog pristupnika. Prijevarama zaslužuje epitet „velika“ jer, uz brojne nepravilnosti, uključuje dva „krupna“ lažna podatka koja su trebala omogućiti nezasluženog napredovanje u zvanjima:

- 1) lažni podatak o postojanju znanstvene knjige koja je pripremljena za objavljivanje;
- 2) lažni podatak da je nastavni tekst (skripta) koji je pozitivno ocijenjen od stručnog povjerenstva objavljen na mrežnoj stranici Hrvatskih studija.

Naime, naknadnom je provjerom u sklopu potvrđivanja izbora u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora pred sveučilišnim tijelima utvrđeno da je nastavni tekst u skladu s ocjenom Povjerenstva za izdavačku djelatnost i prema odluci Znanstveno-nastavnog vijeća objavljen na mrežnoj stranici Hrvatskih studija tek 5. prosinca 2013., dakle nakon što je natječajni rok bio zaključen, što znači da se to postignuće ne može koristiti dokaz o ispunjavanju uvjeta u ovom natječajnom postupku. Striktno gledano, prema analognoj primjeni odredbe čl. 35. stavka 1. ZZDVO, pristupnik je taj uvjet trebao imati ostvaren i predočiti ga u formi dokaza još u sklopu zahtjeva za pokretanje postupka za izbor u viša zvanja pred Znanstveno-nastavnim vijećem Hrvatskih studija.

⁶<https://direktno.hr/direkt/moralizator-koji-optuzuje-druge-za-plagijat-uhvacen-u-velikoj-prijevari-73474/>

Zanimljivo je da Stručno povjerenstvo kao dokaz o ispunjavanju trećeg uvjeta iz Odluke Rektorskog zbora koristi oba lažna podatka, kao da bi u zbroju dvaju lažnih podataka trebao osvanuti istiniti rezultat. Nejasno je zašto se Stručno povjerenstvo u kontekstu ovog uvjeta uopće pozvalo na argument nepostojeće knjige kada se u definiciji uvjeta nedvosmisleno govori o „objavljenj knjizi“, a ne o namjeri objavljivanja knjige. Što se tiče drugog lažnog podatka o objavljivanju nastavnog teksta na mrežnoj stranici Hrvatskih studija, on je bez nužne provjere i najvjerojatnije s predumišljajem pisca izvješća preuzet iz natječajne dokumentacije, preciznije iz *Izjave o zadovoljavanju uvjeta za izbor u znanstveno-nastavno zvanje*, gdje je pristupnik u jednoj rečenici objedinio oba elementa svoje „velike prijevare“: „Koaautor sam znanstvene knjige i autor sveučilišnih skripta koja su kao nastavni tekst pozitivno ocijenjena od strane stručnog povjerenstva te objavljena na mrežnoj stranici Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu“. To je inače jedino mjesto u cjelokupnoj natječajnoj dokumentaciji gdje se uopće spominje nastavni tekst i njegovo objavljivanje na mrežnim stranicama Hrvatskih studija. Da ne govorimo o tome da za tu paušalnu tvrdnju nigdje nije naveden niti jedan dokaz niti je priložen bilo kakav dokument.

Postavlja se onda pitanje na temelju čega, kojeg teksta, kojeg dokaza i kojeg dokumenta je Stručno povjerenstvo uopće izvelo zaključak da je dotični uvjet ispunjen te formuliralo navedeno obrazloženje zaključka. Budući da nije ostavljen administrativni trag o službenoj prepisci Stručnog povjerenstva s upravom Hrvatskih studija ili sa samim pristupnikom o eventualnom dopunjavanju natječajne dokumentacije, preostaje jedino mogući zaključak da se sve rješavalo „familijarnom“ komunikacijom u uskom krugu ili, bolje reći, u uskom trokutu sudionika u ovom postupku.

Bilo kako bilo, ali nakon što je (29. studenoga 2013.) Izvješće Stručnog povjerenstva sa značajki ugrađenim („krupnim“) lažnim podacima stavljeno u proceduralnu kolotečinu, jedna za drugom nizale su se epizode („velike“) izborne prijevare:

- 1) Znanstveno-nastavno vijeće na sjednici 3. prosinca 2013. prihvatilo je Izvješće stručnog povjerenstva s ugrađenim lažnim podacima i na temelju takvog Izvješća podnijelo je prijedlog Matičnom odboru za polja filozofije i teologije za izbor dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika za znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filozofija;
- 2) Matični odbor za polja filozofije i teologije na sjednici 16. siječnja 2014. donio je, na temelju prijedloga Znanstveno-nastavnog vijeća Hrvatskih studija koji se pak temeljio na Izvješću Stručnog povjerenstva s ugrađenim lažnim podacima, odluku o izboru dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti – polje filozofija;
- 3) Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija na sjednici 11. veljače 2014. donijelo je, na temelju Odluke Matičnog odbora o izboru dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika (vidi gore) te na temelju Izvješća Stručnog povjerenstva s ugrađenim lažnim podacima, Odluku o izboru dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednog profesora (PRILOG 16). „Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija prihvatilo je prijedlog Povjerenstva i odlučilo kao u izreci“ – stoji na kraju obrazloženja Odluke Znanstveno-

nastavnog vijeća Hrvatskih studija o izboru dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednog profesora.

Za razliku od postupka izbora u znanstvena zvanja, gdje nije predviđen kontrolni mehanizam provjeravanja navoda i odluka stručnih tijela (stručno povjerenstvo, stručno vijeće) na temelju kojih se obavlja izbor, u postupku izbora u znanstveno-nastavna zvanja takav je mehanizam uspostavljen u proceduralnoj formi potvrđivanja izbora u zvanje od strane sveučilišnih tijela. U tom smislu, voditelj Hrvatskih studija prof. dr. sc. Josip Talanga uputio je 20. veljače 2014. Odluku o izboru dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednog profesora s popratnom dokumentacijom u proceduru potvrđivanja izbora nadležnim tijelima Sveučilišta u Zagrebu (PRILOG 17). U prvom koraku, to je Povjerenstvo Vijeća društveno-humanističkog područja za utvrđivanje kriterija i potvrdu izbora u zvanja koje ima zadaću provjeriti relevantnu natječajnu dokumentaciju i regularnost postupka te predložiti, odnosno ne predložiti Vijeću društveno-humanističkog područja (u nastavku: Vijeće DHP-a) donošenje odluke o potvrđivanju izbora u znanstveno-nastavno zvanje.

Obrat u postupku: otkrivanje ugrađenih lažnih podataka u Izvješću Stručnog povjerenstva i prekid postupka za izbor u znanstveno-nastavno zvanje

Osim Odluke Znanstveno-nastavnog vijeća Hrvatskih studija o izboru dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednog profesora, koja podliježe potvrđivanju od strane Vijeća DHP-a, u popratnoj dokumentaciji Povjerenstvu Vijeća DHP-a dostavljene su odluke koje su donesene u prethodnom dijelu postupka (odluke Matičnog odbora i Znanstveno-nastavnog vijeća) kao i cjelokupna natječajna dokumentacija.

Povjerenstvo Vijeća DHP-a razmatralo je predmet na sjednici 13. ožujka 2014. Na sjednici je iznesen prigovor da je nastavni materijal (skripta) postavljen na mrežnu stranicu Hrvatskih studija 5. prosinca 2013., dakle nakon završenog natječajnog roka, te da se, prema tome, ne može prihvatiti zaključak Stručnog povjerenstva da je time ispunjen jedan od uvjeta Rektorskog zbora. Prigovor je bio potkrijepljen odgovarajućom preslikom s mrežne stranice Hrvatskih studija (PRILOG 18). Nakon provedene rasprave Povjerenstvo je zaključilo da se povodom iznesenog prigovora od Hrvatskih studija zatraži dodatno obrazloženje.

Na idućoj sjednici Povjerenstva Vijeća DHP-a koja je održana 10. travnja 2014. prema godišnjem planu održavanja sjednica, voditeljica ureda koji administrativno prati rad Povjerenstva izvijestila je da je 9. travnja 2014. u popodnevnima satima na mail-adresu ureda stiglo traženo očitovanje Hrvatskih studija.

Očitovanje nosi naslov „Izjava o pravodobnosti objave nastavnog teksta (skripta) dr. sc. Tomislava Janovića u postupku njegova izbora u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora“ (PRILOG 19). Izjavu je u svoje ime dao i potpisao voditelj Hrvatskih studija prof. dr. sc. Josip Talanga. U izrijeku Izjave uglavnom se u obliku apodiktičke tvrdnje ponavlja tekst iz naslova. U obrazloženju Izjave navode se argumenti koji, analitički promotreni, zapravo pobijaju njen izrijek:

„Temeljem dviju recenzija i pozitivne ocjene stručnog povjerenstva od 10. studenog 2013. Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija na svojoj je sjednici od 12. studenoga 2013. odlučilo da se navedeni tekst 'objavi u elektroničkom obliku na mrežnim stranicama Hrvatskih studija'. Prema našoj evidenciji to je učinjeno između 19. i 22. studenog 2013, o čemu svjedoči datum na ikoni naslovnice skripta koji se može vidjeti na stranici Hrvatskih studija u izborniku *Izdanja Hrvatskih studija* (<http://oldweb2.hrstud.hr/izdanja-hrvatskih-studija>). Datum koji je naveden uz poveznicu na skripta u izborniku *Nastavni materijali i skripta*, 5. prosinca 2013., ne odnosi se na datum prvog postavljanja skripta na mrežne stranice Hrvatskih studija, već na datum njihove objave kao elektroničke publikacije (s impresumom i ISBN-brojem).“

Kao prvo, vrijeme postavljanja nekog materijala na mrežnu stranicu institucije evidentira se precizno i mjeri se stotinkama sekunde i ne može biti predmet nagađanja koje se mjeri nakupinama od nekoliko dana. Kao drugo, u obrazloženju je prešućen naziv povjerenstva koje je dalo pozitivnu ocjenu nastavnog materijala. Riječ je o predmetno nenadležnom Povjerenstvu za izdavačku djelatnost koje se, u nastavnim pitanjima, uopće ne može nazvati stručnim povjerenstvom. Tim prije što na Hrvatskim studijima djeluje stalno Povjerenstvo za osiguravanje kvalitete, a u ovom slučaju moglo se je imenovati i *ad hoc* povjerenstvo sastavljeno od članova s posebnim nastavničkim kompetencijama. U ovom slučaju Povjerenstvo za izdavačku djelatnost moglo je predložiti ili donijeti samo odluku iz okvira svoje nadležnosti, a to je da se skripta objave kao elektronička publikacija, moglo je pritom pribaviti dvije pozitivne recenzije i dodijeliti ISBN-broj. Povjerenstvo za izdavačku djelatnost upravo je to i napravilo i sve uredno zapisalo u impresumu elektroničke publikacije koja je objavljena na mrežnim stranicama Hrvatskih studija 5. prosinca 2013. Ako voditelj Hrvatskih studija taj rezultat ne želi prihvatiti kao mjerodavan u ovom izbornom postupku, premda je postignut na nepropisan način (prihvaćam da bi se ukazivanje na neregularnost tog ranga u moru nepravilnosti koje „zapljuskuje“ ovaj izborni postupak moglo učiniti pretjeranim), onda mu nedostaje cijela jedna procesna radnja – pozitivna ocjena nastavnog materijala od strane stručnog povjerenstva.

Na sjednici povjerenstva Vijeća DHP-a nije se međutim raspravljalo o očitovanju voditelja Hrvatskih studija zbog toga što dopis nije stigao na vrijeme i što nije stigao preko urudžbenog zapisnika. Zaključeno je da će očitovanje razmotriti na idućoj sjednici Povjerenstva nakon što bude dostavljeno regularnim putem preko urudžbenog ureda. Međutim, Povjerenstvo Vijeća DHP-a tu priliku nije dobilo, jer je umjesto očekivanog očitovanja preko urudžbenog ureda 15. svibnja 2014. zaprimilo neobičnu molbu voditelja Hrvatskih studija prof. dr. sc. Josipa Talange za obustavljanje postupka potvrde izbora dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora koja se zasnivala na zamolbi pristupnika (koja nije priložena!) „da se cjelokupna natječajna dokumentacija povuče iz postupka“ (PRILOG 20). Zamolbom pristupnika za povlačenje dokumentacije i inzistiranjem voditelja HS na obavijesti „kada možemo podići natječajnu dokumentaciju“ pobuđene su ili, bolje reći, potvrđene su određene sumnje u vezi s ovim predmetom. Evo cjelovitog obrazloženja molbe voditelja HS:

„Povjerenstvo Vijeća DHP-a za utvrđivanje kriterija i potvrdu izbora u zvanja je na svom sastanku održanom 13. ožujka 2014. zaustavilo izbor doc. dr. sc. Tomislava Janovića jer se tražio dokaz da je tekst skripte stavljen na web u okviru natječajnog roka, budući da se na webu kao datum stavljanja dodavanje dotične skripte (<http://oldweb2.hrstud.hr/filozofija-skripte/citiranje-parafraziranje-upucivanje-na-izvore-27004>) navodi 5. prosinca 2013., izvan okvira natječajnog roka.

Pristupnik je podnio Zamolbu da se cjelokupna natječajna dokumentacija povuče iz postupka. Na njegovu zamolbu je pozitivno odgovoreno.

Ovim putem Vas molimo da obustavite započeti postupak potvrde izbora te nas na e-mail ikanjir@hrstud.hr obavijestite kada možemo podići natječajnu dokumentaciju.“

Etički prijestupi u sadržaju nastavnog materijala (skripta) *Citiranje, parafraziranje i pozivanje na izvore u akademskim tekstovima*

Nakon što je odlukom Znanstveno-nastavnog vijeća Hrvatskih studija nastavni materijal, tj. skripta *Citiranje, parafraziranje i pozivanje na izvore u akademskim tekstovima* objavljen na mrežnoj stranici Hrvatskih studija u obliku elektroničke publikacije

(https://www.hrstud.unizg.hr/images/50014310/Citiranje_parafraziranje_i_upucivanje_na_izvor_e_skripta.pdf), koja je prošla recenzijski postupak i kojoj je dodijeljen ISBN broj, ispostavilo se da je autor ove elektroničke publikacije doc. dr. sc. Tomislav Janović počinio etički prijestup povrede profesionalne dužnosti iz članka 14. st. J Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu, gdje je propisano da „sve osobe koje kao nastavnici djeluju na Sveučilištu“ trebaju „poštovati obrazovne ciljeve, strategije i standarde ustanove na kojoj poučava(ju) u interesu razvoja studenata“.

Povredu profesionalne dužnosti autor je počinio time što u navedenoj elektroničkoj publikaciji ni na koji način nije naveo podatke o dijelovima teksta koji je preuzeo iz sličnih prethodnih vlastitih publikacija. Kada govorimo o „sličnim prethodnim publikacijama“ istog autora, teško im je utvrditi točan broj, jer je autor bio do krajnosti dosljedan u nepridržavanju pravila „citiranja, parafraziranja i pozivanja ne izvore“ koja je u dotičnim publikacijama sam propisivao „za druge“, očigledno smatrajući da njega kao „gospodara pravila“ to ničim ne obvezuje. Inače bi u elektroničkoj publikaciji, prema pravilima citiranja, parafraziranja i pozivanja na izvore iz iste te publikacije, jasno označio barem one dijelove teksta koje je preuzeo iz publikacije koju je 2009. godine pod veoma sličnim naslovom⁷ objavio na mrežnoj stranici Sveučilišta u Zadru i koja je još uvijek dostupna na poveznici:

http://www.unizd.hr/Portals/46/DIPLOMSKI,%20ZAVRSNI%20I%20SEMINARSKI%20RADOVI/Seminarski%20radovi/citiranje_parafraziranje.pdf

No, ako autor već nije imao razvijen moralni refleks da bi ono što od drugih traži trebao sam prakticirati, u ovom slučaju trebao je biti svjestan profesionalne dužnosti i obveze prema instituciji koja je upravo odlukom o prihvaćanju i objavljivanju ovog nastavnog materijala njegov sadržaj postavila kao institucionalni standard.

Već u prvoj rečenici ovoga akademskog teksta, autor doc. dr. sc. Tomislav Janović citiranje, upućivanje na izvore te pisanje bibliografije definira kao „...standardne postupke bez kojih je nezamislivo pisanje, čitanje i razumijevanje akademskih radova – od seminarskih i kvalifikacijskih do stručnih i znanstvenih“⁸. Zatim nastavlja: „Kada je riječ o citiranju i parafraziranju, dva su ključna zahtjeva koja se postavljaju pred pisca akademskog rada: da vjerodostojno prenese sadržaj koji citira ili parafrazira i da na što jasniji način uputi čitatelja na izvore s kojih je te sadržaje preuzeo“.⁹ A bibliografski izvor može biti ne samo knjiga ili časopis, pojašnjava autor, nego i „...internetska stranica, muzejski katalog, radijska ili televizijska

⁷ *Citiranje, parafraziranje i upućivanje na izvore u akademskim tekstovima. Nastavni materijal za kolegij Akademsko pisanje*

⁸ *Citiranje, parafraziranje i upućivanje na izvore u akademskim radovima. Skripta, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2013., str. 6.*

⁹ Ibid.

emisija, javno predavanje, privatni razgovor, natpis na zidu, i svaki drugi medij s kojega se u akademski rad može prenijeti neki tekst ...¹⁰ Premda se upute, koje su sadržane u ovom nastavnom materijalu, podjednako odnose na citiranje, parafraziranje i referiranje tuđeg i vlastitog teksta¹¹, autor uputa ništa od toga nije primijenio na sam sadržaj nastavnog teksta.

No, pedagoški ciljevi i standardi institucije Hrvatskih studija u pogledu citiranja, parafraziranja i pozivanja na izvore bili su i znatno prije objavljivanja ovog nastavnog materijala veoma jasno postavljeni i obznanjeni na mrežnoj stranici Hrvatskih studija u rubrici Akademska čestitost. Tamo se nalazi dokument

(<https://www.hrstud.unizg.hr/images/50014335/Izbjegavanje%20plagiranja.pdf>) u kojem su pedagoški ciljevi i standardi institucije na ovom planu ocrtni veoma jasnim, čak i zaoštrenim formulacijama. Dokument nosi imperativni naslov: „Kako biste u svom radu izbjegli plagiranje, provjerite:“ U bilješci je navedeno da je dokument sastavljen na temelju *Checklist to prevent plagiarism* Sveučilišta Curtin, za što su Hrvatski studiji dobili dopuštenje Curtinova Ureda za akademsku čestitost. U tekstu dokumenta slijedi sedam naputaka o tome što treba provjeriti pri pisanju nekog rada. Navodimo naputke pod rednim brojem 2) i 5):

(2) Jeste li pri pisanju vlastitog rada koristili opciju “kopiraj i zalijepi” (copy/paste).

Ovo je iznimno VAŽNO: ako ste koristili opciju “kopiraj i zalijepi”, a niste stavili kopirani sadržaj u navodnike i naveli referencu s podatkom o izvoru, počinili ste plagijat (ako ste kopirali dio tuđega rada ili mrežne stranice) ili autoplagijat (ako ste kopirali dio nekog drugog vlastitog rada). Nebitno je jeste li to učinili namjerno ili ne, te vaš postupak može biti sankcioniran.

(5) Jeste li sastavili popis svih korištenih izvora na kraju rada.

Na kraju rada morate navesti točne i potpune bibliografske podatke svih izvora kojima ste se koristili.

Hrvatski studiji ovim su dokumentom iz domene akademske čestitosti zapravo izoštrili i dopunili načela i pravila Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu u skladu s odredbom čl. 1., st. 4. istog kodeksa, u kojoj se navodi da su sastavnice Sveučilišta „ovlaštene svojim općim aktom dopuniti načela i pravila iz glave II. i III. ovoga kodeksa pravilima specifičnim za pojedinu sastavnicu“. Pod tim vidom, možemo zaključiti da je doc. dr. sc. Tomislav Janović – bezobzirnim ignoriranjem pravila citiranja, parafraziranja i upućivanja na izvore u objavljenom nastavnom materijalu (skripta) *Citiranje, parafraziranje i pozivanje na izvore u akademskim tekstovima* (Hrvatski studiji, Zagreb, 2013.) – povrijedio ne samo profesionalnu dužnost u nastavi prema odredbi čl. 14. st. 1. Etičkog kodeksa nego i odredbu čl. 19. st. 1. Etičkog kodeksa koja glasi: „Svaki oblik plagiranja radova i ideja smatra se povredom Etičkog kodeksa.“ U ovom slučaju radi se o osobito teškom obliku autoplagiranja s otegotnom okolnošću da je taj čin akademskog nepoštenja izvršen u didaktičkom materijalu kojemu je jedna od glavnih zadaća trebala biti preveniranje upravo takvih ponašanja – kod studenata.

¹⁰ Ibid., str. 7.

¹¹ Usp. ibid., str. 8. (bilješka 2)

ZAKLJUČNO

Postupak nezaslužnog napredovanja doc. dr. sc. Tomislava Janovića okončan je, u jednom dijelu, njegovim nezaslužnim izborom u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika, dok je, u drugom dijelu, zbog otkrivene prijevare u navođenju lažnih podataka o izbornim uvjetima, postupak izbora u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora prekinut. No, ostale su nerazriješene pravne i etičke posljedice ovog slučaja u kojem se neviđena koncentracija akademskog i elementarnog nepoštenja iskristalizirala u nezapamćeni skandal. Nerazriješene pravne i etičke posljedice ovog skandala postale su moralnim opterećenjem za instituciju Hrvatskih studija već s obzirom na samu pomisao da bi se u njenom okrilju takvo nešto uopće moglo dogoditi te osobito s obzirom na spoznaju da se u njenom okrilju takvo nešto - u savršeno organiziranoj izvedbi – stvarno dogodilo.

Put oslobađanja institucije Hrvatskih studija od naslijeđenog moralnog tereta, što je osobito važno u kontekstu temeljite institucionalne reforme, moguć je samo preko razrješavanja pravnih i etičkih posljedica ovog slučaja. Stoga predlažem da se navedeni aspekti slučaja razriješe u propisanim odvojenim postupcima:

- a) **Pravni aspekt.** Predlažem da se opravdanost konačnog izbora dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika te opravdanost odluke Znanstveno-nastavnog vijeća Hrvatskih studija o njegovu izboru i znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora preispita u zakonski propisanom postupku koji treba pokrenuti i provesti privremeno Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija; u prvom koraku to znači donošenje odluke o pokretanju postupka preispitivanja prethodno donesenih odluka ZNV-a u ovom predmetu i imenovanje Stručnog povjerenstva sa zadaćom da – na temelju natječajne dokumentacije, iznesenih prigovora te drugih dostupnih izvora – podnese ZNV-u svoje stručno mišljenje.
- b) **Etički aspekt.** Svrha je ove predstavke davanje dodatnog poticaja da se provede zaključak privremenog ZNV-a Hrvatskih studija od 30. siječnja 2017., ali i skretanje pozornosti na potrebu da se slučaj nezaslužnog napredovanja u zvanjima doc. dr. sc. Tomislava Janovića cjelovito etički valorizira, posebice s obzirom na okolnost da je slučaj poprimio razmjere „udruženog pothvata akademskog nepoštenja“. U tom smislu smatram potrebnim da se činjenice, koje su navedene u ovom poticaju, kao i dokumenti, kojima su te činjenice potkrijepljene, uzmu u obzir te da se u propisanom etičkom postupku preispitaju pod vidom ogrješenja doc. dr. sc. Tomislava Janovića i drugih sudionika u „udruženom pothvatu akademskog nepoštenja“ o odgovarajuća načela i pravila Etičkog kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

S poštovanjem,

Prof. dr. sc. Ante Čović

Popis priloga:

- 1) Odluka Znanstveno-nastavnog vijeća Hrvatskih studija o raspisivanju natječaja i imenovanju Stručnog povjerenstva od 2. listopada 2013. (Klasa: 030-02/13-2/27; Urbroj: 380—1/1-13-28)
- 2) Prijava na natječaj doc. dr. sc. Tomislava Janovića od 22. studenoga 2013. (Klasa: 602-04-/13-2/1; Urbroj: 15-1/1-13-209)
- 3) Znanstvena i stručna bibliografija doc. dr. sc. T. Janovića, priložena prijavi na natječaj
- 4) Izjava o zadovoljavanju uvjeta za izbor u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora, priložena prijavi na natječaj
- 5) Potvrda nakladnika Ibis-grafika od 15. 11. 2013. da je knjiga *Prema dualizmu* recenzirana i prihvaćena za objavljivanje kod tog nakladnika, priložena prijavi na natječaj
- 6) Slika CD-a s digitalnom verzijom znanstvene knjige i znanstvenih članaka objavljenih nakon posljednjeg izbora u znanstveno zvanje koji je bio priložen prijavi na natječaj
- 7) Fizički ispis digitalne verzije znanstvene knjige s CD-a koji je bio priložen prijavi na natječaj („tamagotchi izdanje“)
- 8) Izvješće Stručnog povjerenstva za davanje mišljenja o ispunjavanju uvjeta za izbor pristupnika doc. dr. sc. T. Janovića u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika i znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednog profesora od 29. 11. 2013.
- 9) Mišljenje i prijedlog za izbor dr. sc. T. Janovića u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika od 3. 12. 2103. (Klasa: 640-01/13-2/64; Urbroj: 380-1/1-13-6)
- 10) Dostavni dopis Matičnom odboru za provođenje postupka izbora u znanstveno zvanje dr. sc. T. Janovića od 9. 12. 2013. (Klasa: 640-03/13-2/19; Urbroj: 380-3/4-13-60)
- 11) Odluka Matičnog odbora o izboru dr. sc. T. Janovića u znanstveno zvanje višeg znanstvenog suradnika od 16. 1. 2014. (Klasa: UP/I-640-03/13-01/2099; Urbroj: 355-06-04-14-0002)
- 12) Pregled bibliografske jedinice 652988 iz baze podataka CROSBI, ispisan 13. 3. 2014.
- 13) Znanstvena i stručna bibliografija dr. sc. Davora Pećnjaka od 10. 12. 2013.
- 14) Pregled bibliografske jedinice 652988 iz baze podataka CROSBI, ispisan 12. 1. 2017.
- 15) Tablica s prikazom ispunjavanja uvjeta Rektorskog zbora za izbor dr. sc. T. Janovića u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora (sastavni dio Izvješća Stručnog povjerenstva od 29. studenoga 2013.)
- 16) Odluka ZNV-a Hrvatskih studija o izboru dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora od 11. veljače 2014. (Klasa: 640-01/12-2/56; Urbroj: 380-1/1-12-5)
- 17) Dostavni dopis Povjerenstvu Vijeća DHP-a radi potvrđivanja izbora dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora od 20. veljače 2014. (Klasa: 602-04/14-2716; Urbroj: 380-1/1-14-16)
- 18) Preslika mrežne stranice Hrvatskih studija s podatkom o datumu postavljanja skripta, preslikano 13. ožujka 2014.
- 19) Izjava o pravodobnosti objave nastavnog teksta (skripta) dr. sc. T. Janovića u postupku njegova izbora u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora od 9. travnja 2014. (bez klase u urudžbenog broja)
- 20) Molba voditelja HS za obustavljanje postupka potvrđivanje izbora u znanstveno-nastavno zvanje dr. sc. T. Janovića i za povlačenje natječajne dokumentacije iz postupka od 6. svibnja 2014. (Klasa: 602-04/14-2/16; Urbroj: 380-171-14-16)

Odgovarajućom primjenom članaka 95. i 35. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (Narodne novine, br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 2/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15 i 131/17), članka 81. stavka 1. Statuta Sveučilišta u Zagrebu (od 25. veljače 2005., 22. listopada 2009., 10. studenoga 2015. i 28. rujna 2017.) i članka 30. redaka 12. i 15. Pravilnika o ustroju i djelovanju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu (od 12. rujna 2005. i 30. rujna 2008.), koji se primjenjuje sukladno Odluci Znanstveno-nastavnoga vijeća od 30. siječnja 2017. (klasa 640-01/2-17-0002, ur. broj 380-1/1-17-002) te temeljem Odluke o promjeni statusa Sveučilišnoga centra *Hrvatski studiji* u Sveučilišni odjel *Hrvatski studiji* od 17. siječnja 2017. (klasa 602-04/16-29/2, ur. broj 380-020/173-17-15) i Odluke o imenovanju privremenih tijela Sveučilišnoga odjela Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu od 17. siječnja 2017. (klasa 602-04/16-29/2, ur. broj 380-020/173-17-16), 28. rujna 2017. (klasa 602-04/16-29/2, ur. broj 380-020/173-17-22), 14. studenoga 2017. (klasa 602-04/16-29/2, ur. broj 380-020/173-17-25) i 27. veljače 2018. (klasa 602-04/18-11/05, ur. broj 380-040/1-18-1), privremeno Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu na 13. sjednici u XXVI. akademskoj godini održanoj od 28. rujna 2018. jednoglasno je donijelo

ODLUKU O POKRETANJU POSTUPKA

- I. Pokreće se postupak preispitivanja Mišljenja i prijedloga Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, klasa 640-01/13-2/64, ur. broj 380-1/1-13-6, od 3. prosinca 2013. i Odluke Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, klasa 640-01/12-2/56, ur. broj 380-1/1-12-5, od 11. veljače 2014.
- II. Radi davanja mišljenja o ispunjenju uvjeta i utemeljenosti prijedloga za izbor u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti, polju filozofije, kao i u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednoga profesora u znanstvenom području humanističkih znanosti, polju filozofije, imenuje se stručno povjerenstvo u sastavu:
 1. prof. dr. sc. Mišlāv Kukoč, predsjednik,
 2. izv. prof. dr. sc. Ivo Džinić, član, i
 3. izv. prof. dr. sc. Hrvoje Jurić, član.
- III. Ova Odluka stupa na snagu danom donošenja.

Obrazloženje

Temeljem članaka 35. i 95. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju Odlukom Matičnoga odbora za područje humanističkih znanosti – polje filozofije i teologije o izboru u znanstveno zvanje, klasa UP/I-640-03/13-01/2099, ur. broj 355-06-04-14-0002 od 16. siječnja 2014., dr. sc. Tomislav Janović izabran je u znanstveno zvanje višega znanstvenog suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti – polje filozofija. Odluka je donesena povodom Mišljenja i prijedloga Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu na 3. sjednici u XXII. akademskoj godini, od 3. prosinca 2013. (klasa 640-01/13-2/64, ur. broj 380-1/1-13-6) kojim je dano pozitivno mišljenje i prijedlog stručnoga vijeća znanstvene organizacije za izbor dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višega znanstvenog suradnika za znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filozofija.

Mišljenje i prijedlog doneseno je pozivom na članke 33. i 35. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju.

Odlukom Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu na 5. sjednici u XXII. akademskoj godini, od 11. veljače 2014. (klasa 640-01/12-2/56, ur. broj 380-1/1-12-5) dr. sc. Tomislav Janović izabran je za nastavnika u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednoga profesora i na odgovarajuće radno mjesto za znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filozofija, za rad na Odjelu za filozofiju i Odjelu za komunikologiju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, na vrijeme od pet godina. Odluka je donesena pozivom na članke 35. i 95. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju. Odluka nije postala izvršna niti je provedena, jer nije potvrđena na Vijeću društveno-humanističkoga područja Sveučilišta u Zagrebu.

Oba akta Hrvatskih studija, od 3. prosinca 2013. i 11. veljače 2014. donesena su temeljem izvješća stručnoga povjerenstva u sastavu: prof. dr. sc. Zvonimir Čuljak, predsjednik, prof. dr. sc. Josip Talanga, član, i prof. dr. sc. Boran Berčić, član. Oni su dana 29. studenoga 2013. Znanstveno-nastavnomu vijeću Hrvatskih studija uputili akt pod naslovom „Davanje mišljenja o ispunjavanju uvjeta za izbor pristupnika doc. dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višega znanstvenog [sic!] suradnika i u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednog profesora za znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filozofija“, koje je Znanstveno-nastavno vijeće s različitim dispozitivima prihvatilo na svojim sjednicama 3. prosinca 2013. i 11. veljače 2014.

Dana 23. kolovoza 2018. član privremenoga Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu prof. dr. sc. Ante Čović podnio je Prijedlog za razrješavanje pravnih posljedica napredovanja doc. dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika i u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednoga profesora u zakonski propisanoj proceduri (klasa 053-01/18-2/0001, ur. broj 380-1/1-18-009), u bitnom zbog sumnje u neispunjavanje uvjeta: nepostojanje znanstvene knjige, nepravodobnu objavu recenziranoga nastavnoga materijala i nepribavljanje suglasnosti Sveučilišta u Zagrebu za raspisivanje natječaja radi napredovanja.

Radi razjašnjenja iznesenih dvojba privremeno Znanstveno-nastavno vijeće odlučilo je kao u izjeci.

U Zagrebu, 28. rujna 2018.

Klasa: 640-01/18-2/0010

Ur. broj: 380-1/1-18-008

Pročelnik

izv. prof. dr. sc. Mario Grčević

Dostaviti:

1. Članovima stručnoga povjerenstva – e-pismom
2. Službi za opće, pravne i kadrovske poslove
3. Pismohrani

Stručno povjerenstvo

dr. sc. Mislav Kukoč, redoviti profesor u trajnom zvanju, predsjednik,

dr. sc. Ivo Džinić, izvanredni profesor, član,
i

dr. sc. Hrvoje Jurić, izvanredni profesor,
član

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb	
Datum upisa: 4.12.2018. 0:00:00	
Klasifikacijska oznaka: 602-04/18-2/0010	
Uredžbeni broj: 380-3/4-18-073	Priloga: 0

U Zagrebu, 4. prosinca 2018.

Privremenomu Znanstveno-nastavnomu vijeću
Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu
Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb

Predmet: Izvješće Stručnoga povjerenstva radi davanja mišljenja o ispunjenju uvjetâ i utemeljenosti prijedloga za izbor u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti, polju filozofije, kao i u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednoga profesora u znanstvenom području humanističkih znanosti, polju filozofije, u postupku preispitivanja Mišljenja i prijedloga Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, klasa 640-01/13-2/64, ur. broj 380-1/1-13-6, od 3. prosinca 2013. i Odluke Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, klasa 640-01/12-2/56, ur. broj 380-1/1-12-5, od 11. veljače 2014.

Odlukom o pokretanju postupka, klasa 640-01/18-2/0010, ur. broj 380-1/1-18-008, od 28. rujna 2018: privremeno Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu na 13. sjednici u XXVI. akademskoj godini imenovalo nas je u Stručno povjerenstvo radi davanja mišljenja o ispunjenju uvjetâ i utemeljenosti prijedloga za izbor dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti, polju filozofije, kao i u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednoga profesora u znanstvenom području humanističkih znanosti, polju filozofije (u nastavku: Stručno povjerenstvo/18).

Radi izrade ovoga Izvješća proučili smo dokumentaciju koju je pristupnik doc. dr. sc. Tomislav Janović priložio u natječaj Prijavom od 22. studenoga 2013. s 15 priloga, Izvješće Stručnoga povjerenstva imenovanoga 2. listopada 2013. (u nastavku: Stručno povjerenstvo/13) od 29. studenoga 2013., odluke koje su donesene temeljem toga izvješća, Prijedlog za razrješavanje, u zakonski propisanoj proceduri, pravnih posljedica napredovanja doc. dr. sc.

Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika i u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednoga profesora (klasa 053-01/18-2/0001, ur. broj 380-1/1-18-009, od 23. kolovoza 2018.) i drugu dokumentaciju nastalu vođenjem ovoga postupka, uloženu u spis, te ovim privremenomu Znanstveno-nastavnomu vijeću podnosimo skupno i objedinjeno izvješće.

Radi preglednosti Izvješće će biti podijeljeno na tri glavna dijela:

- A. Osvrt na pokretanje postupka izbora u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika i u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednoga profesora
- B. Mišljenje o ispunjenju uvjetâ i utemeljenosti prijedloga za izbor u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika s prijedlogom Stručnog povjerenstva/18
- C. Mišljenje o ispunjenju uvjetâ i utemeljenosti prijedloga za izbor u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednoga profesora s prijedlogom Stručnog povjerenstva/18

A.

Osvrt na pokretanje postupka izbora u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika i u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednoga profesora

Postupak je pokrenut Odlukom Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu o raspisivanju natječaja i imenovanju Stručnog povjerenstva od 2. listopada 2013. (klasa 030-02/13-2/27, ur. broj 380-1/1-13-28), koja glasi:

„Temeljem odredbe članka 30. Pravilnika o ustroju i djelovanju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija je, na svojoj 4. elektroničkoj sjednici u 21. akademskoj godini, održanoj 30. rujna 2013. do 02. listopada 2013. donijelo

ODLUKU

Članak 1.

Raspisuje se javni natječaj za izbor:

jednog nastavnika u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednog profesora za znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filozofija, za rad na znanstveno-nastavnim i znanstveno-istraživačkim poslovima na Odjelu za filozofiju i Odjelu za komunikologiju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu

Članak 2.

Imenuje se Stručno povjerenstvo za davanje mišljenja o ispunjavanju uvjeta pristupnika za izbor u sastavu:

1. Izv. prof. dr. sc. Zvonimir Čuljak, predsjednik (Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu)
2. Prof. dr. sc. Josip Talanga, član (Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu)
3. Prof. dr. sc. Boran Berčić, član (Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci)

Obrazloženje

Doc. dr. sc. Tomislav Janović podnio je zahtjev za raspisivanje natječaja radi proteka vremena na koje je ranije biran. Znanstveno nastavno vijeće prihvatio je njegovu zamolbu i odlučilo kao u izreci.

M. P.

Voditelj Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu

Prof. dr. sc. Josip Talanga, v. r.“

Stručno povjerenstvo/18 utvrđuje da je pri imenovanju sastava Stručnoga povjerenstva/13 poštovan dio odredbe članka 95. stavka 1. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju radi odgovarajuće primjene odredbe članka 35. stavka 2. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, jer je ovlaštena znanstvena organizacija imenovala Stručno povjerenstvo od tri člana koji su bili u višem znanstvenom i znanstveno-nastavnom zvanju s obzirom na ono za koje se traži izbor, a jedan član povjerenstva nije bio zaposlenik ni nastavnik znanstvene organizacije u kojoj je zaposlen pristupnik. Dakle, Stručno povjerenstvo/13 bilo je propisno sastavljeno.

Stručno povjerenstvo/18 utvrđuje da pri donošenju Odluke od 2. listopada 2013. formalno ni sadržajno nije primijenjen zakon, koji je na dan otvaranja sjednice, 29. rujna 2013. bio na snazi: članak 35. stavak 1. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (Narodne novine, broj 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 2/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13): „Zahtjev za izbor u znanstveno zvanje podnosi se ovlaštenoj znanstvenoj organizaciji, **zajedno s dokazima o ispunjavanju uvjeta za izbor u određeno zvanje.**“ Naime, Odluka od 2. listopada 2013. ne poziva se ni na koji zakon ili drugi propis ili opći akt Sveučilišta, a iz njezina obrazloženja proistječe da je postupak pokrenut na zahtjev doc. dr. sc. Tomislava Janovića. Nije navedeno kad je on podnio taj zahtjev, stoga nije moguće utvrditi je li poštovana odredba članka 35. stavka 2. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju koja glasi: „Ovlaštena znanstvena organizacija, u roku 30 dana od dana primitka zahtjeva za izbor u znanstveno zvanje, imenuje stručno povjerenstvo.“

U radnim materijalima za 4. elektroničku sjednicu Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija u 21. akademskoj godini, održanoj od 30. rujna do 2. listopada 2013., nije priložen zahtjev doc. Janovića, koji se spominje u obrazloženju. Ni u Zapisniku s te sjednice, ovjerenom na 1. sjednici Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija u 22. akademskoj godini, 15. listopada 2013., ne spominje se da bi takav zahtjev bio priložen i služio kao temelj za odlučivanje znanstvenomu vijeću znanstvene organizacije. Kako je sjednica održana elektroničkim putem, vijećnici nisu imali prigodu raspravljati o predmetu odlučivanja. Od 49 članova vijeća, 31 je glasovao „za“, a 18 vijećnika nije pristupilo elektroničkomu glasovanju. Stručno povjerenstvo/18 zaključuje da je Odluka od 2. listopada 2018. naizgled formalno legalna, jer ju je donijelo za to ovlašteno tijelo, u granicama svoje nadležnosti, u propisanom obliku i potrebnom većinom glasova, ali da nije legitimna ni sukladna načelu vladavine prava, pa stoga njezin članak 1. nije utemeljen u spisu predmeta, a pokretanje postupka nije bilo valjano i zakonito.

U spisu natječajnoga postupka postoji potpisana zamolba dr. sc. Tomislava Janovića od 3. travnja 2013. Znanstveno-nastavnomu vijeću Hrvatskih studija „za pokretanje postupka izbora u više znanstveno-nastavno zvanje“ u kojoj se ističe:

„trenutno se nalazim u znanstveno-nastavnom zvanju i na radnom mjestu docenta. Budući da je ‘od mog prvog izbora na radno mjesto s tim zvanjem’ (članak 41 stavak 3 Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, *Narodne novine*, br. 123, 31. srpnja 2003.) prošlo 4 godine i 6 mjeseci, te da je prošlo više od tri godine od mog izbora na radno mjesto s tim zvanjem na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu, molim Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija da, u skladu s Pravilnikom o ustroju i djelovanju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu (članak 64, stavak 2), pokrene postupak mog izbora u više zvanje. Vjerujem da ispunjavam uvjete za izbor u više zvanje propisane Pravilnikom o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja (*Narodne novine*, br. 26, 1. ožujka 2013.), Pravilnikom o izmjenama i dopunama Pravilnika o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja (*Narodne novine*, br. 34, 22. ožujka 2013.) te Odlukom Rektorskog zbora o nužnim uvjetima za ocjenu nastavne i stručne djelatnosti u postupku izbora u znanstveno-nastavna zvanja (*Narodne novine*, br. 106, 27. rujna 2006.).

S poštovanjem,

Tomislav Janović, v. r.“

Zamolba nema priloga i potvrđuje da pristupnik uz zahtjev nije podnio dokaze o ispunjavanju uvjeta za traženi izbor. Također ukazuje da je pristupnik bio svjestan kako traži prijevremeno napredovanje, jer upućuje na članak 41. stavak 3. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, koji je tada određivao:

„Natječaj za izbor na isto ili više znanstveno radno mjesto zbog isteka roka na koji je zaposlenik izabran u prethodnom natječaju raspisuje znanstvena organizacija tri mjeseca prije isteka roka. Posebnom odlukom znanstvenog vijeća, i uz suglasnost zaposlenika, natječaj može biti raspisan i ranije od godine dana prije isteka roka na koji je zaposlenik izabran, ali ne prije nego što isteknu tri godine od njegovog prvog izbora na radno mjesto s tim zvanjem.“

Susljedna odredba stavka 5. određivala je:

„Ako na natječaj iz stavka 1. ovoga članka zaposlenik ne podnese prijavu ili ne bude izabran zbog neispunjavanja uvjeta za ponovni izbor, pokrenut će se postupak redovitog osobno uvjetovanog otkaza ugovora o radu, bez obveze ponude drugoga odgovarajućeg radnog mjesta.“

Mjerodavno pravo za traženje napredovanja u izvanrednoga profesora bile su odredbe članka 95. stavaka 2. i 5. tadašnjega Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju:

„(2) Natječaj koji se raspisuje za izbor na isto ili više znanstveno-nastavno radno mjesto zbog isteka roka na koji je zaposlenik izabran u prethodnom natječaju raspisuje se najkasnije tri mjeseca prije isteka roka. Posebnom odlukom stručnog vijeća visokog učilišta, i uz suglasnost zaposlenika, natječaj može biti raspisan i ranije od godine dana prije isteka roka na koji je zaposlenik izabran, ali ne prije nego što istekne tri godine od prethodnog izbora.“

(5) Ako na natječaj iz stavka 1. ovoga članka zaposlenik ne podnese prijavu ili ne bude izabran zbog neispunjavanja uvjeta za ponovni izbor, pokrenut će se postupak redovitog osobno uvjetovanog otkaza ugovora o radu, bez obveze ponude drugoga odgovarajućeg radnog mjesta.“

Doc. dr. sc. Tomislav Janović izabran je za znanstvenoga suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti, polju filozofije, Odlukom Matičnoga odbora za područje humanističkih znanosti, polje filozofije i teologije, klasa 640-03/08-08/0442, ur. broj 355-03-08-2, od 8. srpnja 2008. Prvi je put za docenta izabran Odlukom Stručnoga vijeća Sveučilišta u Zadru, klasa 112-02/08-01/50, ur. broj 2198-1-79-10/08-25, od 29. rujna 2008., na vrijeme

od pet godina, s odredbom da će se s njim kao nastavnikom sklopiti ugovor o radu na neodređeno vrijeme od 1. listopada 2008. Drugi je put za docenta izabran Odlukom Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu od 21. rujna 2009. (klasa 640-03/09-2/17, ur. broj 380-1/1-09-54), a potvrđen je u znanstveno-nastavno zvanje docenta u području humanističkih znanosti, polju filozofije, grani ontologije, na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu na vrijeme od pet godina odlukom Vijeća društveno-humanističkoga područja Sveučilišta u Zagrebu 12. studenoga 2009. (broj 640-03/09-27/139). Na radnom mjestu docenta na Hrvatskim studijima zaposlen je od 1. veljače 2010.

Na temelju tih činjenica, i proteka vremena kraćega od pet godina u času početka odlučivanja o predloženoj točki dnevnoga reda, Stručno povjerenstvo/18 smatra da je Znanstveno-nastavno vijeće trebalo donijeti „posebnu“, a ne „običnu“ odluku o raspisivanju javnoga natječaja, tj. odluku radi izvanrednoga napredovanja, uz zaposlenikovu suglasnost i svijest o riziku dobivanja redovitoga osobno uvjetovanoga otkaza ugovora o radu zbog možebitnoga neispunjavanja kriterija za izbor na više znanstveno-nastavno radno mjesto u odnosu na ono na koje se bira.

Ocjenjujući svrhovitost donošenja odluke, u kojoj se ističe da je natječaj raspisan „radi proteka vremena na koje je [doc. dr. sc. Tomislav Janović] ranije biran“, Stručno povjerenstvo/18 zaključuje da Odluka od 2. listopada 2013. nije ni legalna, jer na dan otvaranja sjednice i stavljanja prijedloga odluke na glasovanje, 30. rujna 2013. pristupnik nije ispunjavao uvjet iz članka 95. stavka 5. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, izmijenjen u Narodnim novinama, broj 94/13:

„Na znanstveno-nastavno radno mjesto izvanrednog profesora može biti izabran onaj pristupnik koji je izabran u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora i bio je najmanje pet godina na znanstveno-nastavnom radnom mjestu docenta ili znanstvenom radnom mjestu znanstvenog suradnika.“

jer nije bio najmanje pet godina zaposlen na znanstveno-nastavnom radnom mjestu docenta, računajući od prvoga izbora (zaposlen je kao docent od 1. listopada 2008.). Zbog toga je činjenično i pravno netočan zaključak Stručnoga povjerenstva/13

„Budući da je u zvanje i na radno mjesto docenta prvi puta izabran 30. rujna 2008. i da je od tada neprekidno u tom zvanju, dr. Janović ispunjava i taj uvjet za izbor.“ (Izvjješće od 29.11.2013., str. 9).

zato što od 30. rujna 2008. nije bio zaposlen na radnom mjestu docenta, nego je kao docent u radni odnos ušao nakon toga datuma. Ustaljeno je pravno shvaćanje kako uvjeti moraju biti ispunjeni na dan pokretanja postupka na vlastiti zahtjev, odnosno na zadnji dan otvorenosti natječaja, ako je riječ o slobodnom javljanju na natječaj.

Stručno povjerenstvo/18 primjećuje i da pristupnik nije ispunjavao ni uvjet iz članka 95. stavka 8. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, dodan u Narodnim novinama, broj 94/13:

„Ako se jasno utvrdi da zaposlenik ispunjava kriterije za izbor na više znanstveno-nastavno radno mjesto u odnosu na ono na koje se bira, posebnom odlukom stručnog vijeća visokog učilišta i uz suglasnost zaposlenika, natječaj za izbor iz stavka 5. i 6. ovoga članka može biti raspisan i ranije

od rokova propisanih tim stavcima, ali ne prije nego što isteknu tri godine od njegovog prethodnog izbora na radno mjesto s nižim zvanjem.“

Stručno vijeće visokoga učilišta nije prethodno utvrdilo da zaposlenik ispunjava kriterije za izbor na više znanstveno-nastavno radno mjesto (redovitoga profesora) u odnosu na ono na koje se bira (izvanrednoga profesora) da bi raspisalo natječaj ranije od proteka najmanje pet godina na radnom mjestu docenta. Stoga natječaj, pokrenut na zaposlenikov zahtjev, nije mogao biti predmet odlučivanja ni raspisivanja prije proteka pet godina radnoga staža dr. sc. Janovića na znanstveno-nastavnom radnom mjestu docenta bez pribavljanja zaposlenikove suglasnosti, ni bez donošenja posebne odluke stručnoga vijeća visokoga učilišta, ni bez primjene uvjeta da za prijevremeno napredovanje docent mora ispunjavati uvjete i za redovitoga profesora, prvi izbor, a ne samo za izvanrednoga profesora.

„Natječaj za izbor nastavnika u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednog profesora za znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filozofija, za rad na znanstveno-nastavnim i znanstveno-istraživačkim poslovima na Odjelu za filozofiju i Odjelu za komunikologiju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu“ objavljen je u Narodnim novinama, broj 129/13, od 25. listopada 2013., bez naznake klase, urudžbenoga broja i nadnevka. Njime je kao temeljni uvjet natječaja određeno: „Svi pristupnici moraju ispunjavati uvjete propisane Zakonom o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (NN 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11 i 94/13).“

Natječajem objavljenim 25. listopada 2013. također je propisano: „Rok za prijavu je 30 dana od objave u Narodnim novinama.“ Stručno povjerenstvo/18 zaključuje da je natječaj prema vlastitoj odredbi bio otvoren do 24. studenoga 2013. Stručno povjerenstvo/18 primjećuje da je 24. studenoga 2013. bila nedjelja te da je po samom pravu potrebno primijeniti odredbu članka 81. stavka 2. Zakon o općem upravnom postupku (Narodne novine, broj 47/09):

„Kad zadnji dan roka pada u nedjelju, na blagdan ili u drugi dan kad javnopravno tijelo ne radi, rok istječe prvoga sljedećega radnog dana.“

Stoga Stručno povjerenstvo/18 utvrđuje da je zadnji dan natječaja bio ponedjeljak 25. studenoga 2013.

Stručno povjerenstvo/18 ističe bitnu razliku između prava na stjecanje znanstvenoga za razliku od prava na stjecanje znanstveno-nastavnoga zvanja.

„Stjecanje znanstvenog zvanja ne ovisi o radnom mjestu. Znanstveno zvanje stječe se na temelju postupka koji zahtjevom za izbor pokreće osoba koja smatra da ispunjava uvjete za izbor u određeno znanstveno zvanje [...]“ (članak 33. stavci 1. i 2. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju).

Dakle, postupak izbora u znanstveno zvanje pokreće se pristupnikovim zahtjevom i osobno je pravo svakoga znanstvenika. Odluka o izboru u znanstveno zvanje upravni je akt:

„Odluka matičnoga odbora je izvršna, predstavlja upravni akt te se u postupku izbora u znanstveno zvanje primjenjuju odredbe Zakona o općem upravnom postupku“ (članak 35. stavak 9. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju).

Za razliku od toga,

„Postupak izbora u znanstveno-nastavna i umjetničko-nastavna zvanja i odgovarajuća radna mjesta provodi sveučilište odnosno sastavnica sveučilišta [...]. Zahtjev za pokretanje postupka podnosi pristupnik ili znanstvena organizacija, a odluku donosi sveučilište, odnosno sastavnica sveučilišta u skladu s općim aktom sveučilišta“ (članak 95. stavci 1. i 2. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju).

Dakle, postupak izbora u znanstveno-nastavno zvanje pokreće se odlukom visokoga učilišta i nije nastavnikovo osobno pravo. Postupak se smatra pokrenutim donošenjem odluke o raspisivanju javnoga natječaja. Odluka o izboru u znanstveno-nastavno zvanje nije upravni akt.

Terminus ad quem. Na temelju iznesenoga Stručno povjerenstvo/18 zauzima stajalište da je dr. sc. Tomislav Janović morao udovoljavati uvjetima:

- a) za izbor u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika na dan podnošenja zahtjeva za pokretanje postupka s dokazima o ispunjavanju uvjeta, a najkasnije na dan 29. rujna 2013., kad je započelo glasovanje o Prijedlogu odluke za raspisivanje natječaja za izbor nastavnika u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednoga profesora zbog „proteka vremena na koje je ranije biran“,
- b) za izbor u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednoga profesora najkasnije na dan 25. studenoga 2013., kad je istekao rok za prijave na natječaj u Narodnim novinama, broj 129/13

te da je ispunjavanje uvjeta na te granične nadnevke morao dokazati svojom prijavom u spisu predmeta. Naime, pristupnik, da bi bio izabran, mora ispunjavati uvjete za izbor u znanstveno zvanje prije pokretanja toga upravnoga postupka tijelo, jer tijelo koje donosi odluku ne može tu odluku temeljiti na činjenicama koje su nastale nakon podnošenja zahtjeva u svezi s kojim se odluka donosi. Osim toga pristupnik je po samom pravu prije pokretanja postupka ovlaštenoj znanstvenoj organizaciji bio dužan podastrijeti dokaze na tu okolnost, što on nije učinio. U odnosu na znanstveno-nastavno zvanje, pristupnik je bio dužan ispuniti i dokazi ispunjenje uvjete do isteka roka za zaprimanje prijave.

Člankom 95. stavkom 1. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, kakav je na snazi od 30. srpnja 2013. do danas, propisano je, između ostaloga:

„Postupak izbora u znanstveno-nastavna [...] zvanja i odgovarajuća radna mjesta provodi [...] sastavnica sveučilišta sukladno statutu i uz odgovarajuću primjenu članka 35. i 36. ovoga Zakona, na temelju javnog natječaja koji se objavljuje u »Narodnim novinama«, dnevnom tisku, na internetskoj stranici visokog učilišta te na službenom internetskom portalu za radna mjesta Europskoga istraživačkog prostora [...].“

Stručno povjerenstvo/18 bilježi da je Stručno povjerenstvo/13 u svojem Izvješću od 29. studenoga 2013. na str. 1 navelo:

„Na navedeni natječaj raspisan na internetskoj stranici Hrvatskih studija 9. listopada 2013., te u Narodnim novinama (broj 129) 25. listopada 2013. godine, prijavio se samo jedan kandidat - doc. dr. sc. Tomislav Janović.“

Stručno povjerenstvo/18 iz spisa predmeta nije moglo utvrditi drukčije ni više te nema razloga sumnjati u istinitost toga navoda te zaključuje da, suprotno kogentnoj zakonskoj odredbi, natječaj nije bio objavljen ni u dnevnom tisku ni na službenom internetskom portalu za radna mjesta Europskoga istraživačkog prostora, čime je dostupnost oglašenoga radnoga mjesta bitno umanjena, konkurentnost smanjena, a legalnost natječajnoga postupka ozbiljno

dovedena u pitanje, jer je neobjava natječaja na za to zakonom određenim mjestima razlog za poništenje natječaja, zbog činjenice da je on objavljen protivno odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju.

Hrvatski su studiji prije pokretanja postupka za izbor u znanstveno-nastavno, umjetničko-nastavno, znanstveno, nastavno i suradničko radno mjesto bili dužni zatražiti i dobiti suglasnost Sveučilišta u Zagrebu. Suglasnost Sveučilišta podrazumijeva pisanu suglasnost Rektora. Pisanu suglasnost za zapošljavanje i/ili provođenje postupka izbora daje Rektor Sveučilišta, a u skladu s planom upravljanja ljudskim resursima i financijskim planom. Provjerom u Pisarnici i u Službi za opće, pravne i kadrovske poslove Hrvatskih studija utvrđeno je da takva suglasnost za raspisivanje predmetnoga natječaja nikad nije zatražena. Stoga nisu bile osigurane temeljne pretpostavke da se u slučaju pozitivnoga ishoda izbora u više znanstveno i znanstveno-nastavno zvanje pristupnik i zaposli na radnom mjestu izvanrednoga profesora.

B.

Mišljenje o ispunjenju uvjetâ i utemeljenosti prijedloga za izbor u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika s prijedlogom Stručnoga povjerenstva/18

Stručno povjerenstvo/18 smatra da je Stručno povjerenstvo/13 u svojem Izvješću od 29. studenoga 2013. na str. 2 pravilno utvrdilo:

„Sukladno članku 32 Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (*Narodne novine*, 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 46/07, 45/09, 63/11 i 94/13) »[z]a višega znanstvenog suradnika može biti izabran istraživač koji ima doktorat znanosti i znanstvene radove koji predstavljaju značajan doprinos znanosti«. Prema Pravilniku o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja (*Narodne novine*, 84/05, 100/06, 138/06, 120/07, 71/10, 116/10 i 38/11) za izbor u zvanje višeg znanstvenog suradnika potrebno je ispuniti sljedeće uvjete: obraniti doktorsku disertaciju, objaviti 1 knjigu (rad kategorije a3), 4 znanstvena rada kategorije a1 i 3 rada kategorije a2 (ili kategorije a1), odnosno ukupno prikupiti najmanje 34 boda (prema vrsnoći, opsegu i mjestu objave rada), od čega najmanje 2 rada kategorije a1, 2 rada kategorije a2 (ili a1) i znanstvena knjiga (a3) trebaju biti objavljeni nakon posljednjeg izbora u znanstveno zvanje, što odgovara vrijednosti od 18 bodova.“

To se shvaćanje temelji na odredbi članka 1. naslova 6. (Humanističke znanosti) Pravilnika o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja (*Narodne novine*, broj 84/05, 100/06, 138/06, 42/07, 120/07, 71/10, 116/10 i 38/11) koja glasi:

„Za izbor u znanstveno zvanje pristupnik mora imati **objavljene** radove u međunarodnim, stranim ili s njima izjednačenim domaćim časopisima (a1), a može imati dio i u drugim vrijednim domaćim znanstveno-stručnim časopisima (a2), (ti radovi mogu zamijeniti samo dio radova u ukupnome zbroju). Za zvanja višega znanstvenog suradnika [...] očekuje se i jedna [...] knjig[a] (a3).

ZNANSTVENI SURADNIK

Očekivanje: Doktorat i najmanje dva znanstvena rada u časopisima na međunarodnoj razini (a1), tri rada ukupno (a1 + a2).

Uvjet: 16 bodova.

VIŠI ZNANSTVENI SURADNIK

Očekivanje: Knjiga (a3) i najmanje dva znanstvena rada u časopisima na međunarodnoj razini (a1), četiri rada ukupno (a1 + a2).

Uvjet: (16) + 18 bodova.“

U navedenom Pravilniku o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja strogo su utvrđene samo dvije iznimke od činjenice da rad mora biti objavljen, i to

- u području prirodnih znanosti:
„Pri izboru u znanstveno zvanje u svim znanstvenim poljima u području prirodnih znanosti u obzir se uzimaju i radovi u tisku, uz dokaze da je rad prošao recenzentski postupak i da je prihvaćen za objavljivanje“ (naslov 1. Prirodne znanosti, zadnji odlomak).
- u području društvenih znanosti:
„Najviše jedan rad prihvaćen za objavljivanje **može se priznati kao da je objavljen**, ali samo uz potvrdu uredništva časopisa ili publikacije da je recenziran i da je prihvaćen za objavljivanje“ (naslov 5. Društvene znanosti, stavak 6.).

Stručno povjerenstvo/18 ističe da te iznimke nisu predviđene za knjige ni za radove u području humanističkih znanosti, pa ni u polju filozofije, u čemu je provođen izbor, te smatra da se one odnose samo na radove, a ne i na knjige i samo na područja prirodnih, odnosno društvenih znanosti, a ne i ostala područja znanosti. Dakle, takva ili slična mogućnost priznavanja „kao da je objavljen“ ne odnose ne na knjige, ni u jednom znanstvenom području, i ne odnosi se ni kakve publikacije u području humanističkih znanosti.

U odnosu na Potvrdu Ibis-grafike d.o.o. od 15. studenoga 2013. „o prihvaćanju rukopisa za objavljivanje“ Stručno povjerenstvo/18 ističe se da to nije potvrda „uredništva“, da je nije ni potpisao glavni urednik, nego direktorica tvrtke za grafičke usluge, kako se čita na pečatu uz potpis, i da u natječajni spis nisu priloženi dokazi da je knjiga doista prošla recenzentski postupak.

Stručno povjerenstvo/13 pristupniku je kao objavljenju „knjigu (rad a3)“ priznalo:

„*Prema dualizmu*, Zagreb: IBIS-grafika, 2013. (ISBN: 953-6927-76-9). u koautorstvu s Davorom Pećnjakom“ (Izvješće od 29. studenoga 2013., str. 3–4, točka 2.1.2.)

i vrjednovalo je kao 11,25 bodova.

Stručno povjerenstvo/13 pristupniku je kao objavljene radove vrjednovalo još četiri rada objavljena 2009.–2014. (Izvješće od 29. studenoga 2013., str. 5–6, točke 2.1.3. i 2.1.4.) te ih je bodovalo s ukupno 11,53 bodova.

R.br.	Pristupnikovi radovi nakon posljednjega izbora u znanstveno zvanje koje je Stručno povjerenstvo/13 bodovalo	Iznos bodova
1.	Knjiga (rad a3) <i>Prema dualizmu</i> , Zagreb: IBIS-grafika, 2013.	11,25
2.	Rad a1 <i>Other Minds, Empathy, and Interstellar Communication</i> , 2014.	4,22

3.	Rad a1 Martin Zadrarin alias Ivan Blund, 2013.	3,91
4.	Rad a2 Nefunkcionalnost funkcionalizma, 2011.	1,64
5.	Rad a2 Filozofija znanosti, 2009.	1,76
	Zbroj bodova	22,78
	Zbroj bodova bez „knjige (rad a3)“	11,53

Stručno povjerenstvo/18 utvrđuje da bez „knjige (rad a3)“ *Prema dualizmu* (Zagreb: IBIS-grafika, 2013.) pristupnik ne bi imao potrebnih 18 bodova za radove objavljene nakon izbora u zvanje znanstvenoga suradnika (8. srpnja 2008.).

Godine 2017., s godinom izdanja 2016., u nakladi tvrtke Ibis grafika, društvo s ograničenom odgovornošću za grafičke usluge, OIB 55305844525, Zagreb, IV Ravnice 25, objavljena je knjiga Davora Pećnjaka i Tomislava Janovića, *Prema dualizmu. Ogledi iz filozofije uma*, bez naznake tiskare i mjesta tiskanja, ISBN 9789536927760, opsega XII rimski i 210 arapski obrojčenih stranica, visine 21 cm. Za razliku od objavljene knjige, tekst istih autora pod naslovom *Prema dualizmu* (IBIS-grafika 2014.) koji je vrjednovan u izvješću Stručnoga povjerenstva/13 kao a3 rad:

- ima „oko 130 stranica“
 - Stručno povjerenstvo/18 primjećuje da je broj stranica izražen prilogom „oko“ kao približnom mjernom jedinicom nemoguć, znanstveno i stručno neprihvatljiv način označavanja broja stranica kod omeđenih publikacija, autorskih monografija, tiskanih knjiga, pa čak i knjiga spremnih za tisak.
- ima „opseg 7,5 araka“
 - Stručno povjerenstvo/18 primjećuje da tiskarski arak obuhvaća 16 stranica, pa bi 7,5 araka trebalo obuhvaćati 120 stranica, a
 - autorski arak broji 28.800 znakova s bjelinama i sastoji se od 16 autorskih kartica, pa autorska kartica sadržava 1.800 slovnih mjesta.
- nema podnaslov,
- ima 13 poglavlja i Literaturu nasuprot 19 cjelina tiskane knjige, pri čemu se od 14 cjelina „knjige“ iz 2013. i 19 cjelina knjige tiskane pod istim naslovom po naslovu poklapa jedna jedina cjelina („Čovjek susreće stroj“), a sve se ostale razlikuju.

Usporedba ključnih elemenata i dokazi da nije riječ o istoj knjizi

knjižnoga bloka – „knjiga (rad a3), <i>Prema dualizmu</i>, Zagreb: IBIS-grafika, 2013. (ISBN: 953-6927-76-9)“ priloženoga u natječaj	i knjige tiskane 2017. godine – <i>Prema dualizmu : ogledi iz filozofije uma</i>, Zagreb: IBIS-grafika, 2016., ISBN 9789536927760
Podnaslov: Nema ga	Podnaslov: Ogledi iz filozofije uma

Predgovor: Nema ga	Predgovor: Ima ga , str. VII–X
Zahvale: Nema ih	Zahvale: Ima ih , str. XI–XII
Broj poglavlja u knjizi: 13	Broj poglavlja u knjizi: 15
Bilješke uz tekst: Nema ih	Bilješke uz tekst: Ima ih.
Opseg teksta: str. 3–87	Opseg teksta: str. VII–XII i 1–184
Literatura: str. 89–96	Literatura: Nema je pod tim naslovom
Bibliografija: Nema je pod tim naslovom	Bibliografija: str. 185–198
Bibliografskih jedinica u Literaturi: 138	Bibliografskih jedinica u Popisu citiranih djela: 185
Kazalo: Nema ga	Kazalo imena i pojmova: str. 199–210
Godina izdanja: 2013. (u Prijavi na natječaj i u Izvješću Stručnoga povjerenstva/13), 2014. (na str. 1 knjižnoga bloka PDF-a)	Godina izdanja: 2016. (otisnuta na str. [III]), 2017. (stvarno: veljača 2017.)
Broj znakova s bjelinama: 203.660	Broj znakova s bjelinama: 500.532

Stručno povjerenstvo/18 podsjeća da je pristupnik dana 13. siječnja 2017. u javnom nastupu na Dnevniku Nove TV, 13. u prilogu „Optužbe u akademskoj zajednici“, u razgovoru s novinarkom o neobjavljenoj knjizi i knjizi objavljenoj 2017. izjavio:

Novinarka Martina Bolšec Oblak: *Janović tvrdi da se nije ogriješio o zakon. Kaže prigodom prijave jedan rad uvijek smije biti u postupku objave. A knjigu je upravo tako on i prijavio.*

Tomislav Janović: *Dakle, mi smo popravljali još nešto tekst. Čekalo se da se to objavi od strane izdavača. Morate njega pitati zašto je to tako dugo trajalo.*

Novinarka: *... Ali onda ste vi nju dorađivali od 2013. Nije ona samo čekala korekturu i tiskaru?*

Tomislav Janović: *Dakle, ona je **neznatno dorađivana**. I to u dijelovima koji su... koje smo mi kao koautori – riječ je o dva koautora – smatrali važnima za kvalitetu knjige.*

Stručno povjerenstvo/18 utvrđuje da je u natječajnoj prijavi na CD-u priložen je PDF knjižnoga bloka, opsega 182 stranice, od kojih su stranice 97–182 posve prazne, te da **su neutemeljena činjenična utvrđenja Stručnoga povjerenstva/13** kako „knjiga (rad a3), *Prema dualizmu*, Zagreb: IBIS-grafika, 2013. (ISBN: 953-6927-76-9)“

- ima 130 stranica, jer knjižni blok priložen uz natječajnu prijavu ima 182 stranice, ali se tekstovni dio knjige proteže samo do stranice 96, a 86 stranica je prazno, ima samo naslov „knjige“ u zaglavlju i obrojčanje stranica i nikako ne zadovoljava utvrđenje da je na tih 86 stranica riječ o djelu koje je po vrsnoći „izvorno znanstveno djelo“, kako ga je vrjednovalo Stručno povjerenstvo/13;
- ima 7,5 araka, jer „digitalna verzija znanstvene knjige“ obuhvaća 203.660 znakova s bjelinama, što dijeljeno s 1.800 slovnih mjesta daje 113 autorskih kartica, a dijeljeno s 28.800 slovnih mjesta daje 7 autorskih araka

U Dodatku pod naslovom „Usporedna i formalna analiza teksta koji je pod naslovom *Prema dualizmu* (IBIS-grafika, 2014.) priložen u Prijavi na natječaj za izbor u znanstveno-nastavno

zvanje izvanrednoga profesora“, koji predstavlja sastavni dio Izvješća, Stručno povjerenstvo/18 donosi rezultate detaljne usporedne i formalne analize teksta koji je u natječajnom postupku vrjednovan kao „knjiga (rad a3)“.

Analiza je nedvosmisleno pokazala da su u „knjizi (rad a3)“

- znatni dijelovi teksta preuzeti iz disertacije Davora Pećnjaka “Svijest i propozicionalni stavovi u suvremenoj analitičkoj filozofiji” iz 2001. godine bez citiranja izvornog teksta i bez opaske o preuzimanju;
- znatni dijelovi teksta preuzeti iz disertacije Davora Pećnjaka “Svijest i propozicionalni stavovi u suvremenoj analitičkoj filozofiji” iz 2001. godine bez citiranja izvornog teksta, ali s opaskom o preuzimanju;
- znatni dijelovi teksta preuzeti iz članka Davora Pećnjaka “Eliminacija eliminativizma” iz 2002. godine objavljenog u časopisu Prolegomena 1(1/2002) s citiranjem i bez citiranja, dok je prethodno gotovo cijeli tekst članka bio preuzet iz disertacije samo uz općenitu napomenu o preuzimanju;

Uzimajući u obzir rezultate analize i prethodno navedene činjenice Stručno povjerenstvo/18 smatra da tekst „*Prema dualizmu*, Zagreb: IBIS-grafika, 2013. (ISBN: 953-6927-76-9)“

- nije objavljena knjiga,
- ne može biti priznat kao rad a3,
- nije rukopis knjige koja je pod sličnim naslovom objavljena 2016. godine
- prema svim značajkama nije uopće tekst knjige koji je priređen za tisak (usp. točku 3. *Dodatka Izvješću*)

Stručno povjerenstvo zaključuje da je ovdje riječ o aglomeraciji tekstova bez immanentne osmišljenosti koji su prikupljeni s ciljem fiktivnoga zadovoljavanja uvjeta za izbor u više znanstveno i više znanstveno nastavno zvanje, tako da se u najboljem slučaju može govoriti samo o **fiktivnoj knjizi**.

Na temelju izloženoga Stručno povjerenstvo smatra utvrđenim da doc. dr. sc. Tomislav Janović ni na dan podnošenja zahtjeva 3. travnja 2013., ni na dan početka glasovanja o pokretanju postupka napredovanja na njegov vlastiti zahtjev (30. rujna 2013.), ni na dan donošenja Odluke o raspisivanju javnoga natječaja za njegovo napredovanje u više znanstveno i znanstveno-nastavno zvanje (2. listopada 2013.), ni na dan podnošenja svoje prijave (22. studenoga 2013.), ni na dan okončanja natječaja (25. studenoga 2013.), ni na dan podnošenja izvješća stručnoga povjerenstva (29. studenoga 2013.), ni na dan kad je Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija dalo prijedlog i mišljenje radi njegova izbora u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika (3. prosinca 2013.) nije ispunjavao uvjete za izbor u zvanje višeg znanstvenog suradnika.

Prijedlog

Slijedom toga utvrđenja Stručno povjerenstvo/18 predlaže privremenomu Znanstveno-nastavnom vijeću Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu da donese

- 1) Odluku kojom se stavlja izvan snage Mišljenje i prijedlog Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, klasa 640-01/13-2/64, ur. broj 380-1/1-13-6, od 3. prosinca 2013. i
- 2) Oduku kojom kao ovlaštena znanstvena organizacija s matičnošću u znanstvenom polju filozofije pokreće postupak oduzimanja znanstvenoga zvanja višega znanstvenoga suradnika doc. dr. sc, Tomislavu Janoviću u skladu s člankom 37. stavkom 2. točkom 1. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (Narodne novine, broj 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 2/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15 i 131/17).

C.

Mišljenje o ispunjenju uvjetâ i utemeljenosti prijedloga za izbor u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednoga profesora s prijedlogom Stručnoga povjerenstva/18

Mjerodavno pravo za ispunjavanje uvjeta za izbor u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednoga profesora sadržano je u točki III. Odluke Rektorskoga zbora o nužnim uvjetima za ocjenu nastavne i stručne djelatnosti u postupku izbora u znanstveno-nastavna zvanja (Narodne novine 106/06):

„U znanstveno-nastavno zvanje izvanrednog profesora može biti izabrana osoba koja ispunjava uvjete iz članka 93. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (»Narodne novine« 123/2003., 105/04. i 174/04.) uz opće uvjete i sljedeće uvjete:

- da je u svojstvu nastavnika (stalnog ili gostujućeg) na nekom visokom učilištu ukupno izvodio nastavu od barem tristo (300) norma sati.
- da ispunjava tri od sljedećih šest (6) uvjeta:
 1. da je autor ili koautor jednog objavljenog sveučilišnog udžbenika, znanstvene knjige ili priručnika, odnosno da je na web stranici visokog učilišta postavio svoja predavanja kao nastavni tekst, koji je pozitivno ocijenjen od stručnog povjerenstva;
 2. da je predložio ili uveo novi, ili inovirani sadržaj predmeta, ili uveo nove eksperimentalne ili praktične nastavne metode na preddiplomskom, diplomskom ili poslijediplomskom studiju uz odobrenje nadležnog stručnog tijela visokog učilišta;
 3. da je pod njegovim mentorstvom izrađeno najmanje sedam (7) završnih ili diplomskih radova, te da je pri tome objavio barem dva rada u koautorstvu sa studentom;
 4. da se nakon stjecanja doktorata usavršavao u svom znanstvenom području, struci ili nastavi u uglednim institucijama u inozemstvu u ukupnom trajanju od najmanje jedne godine;

5. da je kao autor ili koautor prezentirao najmanje pet (5) radova na znanstvenim skupovima, od kojih dva na međunarodnim znanstvenim skupovima;
6. da se dokazao kao sposoban mentor/komentor u poslijediplomskom (doktorskom) studiju, što dokazuje objavljivanjem barem jednog znanstvenog rada u znanstvenom časopisu u koautorstvu sa studentom koji je završio poslijediplomski (doktorski) studij.“

Stručno povjerenstvo/13 u Tablici Rektorskoga zbora od 29. studenoga 2013. utvrdilo je da pristupnik ispunjava opći obvezatan uvjet i – od dodatnih uvjeta: 1., 2. i 5., a da ne ispunjava 3. i 4. uvjet. O ispunjavanju šestoga uvjeta Stručno povjerenstvo/13 nije se izjasnilo, pa je Tablica Rektorskoga zbora **nepotpuna**.

Stručno povjerenstvo/18 utvrđuje da **pristupnik nije podastro dokaze da ispunjava šesti uvjet Rektorskoga zbora**.

Stručno povjerenstvo/18 smatra da pristupnik ispunjava obvezatan uvjet izvođenja nastave od barem tristo norma-sati.

Stručno povjerenstvo/18 mišljenja je i da pristupnik ispunjava drugi i peti uvjet Rektorskoga zbora za izvanrednoga profesora, ali da ispunjavanje dvaju od šest uvjeta **nije dovoljno**, jer je propisani minimum tri uvjeta.

Stručno povjerenstvo/18 drži da pristupnik **ne ispunjava prvi uvjet Rektorskoga zbora** za izvanrednoga profesora ni u jednoj od mogućih inačica, tj.

- a) da nije autor ili koautor jednoga objavljenoga sveučilišnoga udžbenika – jer takav u natječajnoj prijavi nije ni deklarirao,
- b) da na dan 25. studenoga 2013. nije bio autor jedne objavljene znanstvene knjige – takvu u natječajnoj prijavi nije ni deklarirao,
- c) da na dan 25. studenoga 2013. nije bio koautor jedne objavljene znanstvene knjige, jer naprijed opisani knjižni blok s 86 praznih stranica i s neuređenim tekstom, bez znanstvenoga aparata, nije bio objavljen, niti je mogao i smio biti vrjednovan kao objavljena znanstvena knjiga, niti je ta „knjiga“ do danas objavljena,
- d) da na dan 25. studenoga 2013. nije bio autor jednoga objavljenoga priručnika – takvo što u natječajnoj prijavi nije ni deklarirao,
- e) da na dan 25. studenoga 2013. nije bio koautor jednoga objavljenoga priručnika – takvo što u natječajnoj prijavi nije ni deklarirao,
- f) da do dana 25. studenoga 2013. na mrežnoj stranici visokoga učilišta nije bio postavio svoja predavanja kao nastavni tekst, opremljen ISBN-om, koji je pozitivno ocijenjen od stručnoga povjerenstva,
 - o jer ispunjavanje toga uvjeta nije naveo u Prijavi na natječaj od 22. studenoga 2013.,
 - o jer datoteku nastavnoga teksta ni dokaz o njegovu postavljanju na mrežne stranice visokoga učilišta nije priložio ni u ispisu ni u digitalnom obliku na CD-u, uz Prijavu na natječaj, kad je priložio pet drugih datoteka u PDF-u,
 - o jer se „Publikacije koje nemaju ISBN oznaku (za monografske publikacije ili zbornike radova) ili ISSN broj (za periodiku) ne uzimaju se u obzir za vrednovanje znanstvenog rada“ (članak 2. Pravilnika o uvjetima za izbor u

znanstvena zvanja), a pristupnikova nastavna skripta „Citiranje, parafraziranje i upućivanje na izvore u akademskim **radovima** : **Skripta**“, elektroničko izdanje, Zagreb: Hrvatski studiji, 2013., 35 stranica PDF-a, ISBN 978-953-7823-31-3, kao PDF je kreirana tek 11. prosinca 2013., dakle **nakon završetka natječaja**.

- Prije toga, dana 4. prosinca 2013. kreiran je PDF s naslovom: „Citiranje, parafraziranje i upućivanje na izvore u akademskim **radovima** : **nastavni materijal** za kolegij Akademska **pismenost**“, Zagreb: Centar za Hrvatske studije, 2013., 31 str., kojemu tada još nije bio dodijeljen ISBN. Taj je PDF objavljen na mrežnim stranicama visokoga učilišta 5. prosinca 2013., dakle **nakon završetka natječaja**.
- Dva člana Povjerenstva za izdavačku djelatnost Hrvatskih studija, kojemu je pristupnik tada bio predsjednik, potpisala su 11. studenoga 2013. recenziju nastavnoga materijala: „Tomislav Janović: Citiranje, parafraziranje i upućivanje na izvore u akademskim **radovima** : **nastavni materijal** za kolegij Akademska **pismenost**“, nenaznačenoga broja stranica.
- Međutim, Stručno povjerenstvo/13 nije se referiralo na ta elektronička izdanja, nego na neko još starije. Naime, pristupnik je još 2009. na mreži objavio, ali bez recenzije i bez ISBN-a, „Citiranje, parafraziranje i upućivanje na izvore u akademskim **tekstovima** : **nastavni materijal** za kolegij Akademska **pisanje**“, Zadar: Sveučilište u Zadru, **2009.**, 23 str.
- U zapisniku 2. sjednice Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija u 22. akademskoj godini, održanoj 13. studenoga 2013., pod točkom 13. dnevnoga reda zabilježeno je: „Voditelj iznosi odluku Povjerenstva za izdavačku djelatnost – skriptu Citiranje, parafraziranje i upućivanje na izvore u akademskim **tekstovima**, autor; doc. dr. sc. Tomislav Janović, i predlaže da se ista objavi u elektroničkom obliku na mrežnim stranicama Hrvatskih studija. Članovi Znanstveno-nastavnoga vijeća jednoglasno su prihvatili Odluku i prijedlog Povjerenstva za izdavačku djelatnost Hrvatskih studija SuZg.“
- Dakle, recenziju je dobio nastavni materijal u čijem se naslovu spominju „radovi“, i tom je nastavnom materijalu dodijeljen ISBN, i on je objavljen na mreži, ali nakon završetka natječaja.
- A Znanstveno-nastavno vijeće odobrilo je objavu skripte u čijem se naslovu spominju „tekstovi“, kojoj do danas nije dodijeljen ISBN, i koja nije objavljena kao nastavni tekst, pa nije ni publikacija koja se može vrjednovati kao znanstveni rad.
- Stručno povjerenstvo/18 upozorava na prijepor i dvojbu oko toga može li se Povjerenstvo za izdavačku djelatnost smatrati **stručnim** povjerenstvom za pozitivno ocjenjivanje čijih predavanja kao nastavnoga teksta.
- Stručno povjerenstvo/18 utvrđuje da Stručno povjerenstvo/13 nije samo provelo postupak vrjednovanja pristupnikovih nastavnih materijala prije okončanja natječajnoga postupka (do 25. studenoga 2013.), niti ga je naknadno pozitivno ocijenilo u svojem izvješću (str. 1–9), pa samo nije pridonijelo utvrđenju kako

pristupnik ispunjava taj natječajni uvjet. Zbog toga ni Stručno povjerenstvo/18 ne može utvrditi da je taj uvjet bio ispunjen na dan okončanja prijava na natječaj.

- Povjerenstvo za izdavačku djelatnost u tadašnjem sastavu imenovano je na 2. sjednici Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija u 20. ak. godini dana 15. studenog 2011. (klasa 640-01/11-2/83, ur. broj 380-1/1-11-14), činilo su ga je pet docenata. Predsjednikom je imenovan pristupnik u ovom postupku. Sukladno načelu da predsjednik i članovi stručnoga povjerenstva pri izboru trebaju biti u istom ili više zvanju od pristupnika, to Povjerenstvo za izdavačku djelatnost ne može se smatrati stručnim povjerenstvom u postupku čijega napredovanja u izvanrednoga ili redovitoga profesora. Sukladno načelu *nemo iudex in causa sua*, pristupnik kao predsjednik Povjerenstva za izdavačku djelatnost morao se izuzeti od bilo kakvoga postupanja u predmetu vlastitoga napredovanja.
- Stručno povjerenstvo/18 upozorava da radi davanja pozitivne ocjene od strane Povjerenstva za izdavačku djelatnost nisu bile pribavljene dvije recenzije, nego jedno mišljenje, koje su potpisala dva nastavnika s izborom u polju filologije: „U nastavnom materijalu pristupa se zadanoj temi na primjeren način: iscrpno, no vrlo pregledno i studentima razumljivo. Stoga smatramo da se nastavni materijal *Citiranje, parafraziranje i upućivanje na izvore u akademskim radovima* dr. Tomislava Janovića treba objaviti na mrežnim stranicama Hrvatskih studija, kako bi stalno bio dostupan studentima kolegija Akademska pismenost i drugima.“

Nastavna djelatnost

Stručno povjerenstvo/18 smatra potrebnim osvrnuti se na pristupnikovu nastavnu djelatnost preko koje je Stručno povjerenstvo/13 olako prešlo. Stručno povjerenstvo/13 utvrdilo je: „Pristupnik ima pozitivno ocijenjene studentske ankete o kvaliteti nastave na predmetima koje je izvodio na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu“ (Izvješće od 29.11.2013., poglavlje 3., str. 8), bez ikakva osvrtnja na prijedloge i primjedbe koje te ankete sadržavaju.

Stručno povjerenstvo/18 utvrđuje da je pristupnik uz prijavu na natječaj priložio 11 anketa, te da je Stručno povjerenstvo/13 u cijelosti ignoriralo vrlo ozbiljne primjedbe, pritužbe i prijedloge iz studentskih anketa radi poboljšanja nastavne djelatnosti doc. dr. sc. Tomislava Janovića.

U anketnim listovima za procjenu nastavnika (V2) Tomislava Janovića, koje je on sam priložio u natječajnu dokumentaciju, na ustaljeno pitanje:

„Što vam se nije svidjelo u radu nastavnika na ovom kolegiju, odnosno što biste predložili s ciljem unaprjeđenja kvalitete nastave?“

nalaze se zabrinjavajući podatci:

Kolegij Filozofija uma i kognitivna znanost – predavanja, Zimski semestar ak. godine 2010./2011. (6 anketiranih)

1. Profesor stvara neugodnu atmosferu, često vrijeđa, te na taj način demotivira studente.
2. Poboljšati odnos prema studentima
3. Odnos prema studentima

4. Ono što zamjeram profesoru Janoviću jest vrijeđanje kolega na predavanju sa svojim sarkastičnim komentarima koji nisu nimalo smiješni i nadasve su glupi, trebao bi se ugledati na svojega kolegu i neka mu profesor Pećnjak ponudi nekoliko korisnih savjeta kako komunicirati na pristojan način sa ljudima. Mi možda jesmo studenti i naša širina znanja nije mjerljiva sa znanjem profesora Janovića i Pećnjaka, ali nismo nesposobni da ne može shvatiti što se od nas traži. Pogotvo, ne može profesor Janović na temelju jednog čitanja kolegice na satu zaključiti da je njezino čitanje za čistu jedinicu i da je hvala Bogu to čitanje završeno. Takve stvari mogu se reći i na ljepši način. Postoje ljudi koji boluju od disleksije i sličnih bolesti pa imaju probleme i teškoće sa čitanjem. Treba ipak malo razmišljati prije nego se nešto na takav grubi način kaže.
5. Prema s studentima se ne odnosi korektno niti s poštovanjem
6. Tema je izuzetno zanimljiva, ali način njene obrade i korištena literatura ne uspijevaju obuhvatiti sve aspekte ove filozofijske problematike.

Kolegij Filozofija znanosti 2 – seminar, Zimski semestar ak. godine 2010./2011. (3 anketirana)

7. Ono što sam mislila da će biti predmet ovog kolegija, to nije. Još uvijek ne znam na čemu je naglasak jer imam osjećaj da još uvijek radimo nešto što smo možda trebali obraditi u prva dva sata. Profesor često vrijeđa studente i stvara neugodnu atmosferu.
8. Odnos prema studentima.

Kolegij Akademska pismenost – predavanja, Ljetni semestar ak. godine 2010./2011. (30 anektiranih)

9. Nije nimalo susretljiv za termine konzultacija i ponekad je neugodan sa svojim komentarima prema studentima.
10. izjasniti kriterije dobivanja ocjene, tj. potpisa – promjeniti odnos prema studentima -ne uključivati vlastiti stav i mišljenje u ocjenjuivanju nekih radova jer nisu po profesorovoj predodžbi
11. Izjave tipa da ako nam je pomrlo pola rodbine i ako bolujemo od raka i imamo tri mjeseca života to nije opravdan razlog za izostanak s predavanja. Jasno je da to profesor nije mislio ozbiljno i doslovno, ali nikome nije drago čuti takve izjave.
12. Ponekad su neki komentari bili neugodni prema studentima.
13. Potrebno je prilagoditi konzultacije studentima! Ne vrijeđati studente i podcjenjivati ih!
14. makla bi njegovu rečenicu na uvodnom predavanju- "da ste smrtno bolesni i da vam umre pola obitelji. to ne može zamijeniti vaše prisustvo na predavanju", ponekada ima arogantan i pomalo bahat pristup prema studentima (on je uvijek u pravu). Ponekada je malo bezobrazan prema nekima.
15. Osobno nemam ništa protiv profesora, no mnogi studenti tvrde da profesor nema jasno određene kriterije: ispravi pogreške studenta i na sljedećim konzultacijama ispravlja svoje ispravke.
16. nije mi se sviđjelo to što profesro inzistira da se dolazi na vrijeme na nastavu i ne pušta nikoga iza sebe u predavaon. kad su konzultacije, onda moramo svi doć u zadanom terminu. a profesora se zna čekat pa kompletne konzultacije kasne, znam da profesro ima drugih obveza, ali ono...nije u redu. toliko o vremenu.
17. Profesor nije dovoljno jasan u vezi onoga što očekuje u zadacima.
18. Puno više poštovanja prema studentima, bez prijatni da će pasti godinu.
19. nije ga briga za studente i njihove ostale obaveze - gotovo uopće ne izlazi u susret studentima - prestroga (često i nesmislena) pravila PRIJEDLOZI: - više izlaziti u susret studentima -

uvažavati njihove (valjane/opravdane) razloge za mogući nedolazak na predavanje/konzultacije u zadanom terminu - više dinamike u predavanjima popravljajući ovih stvari će dovesti do većeg zadovoljstva studenata i samog profesora, čime će se unaprijediti kvaliteta samog kolegija!

20. Bolji odnos sa studentima, smanjiti očekivanja i shvatiti da nemamo samo akademsku pismenost.
21. zastrašivanje studenata
22. Smatram kako profesor Janović nije racionalan i profesionalan u svome radu. U prilog tome ću spomenuti.
23. njegovo ponašanje za vrijeme predavanja ali i odnos prema studentima, posebice na konzultacijama. Često se pod predavanjima dešavalo da profesor vrijeđa naš fakultet te i nas studente koji se obrazujemo na Hrvatskim studijima. Kao primjer bi navodio da su Hrvatski studiji jedan od najlošijih fakulteta te kako po završetku ovoga fakulteta smo NIŠTA. Konzultacije su obavezne što je jako dobro ali ono što je zaista loše u tome jeste profesorov odnos prema nama studentima. Mnogo puta se dešavalo da studentice/studenti izlaze sa konzultacija uplakani i povrijeđeni. Profesor umjesto da nas savjetuje kako se popraviti i nešto naučiti, govori kako smo nepismeni te da se ta "mana" ne može ispraviti ili njegova učestala izreka: "nije svatko za fakultet".
24. Što se tiče ocjenjivanja vježbi profesor je potpuno nerealan te i nema točno određen kriterij po kojem ocjenjuje vježbe. Često puta bi se dešavalo da bi nam ispravio vježbu onako kako on smatra točnim te kada bi sljedeći puta došli na njegove konzultacije sa ispravljenom vježbom rekao bi da to ne valja te ispravljao nešto što je sam napisao. Na prigovor tome odgovarao bi "dobro kolegice kada će te vi shvatiti da ja uvijek ispravljam". Svakako bi spomenula profesorovu neorganiziranost i nemar. Više puta bi se dešavalo da profesor poziva studente na konzultacije tako da im šalje mail iza ponoći da se ujutro nacrtaju na konzultaciju. Druga stvar je to što profesor gotovo nikada ne odgovara na mail. Zaista je tužno ovako jednu osobu kao što je Tomislav Janović zvati profesorom. Profesor je osoba koja te savjetuje i uči nečemu a ne osoba koja maltretira i vrijeđa studente. Možda bismo imali koristi od ovoga kolegija samo kada bi profesor promijenio svoj stav prema studentima, fakultetu i samom kolegiju. Neki studenti su skloniji pismenom izražavanju, neki ne. Ali to nije razlog da ih profesor vrijeđa i omalovažava, nego upravo suprotno, možda bi se trebao upravo njima više po
25. korektniji odnos prema studentima, pridavanje više pažnje izrečenim stvarima, posebno kada je riječ o književnosti, a i pridavanje više pažnje pravopisu.
26. Profesor je previše subjektivan, ne dopušta studentu slobodu pisanja i izražavanja. već iznosi svoje mišljenje i onda izmjenjuje naše radove jer kako on to i sam kaže " ja bi to ovako napisao"... Kroz vrlo grub i bezobrazan način pristupa pojedinim studentima koji mu se kako bih to naveo nisu svidjeli na "prvi pogled"... određene ljude. a tako i mene je ismijavao i na indirektan način izvrjeđo i povrijedio sa svojim komentarima...
27. Njegov odnos prema studentima. Ne libi se ni vrijeđati. Ima konstruktivna rješenja, ali ih provodi na jako loš način - posebno na na konzultacijama, naziva studente polupismenim, neukim, ohol je, stalno pokazuje kako je biti dominantan, domogao se osjećaja moći pa se iskaljuje na studentima. Tip osobe o kakvoj čitamo u psihologijskim knjigama.
28. Nije mi se svidjela profesorova (ne)spremnost na suradnju sa studentima. Smatram da profesor trazi previše u odnosu na važnost kolegija koji predaje te daje često kontradiktoran u svojim izjavama i postupcima.

Kolegij Explaining Social Behavior – predavanja, Ljetni semestar ak. god. 2010./2011. (2 anketiranih)

29. Nemam pritužbi na kolegij, možda bi bilo jednostavnije da se uvedu kolokviji.

Kolegij Akademska pismenost – seminar, Ljetni semestar ak. godine 2010./2011. (20 anketiranih)

30. ponekada je bahat i bezobrazan ali samo prema nekim studentima. ne prema svima. I ponekada kada je sve u redu sa seminarskim, trudi se pronać i najmanju sitnicu kao pogrešku, nekada čak i ispravlja ono što je on rekao prije da se napiše :)
31. Osobno nemam ništa protiv profesora, no mnogi studenti tvrde da profesor nema jasno određene kriterije: ispravi pogreške studenta i na sljedećim konzultacijama ispravlja svoje ispravke.
32. Raspored konzultacija koji je uvijek pretrpan i zna se dogoditi da po dva sata od rečenog vremena čekate a na kraju profesor ode u menzu ili kaže da nema više vremena, profesor se postavlja jako visoko i ne dozvoljava nikome da bude u pravu, dozvoli da mu se objasni, ali svako objašnjenje arogantno odbacuje.
33. zastrašivanje studenata
34. posebno loš je pristup koji profesor ima prema studentima na predavanjima i odnos prema kolegiju. realno, kolegij je koristan i potreban, ali nikako nije od pretjerane važnosti. Ne potiče na individualan razvoj svakog studenta kao pojedinca.

Kolegij Filozofija uma i kognitivna znanost – predavanja, Zimski semestar ak. godine 2011./2012. (2 anketirana)

35. Pročulo se od strane jedne profesorice da se na sjednicama priča kako studenti ne pričaju, ne sudjeluju, kako su nezainteresirani. Ne može se sve preokrenuti odjednom. Trebalo je na raspravama inzistirati od 1. godine kako bi se stekla navika i kako bi se to usadil u studente. Ne krivim toliko studente što ne sudjeluju na predavanju, koliko profesore koji nisu poradili na tome od početka. Ali svaka čast trudu na zadnjoj godini. Samo, mi je žao što toga nije bilo prije. No, skidam kapu profesoru što se stvarno trudio uključiti nas.
36. Blago omalovažavanje inteligencije studenata.

Kolegij Akademska pismenost – predavanja, Ljetni semestar ak. godine 2011./2012. (30 anketiranih)

37. Pretjerano ispravljanje vježbi i ponekad bezrazložno ispravljanje grešaka koje ne postoje. Govorenje studentima da ništa ne rade u globalu i da su djeca iz osnovne škole pametnija 100x od nas. Samim time sveukupno demotiviranje studenata takvim izjavama. Traženje izbjegavanja "malo složenijih" riječi u vježbama koje za 99% ljudi nisu složene i definitivno ih razumiju.
38. Profesor ponižava i omalovažava studente.

Kolegij Akademska pismenost – seminar, Ljetni semestar ak. godine 2011./2012. (9 anketiranih)

39. loše pedagoške strategije i nejasan kriterij ocjenjivanja
40. Pretjerano ispravljanje vježbi i ponekad bezrazložno ispravljanje grešaka koje ne postoje. Govorenje studentima da ništa ne rade u globalu i da su djeca iz osnovne škole pametnija 100x od nas. Samim time sveukupno demotiviranje studenata takvim izjavama. Traženje izbjegavanja "malo složenijih" riječi u vježbama koje za 99% ljudi nisu složene i definitivno ih razumiju.

Kolegij Etika kraja života – predavanja, Zimski semestar ak. godine 2012./2013. (9 anektiranih)

41. Ne sviđa mi se što profesor do sada nije definirao točan način provjere znanja. Ne znam što me očekuje na ispitu, vjerojatno će to reći tek u zadnja 2 tjedna nastave.

Stručno povjerenstvo/18 smatra da se preko tih, takvih i tolikih ponovljenih i ozbiljnih primjedaba, u višegodišnjem razdoblju ne može prijeći kao da ne brinu studentsku populaciju, akademsku i sveučilišnu zajednicu.

Stoga se Stručno povjerenstvo/18 ne može složiti sa zaključkom Stručnoga povjerenstva/13 da pristupnik ima „sve kvalifikacije za zvanje izvanrednog profesora“ (Izvjješće od 29.11.2013., str. 9).

Prijedlog

Na temelju svega izloženoga Stručno povjerenstvo/18 zaključilo je kako pristupnik doc. dr. sc. Tomislav Janović na dan zaključenja natječaja (25. studenoga 2013.) nije ispunjavao uvjete za izbor u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednoga profesora te da je u tom smislu prijedlog Stručnoga povjerenstva/13 od 29. studenoga 2013. bio neutemeljen.

Stručno povjerenstvo/18 predlaže privremenomu Znanstveno-nastavnomu vijeću Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu da se donese odluku kojom se stavlja izvan snage Odluka Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, klasa 640-01/12-2/56, ur. broj 380-1/1-12-5, od 11. veljače 2014.

U Zagrebu, 4. prosinca 2018.

Stručno povjerenstvo:

Prof. dr. sc. Mislav Kukoč, predsjednik

Izv. prof. dr. sc. Ivo Džinić, član

Izv. prof. dr. sc. Hrvoje Jurić, član

Prilozi:

1. „knjiga (rad a3)“ Prema dualizmu, Zagreb: IBIS-grafika, 2013., 182 str.
2. Usporedna i formalna analiza teksta koji je pod naslovom Prema dualizmu (IBIS-grafika, 2014.) priložen 22. studenoga 2013. u Prijavi na natječaj za izbor u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednoga profesora

Davor Pećnjak / Tomislav Janović

PREMA DUALIZMU

2014

Urednik
Krešimir Krnic

Za nakladnika
Saša Krnic

Recenzenti
dr. sc. Dušan Dožudić
dr. sc. Boris Kožnjak

ISBN 953-6927-76-9

Sadržaj

1. PREMA DUALIZMU	5
2. KAKO SE ELIMINATIVIZAM ELIMINIRAO	9
3. DUALIZAM U PROŠLOSTI	19
4. IDENTITET I RAZLIČITOST SVOJSTAVA I DOGAĐAJA	27
5. 2D ARGUMENT	31
6. ARGUMENT ZA JEDNOSTAVNOST	35
7. SPECIFIČNI ARGUMENT ZA DUALIZAM SVOJSTAVA	41
8. MODIFICIRANI ARGUMENT ZA NEŠTO DRUGO	45
9. ARGUMENT IZ ZNANJA I NEKONCEPTUALNOST PERCEPCIJE	51
10. ČOVJEK SUSREĆE STROJ	69
11. SKEPTICIZAM IDE I PREMA DUALIZMU	75
12. DUŠA	83
13. ČIN VJERE	87
LITERATURA	89

1. PREMA DUALIZMU

Dualizam tvrdi, kao filozofska teorija, da su naša mentalna stanja i procesi barem djelomično, ako ne i potpuno, realizirani nematerijalno odnosno nefizički. Dualizam, dakle, priznaje postojanje materijalnog, odnosno fizičkog svijeta, ali smatra da postoje i nematerijalni, nefizički entiteti i procesi a to su mentalna stanja i procesi. Prema dualističkoj teoriji, ontološki gledano, naš je univerzum građen od dvije supstancije: materijalne i nematerijalne. Pojam supstancije ovdje podrazumijevamo u smislu općenite vrste “tvari” odnosno u smislu “elementarnog općeg svojstva građevne tvari” a ne u aristotelovskom smislu pojedinačnog objekta (vidi npr. Hoffman and Rosenkrantz 1997) a niti u kemijskom smislu, jer su sve supstancije u kemijskom smislu materijalne (vidi npr. Brady and Humiston 1982, str. 14).

Postoji više vrsta dualističkih teorija: interakcionizam, epifenomenalizam, okazionalizam, paralelizam i dualizam svojstava. Metodološki gledano, mogu se dati argumenti u prilog dualizma općenito, naime, može se tvrditi da su mentalna stanja i procesi, ili barem neke vrste mentalnih stanja i procesa, nematerijalni i nefizički, a da se ne specificira da li su ili nisu u vezi s fizičkim. Odnosno, čak i ako se smatra da jesu u vezi s fizičkim nije nužno da se mora dati i opisati točan način na koji su oni u vezi s tijelom odnosno s fizičkim. Točan odnos mentalnog i fizičkog, u smislu zastupanja neke od navedenih dualističkih teorija, može zahtijevati dodatni argument. Konceptualna analiza, dakle, može nastojati pokazati da mentalno mora biti različito od materijalnog i fizičkog, ali nemora istovremeno, iako u najvećem broju slučajeva to ipak i čini, specificirati način na koji su mentalno i fizičko u vezi.

Interakcionizam je dualistička pozicija koja tvrdi da su mentalno, koje je ne-fizičko, i fizičko, dakle tjelesno, u uzročnom međudjelovanju. Na primjer, procesi u mozgu mogu uzrokovati nematerijalne mentalne procese, koji dalje mogu uzrokovati slijedeće nematerijalne mentalne procese ili mogu uzrokovati daljnje fizičke procese u mozgu.

Epifenomenalizam je pozicija koja tvrdi da je mentalno ne-fizičko ali su mentalni entiteti i svijest uzročno neučinkoviti. Fizički procesi u mozgu mogu uzrokovati nefizička mentalna stanja ali ona dalje ne mogu uzrokovati ništa – niti mentalna niti fizička stanja i procese.

Paralelizam tvrdi da ne postoji nikakva uzročna veza između mentalnog i fizičkog. Prema ovoj poziciji, Bog je unaprijed prestabilirao i harmonizirao fizički svijet i mentalno, tako da nam u mentalnom izgleda kao da odražava ono što se događa u fizičkom svijetu, a tako se doista i događa u fizičkom svijetu, ali to što se događa u fizičkom svijetu nije uzrok (sadržajima) mentalnog.

Okazionalizam smatra da Bog stalno iznova stvara cijeli svijet koji se od jednog do drugog samo malo razlikuje pa nam zato izgleda kao da je neprekinut. Kada se dogodi neki događaj s nama kao subjektima – npr. kada smo u vizualnom kontaktu s nekim objektom, tada Bog želi da se u nama pojavi određeni subjektivni osjet. Kako se uvijek iznova stvara cijeli svijet tako je tada stvoren i taj subjektivni osjet, tj. uz fizički univerzum stvoreno je i ovo mentalno stanje koje je nefizičko.

Dualizam svojstava je teorija koja tvrdi da postoje nefizička svojstva fizičkih entiteta. Dakle, ona supstancijalno ne razdvaja nefizičko i fizičko, već smatra da određeni fizički entiteti i fizički procesi (ili čak i fizička svojstva) imaju i nefizička svojstva.

Idealizam (vidi npr. Robinson 2003), naravno, nije dualistička teorija – ona je monistička. Naime, idealizam smatra da sve što postoji jest mentalno. Prema idealizmu, ono što se smatra materijom jest ipak samo mentalni konstrukt i kao takvo je, ontološki gledano, mentalni nematerijalni entitet. Materija odnosno masa, prema idealizmu ne postoji, a ono sve što postoji jest nematerijalno mentalno. Dakle, idealizam je monizam jer smatra da je univerzum građen od samo jedne supstancije. Koliko god mi imali simpatija prema idealizmu, u ovom radu o njemu neće dalje biti govora.

Materijalizam je također, ontološki gledano, monistička teorija, jer tvrdi da su sve stvari u univerzumu građene samo od jedne supstancije – materije.

Fizikalizam (vidi npr. Sesardić 1984, Hill 1991, Melnyk 2003, Stoljar 2001, 2009, Berčić 2012, str. 162-169), kao filozofska teorija, tvrdi da u univerzumu postoje samo entiteti fizike koje fizika kao znanost može potpuno opisati.

Fizikalizam je blizak materijalizmu, ali oni ipak nisu istovjetne teorije izrečene na dva različita načina i oni se, u krajnjoj instanci moraju razlikovati.

Materijalizam može, pod određenim uvjetima, dopustiti da neki entiteti koji su materijalni, mogu imati, ali samo na temeljnoj razini, i ne-materijalna svojstva. Također, neki materijalisti mogu dopustiti i postojanje ne-materijalnih apstraktnih entiteta, kao što su matematički entiteti. No, za njih ovakvi

apstraktni entiteti nisu stvari i entiteti u pravom smislu niti su dio našeg univerzuma; budući da su apstraktni, oni niti ne postoje u prostoru i vremenu (vidi npr. Robinson 1993a) pa materijalistima tako ne predstavljaju problem za teoriju i opis univerzuma.

Fizikalizam ne dopušta postojanje ne-fizikalnih svojstava i ne-fizikalanih stvari i entiteta. No, u nekom smislu mora dopustiti postojanje ne-materijalnih entiteta jer sama fizika uključuje takve entitete. Ne-materijalni entitet je onaj entitet koji nema masu: takvi entiteti u fizici postoje. To su, na primjer, fotoni ili polja sila. Foton je čestica koja nema masu – njegova masa mirovanja jednaka je nuli. Elektromagnetsko polje je također fizički entitet bez mase i tako nije materijalan: kvanti elektromagnetskog polja, odnosno osnovni prijenosnici elektromagnetske sile su fotoni. Naravno, iako ovi entiteti nemaju masu i nisu materijalni, fizika potpuno precizno opisuje fotone i elektromagnetska polja. Dapače, kvantna elektrodinamika služi kao primjer potpune i precizne fizikalne teorije.

Prema tome, za fizikalizam i te kako mogu biti problem apstraktni entiteti kao što su matematički entiteti: brojevi, funkcije, skupovi, te druge vrste apstraktnih entiteta kao što su propozicije ili univerzalije. Naime, ono što je za fizikaliste najproblematičnije je to kako objasniti da ovi entiteti izvrsno služe u opisivanju našeg univerzuma, a tvrdi se da oni ne postoje?! Različiti su načini na koje fizikalisti pokušavaju riješiti ove probleme, a također i odgovori na ta rješenja, ali o njima neće biti dalje govora (vidi npr. Colyvan 2012, poglavlja 3-5, Hale 1993, Pećnjak 2004).

Ono što je važno napomenuti je da se u samoj uporabi danas, pojmovi „fizikalizam“ i „materijalizam“ uglavnom rabe kao sinonimi pa ih, čitajući suvremenu literaturu, uglavnom tako treba i shvaćati ukoliko nema nekih napomena o njihovom razlikovanju.

Fizikalizam je redukcionističko stajalište jer pokušava provesti obuhvatnu redukciju na fiziku. Pogledajmo prvo što bi to bila fizikalistička redukcija. Naravno, kako se radi o filozofiji, ne postoji jedno mišljenje koje fizikalisti zastupaju kako bi se mogla učiniti redukcija. Zastupnici logičkog pozitivizma koji su prvi uveli pojam „fizikalizam“ (Carnap i Neurath), smatrali su da se sve što se iskaže o svijetu – dakle iskazi ili rečenice koje govore o tome što i kakav je naš svijet - u krajnjoj instanci mogu reducirati na, odnosno da su ekvivalentni određenim iskazima ili rečenicama ili određenim skupovima iskaza ili rečenica

fizike. Danas fizikalisti više govore o svojstvima i njihovoj distribuciji i supervenijenciji: dakle, svojstva koja postoje i koje imaju entiteti u našem univerzumu samo su fizikalna svojstva. Sve što postoji, prema fizikalistima, određeno je distribucijom bazičnih fizikalnih svojstava. Naravno, fiziakalna svojstva, njihove distribucije i ono što proizlazi iz tih distribucija može opisati fizika. Ona kao znanost u sadašnjem trenutku nije dovršena, ali, prema fizikalistima, kada fizika bude dovršena ili tzv. idealna fizika, bila bi znanost koja bi onda opisala cijeli univerzum, da tako kažemo, bez ostatka (no, vidi probleme u vezi ovog Melnyik 1997). Prema tome, zastupnici fizikalizma rekli bi da kemijska, biološka, psihološka itd. svojstva, stanja i procesi samo su svojstva, stanja i procesi koji su fizički i koji su potpuno određeni fizičkim.

Što se tiče filozofije uma, fizikalizam dolazi u dvije glavne inačice: to su tipski fizikalizam (*type physicalism*) i fizikalizam instanci (*token physicalism*). Tipski fizikalizam tvrdi da svaki *tip* mentalnih stanja ili procesa može odnsono mora biti reduciran na *tip* fizičkih stanja ili procesa. Na primjer, vjerovanje da je „Obilježje slikarstva visoke renesanse simetričnost kompozicije“ bilo bi uvijek – i sinkronijski i dijakronijski i kod svih jedinki - ostvareno potpuno istim fizikalno-kemijskim procesom u mozgu, odnosno mozgovima (vidi npr. Bickle 2003). Prema fizikalizmu instanci, jedan te isti tip mentalnih stanja ili procesa, kao što je npr. gore navedeno vjerovanje, može biti ostvaren različitim fizikalno-kemijskim procesima, ali svi ti procesi su *neki* fizikalno-kemijski procesi i ništa drugo. Rasparava unutar fizikalizma o ove dvije vrste je raznorodna, ali kako je ova knjiga usmjerena na prikaz dualističkih argumenata, dalje u unutrašnji sukob fizikalista nećemo ulaziti. Neka se oni sami fizički razračunaju.

Fizikalizam doveden do ekstrema poznat je kao eliminativistički materijalizam. Oni koji ga zastupaju smatraju da mentalno zapravo ne postoji. Ovakvo stajalište ipak poziva na obračun: s njima ćemo obračunati u slijedećem poglavlju.

2. KAKO SE ELIMINATIVIZAM ELIMINIRAO

Prije nego što uopće počnemo s izlaganjem dualističkih argumenata i teorija, željeli bi prvo odbaciti poziciju koja smatra da mentalno uopće ne postoji. Kada bi ova pozicija bila točna, onda niti ova, niti milioni drugih knjiga o umu i mentalnom, ne bi imale o čemu razglabati! Ne mislimo da ova pozicija nije izuzetno zanimljiva, a mislimo i to da je dobro formulirana te je nije lako odbaciti. No ipak se to može učiniti (vidi Pećnjak 2002 za širju elaboraciju – ovaj dio knjige temelji se na dijelu tog članka). Ovaj oblik radikalnog fizikalizma ili materijalizma zove se, logično, eliminativni materijalizam. Radikalan je zbog toga što zastupnici smatraju da se doista može provesti temeljita redukcija zdravorazumskih mentalnih pojmova kada se mentalnim pojavama stanjima i procesima pristupi sa strogog znanstvenog stajališta. Ta redukcija će biti takva da će zapravo eliminirati zdravorazumske pojmove. U potpunom znanstvenom objašnjenju mentalnosti, smatraju eliminativni materijalisti, neće biti pojmova kao što su svijest, percepcija, propozicionalni stav. S obzirom da smo ontološki obavezni prihvatiti samo one entitete koji se nalaze u najboljim znanstvenim teorijama/objašnjenjima, entiteti (stanja/procesi) kao što su svijest, osjet, vjerovanje, želja, namjera, tvrde eliminativisti, ne postoje. Bez obzira na dobru argumentaciju ovakvih stavova, eliminativizam nam se ne čini uvjerljiv! Dakle, kako eliminirati eliminativizam?

Prvo ćemo izložiti što eliminativni materijalizam tvrdi. Najpoznatiji predstavnici ove vrste eliminativizma su Rorty (1965, 1970), Feyerabend (1963), Churchland, P.S. (1986, 1997), i Churchland, P.M. (1979, 1981, 1984, 1985, 1989) (a vidi i Wilkes (1978, 1984, 1988)).

Kad bi se ispunilo ono što zagovara ideja eliminativnog materijalizma, niti u običnom, niti u znanstvenom rječniku, ne bi više bilo mjesta za pojmove koji nam sada, prema eliminativistima, zapravo „predznanstveno“ označavaju mentalno – a to su pojmovi poput „vjerovanje“, „želja“, „osjećaj“, „percepcija“ itd., a ne bi bilo mjesta niti za pojam „svijest“; ovi pojmovi ne bi ni na što referirali, a ako nemaju referenta, to znači da ne bi postojali, i da u stvari ne postoje, entiteti, događaji ili fenomeni za koje se čini da postoje (a uvjerenje u postojanje tih entiteta i događaja nam učvršćuje, na krivi način, prema eliminativistima, naša „predznanstvena“ svakodnevna ali nelegitimna uporaba ovih navedenih

pojmovima). Sve ono što nam pučka, pa i znanstvena psihologija govori - da um sadrži kao specifično mentalno (vjerovanja, želje, percepcija, osjeti, svijest itd.) prema ovoj teoriji ne postoji kao činjenica odnosno stanje/proces u svijetu, odnosno u našim glavama. To znači da, zapravo, ne postoje niti vjerovanja, želje, percepcije, nego samo neurofiziološki procesi ili stanja, koji se sastoje ili se reduciraju na fizičko-kemijske procese i stanja. Redukcija, za razliku od fizikalista koji smatraju da mentalno kao specifičnost postoji (vidi npr. Bickle 2003) bit će takva da se neće moći govoriti o svijesti, vjerovanjima, željama, osjetima itd., kao *posebnim fizičkim* entitetima, nego će oni biti takve vrste da će se ovi pojmovi, kao što se sada rabe, pokazati toliko nekoherentnima da će reduciranje na kraju zapravo eliminirati potrebu za ovim pojmovima te će se na taj način vidjeti da ovi entiteti ni ne postoje.

Da bismo razumjeli argument, kažimo da se on temelji prvenstveno na razlikovanju pučke psihologije i znanstvene psihologije (vidi npr. Horgan and Woodward 1990, Mišćević 1990, Stich 1983). Na strani znanstvene psihologije su i oni znanstveni pristupi koji se mogu nazvati kognitivne znanosti, među kojima je, pogotovo za eliminativiste, najzanimljivija i najistaknutija neuroznanost. U zreloj i cjelovitoj kognitivnoj znanosti, a pogotovo u neuroznanosti, više neće biti niti jednog pojma iz pučke psihologije, a to implicira da neće biti mjesta niti za ono na što bi se ti pojmovi referirali; dakle, nema niti tih entiteta. Recimo nešto o tome što je to pučka psihologija i što o njoj kažu materijalistički eliminativisti.

U svakodnevnom životu stalno se susrećemo s drugim ljudima u raznim društvenim odnosima – raspon je velik – od službenih i formalnih do privatnih i obiteljskih. Da bismo mogli biti u tome uspješni, moramo imati nekakav pogled na mentalnost, psihologiju i ponašanje drugih ljudi. U tome nas je opskrbio, barem djelomično, zdravi razum. Važno je razumjeti i predviđati što će učiniti drugi, u raznim okolnostima i pod raznim uvjetima, u kojima ćemo se i mi naći ili od kojih ovisimo, i kako će se ponašati drugi ljudi.

Dakle, pučka psihologija je zdravorazumsko stajalište s obzirom na ponašanje ljudi. Također, pučka psihologija nastoji to svoje stajalište usustaviti. Da bi se to moglo učiniti, osnovne zdravorazumske i intuitivne postavke o ponašanju drugih moraju se konceptualizirati. Jedino tako ćemo moći sustavnije objasniti i predvidjeti ponašanje drugih ljudi. Kada se zdrav razum tako konceptualizira, dolazi se do pojmova kao što su vjerovanja, želje, strahovi, djelovanje, svjesno,

nesvjesno, osjeti itd. Ti pojmovi su također međusobno povezani u zakonoliku mrežu odnosa jer za svako objašnjenje i predviđanje potrebne su neke korelacije odnosno zakonitosti. Mi, kao obični ljudi, možemo s velikom i katkada zapanjujućom točnošću predviđati reakcije, postupke, raspoloženja, djelovanja itd. drugih ljudi. To je nesumnjivo točno i to nam je potrebno radi čisto praktičnih ciljeva i u nekom dubljem smislu (ili plićem, rekli bi neki) radi vlastitog preživljavanja (vidi Levin 1984 o problemu tuđih svijesti odnosno tuđih umova). Daljnja konceptualizacija i usustavljanje nam kazuje da su vjerovanja, želje, strahovi, namjere, itd. propozicionalni stavovi, no pojavljuju se i pojmovi zamjećivanje, osjećanje, percipiranje, svjesno, nesusvjesno, itd. No, ova pučka raščlamba nije uvijek dosljedna i ponekad u jednu te istu kategoriju stavljaju se entiteti tj. pojmovi koji ne spadaju zajedno (Wilkes 1984). Kako je pučka psihologija ipak ograničena i nema sustavno razrađen eksperimentalni dio – mnoge psihološke pojave i ponašanja ne može precizno objasniti ili čak ne može uopće objasniti. Potpuno objašnjenje npr. vizualnih iluzija i halucinacija, jednostavno svojim sredstvima pučka psihologija može razgraničiti ali ne može objasniti. Ukoliko dakle prihvatimo da je pučka psihologija jedan od teoretskih rivala objašnjenja psihološkog i ponašanja, onda je ona, smatraju materijalistički eliminativisti, degenerativni program koji treba zamijeniti nečim boljim. To bolje je na kraju neurofiziologija. Ali, ako se to učini onda imamo slijedeće: neurofiziologija rabi sasvim druge metode – i eksperimentalne i teoretske, drugu pojmovnu aparaturu i drugačiju klasifikaciju entiteta, pa će tako svi ovi entiteti koji vuku porijeklo iz degenerirane pučke psihologije kao degenerirane teorije uma, biti izbačeni iz, prvo, zrele znanosti a onda i iz ontologije tj. postojanja. Sudbina pojmova kao što su “svijest”, “propozicionalni stav”, “vjerovanje”, “osjećanje” i tako redom, bit će ista kao i sudbina pojmova “flogiston”, “elan vital” i sličnih, u fizici, kemiji ili biologiji. Ovi pojmovi su izbačeni iz tih znanosti i danas smatramo da ne postoje entiteti, procesi ili pojave za koje se neko vrijeme mislilo da ovi pojmovi označavaju.

No, analogija nije dobra. Pomoću flogistona pokušalo se nešto objasniti, a to je bila pojava sagorijevanja. Flogistonska teorija to nije uspjela te je “flogiston” kao pojam izbačen iz znanosti a kao entitet izbačen je iz ontologije. No, pojava koju se trebalo objasniti i dalje je ostala – sagorijevanje nije bilo izbačeno iz fizike ili kemije ili iz inventara pojava koju i “pučka fizika” poznaje da se događa. Flogiston je zamijenjen drugim objašnjenjem – kisikom – i tako

je sagorijevanje objašnjeno zadovoljavajuće. Ni tada sagorijevanje nije prestalo postojati (Flanagan 1992).

Mislim također da eliminativistički materijalisti navedenim pojmovima pridaju teoretski status jer im se čini da su oni uvedeni da bi nešto objasnili kao i flogiston. Mentalni pojmovi koje rabi pučka psihologija nisu teoretski pojmovi niti teoretski entiteti (o teoretskim pojmovima i entitetima vidi npr. Hacking 1983, Sesardić 1986, O'Hear 1989, Berčić 1995).

Svijest kao subjektivno stanje/proces nije nešto što je opažljivo kao što su opažljivi predmeti u našoj okolini: krune hrvatskih kraljeva, igračke, nuklearne bojeve glave te ljudska, pa tako i naša vlastita, tijela. U tom smislu, sama svijest jest neopažljiva. Ali, to ne znači da je ona teoretski entitet niti da je pojam "svijest" teoretski pojam. Teoretski pojmovi i teoretski entiteti, kao što su to "elektron", "inflacijska epoha u ranom svemiru" itd., uvode se u znanosti da bi se ono što je nepoznato i što zahtijeva objašnjenje, objasnilo. Stanje "svijesti" je potpuno drugačije: ona je ono što se treba objasniti! "Svijest" nije nešto pomoću čega se nešto drugo objašnjava. Ono što nas zanima je to kako je moguće da u ovom svijetu postoji nešto takvo subjektivno kao što je svijest?

Budući da "svijest" nije teoretski pojam i jasno je da taj pojam neće, kao niti "propozicionalni stavovi" ili "osjeti", biti sastavni dio završne teorije, jer završna teorija će biti *explanans* dok će pojmovi kao što su svijest, osjeti, iskustvo, percepcija, propozicionalni stavovi itd. uvijek ostati ono što jesu – *explanandum*i, dakle entiteti, stanja/procesi koje treba objasniti. *Explanans*, koji objašnjava ono što je izraženo u *explanandumu*, dakle u onom što treba objasniti, ne smije sadržavati pojmove koje je htio ili trebao objasniti tj. pojmove iz *explanandum*a. Kada bi i *explanandum* i *explanans* sadržavali, čak i samo djelomično određeni broj istih pojmova, onda *explanans* ne bi zapravo uopće bio objašnjenje – imali bismo cirkularnost.

S druge strane, istina je da se neporecivo čini da je svijest entitet, stanje/proces, posebne vrste: svaki svjesni subjekt ima izravan pristup samo svojoj svijesti. Ne postoji izravan pristup svijesti drugih svjesnih bića. Iz ovoga i proizlazi problem tuđih svijesti. Ali, zanemarujući taj problem, mi možemo reći da ne opažamo direktno niti svoju svijest, već kada opažamo svijest, mi smo angažirani u samo-svjesnoj aktivnosti koja nije istovjetna samoj svijesti. Predmet samo-svijesti jest svijest, ali predmet svijesti nije svijest.

Pogledajmo slijedeću analogiju (Pećnjak 2002, str. 21-22): “Zamislimo predznanstvenu zajednicu koja igra biljar. Oni su izvrsni igrači ali nemaju pojma o mehaničkim fizikalnim zakonitostima niti o bilo čemu važnom iz fizike. Većina i današnjih igrača biljara, a i igrača u drugim sportovima, u stvari je u isto takvoj situaciji kao što je i ova naša predznanstvena zajednica. Biljarske kugle odbijaju se nakon udaraca međusobno i od zidova onako kako se već odbijaju itd. Iako su vrsni igrači, ovim predznanstvenjacima je to ipak jako čudnovato kako se sve to događa baš kako se događa. Ipak, naslućuju da tu moraju postojati neka pravila odnosno zakonitosti kako i zašto se na biljarskom stolu sve događa kako se događa. Oni bi mogli ovako eliminativistički razmišljati: iza kretanja kugli i njihovih međusobnih sudara, odbijanja i kretanja nakon sudara mora postojati nešto što to objašnjava – to su neke zakonitosti (fizikalno-mehaničke) koje prirodno djeluju na njih. Jednog dana netko će uspjeti formulirati te zakonitosti; to će biti zrela znanost koja će u potpunosti objasniti kretanja kugli i njihove međusobne sudare, odbijanja i kretanja nakon sudara. U rječniku te znanosti neće naravno biti mjesta za pojmove biljarska kugla, biljarski stol, sudar, odbijanje itd. Takva znanost imat će svoje precizne pojmove kao što su masa, brzina, impuls, količina gibanja, kut, sinus, kosinus itd., te matematički formulirane odnose, pomoću kojih će se potpuno objasniti sve ono što se događa na biljarskom stolu. Tako znači, biljarski stolovi, biljarske kugle, te njihovi sudari, odbijanja itd. zapravo ne postoje i te entitete treba eliminirati.”

Kada se suočimo sa ovakvom situacijom ili ovakvim tipovima situacija, onda ovo nije način na koji postupamo. “Stvar jest u tome da se pojave na biljarskom stolu objasne a ne da se eliminiraju; pojave na biljarskom stolu su ono što imamo kao “grube” činjenice za koje tražimo objašnjenje, po mogućnosti jedinstveno, koje će objasniti sva kretanja na biljarskom stolu a možda i širje - sve vrste kretanja ili barem neke klase kretanja i izvan biljarskih stolova; tako je i npr. svijest te njen fenomenalni karakter “gruba” činjenica, kao uostalom i percepcija i propozicionalni stavovi, koja traži svoje objašnjenje i razlikovanje u odnosu na ne-svjesno. Objašnjenjem kretanja na biljarskom stolu ne eliminiramo objekte od kojih se sastoji to gibanje pa ni objašnjenjem svijesti i mentalnosti ne eliminiramo svijest, propozicionalne stavove, emocije, osjete, percepciju.” (Pećnjak 2002, str. 22)

Pomalo neobična činjenica da mi imamo pristup samo svojoj svijesti jest nešto što, barem se nama tako čini, nesvjesno zbudjuje eliminativiste. Kada bis-

mo i imali introspektivni uvid u nečiju tuđu svijest, slijedeći Levina (1984), smatramo da bi to bio samo *vlastiti* doživljaj *tuđeg* doživljaja, a ne izravno doživljavanje tuđeg doživljaja pa bi to opet bila samo vlastita svijest. Dakle, ovdje se neprimjetno zapravo pojavio problem tuđih svijesti koji je također filozofski problem, ali drugačiji filozofski problem nego što je problem kako to da uopće postoji svijest i kakva je njena struktura? Problem tuđih svijesti odnosno problem tuđih umova satoji se u tome da kako, dakle, mi imamo pristup samo svojoj svijesti, ne znamo i ne možemo sa sigurnošću, ili čak uopće, znati da li i drugi subjekti imaju umove i da li su *svjesna* bića. Dakle, za eliminativiste bi bilo dovoljno i nije nikakav problem, iako oni to nigdje eksplicitno ne navode, ali smatramo da je djelomično i u tome stvar, da imamo čisto neuroznanstveni odnosno fizičko-kemijski opis i objašnjenje ljudskog “mišljenja”, “osjećanja”, “percipiranja” i “djelovanja” koji u sebi nema ništa različito od bilo kakvih drugih znanstvenih opisa događaja u prirodi i svemiru. Ti opisi i objašnjenja ne uključuju bilo što mentalno i psihološko i čisto su “mehanički” ili statistički. To su onda zapravo samo opisi i objašnjenja rada mozga te nema više nikakvih mentalnih pojmova u tim opisima i objašnjenjima.

Vjerujem da eliminativistički materijalisti imaju introspektivni pristup svojim vlastitim svijestima, tj. vjerujem da i oni imaju svijest, ali oni su spremni žrtvovati vlastite svijesti koja je za svakog od njih, kao uostalom i za svakoga tko ima svijest, samo jedna svijest, samo jedan takav entitet, a budući da u sve ostale svijesti, ako uopće postoje, ionako nemamo introspektivni uvid, onda proizlazi iz eliminativističkog stava da je dovoljan upravo takav, eliminativistički, pristup svijesti i mentalnim pojmovima tj. oni nam nisu potrebni.

No, mi mislimo slijedeće: “ako postoji introspektivni pristup svijesti onda je dovoljno da postoji barem jedno biće i barem jedan introspektivno-svjesni događaj kod tog bića da bi barem on zahtijevao objašnjenje tog događaja, odnosno da je taj događaj drugačiji od ostalih događaja i zahtijeva drugačije objašnjenje” (Foster 1991). Barem dva takva bića postoje – to su pisci ovih redaka – te tako fizikalno-kemijsko-neurološko objašnjenje koje eliminira svijest, svjesne propozicionalne stavove i svjesno razmišljanje na osnovi njih te ostalo specifično mentalno, nije zapravo zadovoljavajuće jer nije potpuno. Ovdje imamo situaciju kada smo suočeni s jednom izvjesnom pojavom koja zahtijeva objašnjenje, a ne eliminaciju. Svjesnost jest “gruba” činjenica a ne objašnjenje nečeg.” (Pećnjak 2002, str. 22-23)

Kognitivna znanost, a naročito neurofiziologija i biofizika mozga, danas su razvijene znanstvene discipline te se eliminativistički materijalisti naročito naslanjaju i imaju povjerenja u te "fizikalne" znanosti; ipak, koliko god bile razvijene ove discipline, njihovo stanje je još uvijek takvo, a što kažu i sami neuroznanstvenici, da nam ni blizu ne pruža neko objašnjenje kako bi subjektivna svjesnost bila ostvarena samo fizičko-kemijskim procesima. Dakle, velika većina fizičkih i kemijskih stanja i procesa u našem svemiru su samo to - fizička i kemijska stanja i procesi - i nemju nikakvu daljnju subjektivnost - oni su nesvjesni. Što se tiče mozga, ovdje pod ne-svjesno mislim na čisto neurofiziološki ili fizikalno-kemijski opis raznih događaja. Takav opis rabi pojmove šiljati val, akcijski potencijal, razlika potencijala, norepinefrin, 5-hidroksitriptamin, izmjena molekula natrija s molekulama kalija na taj-i-taj način, u tom-i-tom vremenskom intervalu i u toj-i-toj količini (Guyton 1963, Greenfield 1995), itd. No, iz samih tih pojmova i njihovih kombinacija zaista se ne vidi kako slijedi doživljavanje zalaza Sunca sa zadarske rive ili osjećaj jake pospanosti ili razmišljanje o crnim rupama u svemiru.

Naravno, to je temelj na osnovi kojeg zastupnici eliminativističkog materijalizma smatraju da će tako biti i u dovršenoj neurofizikalnoj znanosti. Ukoliko je tako, nastavljaaju, automatski su eliminirani mentalni entiteti, stanja i procesi kao što su propozicionalni stavovi - vjerovanja i želje - zatim osjeti, emocije, percepcija, svijest, odnosno cjelokupna mentalnost.

S druge strane mogli bismo zaključivati i na slijedeći način. Unatoč ogromnom napretku, neurofiziologija ipak još nije toliko napredovala da bi imala sve potrebno za objašnjenje mentalnosti. Završna teorija neurofiziologije će na kraju biti u tom obliku koji će sadržavati objašnjenje mentalnosti, pa tako i svijesti i *kako* ona "izranja" iz stanja i procesa u mozgu, odnosno *kako* se realizira. Završna teorija bi trebala dati i specifično objašnjenje kako i zašto upravo određeni neuro-fizikalno-kemijski procesi i stanja u mozgu jesu mentalni i svjesni procesi i stanja a zašto ostali fizikalno-kemijski procesi u svemiru to nisu. Biologija je dobar primjer znanosti u kojoj se glavni entitet istraživanja - a to je život i ono što je živo - objašnjava pomoću neživog, ali time živo nije eliminirano iz znanosti i ontologije. Nepotpunost i otvorenost neuroznanosti danas nije dovoljan razlog da bismo zaključivali da će završna neuroznanstvena teorija isto tako biti strukturirana da neće biti veza između mentalnih pojmova i fizikalno-kemijskih pojmova.

Ramotrit ćemo i jedno nešto drugačije eliminativističko stajalište: „kada pogledamo što kaže Kathleen Wilkes (1984, 1988) u vezi samog pojma “svijest”, vidimo u stvari da ona opisuje jasne slučajeve svijesti i jasne slučajeve onog što nije svjesno. No ona također opisuje te inzistira na slučajevima koji su u sredini između tih jasnih polova, a koji zaista jesu problematični, kao da su oni glavni i krucijalni. No oni to nisu. Wilkes razmatra npr. subliminalnu percepciju ili hipnotička stanja. Oni jesu zanimljivi za znanost da bi se objasnili, ali o njima ne ovisi velika većina slučajeva koji ili jesu ili nisu slučajevi svijesti i to vrlo jasno. Prvo možemo pronaći za jasne slučajeve što ih čini svjesnima za razliku od nesvjesnih - jasno nesvjesnih. S vremenom ćemo se pomicati, s napredovanjem relevantnih znanosti, po spektru, pa ćemo i za nejasne slučajeve jednog dana znati jesu li to slučajevi u kojima ćemo subjektu pridati svjesnost ili nesvjesnost. Osim toga, slučajevi u sredini spektra javljaju se puno rijeđe nego slučajevi na krajevima spektra - koji su uobičajeni i jasni i koji nas najviše interesiraju da ih objasnimo kako to i što ih čini svjesnima. Ako pogledamo još neke primjere koje daje Wilkes, vidimo da su to su patološki slučajevi – npr. slučajevi kada su oštećeni vizualni dijelovi mozga ili neka mentalna bolest. Ne možemo u žarište staviti nekoliko nejasnih slučajeva i na osnovi njih tvrditi da je općenito pojam svijesti nejasan ili heterogen kada imamo mnoštvo uobičajenih slučajeva kod kojih točno znamo napraviti i zdravorazumsku, pučku, i znanstvenu klasifikaciju. Patološki i nejasni slučajevi ne mogu, metodološki, biti *kameni temeljci* prema kojima razlikujemo, klasificiramo i objašnjavamo veliku većinu uobičajenih slučajeva. Patološki slučajevi, tj. istraživanje takvih slučajeva, samo nam pomaže da što jasnije odredimo za što više slučajeva kako riješiti problem i da bi za normalne slučajeve dali što precizniju klasifikaciju, a ne da bismo, neriješenim patološkim slučajevima, još više zamutili i ono što nam je prilično jasno bez njih. Tehnika lezija (Sekuler and Blake 1994, str. 17-18) koristi se da bi se ono što još nije adekvatno objašnjeno, razjasnilo *usporedbom* s normalnim i uobičajenim, kada ipak već dobro poznajemo to normalno i uobičajeno funkcioniranje. Naravno da pomoću te tehnike možemo i za uobičajeno funkcioniranje izvući neke zaključke i rafiniranja objašnjenja, ali takvi slučajevi nisu primarni za opća objašnjenja kako uobičajeno funkcionira svijest.

Čak i ukoliko, a to se uvijek događa, ostane nekoliko slučajeva u sredini, mislim da je čak i zrela znanost spremna prihvatiti i nekoliko nerazjašnjenih slučajeva koje možemo klasificirati ili ovako ili onako, ukoliko većinu problema

možemo jasno objasniti. Prema tome, nekoliko središnjih slučajeva između svijesti i ne-svijesti ne može biti temelj za to da svijest kao pojam i pojava trebaju biti eliminirani.

Također, Wilkes daje funkcionalističke karakterizacije uloga koje mentalna stanja koja navodi imaju - pa njezini zaključci više pogađaju funkcionalističko stajalište koje bi onda bilo neadekvatno za objašnjenje svijesti, nego što pogađaju to da je sam pojam ili da su sama ta stanja koja karakteriziramo kao svjesna stanja, nejasna. Prema funkcionalističkoj teoriji, navodi Wilkes, neka stanja se ne mogu razlikovati – npr. funkcionalizam ne može razriješiti problem izvnutog spektra (pa možda niti “izvrnutih misli” – vidi Bealer 1984). To je argument protiv funkcionalizma! Ovime se ne eliminira sam problem *zato jer ga teorija ove vrste nije riješila!*“ (Pećnjak 2002, str. 24-25)

Samo da još navedemo jedan klasičan prigovor eliminativističkom materijalizmu. Ukoliko ga njegovi predstavnici zastupaju i brane, onda bismo rekli da imaju vjerovanja o vlastitoj teoriji i o vlastitim tvrdnjama – npr. može se reći da eliminativist vjeruje da zrela neurofiziološka teorija neće sadržavati pojmove iz pučke psihologije. Dakle, eliminativista, ukoliko zastupa takav stav, možemo pitati da li on to vjeruje. No, eliminativisti tvrde da vjerovanja zapravo ne postoje. Ali, ukoliko odgovori da vjeruje, onda priznanje postojanje vjerovanja pa je u proturječju sa svojom teorijom; ukoliko odgovori da ne vjeruje, onda bi to značilo da smatra da njegova vlastita teorija nije u pravu. A ukoliko teorija poriče postojanje vjerovanja, a ne vjeruje se u nju, onda se implicitno prihvaća postojanje vjerovanja (i ostalih mentalnih entiteta, stanja/procesa) (za ovaj i za još neke druge jake prigovore eliminativizmu, vidi npr. Foster 1991, naročito str. 19-21).

S obzirom na ono što je ovdje rečeno, mislimo da se elimintivizam može odbaciti jer nije uspio dati razloge zašto mentalno i umsko ne bi postojalo. Sada laka srca možemo nastaviti dalje!

3. DUALIZAM U PROŠLOSTI

Argumente za dualizam formulirao je Descartes (1911a) u drugoj i šestoj meditaciji. Njega je prvenstveno zanimalo razjasniti spoznajnoteoretski problem znanja – kako možemo uopće biti sigurni da nešto znamo. Posljedica tih razmatranja bio je i zaključak o prirodi uma. Kako ide njegovo razmatranje i argument?

Mi zahvaćamo svijet percepcijom, naročito vizualnom. Vidimo oko sebe mnoštvo objekata u prostoru. Te objekte nazivamo materijalnim ili fizičkim objektima; dakle, smatramo da su građena od jedne vrste tvari koju nazivamo materija. Na osnovi percepcije formiraju se perceptivna vjerovanja; npr. kada smo u zoološkom vrtu, vizualna percepcija lava u kavezu je ulazni podatak za oblikovanje vjerovanja da je ispred nas lav u kavezu. Međutim, jasno je da nas percepcija i svijest mogu “varati”. Kada stavimo slamku u čašu vode, izgleda nam kao da se slamka lomi – kao da je dio koji je u vodi malo pomaknut od dijela koji je izvan vode. Slamka ne izgleda i dalje kao da je potpuno pravocrtna, makar jest i dalje ravna; nije stvarno prelomljena. Mi imamo vizualnu iluziju o prelomljenosti slamke. Također, sjetimo se halucinacija – netko može biti u stanju da vidi bijele miševе na metar desno od sebe kada niti jedan bijeli, pa ni ikakav drugi, miš nije prisutan u blizini. Kada sanjamo, isto nam se čini da smo okruženi raznoraznim predmetima i osobama i da se nešto događa, a ništa od toga nije stvarnost. Ukoliko je tako, a jest tako, iz toga slijedi da *možemo zamisliti* da zapravo oko nas nema ničega tj. možemo zamisliti da ne postoji niti jedan fizički odnosno materijalni objekt oko nas. Kako je naše tijelo također fizički odnosno materijalni objekt, možemo zamisliti da ne postoji niti naše tijelo. No, istovremeno, kaže Descartes, nešto ne možemo. Naime, kada mislimo, ne možemo zamisliti da ne mislimo. To bi bilo proturječe – dakle, nemoguće je (misliti da ne mislimo kada mislimo). Dakle, čak i kada imamo tijelo, čak i kada materijalni objekti zaista postoje i jesu oko nas, mi možemo zamisliti da oni ne postoje, ali to isto ne možemo učiniti za samu misao kada mislimo – ne možemo zamisliti da misao ne postoji kada mislimo. (Jasno je da samim činom mišljenja misao postoji.) Za misao vrijedi nešto što ne vrijedi za materijalne, fizičke objekte. Dalje Descartes zaključuje da budući da misao i fizička tijela imaju, u mogućnosti zamišljanja nepostojanja, drugačija svojstva –

zapravo suprotna, isključiva svojstva (za jedno vrijedi ono što ne može vrijediti za drugo), a budući da su tijela građena od materije, onda ono što je različito od toga mora biti nematerijalno. Dakle, priroda misli je nematerijalna. Kako misao pripada umu, priroda uma jest takva da je on nematerijalan. Dakle, svi mentalni fenomeni, mentalna stanja i procesi bili bi nematerijalno ostvareni.

Materijalni objekti imaju neki oblik i zauzimaju prostor – kažemo da su protežni tj. imaju svojstvo protežnosti. Lopta je npr. okrugla, neka pepeljara je jajolika itd. Tijela također imaju težinu, čvrstoću, tvrdoću itd. No, izgleda nekako besmisleno pitati se kakav oblik ima, koliki prostor zauzima i koliko je teško vjerovanje da je Zagreb glavni grad Hrvatske ili kakav oblik ima, koliki prostor zauzima i koliko je teška percepcija lijepe zelene livade. S obzirom na to, Descartes zaključuje da mentalna stanja i procesi nemaju protežnost, a kako materija ima protežnost, onda mentalna stanja i procesi nisu materijalni nego nematerijalni. Budući da je um sveukupnost mentalnih stanja i procesa, um je nematerijalan.

Fizička tijela također imaju svojstvo dijeljivosti. Ona su sastavljena pa se onda mogu i dijeliti. To znači da neko tijelo može biti razdijeljeno na dva dijela, na tri dijela, itd. No, naravno, ukoliko doista postoje prave elementarne čestice, a čini se da postoje, onda dijeljenje materijalnih tijela ne može ići u beskonačnost. Elementarne čestice, kao što je to npr. elektron ili kao što su to kvarkovi, nisu tijela koja imaju dijelove pa se dalje više ne mogu dijeliti na manje dijelove. No tijela kao što su stol, trkaći auto, vojni avion ili jetra, sigurno se mogu dalje dijeliti, pa tako i cijelo ljudsko tijelo. Kada se neko materijalno tijelo podijeli, onda su i ti dijelovi materijalna tijela. No, Descartes je smatrao da um nema takvo svojstvo. Čini se da se um ne može podijeliti na manje dijelove koji bi i dalje bili umovi. Možemo reći da um ima razna svojstva ili sposobnosti kao što su osjeti, percepcija, pamćenje, zaključivanje itd., ali to nisu "entiteti" koji bi sami dalje bili također umovi (Jacquette 2009, str. 15). Prema tome, zaključuje Descartes, ukoliko tijelo ima svojstvo dijeljivosti, a um ima suprotno svojstvo, svojstvo nedjeljivosti, onda um ne može biti identičan tijelu. Kako je tijelo materijalno, onda je um nematerijalan.

No, kako su ljudi takva bića da imaju i tijela, Descartes je smatrao da su um i tijelo u međusobnom djelovanju. Tako je dekartovski dualizam *interakcionistički dualizam*. To znači da fizička (materijalna), stanja i procesi u mozgu mogu uzrokovati nematerijalna stanja i procese u umu; i obrnuto, nematerijal-

na stanja i procesi u umu mogu uzrokovati fizička (materijalna), stanja i procese u mozgu. Također određena nematerijalna stanja i procesi u umu mogu izravno uzrokovati daljnja nematerijalna stanja i procese u umu. Naravno, ponašanje se uzrokuje tako da nakon što nematerijalna stanja i procesi u umu uzrokuju moždane procese, oni pomoću daljnjih efektoru uzrokuje pomicanje (dijelova) tijela i tako se oblikuje ponašanje.

Descartes je smatrao da se međudjelovanje uma i tijela (mozga) događa u dijelu mozga koji se zove epifiza.

Već u Descartesovo doba pojavio se očiti problem koji se sastoji u pitanju kako ono što je nematerijalno i ono što, dakle, nije u prostoru, može uzročno utjecati na fizičko i materijalno koje se nalazi u prostoru i ima protežnost; problem je, naravno, i kako se uzrokovanje događa obrnuto: od fizičkog, materijalnog, prema nematerijalnom. Osim toga, time bi bili narušeni zakoni očuvanja koji vrijede u fizici.

Radi povijesne zanimljivosti, spomenimo kako je Descartes pokušao odgovoriti na ovaj problem (prema Carrier and Mittelstrass 1995, str. 17-18).

Descartes je smatrao da se količina gibanja mora očuvati samo kao skalarna veličina (dakle, samo *iznos* veličine!) a ne i kao smjer gibanja. On je smatrao da se epifiza može kretati u *raznim smjerovima* utječući dalje na *smjerove* kretanja daljnjih fizičkih entiteta u mozgu, odnosno, da smjerovi kretanja fizičkih entiteta u mozgu *smjerom* svog gibanja utječu na epifizu koja onda *svojim smjerom* dalje utječe na nematerijalni um. Jedino što mora ostati sačuvano i konstantno, bila bi *brzina* tog kretanja. No, (danas znamo da) kretanje jest vektorska veličina, dakle ona koja uključuje i količinu i smjer, neodvojivo. Da bi se promjenio smjer, također je potrebna sila. Odnosno, jedan od zakona očuvanja jest i taj koji kaže da *količina kutnog gibanja mora biti očuvana*. Prema tome, promjena smjera također iziskuje uporabu sile. Dakle, čak i ako brzina kretanja nakon promjene smjera kretanja ostaje ista, morala se uporabiti neka *količina sile* da se to izvede. Dakle, prigovor o narušavanju zakona očuvanja i dalje je nešto na što bi trebalo biti odgovoreno, jer ovaj Descartesov odgovor nije zadovoljavajući.

Leibniz (1980) je bio svjestan tog problema te je konstruirao svoj odgovor radi spašavanja nematerijalnosti uma. Njegov odgovor je teorija *paralelizma*.

Paralelizam je pokušao odgovoriti na probleme u vezi uzrokovanja i očuvanja na radikalnan način – tvrdnjom da zapravo nematerijalan um i materija, odnosno fizički entiteti pa tako i samo ljudsko tijelo, uopće nisu ni u kakvoj

uzročnoj vezi. Samo se čini da je tako. Naime, paralelist drži da je ono što se mentalno događa u umu *potpuno korelirano* s onim što se događa u svijetu, ali između fizičkih događaja u svijetu, pa i u samom ljudskom tijelu, i mentalnih događaja nema međusobne uzročne povezanosti: mentalna i fizička domena su nezavisne. Kako objasniti tako nevjerojatnu činjenicu da su dvije tako različite domene koje niti nisu u međusobnoj vezi, potpuno korelirane? Neki paralelisti su to pokušali objasniti na taj način da su dalje tvrdili da je to naprosto elementarna činjenica o svijetu koja nema daljnje i dublje objašnjenje; jer kakvu god ontologiju imali i kakav god svijet bio, neka objašnjenja su fundamentalna i zašto je nešto tako kao što to tvrdi neko fundamentalno objašnjenje nema više neko daljnje objašnjenje. No, još uvijek se čini da je ovakav odgovor previše neobjašnjavajući za stalne i pravilne koreliranosti koje bi, prema paralelistu, postojale između mentalnog i fizičkog.

Leibniz na prvom mjestu, a i neki drugi paralelisti, smatraju da se ova koreliranost može objasniti time da je Bog unaprijed odredio potpunu koreliranost mentalnog i fizičkog. Bog je stvorio oba univerzuma – fizički (materijalni) i mentalni (nematerijalni). Bog je unaprijed korelirao univerzume tako da ono što se događa u jednom univerzumu, odgovara drugom; *kao da* postoji veza između njih, ali zapravo postoji samo Božja korelacija dana unaprijed. Nema nikakve uzročne ili bilo kakve druge veze između ta dva univerzuma. Naši umovi nam (sadržajno) mentalno predstavljaju objekte i tijekom raznih događaja *kao da* smo (i) u materijalnom univerzumu, ili bolje rečeno, *kao da* smo u jednom univerzumu u kojem postoji međusobno (uzročno) djelovanje fizičkih objekata i događaja na mentalno, na um, dok je stvarnost takva da to zapravo stvarno (ontološki gledano) ne postoji.

Ali zašto Bog ne bi stvorio nešto jednostavnije: samo *jedan svijet* u kojem *postoji* veza između mentalnog i fizičkog?

S druge strane, ako nema veze između mentalnog i fizičkog, onda je dovoljno da Bog stvori samo mentalni svijet i tijekom mentalnih stanja jer sve za um ostaje isto i svejedno je postoji li ili ne još i materijalan svijet. Materijalan svijet naprosto nije potreban. Tako zapravo paralelizam, ukoliko bi se dosljedno proveo, završava u idealizmu.

Okazionalizam je također pokušaj odgovora na problem međusobnog uzročnog odnosa fizičkog i ne-fizičkog.

Najpoznatiji predstavnik okazionalizma je Nicolas Malebranche (1997). On je poduzeo analizu same *uzročnosti*. Humeova analiza uzročnosti je vrlo slična Malebrancheovoj ali je i puno poznatija, no valja reći da je takvu analizu prvi dao upravo Malebranche. Na osnovi te analize, izveo je zaključke drugačije nego empirist Hume. Dakle, u čemu se sastoji ova analiza uzročnosti?

Mi primjećujemo da kada se dogodi neki događaj A, onda taj događaj slijedi događaj B; i kad god se dogodi događaj A, slijedi događaj B. Tada kažemo da A uzrokuje B. A je uzrok, a B je učinak. No što to zapravo znači? Što je uzročna veza, ili, u čemu se sastoji upravo *uzročna* povezanost dvaju događaja? Izgleda kao da je događaj A takav da *iz njega proizlazi* događaj B. Izgleda kao da je događaj A takav da iza njega *mora* slijediti događaj B. Odnosno, izgleda kao da je struktura ili da su sama svojstva događaja A ta koja dovode da se iza njega dogodi događaj B. Čini nam se kao da B *nužno* slijedi događaj A. Drugim riječima, kao da događanje događaja A *ponužnjuje* događanje događaja B.

Međutim, mi samo opažamo pravilne *slijedove* događaja. Mi ne opažamo nikakvu dodatnu karakteristiku koja bi bila ta nužnost. Nema ničeg više povrh pravilnih slijedova događaja. Stvar je samo u tome, da puno puta opažajući isti slijed događaja, *psihološki bivamo naviknuti* na isto pa nam se čini da mora biti tako kako smo do sada puno puta opažali. Međutim, nema nikakve posebne i dodatne veze između događaja; Osim slijeda nema nikakve dodatne povezanosti koja bi činila tu nužnost uzročnosti. Dakle, ako se uzročnost sastoji samo u nizanju pravilnosti, onda uopće niti ne trebamo tražiti neku posebnu vezu između mentalnog i fizičkog. Takva veza ne postoji jer *uopće* takve posebne veze ne postoje; ne postoje niti između fizičkih entiteta i događaja. Dakle, uzrokovanje mentalno (nematerijalno) – fizičko (materijalno) i obrnuto, nije zapravo nikakva misterija.

No, ako i jest tako, još uvijek nam ostaju stalni pravilni slijedovi događaja koji traže objašnjenje.

Netko može reći da je to naprosto elementarna fundamentalna činjenica i ako je tako, onda ona nema daljnje objašnjenje. No, ovako nešto je ipak teško prihvatiti – imamo masovnu pojavu događanja pravilnosti koja naprosto nema objašnjenje!

Malebranche (1997), smatra da je Bog “aktivno odgovoran” za bilo koje slijedove događaja koji se događaju (za prikaz okazionalizma vidi i Heil 1998, str. 29-32). Naime, kako je Bog “aktivno odgovoran” za sve događaje koji se

dogadaju, to znači da je On taj koji je “odgovoran” za univerzum kao cjelinu. On u svakom trenutku stvara cijeli univerzum ni iz čega. Svaki univerzum je samo malo drugačiji od prethodnog pa se nama čini kao da postoji kontinuirani tijek, ili kontinuirano nizanje pravilnosti dok toga zapravo nema. Postoji mnoštvo diskontinuiranih univerzuma koje jednog za drugim, kao potpune cjeline, ni iz čega stvara Bog. Kako u samom univerzumu ništa ne utječe ni na što drugo, dakle, naš um i cjelokupna mentalnost je takva da i nju u svakom trenutku ni iz čega stvara Bog. Što se tiče odnosa mentalnog i fizičkog, okazionalizam smatra da npr. u trenutku kada zagrizem čokoladu, Bog želi pojavljivanje osjeta slatkog kod mene. Dakle, Bog je stvorio svijet koji sadrži moj zagriz čokolade (fizički događa) i osjet slatkog. Slijedeće, Bog stvara svijet u kojem dalje grizem čokoladu i postoji osjet slatkog. Još dalje, Bog stvara svijet u kojem više ne grizem čokoladu i nemam više osjet slatkog. Dakle, svaki svijet je diskretan cjelovit događaj unutar kojeg zapravo nema nikakvih međusobnih utjecaja entiteta, pa nema niti misterije (uzročnog) odnosa mentalno-fizičko.

Leibniz (1980, str. 260) je dao još jedan argument za to da je mentalno različito od fizičkog. On to čini u 17. paragrafu svoje Monadologije, koji ovdje citiramo u cijelosti: “Mora se uostalom priznati, da su percepcija i sve što o njoj ovisi neobjašnjivi iz mehaničkih osnova, to jest iz oblika i kretanja. Neka se pretpostavi, da postoji jedan stroj, čija je struktura tako udešena, da može misliti, osjećati i predočivati, moći će se, zadržavajući iste odnose, zamisliti je tako povećanu, da bi se u nju moglo ući kao u jedan mlin. Pretpostavivši to, naći će se kod pregleda njene unutrašnjosti samo dijelovi koji jedni druge pokreću, a nikada nešto što bi objasnilo osnovu jedne percepcije. Stoga nju treba tražiti u jednostavnoj supstanciji, a ne u sastavljenom ili u stroju. Tako su percepcije i njihove promjene jedino što se može naći u jednostavnoj supstanciji. I samo se u tome mogu sastojati sva unutrašnja djelovanja jednostavnih supstancija.”

Ovaj argument, katkad zvan i argument mlina, želi pokazati da kakvu god fizičku, odnosno materijalnu strukturu imali (analogija s tijelom i mozgom), ona nikad neće biti dovoljna za ostvarivanje percepcije, misli i osjećaja, dakle onog što čini um. Nikakva fizička svojstva, odnosi među fizičkim dijelovima i njihov rad neće biti takav da bi činio mentalno. Kada promatramo (unutar mehaničke strukture, kao unutar mlina, kako kaže Leibniz) odnose fizičkih svojstva, dijelova i njihov rad, mi ćemo imati i moći ćemo zapaziti samo ono što je fizičko i materijalno; nikakav sadržaj percepcije ili misli neće biti prisu-

tan. Dakle, kako je ova struktura fizička i sastoji se od mnoštva fizičkih dijelova, onda percepcija, misli itd., dakle ono što je mentalno i što čini um, mora biti jednostavno, ne-fizičko i nematerijalno.

4. IDENTITET I RAZLIČITOST SVOJSTAVA I DOGAĐAJA

Snažne argumente u prilog dualizmu dao je Richard Swinburne (1986). Njih ćemo prikazati u onome što slijedi. Swinburne (1986, poglavlje 3, str. 45-61) se oslanja na analizu identiteta svojstava i analizu identiteta događaja. Kako su događaji instancijacije svojstava u objektima u nekom vremenu, prvo moramo prikazati analizu koja će nam biti dostatna da bismo mogli govoriti o tome što čini identitet svojstava. Što je uopće svojstvo? Svojstvo je neka karakteristika entiteta, odnosno ono što on sadrži u svom postojanju – drugim riječima, entitet postoji na neki način. Neki entitet može biti okrugli, žuti, težak trideset tona (itd.). Dakle, jedno od svojstava tog objekta je da je žut; drugo je da je okrugli itd. Drugi objekti su četvrtasti, mnogokutni, ljepljivi itd. i to su njihova svojstva. Na svojstva se možemo referirati na razne načine. Možemo se na njih referirati njihovim izravnim imenima ili pomoću opisa. Dakle, možemo reći „žuto“ ili možemo reći „papinska boja“ ili „boja dijela zastave Vatikana uz jarbol“. „Žuto“ uvijek referira na žutost čak bez obzira da li postoji bilo što žuto; no, izraz tj. opis „boja dijela zastave Vatikana uz jarbol“ ne mora se referirati na žuto jer Vatikan može donijeti odluku kojom se mijenja njegova zastava, ili, ponešto više tehnički rečeno, u nekom drugom mogućem svijetu ta boja može biti, na primjer, ljubičasta. Što nam govore teorije identita za svojstva? Kada su dva svojstva zapravo samo jedno te isto svojstvo? Pogledajmo prvo slučaj kada imamo dva imena svojstava. Dakle, možemo imati ime „a“ i ime „b“. Najjača teorija identiteta (Swinburne 1986, str. 47) jest teorija koja tvrdi slijedeće: Kada su „a“ i „b“ imena svojstava, onda ova imena referiraju na jedno te isto svojstvo ako i samo ako ona znače jedno te isto. Dakle, npr., „žuto“ (hrvatski) i „yellow“ (engleski) referiraju se na jedno te isto svojstvo. Swinburne (1986, str. 47) komentira ovu teoriju na taj način da kaže kako se svi slažu da je ovo dovoljan kriterij za identitet svojstava, no pod upitnikom je da li je i nužan. Druga teorija (Swinburne 1986, str. 47) kaže nam slijedeće: „a“ i „b“ su jedno te isto svojstvo, ako i samo ako je tvrditi da neki objekt ima „a“, logički istovjetno tvrditi da objekt ima „b“. Ove teorije se mogu kombinirati (Swinburne 1986, str. 48)

kada razmatramo slučaj da je „a“ ime svojstva, a „b“ opis ili da su i „a“ i „b“ opisi. Kako to sada izgleda? Swinburne (1986, str. 48) daje ovakve definicije:

„Ako je „a“ ime svojstva, a „b“ je opis svojstva kao onog svojstva koje ima svojstvo „s“, onda „a“ i „b“ referiraju na isto svojstvo ako i samo ako svojstvo imenovano s „a“ je jedino svojstvo koje ima svojstvo „s“.“

„Ako su „a“ i „b“ opisi svojstava s tim da je „a“ ono svojstvo koje ima svojstvo „s“, a „b“ ono svojstvo koje ima svojstvo „t“, onda su dva svojstva na koja se referira s „a“ i „b“ jedno te isto svojstvo ako i samo ako svojstvo koje ima „s“, ima „t“, i obratno.“

Kako ove definicije možda zvuče pomalo suhoparno, Swinburne (1986, str. 48) ih razjašnjava:

„Boja neba‘ i ‘Amandina omiljena boja‘ mogu se uporabiti kao opisi plave boje. Onda je ‘plavo je boja neba‘ istinito, zato jer je boja imenovana riječi ‘plavo’, tj. plava boja, jedino svojstvo koje ima svojstvo da je boja neba ili biti boja koju najviše voli Amanda. ‘Boja neba je Amandina omiljena boja‘ je istinito zato jer jedno i samo jedno svojstvo, tj. svojstvo plavo, ima dva svojstva i to biti boja neba i biti Amandina omiljena boja.

Primijetimo ipak da izrazi kao što su ‘Boja neba‘ ili ‘Amandina omiljena boja‘ mogu biti uporabljani ili kao opisi svojstava ili kao imena svojstava, tj. svojstva biti ista boja kao boja neba ili biti boja koju Amanda najviše voli. Ukoliko su ovi izrazi uzeti kao imena, onda ‘Plavo je boja neba‘ je neistinito - svojstvo biti plavo nije isto svojstvo kao svojstvo biti iste boje kao nebo. Neka stvar može zadobiti jedno svojstvo a izgubiti drugo – nebo može promijeniti boju i onda tko zna što bi sve moglo imati jedno a ne imati drugo svojstvo.

Dakle, prema kriterijima koji su bili prodiskutirani do sada, ako je dano da su 'a' i 'b' imena svojstava, oni moraju značiti isto ili najmanje biti logički ekvivalentni ukoliko ukazuju na isto svojstvo.“

Ukoliko gledamo pojedinačne objekte, onda oni u određeno vrijeme instanciraju neko svojstvo, u nekom drugom vremenu taj isti objekt instancira (može instancirati) neko drugo svojstvo – npr. vrata koja su obojana plavo, mogu kasnije biti obojana žuto. Cjelokupna povijest nekog objekta ispričana je kada se izlistaju sva svojstva koja su bila (neka, naravno, u različitim vremenima) instancirana na tom objektu; odnosno kada uzmemo *sve* objekte u razmatranje, onda ćemo imati izlistana i sva potrebna svojstva da bi se opisale cjelokupne povijesti svih objekata. „Dakle, mi moramo razlikovati kao različita svojstva sva ona koja se moraju spomenuti u cjelokupnoj priči, tako da ako je povijest svih tih pojedinačnih objekata na bilo koji način različita, različite instancijacije svojstava su se bila dogodila. ... Svojstva su identična samo ako je logički nužno da kada je jedno instancirano, onda je i drugo instancirano, i obrnuto. Dakle, naš kriterij mora biti kriterij logičke ekvivalencije njihovih imena ili jači.“ (Swinburne 1986, str. 50).

Osjetilna svojstva su ona svojstva koja imaju subjekti kada su u nekom osjetilnom stanju, kada su u stanju imanja nekog osjeta: npr. u stanju kada ih netko šaklja ili kada vide razmazotinu crvene boje, kada zamišljaju žutu boju ili kada ih nešto boli. Fizičko svojstvo je npr. kada je u subjekt u nekom stanju imanja aktivacije određenih neurona. Prema tome ako su „imanje viđenja žute boje“ i „ti-i-ti neuroni u mozgu su aktivni“ imena svojstava, ova svojstva nikako nisu ista svojstva. „Imanje viđenja žute boje“ svakako nema isto značenje kao i „ti-i-ti neuroni u mozgu su aktivni“. Također, niti imanje jednog svojstva nije logički istovjetno imanju drugog svojstva (Swinburne 1986, str. 51). Veza između ta dva svojstva nije nikakva a priori logička veza prema kojoj bi oni onda morali biti identični, već je vezu između njih jedino empirijski moguće eventualno ustanoviti. Dakle, imamo dva različita svojstva. Ukoliko je svojstvo „ti-i-ti neuroni u mozgu su aktivni“ fizičko, onda je osjetilno svojstvo „imanja viđenja žute boje“ nefizičko svojstvo. Dakle, mentalna svojstva bila bi nefizička svojstva.

Također valja metafizički razmisliti i o događajima jer instanciranje svojstava u objektima su zapravo događaji. Svijet se sastoji od događaja. Povijesti entiteta

su slijedovi događaja (Swinburne 1986, str. 51). Swinburne sada još želi pokazati da su instanciranja osjetilnih svojstava kao događaja različiti događaji od instanciranja fizičkih svojstava u mozgu. Što je zapravo događaj? Događaj je sastavljen od individualnog objekta, vremena instancijacije i svojstva koje je instancirano. Prema tome, teorija identiteta za događaje kaže nam da su dva događaja identična (odnosno imamo samo jedan događaj) ukoliko je (individualni objekt)¹ istovjetan (individualnom objektu)², (vrijeme instanciranja)¹ istovjetno (vremenu instanciranja)², i (svojstvo)¹ istovjetno (svojstvu)². Već se, prema onome što je rečeno u prethodnom odjeljku, nazire da događaj „mojeg zamišljanja žute boje u 05:00“ nije istovjetan događaju „mojeg aktiviranja neurona u mozgu u 05:00“. To je zato jer iako su individualni objekti i vremena istovjetna, svojstva koja su instancirana nisu istovjetna svojstva. Oba opisa su zapravo intrinzični opisi, dakle opisi događaja kakvi su sami po sebi (Swinburne 1986, str. 54). S obzirom na to ukoliko je događaj „mojeg aktiviranja neurona u mozgu u 05:00“ fizički događaj, onda događaj „mojeg zamišljanja žute boje u 05:00“ nije fizički. Ukoliko slična rezoniranja primijenimo na ostale vrste mentalnih stanja i procesa onda, prema Swinburneu, možemo zaključiti da mentalno nije identično fizičkom.

5. 2D ARGUMENT

Za dualizam se može argumentirati i rabeći određena dostignuća u filozofiji jezika. Takav argument dao je Kripke (1980). Taj argument je kasnije formalnije razvio David Chalmers (1996). On rabi tzv. dvodimenzionalnu semantiku razmatrajući značenje, referenciju, intenziju i ekstenziju pojmova kroz moguće svjetove. U toj analizi oslanja se, naravno, na Kripkea (1980) ali i na Putnama (1975d). Prikazat ćemo argument u razrađenijoj varijanti pa ćemo na početku samo kratko iznijeti Kripkeovu izvornu ideju. On smatra da su iskazi u kojima se tvrdi neki identitet, nužni. Naime, iz metafizičkog načela proizlazi da je neki entitet identičan sam sebi i ničemu drugome i ništa drugo nije identično tom nekom pojedinačom entitetu. To znači da je iskaz tipa „zlatu je element s atomskom brojem 79“ nužno istinit. Nije moguće da u nekom drugom mogućem svijetu nešto što ima atomski broj 79 ne bude zlato; i obrnuto, ukoliko je nešto zlato, onda je nužno njegov atomski broj 79. Prema tome, nije moguće da postoje pravi iskazi identičnosti koji bi bili kontingentni. Nije moguće, kako su u početku mislili fizikalisti da je tvrdnja tipa „Bol je aktiviranje tog-i-tog tipa neurona u mozgu“ kontingentna. Ona bi morala biti nužna. No, čini se da je bitna odrednica boli upravo unutrašnja kvaliteta kako mi osjećamo taj bol, odnosno, da se poslužimo standardnom frazom filozofije uma, bitna odrednica boli je ono kako je biti u tom stanju (Nagel 1974). Kripke dalje tvrdi da ukoliko je to - kako je biti u stanju boli esencijalna odrednica boli, mi možemo bez logičkog proturječja zamisliti da postoji stanje boli a da nema nikakvog aktiviranja tog-i-tog tipa neurona. No, ukoliko je to logički moguće, onda doista tvrdnja tipa „Bol je aktiviranje tog-i-tog tipa neurona u mozgu“ nije nužna, jer moguće ja da bude i drugačije te to nije tvrdnja identiteta. Ukoliko to nije tvrdnja identiteta, to znači da bol, kao mentalno stanje, nije identično aktiviranju tog-i-tog tipa neurona, odnosno bilo kojeg tipa neurona; drugim riječima bol nije identična nečem fizičkom (bilo stanju ili procesu). Prema tome, bol, kao i ostala mentalna stanja/procesi nisu fizička nego nefizička stanja i procesi.

Pogledajmo sada kako se ova ideja može još formalnije urediti – odnosno, što nam dvodimenzionalna semantika govori kako treba analizirati pojmove.

Fregeova (1995a) analiza pokazala je da pojmovi imaju smisao i referenciju s tim da smisao određuje referenciju. Referencija je način na koji se pojam odnosi prema entitetu koji označava tj. to je relacija pojma prema predmetu. Sam predmet koji pojam označava je referent (pojma). Suvremenijim rječnikom rečeno, intenzija pojma je, neformalno, sadržaj tog pojma. Strože rečeno, intenzija je funkcija koja preslikava moguće svjetove u referente. Kada se specificira mogući svijet, onda intenzija određuje ekstenziju. Ekstenzija pojma je ono na što se, dakle, pojam “proteže”, odnosno na koje entitete je primjenjiv u određenom mogućem svijetu. Analizirajući intenziju, Kripke (1980) je pokazao da referencija može biti određena na dva sasvim različita načina, ovisno kako gledamo mogući svijet. Mogući svijet može biti *aktualan* ili *protučinjenični*. Aktualan mogući svijet je onaj mogući svijet iz kojeg promatramo i evaluiramo. Za nas je to ovaj naš svijet. Protučinjenični mogući svijet je onaj koji nije aktualan ali bi mogao postojati – to je maksimalni konzistentni skup propozicija. Referencija je određena drugačijim načinom za aktualan svijet nego za protučinjenični svijet. No, možemo se staviti i u slijedeću situaciju i zamisliti kako bi stvari izgledale i kakvu referenciju bi pojmovi imali kada bi neki protučinjenični svijet bio aktualan (jer tada bi, za taj svijet, naš aktualni svijet bio protučinjenični svijet). S obzirom na rečeno, možemo imati takozvanu *primarnu* i *sekundarnu* intenziju. Što to znači?

Prvenstveno, to znači da postoje dvije intenzije koje su intenzije jednog te istog pojma. Odnosno, postoje “dva različita oblika ovisnosti referenta nekog pojma o stanju svijeta” (Chalmers, 1996, str. 57). *Primarna intenzija* je u stvari fiksiranje referencije u aktualnom svijetu. Stvar je ovisnosti referencije o svijetu ovdje takva da ako se aktualni svijet pokaže da je ustrojen na jedan način, onda pojam označava jednu stvar, no ako se pokaže da je ustrojen na drugi način, onda pojam označava neku drugu stvar. Druga ovisnost referencije je ta, kako je ona određena u nekom protučinjeničnom svijetu, kada je ona u aktualnom svijetu već fiksirana. Chalmers (1996, str. 57) razjašnjava to na slijedeći način: “Primarna intenzija pojma je funkcija *iz* svijetova *u* ekstenzije koja reflektira način na koji je referencija u aktualnom svijetu fiksirana. U danom svijetu, ona označava koji bi referent pojma bio ukoliko bi se taj svijet pokazao aktualnim. Uzmimo pojam “voda”. Ukoliko se pokaže da aktualni svijet sadrži XYZ u oceanima i jezerima, onda bi “voda” referirala na XYZ, ali budući da se pokazalo da sadrži H₂O u oceanima i jezerima, onda “voda” referira na H₂O. Dakle,

primarna intenzija “vode” preslikava XYZ SVIJET u XYZ, a H₂O SVIJET u H₂O. Grubo aproksimirajući, možemo reći da primarna intenzija označava dominantnu, prozirnu, pitku tekućinu u oceanima i jezerima; ili, nešto kraće, da označava *vodenu tvar* u nekom svijetu.

Kako bilo da bilo, kada je dano da je ispalo tako da “voda” referira na H₂O u aktualnom svijetu, Kripke primjećuje (kao što to čini i Putnam (1975d)) da je razumno reći da voda jest H₂O u svakom protučinjeničnom svijetu. *Sekundarna intenzija* “vode” označava vodu u svakom protučinjeničnom svijetu; dakle, ako su Kripke i Putnam u pravu, sekundarna intenzija označava H₂O u svim svjetovima.”

Dakle, primarna intenzija pojma “voda” je “vodena tvar”. Sekundarna intenzija pojma “voda” je “H₂O”. Primarnu intenziju možemo znati a priori, dok sekundarnu ne možemo. Sekundarna intenzija ovisi o tome kako stvari stoje u svijetu i mi to možemo tek istraživanjem, empirijski, otkriti. No, kada smo fiksirali referenciju, a ovaj svijet jest naš aktualni svijet, onda dakle evaluiramo primarnu intenziju u aktualnom svijetu te se rezultat toga rigidizira (okručuje) tako da se istim pojmom referiramo uvijek na isti objekt u svim mogućim svjetovima. Budući da je ispalo tako da u aktualnom svijetu primarna intenzija “vode” referira na H₂O, onda rigidizacijom (okručivanjem) “voda” ima sekundarnu intenziju H₂O u svim mogućim svjetovima. U tom smislu i zovemo takav označitelj “kruti označitelj”. Dakle, „kruti označitelj“ označava jedan te isti entitet u svim mogućim svjetovima.

Chalmers (1996, str. 57) kaže da je primarna intenzija ono što nam je važno u argumentiranju za dualizam.

Važna karakteristika primarne intenzije jest dakle, da je ona neovisna o empiriji, iskustvu, za razliku od sekundarne intenzije koja nije neovisna o iskustvu. Primarna intenzija specificira kako referencija ovisi o tome kakav je svijet pa prema tome sama po sebi ne ovisi o tome kakav je svijet (Chalmers 1996, str. 57).

No, za razliku od vode čija je primarna i sekundarna intenzija različita (i s obzirom na moguće svijetove iz kojih se referira ili u kojima se referira), što se tiče određenja mentalnih svjesnih stanja situacija nije analogna. Kod vode postoji razlika između onoga na što možemo referirati s izrazom „vodena tvar“ i onoga što je sama voda (vidi i Chalmers 2002a, str. 256). S druge strane, kao što je rečeno, esencijalna karakteristika svjesnog je ono kakva je unutrašnja kval-

iteta tog svjesnog stanja, odnosno kako je to biti u tom stanju. Zbog toga, što je to esencijalno svojstvo svjesnog mentalnog, primarna i sekundarna intenzija za pojmove koji izražavaju svjesno je ista. No tada, iz ove pojmljivosti dobivamo i metafizičku mogućnost, tj. možemo lako zamisliti barem jedan mogući svijet u kojem je svijest ostvarena bez ičeg fizičkog. S obzirom na istovjetnost primarne i sekundarne intenzije u ovom slučaju, nema nikakvog logičkog problema da pojmimo to stanje da se ostvaruje bez ičeg fizičkog. Drugim riječima, ako možemo pojmiti da je u nekom svijetu svijest ostvarena bez fizičkih stanja i procesa onda je to vodič za pravu mogućnost – ova pojmljivost osigurava stvarnu metafizičku mogućnost da postoji barem jedan mogući svijet u kojem je svijest ostvarena nefizički. No, ukoliko postoji barem jedan mogući svijet u kojem je svijest ostvarena nefizički onda svijest ne može biti identična fizičkom, jer sve tvrdnje identičnosti moraju vrijediti u svim mogućim svjetovima, tj. one su nužne jer je istovjetnost nužna. Prema tome, svijest i mentalno nisu fizički ostvareni ni u ovom našem svijetu.

6. ARGUMENT ZA JEDNOSTAVNOST

Zanimljiv argument u prilog dualizmu dao je David Barnett (2010). On razmatra slijedeću tvrdnju: za bilo koji par svjesnih bića, nije moguće da je *sam par po sebi* svjestan (Barnett, 2010, str. 161). Razmotrimo par koji se sastoji od mene i vas. Ja želim otići u zoološki vrt, a vi želite otići u kazalište. Ali par koji, kao kolekciju, činimo vi i ja, ne želi apsolutno ništa; čak može biti slučaj da u isto vrijeme i vi i ja osjećamo bol, i to kvalitativno istu bol, ali par koji činimo vi i ja ne osjeća ništa. Barnett (2010, str. 161) kaže:

(1) „Parovi osoba sami po sebi nesposobni su za imanje iskustva.“

Ukoliko prihvaćamo ovu tvrdnju, koja se čini očita, možemo se zapitati što ju objašnjava. Barnett (2010, str. 161) smatra da slijedeće opcije iscrpljuju sve mogućnosti:

(A) Parovima ljudi nedostaje dovoljan broj neposrednih dijelova;

(B) Parovima ljudi nedostaju neposredni dijelovi koji su sposobni stajati u pravoj vrsti relacija međusobno i s okolinom;

(C) Parovima ljudi nedostaju neposredni dijelovi koji imaju ispravnu prirodu;

(D) Parovi ljudi nisu strukture (parovi su nestrukturirane kolekcije sastavljene od njihova dva neposredna dijela);

(E) Neka kombinacija navedenog;

(F) Parovi ljudi nisu jednostavni (mogli bismo reći i: parovi ljudi nemaju svojstvo jednostavnosti).

S obzirom na navedeno, Barnett pokazuje da tvrdnje (A) do (D), uzeta svaka posebno, ne objašnjava tvrdnju (1) te da niti kombinacije tih tvrdnji zajedno ne objašnjavaju tvrdnju (1). Preostaje (F) koju brani Barnett. Time ovaj argument ide protiv materijalizma: svijest nije materijalno ostvarena; odnosno, svjesna bića su jednostavna bića.

Pogledajmo sada što Barnett kaže zašto (A)-(E) nije dovoljno za objašnjenje tvrdnje (1).

Ukoliko parovi ljudi nemaju dovoljan broj neposrednih dijelova, onda bismo povećanjem broja možda mogli dobiti kolekciju koja, sama po sebi kao

kolekcija, može imati iskustvo, odnosno može biti svjesna. No, dodajmo sada vama i meni kao paru vašeg najboljeg prijatelja – sada smo trojica. Koliko je god točno da nas trojica, svaki individualno, imamo neko iskustvo u trenutku t, čini se i dalje sasvim jasno da nas trojica, kao *jedna* trojka (*jedna kolekcija* od tri člana) nema neko svoje daljnje individualno iskustvo (različito po broju od tri zasebna individualna iskustva, odnosno svjesnih stanja). Dodajmo sada ovoj trojki i mog najboljeg prijatelja. Sada nas je četvorica. Koliko je god točno da nas četvorica, svaki individualno, imamo neko iskustvo u trenutku t, čini se i dalje sasvim jasno da nas četvorica, kao *jedna* četvorka (*jedna kolekcija* od četiri člana) nema neko svoje daljnje individualno iskustvo (različito po broju od četiri zasebna individualna iskustva, odnosno svjesnih stanja). Tako možemo nadopunjavati broj ljudi i na kraju uključiti i cijelu svjetsku populaciju. Da li ta kolekcija može imati svoju individualnu svijest? Da li npr. kolekcija svjetske populacije u nekom trenutku t osjeća okus čokolade što god da u tom trenutku osjeća bilo koja individua? Naša jaka intuicija je da, naravno, ne! Nije tako da bilo koja kolekcija – kako god bila velika – sama može biti subjekt iskustva odnosno imati svjesna stanja.

Barnett skreće pažnju da su izrazi kao što je npr. „kuća gori“ iako, recimo, gori samo krov, metaforički izrazi. Ono što se tu stvarno nalazi jest to da je primarni i neposredni nositelj gorenja krov a ne cijela kuća – dakle, *dio* je primarni i neposredni nositelj svojstva. (Naravno da i cijela kuća može biti u plamenu – ali onda je doslovno točno da kuća gori). Kolekcija dakle ne može biti primarni nositelj iskustva odnosno svjesnosti. Prema ovome, (A) ne objašnjava (1).

Protiv objašnjenja (B), Barnett zamišlja slijedeći misaoni eksperiment. Zamislimo da vas i mene znanstvenici mogu smanjiti na takvu veličinu da možemo obojica stati u nečiju glavu – jedan u desnu a jedan u lijevu polovicu glave. Isto tako, naučili su nas da funkcioniramo baš kao što funkcioniraju i polovice mozga. Dakle, jedan može funkcionalno zamijeniti lijevu polovicu mozga, a drugi desnu polovicu mozga. Uzmimo Semjona Semjonoviča kojem su zatim izvađene obje polovice mozga a umjesto njih smo u njegovu glavu stavljeni vi i ja. Netko ubode Semjona Semjonoviča u lijevu ruku, signal dođe do mene malog u desnoj hemisferi i ja, budući da sam istreniran tako, prepoznajem taj signal što on je; zatim obavještavam vas u drugoj polovici glave; iza toga, kako smo istrenirani, stimuliramo neke neurone koji su izlazni neuroni tj. provode signale do perifernih organa; kada smo to učinili, prelazimo u slijedeće funk-

cionalno stanje. Rezultat ovog procesa jest to da Semjon Semjonovič okreće glavu, na licu se pojavljuje izraz boli te odvraća ruku od izvora boli. Prema funkcionalnom opisu, i vi i ja smo učinili nešto istovjetno što bi učinile i prave moždane polovice. Dakle, prema Barnettu, na gore opisani način, vi i ja funkcioniramo kao i svaki ljudski mozak. Dakle, između vas i mene je napravljena nova relacija; no, izgleda da je i dalje besmisleno tvrditi da *par* koji vi i ja činimo, kao par, sada ima svoju posebnu individualnu svijest. „Varijacija kako su dvije osobe povezane međusobno i prema okolini nema značajan učinak na apsurdnost ideje da bi par sam za sebe mogao biti svjestan.“ (Barnett, 2010, str. 164). Dakle, niti (B) nije objašnjenje tvrdnje (1).

Čini se da ni prirode objekata ne igraju ulogu pri razmišljanju da li je par nečega svjestan kao par sam po sebi. Jasno je da par (kao par) kamena, lopoča, protona ili neurona nije svjestan odnosno sposoban za svjesno iskustvo. Ako se spomene da se misli o dva objekta, X i Y, onda nam treba još neka informacija da bismo odredili da li je X i/ili Y objekt koji ima ili jest sposoban za imanje svijesti. No, ne treba nam još neka dodatna informacija da bismo odredili da li par koji čine X i Y jest svjestan ili jest sposoban za imanje svijesti. Lako odgovaramo da to nije moguće. Prema Barnettu, ne trebamo istraživati prirode objekata od kojih se sastoji par da bismo znali da bilo koji par objekata kao par sam po sebi nema svijest. Dakle, niti (C) nije objašnjenje tvrdnje (1).

Kakva je razlika između kolekcije i strukture? Kolekcije mogu biti raznolike i dovoljno je da bilo kakvi objekti samo postoje, već se mogu svrstavati u kolekcije. Dakle, mogu postojati u nekom univerzumu samo dva objekta – koji čak nemaju ništa zajedničko (npr. recimo da su građeni od potpuno različitih stvari itd.) osim najopćenitijih svojstava – recimo oblik – no dovoljno je da taj univerzum sadrži ta dva objekta pa oni samim time mogu činiti kolekciju. Strukture postoje samo onda kada objekti stoje u sasvim određenim relacijama jednih prema drugima. Dakle, par objekata nije struktura jer bilo koja dva objekta mogu činiti par. No, s druge strane znamo da su, u našem univerzumu, svjesna bića (ljudi i životinje) strukture. Sada je pitanje da li parovi ljudi ne mogu imati svoju posebnu (jednu) svijest zato što nisu strukture? U svrhu odgovora zamislimo slijedeće: Sjetite se što je rečeno u raspravi o tvrdnji B! Vi i ja smo od strane znanstvenika smanjeni na takvu veličinu da možemo obojica stati u nečiju glavu – jedan u desnu a drugi u lijevu polovicu glave. Isto tako, naučili su nas da funkcioniramo baš kao što funkcioniraju i polovice mozga. Dakle, jedan

može funkcionalno zamijeniti lijevu polovicu mozga, a drugi desnu polovicu mozga. Sada mi činimo mozgoliki sustav. Ovaj sustav ima svojstvo strukture a ne samo kolekcije: ukoliko jednog od nas izvade iz glave i odvedu na sjeverni pol, (mozgolika) struktura prestaje postojati, dok par kao kolekcija time ne prestaje postojati. No, ova struktura ništa više nema svijest nego što je ima par koji je čini. Dakle, niti (D) nije objašnjenje tvrdnje (1).

Možda bi se tvrdnja (1) mogla objasniti kombinacijom (A) do (D). No, inicijalno se čini da ako niti jedna tvrdnja (A)-(D) nije bila u stanju pružiti nešto što bi bilo barem kakvo-takvo-objašnjenje za (1), a kamoli cjelovito objašnjenje, onda niti kombinacija onoga što ne daje ništa, neće dati ništa, tj. neće dati objašnjenje. No, Barnett (2010, str. 165) kaže da bi netko ipak mogao reći slijedeće: u redu, ništa do sada, uzeto pojedinačno, nije objašnjenje tvrdnje (1), no ako kažemo da par ljudi ne može biti svjestan, kao jedna cjelina, jer je je to kolekcija koja sastoji samo od postojanja dvoje ljudi a svjesno biće je struktura koja se sastoji od mnoštva stanica i dijelova koji su poredani jedni prema drugima u točno određenim odnosima, onda bismo time – dakle kombinacijom broja, odnosa, prirode i strukture - mogli dati objašnjenje za tvrdnju (1).

Kako bi pokazao da ni to nije moguće, Barnett rabi određene misaone eksperimente i argumente koje je dao Block (1978) protiv funkcionalizma.

Zamislimo da u glavi inače normalnog ljudskog bića jest samo ugrađen radioprijemnik i radioodašiljač koji prima signale od svih građana Republike Kine. Radiouređaj u glavi vezan je na efektore koji pokreću mišiće koji omogućavaju kretanje. Svi građani Kine također imaju, dakle, radioprimopredajnike i istrenirani su instrukcijama kako i kada poslati signal. Funkcionalno oni to rade tako da se kauzalno imitira rad mozga. No, da povrh individualnih svijesti koje svi građani Kine imaju, postoji još i njihova kolekcija koja je svjesna, nešto je što nitko ne bi tvrdio.

Zamislimo dalje da je glava inače normalnog ljudskog bića napunjena s velikom grupom od nekoliko milijardi malih čovječuljaka. Također, u glavi je i ploča na kojoj se pale svijetla koja su povezana s ulaznim senzornim neuronima i na kojoj se prikazuje simbol koji označava stanje sustava. Svaki čovječuljak je istreniran da kada se pojavi određeni simbol i kada se upale određena svijetla, onda pritisne određeni gumb. Na ovaj način, čovječuljci zajedno funkcioniraju onako kako funkcionalno kauzalno radi ljudski mozak. „No, ideja da bi ova

kolekcija malih čovječuljaka mogla sama po sebi biti svjesna jest apsurdna.“ (Barnett 2010, str. 168).

Zamislimo dalje da su čovječuljci stavljeni na slijedeći način u glavu: jedan po jedan neuron je zamijenjen malim čovječuljkom. Na kraju procesa, u glavi više nema niti jednog neurona nego se struktura (koja je mozgolika u onom strukturalnom obliku u kojem su bili povezani neuroni) sastoji samo od čovječuljaka. Čovjek kojemu se to dogodilo, preživljava ovu situaciju i možemo zamisliti da je svjestan. Ono što je, prema Barnettu apsurdno, je da povrhnje ove svijesti postoji još i posebna svijest same strukture čovječuljaka! Prema Barnettu, dalje, možemo na osnovi ovoga reći da nema razlike između strukture i kolekcije: broj, relacija i struktura zajedno ne daju objašnjenje tvrđnje (1).

Pogledajmo što još možemo reći u vezi kombinacije s prirodom dijelova.

Prvo su polovice mozga odvojene i svaka je stavljena u posudu u kojoj može živjeti te su međusobno povezane radioprimopredajnicima koji prenose signale jedna drugoj. Signali putuju brzinom svjetlosti a kako su signali u mozgu zapravo puno sporiji, normalna komunikacija pomoću radiosignala ostvaruje se bez problema. Sada se ovaj proces „raspolavljanja“ nastavlja sve dok svaki pojedinačni neuron nije u svojoj posudi; i, naravno, svi su povezani radioprimopredajnicima koji i dalje omogućavaju normalno slanje signala neuronima makar su oni daleko jedan od drugoga. U tijeku cijelog procesa održano je normalno funkcioniranje sustava kao cjeline. Zamislimo sada da se svaki neuron spari s osobom koja nauči funkcionirati, u smislu ulaza i izlaza podataka, kao neuron. Svaki ponedjeljak neuroni se isključe dok se osobe koje su sparene s neuronima uključe i rade s radioprimopredajnicima cijeli dan.

„Pitanje koje nas se sada tiče jest da li vi (ili bilo koje svjesno biće) može biti *identično* razasutom sustavu koji kontrolira tijelo. Ponedjeljkom, sustav se sastoji od milijardi ljudi koji operiraju s milijardama radioprimopredajnika. U druge dane, sastoji se od milijardi neurona koji operiraju s milijardama radioprimopredajnika. U svakom slučaju, sastoji se od milijardi objekata razasutih oko površine zemlje a imaju međudjelovanje s vašim tijelom upravo onako kako bi to imao i vaš mozak da je ostao u vašoj lubanji. Ideja da biste mogli biti identični s tim sustavom u ponedjeljak je apsurdna. Ali isto tako, apsurdna je ideja da biste mogli biti identični s tim sustavom bilo koji drugi dan. Da li se sustav koji kontrolira vaše tijelo sastoji od milijardi drugih ljudi ili od milijardi

neurona čini se nerelevantno za pitanje da li bi sustav sam po sebi mogao biti subjekt iskustva.“ (Barnett 2010, str. 170)

Kada pogledamo kakva su ljudska tijela koja se sastoje od molekula, atoma i subatomske čestice, onda ćemo, kada dođemo do razine subatomske čestice, vidjeti da su one međusobno udaljene a između njih je prazan prostor. Izgled bi bio poprilično kao kada gledamo zvjezdano nebo. Što je ovo kao sustav? Sigurno nije jednostavan sustav. To je sustav koji se sastoji od mnoštva milijardi čestica. Jednostavnost ne može biti ono što taj sustav čini sustavom! Upravo su međusobne relacije između čestica ono što ovaj sustav čini sustavom. „Ali ideja da bi ovaj sustav čestica – razmatran kao sustav vrlo daleko razdvojenih objekata – mogao sam za sebe biti svjestan nečeg ... ne čini se ništa manje apsurdna nego ideja da bi galaksija zvijezda sama za sebe mogla biti svjesna nečeg.“ (Barnett 2010, str. 171) Time se zaključuje da nikakva kombinacija broja, odnosa, prirode i strukture ne objašnjava tvrdnju (1).

S obzirom da je ostala još samo tvrdnja (F), Barnett smatra da ona jednina i najbolje objašnjava tvrdnju (1). Par ljudi ne može biti svjestan nečega jer par ljudi nije jednostavan. U svim prikazanim misaonim eksperimentima entiteti su bili prikazani kao kompozitni, sastavljeni, složeni, entiteti. Sva razmatranja su pokazala da je apsurdno da je takav entitet subjekt iskustva odnosno da bi mogao biti svjestan; i to bez obzira na prirodu složenosti, relaciju elemenata od kojih je složen, broj elemenata od kojih je složen i strukturu složenosti. Dakle, jedino preostaje da je entitet koji je sposoban imati iskustva tj. biti svjestan nečega, *jednostavan* entitet. Jednostavan znači da nema dijelova. „Ukoliko nismo elementarne čestice, ovaj argument ide protiv materijalizma“ (Barnett 2010, str. 172). S obzirom da su naši umovi ti koji su svjesni, naši umovi, ukoliko nisu elementarne čestice, oni su (jednostavni i zato) *nematerijalni*.

7. SPECIFIČNI ARGUMENT ZA DUALIZAM SVOJSTAVA

Zanimljiva je i posebna varijanta argumenta za dualizam – dualizam svojstava – koju iznosi Peter Forrest (1993). Svoju varijantu dualizma Forrest naziva *jedno-kategorijski dualizam*. Ovakva vrsta spada u ne-kartezijanski dualizam i to je u stvari jedna vrsta dualizma svojstava a ne dualizma supstancija, (supstancije kao „građevne“ tvari). Ovaj argument za dualizam bazira se na slijedeća tri principa: prvi je važnost poštovanja introspekcije, drugi je manifestno razumijevanje osoba a treći je takozvana jedno-kategorijska teza (Forrest 1993, str. 250-251). Objasniti ćemo, naravno, što nam oni govore i pokazati kako se na temelju njih oblikuje argument za jedno-kategorijski dualizam. Da bi argument bio još jasniji, Forrest prvo navodi najvažnije probleme s kojima se susreću i fizikalizam i, generalno, dualizam, pogotovo kartezijanskog tipa.

Standardni problem za fizikalističke teorije je opis i objašnjenje unutrašnje kvalitete osjeta koji subjekt ima, odnosno problem *qualia*. Kako god dali precizan opis u fizikalno-kemijskim pojmovima i procesima koji se događaju u mozgu, te u strukturalno-uzročnim pojmovima i procesima, još uvijek nam je izostavljena unutrašnja kvaliteta osjeta koji osoba introspektivno osjeća – ono kako je biti u tom osjetu. Naime, iz samih opisa koji su fizikalni, strukturalni i uzročni, još uvijek ne znamo i ne razumijemo kako je to biti u stanju nekog određenog osjeta. Forrest je čak spreman i na ustupak: *qualia* su odgovarajuća i prikladna za ponašnja tj. možemo ih smatrati uzrocima određenih ponašanja. Upravo je unutrašnja (neugodna) kvaliteta boli dostatna kao uzrok našeg ponašanja kojim izbjegavamo bol.

Daljnji problem za fizikalizam je intencionalnost. Intencionalnost je usmjerenost sadržaja mentalnog stanja (vjerovanja, želje, percepcije) na neki svoj objekt. Fizička i strukturalna stanja stola, pločnika ili modela rakete upravo su samo to što jesu – fizička i strukturalna stanja stola, pločnika ili modela rakete: ona se ne odnose i još na nešto drugo; ona nemaju još i svoj sadržaj. Naravno, ako gledamo konvencionalistički, bilo što može biti znak za bilo što drugo – tako bi i neko strukturalno stanje modela rakete moglo označavati odnosno

reprezentirati nešto – što god bi se nekom konvencijom dogovorili. No, za to je potrebno da postoje subjekti – ljudi, osobe, koji će se tako nešto dogovoriti – strukturalno stanje modela rakete ne označava niti reprezentira nešto samo po sebi. S druge strane ako čak i elementarno analiziramo percepciju, reći ćemo da percepcija „nosi svoju interpretaciju sa samom sobom“ (Forrest 1993, str. 254). Percepcija je intrinzično smisljena; ona je sama po sebi takva da reprezentira nešto – neki objekt ili objekte, događaje, okolinu itd. Onome tko je u nekom perceptivnom stanju, npr. vizualnom, samo to stanje je smisljeno i sadržajno i sadrži neku informaciju o okolini. Dakle, čini se da fizikalno-strukturalistički opis nije dovoljan za opis intrinzičnosti reprezentacije koju ima percepcija.

Manifestno razumijevanje osoba temelji se na uspješnosti našeg svakodnevnog života. Činjenica je da druge ljude i osobe oko sebe možemo dobro razumjeti. Kada to ne bi bilo tako, naš društveni život ne bi ni izdaleka bio toliko uspješan. Ovo je razumijevanje, prema Forrestu (1993, str. 257), pred-teoretsko, ali nije dio pučke psihologije. Ne zahtijeva niti generalizacije, niti apstrakcije, niti artikulacije. Ono je jedinstveni čin znanja s razumijevanjem. Forrest to objašnjava na primjeru boli. Neugodnost boli razumijemo imanjem boli. Naprosto znamo što je to kada nas ili nekoga boli. S druge strane, da bih razumio zašto izbjegavam bol, ne trebam imati bilo kakvo znanje o boli drugih; dovoljna mi je moja vlastita bol; potpuno mogu zanemariti bol drugih.

Da bi se mogla izgraditi teorija dualizma, koja je potrebna za objašnjenje manifestnog znanja, Forrest predlaže „ontologiju adekvatnu za fizički svijet“ (Forrest 1993, str. 260). Ona se sastoji od četiri glavne kategorije. To su kvantiteta, kvaliteta, nastajanje i jedinstvo.

Kvantiteta obuhvaća postojanje jednostavnih objekata koji su nedjeljivi pa su zato jedinstveni; složeni objekti su oni koji imaju više dijelova tako da prema nekom kriteriju možemo reći da se objekt A sastoji od n jedinica. Forrestov (1993, str. 260) primjer: „imanje mase od n jedinica je u stvari biti sazdan od n razdvojenih dijelova od kojih svaki ima jediničnu masu“. Ali, tu stvar ne prestaje. S obzirom na fiziku koja je temeljna znanost o univerzumu, moramo moći uskladiti s predloženom ontologijom i veličine (kao kvantitetu) vektorski opisanih fizičkih sila (vidi npr. Kittel, Knight i Rudderman 1982, poglavlje 2). Dvije sile (vektorski opisane, što znači da imaju veličinu i smjer) su u internoj relaciji koja je proporcija njihovih veličina i kuta između njih. One ne bi bile te sile da nisu u takvom odnosu – precizno vektorski opisanom – što znači da je

za njih esencijalno i interno imati takav međusobni odnos, usporedbu, te svaka svoja svojstva (veličinu i smjer).

Slijedeća kategorija je kvaliteta. Kada smo odredili kategoriju kvantitete (možemo reći i količine), možemo reći slijedeće: „Postoje razna svojstva i odnosi a neki stoje u odnosima poredbenih veličina jednih prema drugima i razne njihove kombinacije su instancirane“ (Forrest, 1993, str. 261). Forrest smatra da samo ovakva karakterizacija nešto izostavlja: to su *qualia* fizičkih svojstava. Forrest ovdje smatra da su *qualia* nefizička svojstva fizičkih objekata i da mi u svojem iskustvu imamo zahvaćanje tih nefizičkih svojstava. Opravdava ovakvu tvrdnju pozivanjem na fenomenologiju: postoji, gledano fenomenološki, razlika razumijevanja onih svojstava i odnosa koja izravno zahvaćamo u iskustvu od onih koja razumijemo samo imanjenjem znanstvene teorije. „Prirodna spekulacija što se tiče *qualia* je da su ona ne-realacijska svojstva fizičkih svojstava i relacija opisanih znanostima“ (Forrest 1993, str. 261-262).

Još su nam preostale dvije kategorije – postajanje i jedinstvo. Postajanje se iskazuje u prolasku vremena, i taj „prolazak“ nije nešto što ne postoji, ali je više metaforičan izraz. Konkretnije možemo iskazati relacije „prije nego“ i „poslije nego“. Za Forresta je asimetrična razlika između „prije“ i „poslije“ u tome što je u kasnijem vremenu („poslije“) više toga aktualizirano nego u ranijem vremenu („prije“). Ovu tvrdnju možemo dalje razložiti ovako. Vrijeme t je raniji trenutak nego vrijeme s . Međutim, ukoliko se neki mogući svijetovi nalaze u trenutku t , sa svojim potpunim opisom do trenutka t koji se međusobno potpuno slažu, ne mora biti da se oni slažu i u svemu što slijedi iza trenutka t ; odnosno, ono što je aktualno u trenutku s je neodređeno između mogućih svjetova u trenutku t . Forrest zaključuje da se „prolazak“ vremena sastoji u tome što se povećava određenost onog što je aktualno.

Jedinstvo, kao kategorija, potrebno nam je da bismo objasnili ostvarivanje svojstava. Evo Forrestovog (1993, str. 263-264) primjera: elektron ima ova tri svojstva: masu m , električni naboj e i spin. Kada bismo zanemarili jedinstvo, mogli bismo smatrati da imamo tri čestice koje imaju isti put u prostoru i vremenu i to jedna s masom m , druga sa električnim nabojem e i treća sa spinom. Ovakvu situaciju ne bismo mogli razlikovati od situacije da imamo samo jednu česticu s ova tri svojstva zajedno instanciranih. Kako bismo mogli doskočiti ovom problemu? Forrest predlaže hipotezu da za svaki pojedinačni objekt postoji „veliko svojstvo“ (*grand-property*, vidi i Forrest 1988), odnosno svojstvo

svojstava, odnosno svojstvo drugog reda, koje je posebno za svaki individualni predmet. Ono ujedinjuje svojstva individualnog predmeta i služi da bismo upravo mogli individuirati predmete.

Sada nam je na raspolaganju sve što nam treba da bismo na odgovarajući način opisali mentalno. Dakle, što na prvom mjestu možemo reći i objasniti što su *qualia*? Forrest (1993, str. 264) kaže slijedeće: „*Qualia* osjeta mogu se uzeti kao ne-fizička svojstva procesa u mozgu s kojima su osjeti korelirani. Ovo zovem hipotezom velikih svojstava. Već smo spekulirali o tome da fizička svojstva imaju kvalitete. Sve što sada radim je da postavljam više kvaliteta nego što je dovoljno za opis ne-osjećajnog. Ne uvodim novi genus, nego samo novu vrstu u genus koji se već zahtijeva.“

Također, sama intrinzičnost, odnosno kvaliteta *qualia* je odgovarajuća za ono što one zajedno sa stanjem/procesom u mozgu, s kojim su korelirani, (uzročno) izvode (npr. uzrokuju radnju i ponašanje). Kako bi dodatno argumentirao za dualizam Forrest (1993, str. 265) nastavlja: „...problem je kako razumijemo kako to da (*qualia*) jesu odgovarajuća? Djelomično rješenje ovog problema se oslanja na manifestno razumijevanje osoba. Jednom kada ste svjesni nekog pojedinog *qualea* onda znate da on daje razlog za djelovanje na onaj način koji je odgovarajući za funkcionalnu ulogu. Ali ovo rješenje je samo djelomično. Ono postavlja daljnji ontološki problem: kakva vrsta relacije je ovo *davanje razloga za*? Kratak odgovor je da *davanje razloga za* nije uopće poput neke fizičke relacije. Ali dati samo ovakav odgovor bilo bi *ad hoc* pozivanje na nešto *sui generis*. Da bismo izbjegli *ad hoc*, podsjećam na unutrašnje relacije poredbenih veličina na koje smo se oslanjali kada smo objašnjavali kvantitetu. One su bile esencijalne za njihova *relata*. Isto tako, *davanje razloga za* određeno djelovanje je esencijalno za kvalitetu mentalnog stanja koje daje razlog za djelovanje. Tako je *davanje razloga za* daljnja vrsta genusa već uvedenog da bi se opisalo fizičko – relacija koje su esencijalne za jednu ili više njihovih *relata*.“

Perema Forrestu, dakle, ne samo da su unutrašnje kvalitete osjeta – *qualia* – nefizičke, već i ono što je racionalna objašnjavajuća relacija, također je nefizičko. Nećemo se upuštati u daljnje moguće interpretacije ove tvrdnje ali mislimo da bi se temeljeći na ovome što je rečeno, mogli ići i dalje te argumentirati da je i propozicionalno mentalno procesiranje, u ovakvoj teoriji, također nefizički proces koji je koreliran s određenim procesima u mozgu.

8. MODIFICIRANI ARGUMENT ZA NEŠTO DRUGO

Jedan argument Crawforda Eldera (2011) također se može iskoristiti, uz određenu interpretaciju, za potporu dualizmu u filozofiji uma. Elder, razmatrajući humeovsku supervenijenciju koju je iznio i doradio Lewis (1994; vidi i Loewer (2004)) pokazuje da je, ako promatramo ove tvrdnje supervenijencije ontološki, ovakva formulacija supervenijencije neodrživa. Ukoliko je općenito ovakva supervenijencija neodrživa, ontološki gledano, a budući da je jedna tvrdnja supervenijencije i to da metalno (dakle, um) supervenira nad fizičkim, onda nije niti tako da mentalno supervenira nad fizičkim pa prema tome mentalno, a tako i um, ne bi bili fizički. Naravno, to automatski ne implicira i potpunu neovisnost od fizičkog jer um može biti povezan s fizičkim; npr. uzročno i na taj način um može biti ovisan o fizičkom, ali i fizički svijet o umu.

Što, dakle, tvrdi humeovska supervenijencija, odnosno Lewisova obrada i dorada? Osnovna teza supervenijencije je da svojstva ili istine višeg reda ovise o svojstvima ili istinama nižeg reda. Svojstva najnižeg reda su bazična svojstva svijeta. Sudovi koji ih točno i precizno opisuju su istiniti sudovi o ovim svojstvima i to su istine nižeg reda. Drugim riječima, bazična svojstva čine bazu supervenijencije. Sve ostalo su samo kombinacije i realizacije bazičnih svojstava. Sve je fiksirano instanciranjem i ostvarivanjem bazičnih svojstava. Sva ostala svojstva, dakle, „superveniraju“ nad njima. Što bi bila bazična svojstva u našem svijetu? To bi bile instancijacije prirodnih svojstava u točkama prostor-vremena koje otkriva fundamentalna fizika (Lewis, 1994, str. 473-474; Elder 2011, str. 88). Naravno, to ne znači da su svi fizičari već dobili otkaze na svojim radnim mjestima jer je već *sada* došao kraj fizike, pa imamo sva temeljna svojstva već poznata, nego pretpostavljamo da će neka *konačna* fizika to otkriti. Dakle, stvar je relativno jednostavna: imamo bazu supervenijencije koju, u ovom slučaju, čini određeni broj temeljnih prirodnih svojstava (recimo, prema sadašnjem stanju fizike to bi bili kvarkovi i leptoni (i možda prazan prostor?), ili, u nekoj budućoj konačnoj fizici, možda strune (Elder 2011, str. 88) ili možda nešto sasvim drugo); svojstva se instanciraju u točkama prostorvremena; razne kom-

binacije i konglomerati instancijacija su ono što dolazi „nad“ samim temeljnim svojstvima i iz njih proizlazi. To je ono što supervenira nad nekim ostvarenjem (kombinacijom) temeljnih svojstava.

„Bilo koja tvrdnja supervenijencije, ontološka ili ne, tvrdi da činjenice o X-evima fiksiraju sve istine o Y-ima (ili o Y-ima ili A-ovima ili B-ovima itd.)“ (Elder 2011, str. 88). Pod X-evima se razumijeva baza supervenijencije. No, iz samo ovakve tvrdnje, kaže Elder, slijedi i moguća dualistička pozicija u filozofiji uma. To je moguće zato jer i sami Y-i mogu biti samostalni i temeljni kao i X-evi: ukoliko imamo samo gore navedenu tvrdnju bez daljnjih kvalifikacija, moguće je da Y-i prate činjenice o X-evima zbog temeljnih zakona prirode. Kako to izgleda u primjeni na problem um-tijelo? Interakcionistički dualist može ovako uporabiti gornju tvrdnju supervenijencije: Sve istine o mentalnim stanjima i procesima mogu biti fiksirane činjenicama i istinama o stanjima i procesima u mozgu. Nema promjene u mentalnom ukoliko nije bilo promjene i u fizičkom: promjena u mentalnom implicira da se dogodila i promjena u stanjima i procesima u mozgu; bez promjene u fizičkom nema ni promjene u mentalnom. Ali objašnjenje zašto je to tako ne leži u tome da je u stvari mentalno identično fizičkom, nego u tome da postoje temeljni psihofizički zakoni koji su također elementi temeljne stvarnosti. „Postoje mentalna stanja, postoje fizička stanja u mozgu; i postoje psihofizički zakoni koji vežu prvo s drugim“ (Elder 2011, str. 89).

No to nije mogućnost dualizma koja proizlazi iz humovske supervenijencije. Humeovska supervenijencija ima i dodatne kvalifikacije. Dodatna kvalifikacija je da činjenice ili istine o Y-ima nisu ništa više i povrh činjenica i istina o X-evima. Ovo je sada jača teza te gore navedena argumentacija za dualizam više ne može slijediti. U okviru humovske supervenijencije ovakvog tipa nema više mjesta za uvođenje dodatnih temeljnih psihofizičkih zakona koji bi omogućili nefizičnost odnosno nematerijalnost mentalnih stanja i procesa; kao što je rečeno, postoje samo temeljna fizička svojstva, njihove kombinacije *i ništa više i ništa povrh toga*. Ako nema ničeg više i povrh toga onda ne bi bilo niti temeljnih psihofizičkih zakona niti nečeg ne-fizičkog. No, ipak da li je takva supervenijencija ontološki održiva? Elder smatra da nije. Ukoliko nije, onda se ponovo otvara mogućnost za dualizam.

Pogledajmo sada što Elder (2011, posebno str. 92-95) kaže zašto smatra da humeovska supervenijencija Lewisovog tipa nije održiva. On ovu vrstu

supervenijencije naziva još i „supervenijencija svega na mikrofizici“. Dakle, na bazičnoj razini postoje raspodjele bazičnih svojstava u svim točkama prostorvremena i njih opisuje temeljna (konačna) mikrofizika. Međutim, na višim razinama imamo druge znanosti i zdravorazumske opise situacija. Te druge znanosti su npr. kemija, biologija, sociologija, ekonomija. To su onda takozvane „specijalne znanosti“. No, za svaki opis i objašnjenje neke od ovih specijalnih znanosti i zdravorazumskih opisa situacija postoji stanje stvari na temeljnoj razini koja potpuno iscrpljuje ono što specijalne znanosti (ili zdravi razum) kažu. To je upravo zbog toga što se tvrdi da u višim razinama nema *ničeg više i povrh* raspodjele bazičnih svojstava u točkama prostorvremena. Razina mikrofizike zapravo iscrpljuje sva stanja o kojima govori bilo koja specijalna znanost. Odnosno, instanciranje određenog rasporeda temeljnih mikrofizičkih svojstava u točkama prostorvremena je ono što čini istinitim (ili neistinitim) neku tvrdnju, opis ili objašnjenje specijalne znanosti. Dakle, kada imamo neku tvrdnju, opis ili objašnjenje specijalne znanosti, možemo se pitati koji je točno raspored temeljnih mikrofizičkih svojstava u točkama prostorvremena, za razliku od drugih takvih rasporeda, upravo to što u nekom pojedinom slučaju tvrdi, opisuje ili objašnjava specijalna znanost. U svijetlu kojeg se rasporeda temeljnih mikrofizičkih svojstava u točkama prostorvremena ostvaruje npr. jelenov odlazak na pojilo, izvođenje loopinga na 2000 metara visine ili vrenje pivskog kvasca? Čini se da se svaka od ovih situacija zapravo može ostvariti na više načina kada gledamo rasporede temeljnih mikrofizičkih svojstava u točkama prostorvremena. „Svakako, postoji puno puno različitih načina na koje mikročestice mogu biti ‘aranžirane’ - karakterizirane intrinzičnim svojstvima i odnosima jednih spram drugih – da je bilo koje izvješće time istinito.“ (Elder 2011, str. 92) Dalje Elder nudi slijedeći misoni eksperiment za potvrdu navedenog: zamislimo vrlo moćan mikroskop, recimo kvarkovski mikroskop, koji nam pokazuje stanje svake mikročestice od koje je građena neka osoba; sva mikrofizička svojstva svih čestica unutar neke osobe njime nam postaju očita. Na taj nam način mikroskop otkriva jedan raspored koji izvješće „pilot poteže palicu svog aviona“ čini istinitim. Isto tako, čini se očiglednim da će mikroskop dati različito stanje stvari na razini mikrofizičkog, kada će slijedeći put biti ponovo istinito „pilot poteže palicu svog aviona“. Dakle, s obzirom na aranžiranje i stalno rearanžiranje mikrofizičkih svojstava i mikrofizičkih čestica, vrlo je prihvatljivo da na toj temeljnoj razini postoji mnoštvo različitih

stanja koja čine istinitim tvrdnje, opise ili objašnjenja specijalnih znanosti ili zdravog razuma. Da li sada možemo pretpostaviti da za svako stanje koje iznosi specijalna znanost ili zdrav razum, postoji disjunkcija stanja koja ima konačan broj disjunkata na mikrofizičkom nivou? Svako pojedinačno stanje bilo bi dovoljan uvjet, a sva ona zajedno činili bi nužan uvjet. Odnosno, „pilot poteže palicu svog aviona“ bio bi „disjunktivni događaj“. No, Elder smatra da je to vrlo neprihvatljivo. Zašto?

Prvo, znanosti, bilo specijalne, bilo temeljna, koja bi u ovom slučaju bila mikrofizika, barataju generalizacijama. Svaka znanost ne donosi pojedinačna izvješća o pojedinačnim događajima nego generalizira u tom smislu da može reći da u tim-i-tim uvjetima događa se to-i-to. Prema tome, npr. u psihologiji nećemo naći iskaze tipa „Ivan Sergejevič u podne vidi to-i-to tako-i-tako, nego nailazimo na ovakve generalizacije: normalni promatrač u uvjetima dnevne svjetlosti percipira to-i-to tako-i-tako. Ili, uzmimo još jedan primjer, psihologija će reći da bilo tko tko je žedan, ukoliko je ispred njega čaša vode, i nema nikakvih prepreka, uzet će čašu vode i popiti je (Elder 2011, str. 93). To je zanimljivo zbog slijedećeg.

Razmotrimo ponovo tezu „humeovske“ supervenijencije a to je da ono što nam govori zdrav razum ili neka „specijalna znanost“ jest u stvari takvo da to nije ništa više i povrh toga kakav je svijet u svijetlu mikrofizičkih čestica. Ova tvrdnja ima dvije strane: jedna strana govori da ukoliko je neki iskaz specijalne znanosti istinit, on je istinit upravo zbog toga što je svijet organiziran na neki način na mikrofizičkoj razini. Druga strana govori o tome da ukoliko je neki iskaz specijalne znanosti neistinit, on je neistinit upravo zbog toga što svijet ne biva organiziran na neki način na mikrofizičkoj razini. Ako je tako, onda je jasno da osim dovoljnih mora postojati i nužan uvjet kada je nešto što tvrdi neka specijalna znanost istinito zbog organizacije mikrofizičke razine. No, ukoliko imamo stotine i stotine „snimaka“ što (sve) čini „pilotovo potezanje palice svog aviona“ (dakle, otkrivene su stotine i stotine dovoljnih uvjeta), još uvijek „može biti istinito da neki mikrofizički aranžman u nekom djelovatelju ima moć dovesti do nekog mikrofizičkog ishoda koji povlači istinitim jednu instancu „pilot poteže palicu svog aviona“, iako upravo taj aranžman nema moć dovesti do ishoda koji je snimljen mikroskopom. Da bi postojao uvjet istinitosti na razini mikročestica za generalizaciju koja govori generalno o [„pilot poteže palicu svog aviona“] – za generalizaciju koja govori o *bilo kojoj* osobi koja

poteže palicu svog aviona – za to mora postojati stvarna činjenica za *sva* [potezanja palice aviona] na razini mikročestica.“ (Elder 2011, str. 93-94). Drugim riječima, svi članovi (potpune) disjunkcije koji čine [„pilot poteže palicu svog aviona“] moraju imati nešto zajedničko na razini mikročestica – odnosno, na razini mikročestica mora postojati nužan uvjet.

Dakle, najvažnije pitanje je što ovi članovi disjunkcije mogu imati zajedničko na razini mikročestica, što ih čini samo aranžmanima „pilot poteže palicu svog aviona“ i ničeg drugog? Odnosno, općenito rečeno, što članovi disjunkcije mogu imati zajedničko na razini mikročestica, što ih čini samo aranžmanima *jednog* posebnog opisa ili objašnjenja neke specijalne znanosti? Ukoliko se sjetimo da humeovska supervenijencija tvrdi da specijalne znanosti ne daju i nemaju opise i objašnjenja stanja stvari koja imaju vlastitu razlikovnu strukturu jer tvrde da nema ničeg više i povrh stanja na mikrorazini, onda specijalne znanosti samo trasiraju kakav je svijet na razini mikročestica – jer onda specijalne znanosti niti ne izražavaju ništa što bi bilo drugačije i razlikovno od svijeta kakav on je na razini mikročestica (Elder 2011, str. 94). S druge strane, dakle, skupljanje članova disjunkcije našim „kvarkovskim“ mikroskopom samo gomila disjunkte bez da oni imaju nešto zajedničko (jer se zastupnik humeovske supervenijencije ne može pozvati na ono što bi rekle posebne znanosti!). Prema Eldereu, dakle, humeovska supervenijencija je neodrživa.

Ukoliko prihvatimo da je humeovska supervenijencija neodrživa, onda bismo mogli reći slijedeće.

Što se tiče mentalnih stanja i procesa, Elderov argument protiv humeovske supervenijencije može se, za dualizam, iskoristiti ovako: Naravno, fizikalni opis stanja i procesa u mozgu nije dovoljan da bismo imali opis i objašnjenje u kojim psihološkim stanjima i procesima je dotični subjekt. Ono što nedostaje je ono što je zajedničko svim stanjima koja su npr. osjetlanog. Ono što je zajedničko nije zajedničko u svijetlu rasporeda, aranžmana i procesa mikročestica, odnosno u svijetlu nekog posebnog kompleksnog oblika mikrorazine u mozgu. Ono što je zajedničko nije zajedničko u svijetlu nečeg fizičkog. Ono što je zajedničko tom osjetu je nešto što je ne-fizičko. Dakle, sama kvaliteta tog osjeta je nešto što je nefizičko, nematerijalno – on ne izrasta samo iz kompleksnog mikrofizičkog aranžmana. Ukoliko ovo generaliziramo, onda ono što bilo koje mentalno stanje i proces čini istim tipom mentalnog stanja i procesa su nefizička svojstva – npr. jedno od tih nefizičkih svojstava bi moglo biti „ono

kako izgleda biti u tom-i-tom stanju“ što se tiče osjeta i percepcije. Što se tiče proposicionalnih stanja i procesa kao što su vjerovanja, želje, razmišljanje itd. glavno ne-fizičko obilježje bila bi, recimo, izvorna intencionalnost.

9. ARGUMENT IZ ZNANJA I NEKONCEPTUALNOST PERCEPCIJE

Namjera ovog poglavlja je višestruka. Razmotrit ćemo argument iz znanja za dualizam (*the knowledge argument*), epifenomenalizam te moguću vezu sa strukturom percepcije. Također ćemo napraviti mali ekskurs u teoriju svijesti koja se zove teorija svijesti višeg reda. Pokazat će se da se argument iz znanja, sasvim neočekivano, može upotrijebiti za nešto drugo nego za što je bio namijenjen, ali i da možda ne može ustanoviti ono što je htio. Pokazat će se i to da je epifenomenalizam neprihvatljiv. Budući da razmatranje jedne verzije teorije svijesti višeg reda dovodi do sličnog neočekivanog rezultata kao i razmatranje epifenomenalizma, bilo je logično da se ono uključi, kao ekskurs, u drugom dijelu ovog poglavlja. Dakle, pomalo iznenađujuće, ovi argumenti u vezi objašnjenja uma i prirode svijesti mogu pokazati nešto u vezi filozofije percepcije.

Jasno je da se ljudska mentalnost sastoji od više različitih podsustava. Jedan od tih podsustava je i percepcija. U filozofiji psihologije cijela jedna grana bavi se percepcijom (vidi npr. Robinson 1994, Foster 2000), a jedno od glavnih pitanja, npr. vizualne percepcije, jest da li je percepcija konceptualna, odnosno pojmovna, ili nije. Neki autori smatraju da vrijedi slogan: gledanje jest vjerovanje, što znači da u svjesnoj percepciji ili zamjedbi nekog objekta, mi smo svjesni tog objekta na osnovi toga što imamo i koncept, pojam, o tom objektu. Pojmovi su dijelovi propozicija a tako i propozicionalnih stavova. Svaka percepcija u svome opisu morala bi uključivati i pojmove, smatraju ovi autori. Drugi pak autori tvrde da to nije tako i da pojmovi nisu sastavni dio percepcije. Ona je autonomna psihološka sposobnost koja omogućava da mi budemo svjesni onog što percipiramo bez uključivanja pojmova o tim objektima (Crane 1988a, 1988b, 1992a, 1992b, Martin 1992, Peacocke 1992, 1998, 2001a, b, Mellor 1988, Heck 2000, Fleming 2000, Kelly, 2001).

Epifenomenalizam je jedna vrsta dualističkog pristupa objašnjenju svjesnih iskustava i realizacije svijesti. Epifenomenalisti smatraju da se svi aspekti uma ne mogu objasniti fizikalistički odnosno materijalistički već da dio uma, naročito fenomenalnu svijest, djelomično čini i nematerijalna supstancija. Specifičnost

epifenomenalizma čini način na koji se određuje veza između materijalnih moždanih događaja/procesa i nematerijalnog dijela koji epifenomenalisti postuliraju i smatraju nužnim za potpuno objašnjenje. Naravno, epifenomenalisti ne postuliraju postojanje nematerijalnih sastavnica svijesti u smislu aksiomatskog postuliranja već imaju i argument na osnovi kojeg zaključuju na to.

Epifenomenalizam je prvenstveno motiviran time da se nekako pomiri znanstvena slika svijeta u kojoj je on opisan fizikalnim znanostima – tu epifenomenalisti uključuju fiziku, kemiju, biologiju – sa specifičnostima iskustvenih događaja kao što su unutrašnje kvalitete osjeta – *qualia* i percepcija generalno, jer se ona uglavnom sastoji od strukturiranih *qualia*. Neki epifenomenalisti uključuju u isti argument i svjesnost propozicionalnih stavova, dok drugi smatraju da je potreban dodatak argumentu da bismo i propozicionalne stavove proglasili nematerijalno realiziranim kada se o njima svjesno misli (Robinson 1999). Za naše svrhe nije potrebno ulaziti u te detalje; govorit ćemo prvenstveno o iskustvenoj strani svijesti.

Fizikalna znanost govori da je fizički svijet kauzalno zatvoren i da ništa nefizičko ne može djelovati na fizičko. Nije moguće, prema fundamentalnim zakonima fizike, da nešto nefizikalno uzrokuje fizičke događaje i procese. Fizički događaji imaju dovoljne uzroke koji potpuno leže u klasi isključivo fizičkih događaja. S druge strane, za epifenomenaliste, kao i za druge dualiste, naša iskustva koja imamo kao doživljaje u svijesti, nisu iscrpljena fizikalnim opisom bilo koje od navedenih znanosti. Mentalni događaji su, za epifenomenaliste, nešto drugo od fizičkih. Koliko god naveli fizikalno iscrpno sve što se događa u mozgu, u kojim je stanjima, što se funkcionalno događa, točan redosljed procesa sa svim izmjenjenim fizičkim detaljima itd., još uvijek nam to neće prenjeti iskustvo kakav je miris ruže ili kakav je unutrašnji osjećaj kad nas zaljevaju hladnom vodom i tako dalje. Budući da epifenomenalisti uzimaju fiziku ozbiljno i ne spore se s njom, kako je moguće pomiriti tvrdnju da je sve fizičko uzrokovano isključivo fizičkim, ali da su naša svjesna iskustva drugačija od fizičkog? Epifenomenalisti imaju ovakav izlaz. Fizički događaji u mozgu uzrokuju, osim drugih daljnjih fizičkih događaja i procesa, i nefizikalne mentalne svjesne događaje, ali ovi mentalni događaji nemaju nikakvu kauzalnu moć, tj. oni ne mogu ništa drugo uzrokovati. Mentalni nematerijalni događaji ne mogu uzročno utjecati na fizičke odnosno fizikalno-kemijske događaje i procese u mozgu. Mentalni događaji kauzalno, u epifenomenalističkoj teoriji, ne

utječu niti na druge mentalne događaje. Najzanimljivije argumente u prilog epifenomenalizma dao je Jackson (1982, 1986). Prvi dio argumenta je općenito argument za dualizam i to je tzv. *The Knowledge Argument*, što bismo možda mogli prevesti s "Argument iz znanja". Taj argument neovisno može poslužiti bilo kojem dualistu. Prvi takav argument za dualizam dao je zapravo Broad (1925), a neovisno od Jacksona "Argument iz znanja" razvio je i Robinson (1982, vidi i Robinson 1993b). U drugom dijelu svog teksta Jackson (1982) argumentira za epifenomenalizam. Pogledajmo sada što Jackson kaže.

Zamislimo da je Fred jedan od naših kolega koji je sudjelovao u ispitivanju kako ljudi razlikuju boje. Na kraju se pokaže da Fred razlikuje boje bolje od bilo koga drugoga. On diskriminira sve kao što diskriminiraju i svi ostali normalni ispitanici, ali uvijek sustavno može učiniti jednu diskriminaciju više koju ostali uopće ne mogu. Kada mu se pokaže određeni skup zelenih paprika, on ih uvijek podijeli u dvije skupine. On to uvijek učini na isti način, makar se tisuću puta paprike promiješale a da on ne vidi kako su se promiješale. Kada pitamo Freda da nam objasni što se zapravo događa, on kaže da zrele paprike nisu sve iste boje i da je to u stvari tako za sve ono što mi klasificiramo kao tamnozeleno. On vidi dvije različite boje tamo gdje ostali subjekti vide samo jednu. Različitost tih boja je za Freda takva kakva je različitost između bilo kojih dviju različitih boja. To nisu samo nijanse jedne boje. Recimo još i to da naknadni neurofiziološki pregled ustanovi fiziološki temelj prema kojem Fredov vizualni sustav razdvaja ove dvije boje isto tako jasno kao što se razdvajaju npr. crvena i plava.

Kako Fredu izgleda iskustvo viđenja te boje koju ostali ne mogu vidjeti? Svi bismo to željeli znati, ali ne znamo i ne možemo znati. Koliko god imali fizikalno znanje što se događa u Fredovom optičkom sustavu, to nam ništa ne govori o samoj kvaliteti iskustva. Ako za sve to dajemo objašnjenje kako reagiraju fotoreceptori, kako štapići i čunjići u njegovim očima razdvajaju neke frekvencije, kako se impulsi koji su skupljeni u kolektorskim stanicama dalje odašilju putem očnog živca u mozak (vidi npr. Sekuler and Blake 1994), to nam još uvijek ne prenosi informaciju o onome što zaista želimo znati: a to je kako njemu izgleda iskustvo ove boje (Jackson 1982).

Dakle, kvalitativna iskustva, odnosno *qualia*, nešto su drugo od fizičkog. Ukoliko i znamo sve fizički o Fredu, još uvijek ne znamo sve o njemu. Naime, ukoliko znademo sve fizički o njemu, ali ne znamo kako izgleda biti u stanju

razlikovanja dvije boje paprika, onda kvaliteta toga nije fizička. Na osnovi toga, Jackson zaključuje da fizikalistička teorija o svijetu nije potpuna.

Razmotrimo slijedeću moguću situaciju. Zamislimo poznatu svjetsku neuroznanstvenicu Mariju koja od rođenja živi u crno-bijeloj sobi, uči i istražuje sve o mentalnosti, mozgu, neurofiziologiji, umu, svijesti itd., isključivo na crno-bijeli način, tj. pomoću crno-bijelih monitora, knjige su također crno-bijele (bijela pozadina i crno odštampana slova ili obratno), a i njezina ostala cjelokupna okolina je isključivo crno-bijela. Ona nikada u životu nije vidjela nijednu drugu boju osim crne i bijele. No, ona zna *sve* o spomenutim stvarima iz neuroznanosti i to u obliku neurofiziološke fizikalne teorije. Njezino neurološko i fizikalno znanje je, fizikalistički gledano, potpuno. Ne postoji nešto u vezi neuroznanosti, fizike i kemije mozga što ona ne bi znala. Ovdje moramo napomenuti da je ovo logički moguć primjer u kojem zamišljamo da Marija doista doslovno znade cjelokupnu neuroznanost i fiziku i to ne ono što je sve do sada poznato, nego u smislu da jest sve već otkriveno i nema se više što dodati neuroznanosti. Budući da je neuroznanost fizikalna znanost i da se neurofiziološki događaji sastoje od fizikalno-kemijskih događaja, ona zna sve fizički što se događa u mozgu; nema niti jedne fizičke činjenice o mozgu, živčanom sustavu i cjelokupnom ljudskom tijelu koju Marija ne bi znala: njezino znanje o fizičkom, dakle, njeno fizikalno znanje, je potpuno. Dakle, ona zna što se događa u mozgu kada netko vidi neku i bilo koju drugu boju koja nije crna ili bijela. Kako je njeno znanje postalo kompletno, njoj je postalo pomalo dosadno te je odlučila konačno izaći iz svoje sobe i malo se prošetati. Ali ova neudžna želja isprovocirat će temeljno pitanje za filozofe.

Kada ona izađe iz svoje crno-bijele sobe i napokon vidi dugu, da li ona sada ipak zna nešto što do sada nije znala unatoč svom potpunom neuro-fizikalno-kemijskom znanju? S obzirom da ona nikada nije vidjela ništa drugo osim crnog i bijelog, to novo znanje bilo bi znanje unutrašnje psihološke kvalitete boja sadržanih u dugi ili kako to izgleda vidjeti dugine boje. Unutrašnja kvaliteta nekog doživljaja ili to kako se nešto nama u našem umu prikazuje tj. kako to nama izgleda (npr. crvena boja) jesu *qualia*. Jackson zaključuje iz premise da Marija ima potpuno znanje o neuro-fizičko-kemijskim procesima u mozgu gdje ništa fizikalno o mentalnom ne nedostaje i iz toga što ona sada po prvi put zna kako je to imati *qualia* duginih boja, tj. ona sada zna kako je to imati unutrašnju kvalitetu osjeta, odnosno kako subjektivno izgleda biti u stan-

ju doživljavanja boja, da nešto ipak nedostaje u fizikalnom opisu mentalnog. Dakle, ukoliko iz potpunog znanja fizikalnog ne možemo znati kako izgleda biti u subjektivnom odnosno fenomenalnom doživljavanju boje, onda ovo iskustvo nije fizikalno. Prema tome, mentalno se ipak ne može potpuno sastojati od fizikalno-kemijskih procesa. Jackson zaključuje da *qualia* nisu fizičke nego ne-fizičke. Napomenimo samo da Robinson (1982, 1993b) za istu vrstu argumenta i zaključka rabi primjer gluhog znanstvenika koji zna sve fizički o zvuku i kako mozak fizički procesira zvučne podatke ali ne zna kako je to biti u subjektivnom stanju doživljavanja zvuka – nema fenomenalno iskustvo, *qualia*, zvuka.

U daljnjem argumetiranju, da bi ipak pokušao pomiriti suvremenu znanost i nefizičnost, odnosno nematerijalnost subjektivnog iskustva (*qualia*) Jackson argumentira za epifenomenalizam koji tvrdi da su neki mentalni događaji uzrokovani fizičkim, ali sami nisu fizički i ne mogu utjecati na fizičko, tj. nemaju uzročnu snagu. Ponašanje je uzrokovano samo nizom fizičkih događaja, pomoću neuralnih događaja u samom mozgu koji dalje aktiviraju efektore i uzrokuju djelovanje organizma.

Još samo da navedemo objašnjenja pomoću tri analogije koje Jackson daje kako bi bilo moguće da su mentalni događaji i *qualia* epifenomenalni.

Evo prve analogije. Kada glavni pozitivac na filmu udari glavnog negativca i ovaj se sruši na pod, izgleda, na ekranu, kao da je ruka pozitivca gibajući se s lijeva na desno, uzrokovala da se i glavni negativac, nakon dodira, tako giba. Međutim, uzrok jedne i druge slike, jer slika gibanja negativca slijedi sliku gibanja pozitivčeve ruke, je projiciranje tih slika pomoću projektor. Dakle, kauzalni proces uključuje projektor i film. Jedna te ista stvar uzrokuje oboje. Tako i zastupnik epifenomenalizma može tvrditi da moždani procesi uzrokuju i nematerijalne *qualia* i ponašanje.

Prigovor epifenomenalizmu bi mogao doći iz teorije evolucije, ali Jackson je evolucijski spreman odgovoriti. Ukoliko *qualia* nemaju uzročni utjecaj na fizički svijet, one nemaju nikakvu biološku funkciju, nikakvo biološko značenje i ne doprinose našem preživljavanju. Međutim, pogledajmo razvoj značajnih bioloških svojstava koja služe preživljavanju. Sjeverni medvjedi razvili su debela, topla krzna. U arktičkim uvjetima, takva krzna i te kako doprinose preživljavanju. Ali, imanje debelog krzna implicira imanje teškog krzna, ali imanje *teškog* krzna nije nešto što doprinosi preživljavanju. Ono usporava životinju.

Međutim, time se ne poriče teorija evolucije: prednosti debelog krzna premašu ju nedostatke teškog krzna. Jedno svojstvo može biti doprinos preživljavanju, dok je drugo svojstvo usputni proizvod. Određeni kompleksni moždani procesi i te kako doprinose preživljavanju, dok su *qualia* njihova usputna svojstva.

Slijedi i treća analogija u vezi objašnjavanja slijedećeg pitanja: Kako znamo da i drugi subjekti imaju uzročno neefikasne nematerijalne *qualia*? O tuđim umovima i posjedovanju svijesti, bilo koju filozofsku teoriju zastupali, uglavnom sudimo prema ponašanju. No, ukoliko ponašanje nije rezultat uzrokovan od strane *qualia*, kako ponašanje može biti evidencija za njihovo posjedovanje? Razmotrimo slijedeći primjer zaključivanja. U jednim dnevnim novinama A, pročitam jednu značajnu lijepu vijest kako su siromasi u gradu zbrinuti. Ovo mi daje izvrsnu evidenciju da su i druge dnevne novine, B, također donijele ovu lijepu vijest, iako dnevne novine B ne prenose vijesti iz novina A. Svaki od ovih listova poslao je svoje novinare na lice mjesta da o lijepom događaju izvještaju. Izvješće u listu B ni u kom slučaju nije rezultat izvješća iz lista A, ali izvješće iz lista A je dobra evidencija za postojanje ovog drugog izvješća. U pozadini ovog stoji ovakvo rezoniranje. U listu A pročitali smo lijepu vijest o zbrinjavanju siromaha; to nam daje razlog vjerovanju da su siromasi zbrinuti jer znamo da je događaj zbrinjavanja siromaha najbolji kandidat da bude uzrok vijesti iz novina. Ali, događaj zbrinjavanja siromaha može imati različite posljedice, a jedna od tih može biti i vijest u novinama B. Razmišljali smo od jedne posljedice natrag na njezin uzrok i ponovo od uzroka na njegove druge posljedice. Tako i epifenomenalist može argumentirati od jedne posljedice – a to je ponašanje drugih subjekata – na uzrok tog ponašanja – to su procesi u mozgu, a onda ponovo od tog uzroka – procesa u mozgu – na njegove druge posljedice – nematerijalne *qualia*.

Ali, ukoliko *qualia* nisu uzročno učinkovite, otkuda onda i sam subjekt zna da ima kvalitativna nematerijalna iskustva? Uzročna neučinkovitost znači da kvalitativnost *qualia* ne samo da ne uzrokuje nikakvo ponašanje nego ne uzrokuje niti vjerovanja o njima, niti uzrokuje bilo kakvo znanje o njima. Ukoliko je ponašanje, pa tako i verbalno ponašanje uzrokovano moždanim fizičkim događajima, onda će rečenice koje govore o *qualia* biti iste i u slučaju da *qualia* ne postoje. Dakle, ako samo pitamo drugi subjekt da li on ima subjektivna kvalitativna iskustva, subjektov odgovor bit će isti bilo da li ima ili nema kvalitativna iskustva. Jacksonova ili bilo čija kvalitativna iskustva nisu uzroci for-

muliranja njegove filozofske teorije. Ona su s tog aspekta potpuno (uzročno) irelevantna (Watkins 1989). Tako, ukoliko su *qualia* uzročno neučinkovite, ni mi sami ne možemo znati za njih. Vjerovanja o *qualia* nisu uzročno opravdana na bazi tih kvalitativnih iskustava (Watkins 1989). Naša vjerovanja i propozicionalni stavovi bit će kakvi jesu bez obzira postoje li *qualia* ili ne, budući da su jedni moždani procesi i stanja uzrokovani jedino drugim moždanim procesima i stanjima. Budući da zapravo epifenomenalist ne može pokazati niti da sam ima kvalitativna iskustva, ne može niti gore navedenim argumentirati da drugi subjekti također imaju kvalije. Tako je zapravo epifnomenalizam potkopao samog sebe (za diskusiju o epifenomenalizmu vidi i Pećnjak 1989).

No, kao što smo rekli, i iz drugog aspekta možemo vidjeti da ovaj tip argumenta nije dostatan da bi etablirao epifnomenalizam, ali iz ovog argumenta možemo zaključiti nešto drugo i to u vezi percepcije.

Pogledajmo sada, samo bazično, kakvu strukturu imaju teorije i prihvaćena objašnjenja u prirodnim znanostima. Pretpostavimo da su znanosti kojima se Marija bavi zaista kompletne kao što je to zamišljeno u izvornom primjeru budući da je to za primjer krucijalno. Kada gledamo iz perspektive povijesti znanosti, čini se da će nove teorije imati samo više i novog sadržaja i neće imati novu opću bazičnu strukturu koja nije poznata već danas. Ova opća struktura u koju se oblikuju znanstvene teorije i objašnjenja jest propozicionalna struktura. Teorije su mreže propozicija, odnosno sudova. Dakle, sud ili propozicija je glavni element od kojeg se sastavljaju teorije. Također, matematičke, fizikalne ili kemijske formule, smatraju se propozicijama. Formule govore o odnosima između objekata na skraćeni i kvantitativni način i mogu se izraziti u normalnoj formi propozicija.

Dakle, sve što Marija jest naučila, naučila je u propozicionalnoj formi. Usvajajući znanje o umu i mozgu, usvojila je vjerovanja koja su izražena propozicijski. Njeno kompletno znanje je dakle propozicijsko. Čak iako je radila eksperimente u svojoj crno-bijeloj sobi, ona je morala u propozicijskoj formi dati objašnjenja i opise tih eksperimenata.

Evidentno je da teorija i objašnjenje nečega ne konstituira same stvari i objekte koje opisuje i objašnjava te odnose među njima. Teorija o dinamici elektrona ne konstituira sam elektron kao objekt vanjskog svijeta. Teorija klasične mehanike koja se može primijeniti na gibanje biljarskih kugli, ne sačinjava biljarske kugle i njihova gibanja. Teorije, odnosno propozicije koje čine teoriju,

referiraju na objekte o kojima govore, odnosno objašnjavaju ih, ali ih ne konstituiraju. One ne sačinjavaju te objekte i njihove odnose. Vrlo pojednostavljeno rečeno, riječ "lopta" nije stvar lopta niti može učiniti loptu.

Slijedeća stvar koja je relativno jasna je to da znanje koje Marija posjeduje, mora biti internalizirano, reprezentirano i spremljeno u njenom psihičkom sustavu. Cijela mreža propozicija o fizikalnom neuro-funkcioniranju je reprezentirana i spremljena u njenom mentalnom sustavu, u njenom umu.

Propozicije, pak, sadržavaju pojmove tj. koncepte kao svoje temeljne jedinice. Na primjer, propozicionalni stav čiji je propozicionalni sadržaj izrečen propozicijom "kiša pada", sadrži pojam "kiša" i pojam "padati". Svaki od njih može biti i sastavni dio neke druge propozicije, npr. "kiša ometa igranje tenisa" ili "leteći tanjur pada prema zemlji", a oni služe i kao osnova inferencijskih veza unutar mreža propozicija. Npr. iz navedene propozicije "kiša pada", možemo zaključiti na propoziciju "jedna padalina se pojavljuje" jer je kiša unutar dosoga širjeg pojma "padaline", ili "meteorološka pojava padanja vodenih kapljica je u tijeku" jer kiša je u vezi s nadređenim pojmom "meteorološka pojava" i u mrežnoj je vezi s pojmovima "voda" i "kapljice". Na taj način se konstruira cijela mreža odnosa među pojmovima i propozicijama (te propozicionalnim stavovima) i zaključivanjima od jednih na druge.

Podsjetimo se još jednom da je pretpostavka da je Marija naučila i internalizirala znanje koje objašnjava mentalnost u potpunoj „fizikalističkoj“ formi, odnosno to je potpuno fizikalno znanje.

Ono što bi sada argument iz znanja zahtijevao bilo bi to da bi Marija morala, iz svog teoretskog znanja i ukoliko je svaki mentalni događaj zapravo fizički događaj, automatski znati, iz fizikalnog opisa, u čemu se sastoji viđenje duge i njenih boja, zapravo znati kako to izgleda kada se vidi duga. Zato što ona nije nikada vidjela dugu i zato što je ona vidjela samo crno i bijelo, Jackson tvrdi da ona ne zna kako to izgleda kada se vide žive dugine boje unatoč njenom kompletnom fizikalnom znanju. Argumentirajući tako, Jackson zaključuje da fenomenalni dio mentalnog, odnosno da fenomenalna svijest, ne može biti identičan sa fizikalnim. No, mislimo da ovaj zaključak nije sasvim uvjerljiv. Pogledajmo zašto.

Iz prethodnog odjeljka slijedi da bi argument iz znanja zahtijevao, da Marijne internalizirane propozicije, ili, bolje rečeno, propozicionalni stavovi, čiji sadržaji govore i objašnjavaju fizičke događaje koji se odvijaju u mozgu kada se

dogada viđenje duginih boja, a ti propozicijski stavovi su jedna vrsta mentalnih procesa, automatski konstituiraju *samo viđenje* duginih boja, odnosno kako to izgleda kad se vidi duga u svim svojim bojama, a to je pak druga vrsta mentalnih procesa. Zahtjevalo bi se da su propozicionalna procesiranja identična fenomenalnim procesiranjima, odnosno da propozicionalna procesiranja konstituiraju fenomenalna. Ali, očigledno, to nisu isti procesi. Kada sam svjestan propozicije: “crvena boja ima valnu duljinu od 400 nanometara”, onda ova propozicija, kao proces u umu, kako god netko mislio da je on realiziran, bilo isključivo moždano ili ne, ne konstituira i sam proces viđenja nečeg crvenog niti fenomenalnog zamišljanja kako izgleda biti u stanju viđenja crvenog. Kada sam svjestan malo prije navedene propozicije, istovremeno nisam, zahvaljujući njoj, svjestan i nečeg crvenog. (Naravno, ukoliko mi se istovremeno ne prikazuje nešto crveno, ali toga sam onda svjestan zato jer mi je u vidno polje ušlo nešto crveno, a ne zahvaljujući svjesnom razmišljanju o navedenoj propoziciji.) Znati što se događa u mozgu kada se vidi nešto crveno i vidjeti nešto crveno nisu iste stvari.

Čak ukoliko i ne pravimo nikakvu pretpostavku u kojoj supstanciji se odvijaju svjesni procesi, da li je to neurokemijski mozak ili nešto nematerijalno, ili jedno i drugo u međudjelovanju, kada smo svjesni propozicije odnosno sadržaja propozicijskih stavova, to nije identično kao kada smo svjesni fenomenalnosti ili kvalitativnosti živih duginih boja. Propozicije koje objašnjavaju viđenje duge same po sebi ne konstituiraju viđenje duge. Također, reprezentacije propozicija koje su objašnjenje što se događa su reprezentacije u propozicionalnoj formi. Proces koji se događaju kada svjesno mislimo o tome što se događa kada vidimo dugine boje nisu automatski, sami po sebi, procesi koji čine viđenje duge, čak nisu niti procesi koji simuliraju samo viđenje duge.

Kao što se čini, u stvari, nikakvi zaključci o tome u kakvoj se supstanciji događaju ovi svjesni događaji ne bi trebali biti izvedeni, jer se iz malo prije navedenog čini da je priča kompatibilna s bilo kojim ontološkim rješenjem.

Dakle, naš cilj ovdje nije bio pokazati da je fizikalističko gledanje na mentalnost istinito. Htjeli smo samo pokazati da je ova naša priča o neuroznanstvenici Mariji kompatibilna s fizikalizmom, pa nije odlučujući argument za dualizam, ali i da pokazuje na nešto drugo. Naime, ona pokazuje, kao što smo vidjeli, na različitost raznih vrsta svijesti, tj. na različitost između propozicijske misli i fenomenalnog iskustva. Također, čini mi se da pokazuje kako je fenomenalno

iskustvo nezavisno od propozicijske misli u tom smislu da možemo imati neko fenomenalno iskustvo, viđenje neke boje na primjer, ili cjelokupnu percepciju nečega, a da u tome nije uključeno ništa konceptualno odnosno propozicijski.

S druge strane, možemo se pitati da li je fenomenalni aspekt svijesti uopće bilo kakva forma znanja. Kada Marija po prvi puta vidi dugu, mi možemo reći da je ona sada u mentalnom stanju u kojem do sada još nikad nije bila. Nikakvu novu informaciju o tom stanju ona ne usvaja prilikom toga događaja. Ona već od prije zna, opisno, propozicionalno, što se u mozgu događa kada se vidi duga. Potpuna fizikalna teorija bi specificirala sve nužne i dovoljne uvjete kao i uzročne procese pod kojima se svaki specificirani mentalni događaj može pojaviti. Tako bi Marija znala kada se i kako događa viđenje duge i njenih boja, a kada se to dogodi njoj, ona ne usvaja nešto novo. Jedino što je novo je to da se ona sama, u samom tom trenutku, nalazi u tom specifičnom stanju i ni u kojem drugom.

Na svoj specifičan način, Peter Carruthers (1989) argumentira da perceptualno iskustvo, bez mogućnosti imanja daljnje misli koja se realizira propozicionalno, a čiji je sadržaj o tom perceptualnom iskustvu, ne može biti svjesno iskustvo. Drugim riječima, on misli da nikako ne izgleda imati neko iskustvo bez sposobnosti reflektiranja o tome iskustvu. On također misli da životinjama ne možemo pridati sposobnost reflektiranja, odnosno imanja misli drugog reda (misao drugog reda je ona misao ili mentalni entitet koji se odnosi na neku drugu misao ili mentalni entitet) i da one uopće i nemaju nikakav oblik svijesti. Npr. nikako ne izgleda biti krava.

Sada ćemo rekonstruirati i prodiskutirati Carruthersov tijek misli koji ga je doveo do ovih zaključaka.

U većini slučajeva, mi identificiramo iskustvo s tim kako je to biti u nekom stanju. Možemo reći da postoji neki subjektivni osjećaj kako izgleda to određeno iskustvo. No, Carruthers (1989, str. 258) misli da postoje iskustva koja ne izgledaju nikako, te daje slijedeći primjer:

„Razmotrimo neke, nama bliske, primjere. Kada vozim auto rutom koja mi je više nego dobro poznata, moja svjesna pažnja može biti potpuno apstrahirana od moje okoline. Ja mogu duboko razmišljati o članku koji trenutačno pišem ili mogu fantazirati o svom slijedećem godišnjem odmoru do te mjere da sam potpuno nesvjestan što radim na cesti. Često se događa u takvim slučajevima da se netko iznenada “vрати” koncentraciji i pažnji o onome što događa na

cesti i s potpunim iznenađenjem se čudi kako nema nikakvu ideju što je radio u zadnjih par minuta. Ipak, postoji jasan smisao u kojem sam morao gledati i vidjeti što se događa jer bih se inače sudario ili izletio s ceste. Moj suputnik može me korektno izvjestiti da sam bio vidio kamion parkiran nasred ceste jer sam ga autom glatko zaobišao. Ali, ja nisam svjestan da sam vidio kamion, bilo kada sam ga zaobilazio, bilo kasnije, pamteći ga.“

O ovom odjeljku možemo reći nekoliko stvari i posumnjati da on ustanovljuje postojanje ne-svjesnih iskustava u onom obliku u kojem bi to bilo potrebno za donošenje zaključaka kakve donosi Carruthers. Prvo, ako netko ne može dozvati iz memorije kako je izgledalo ili kako je to bilo voziti po poznatoj ruti ili kako je izgledalo zaobilaziti kamion, to ne znači da ta osoba nije bila svjesna onda kada su se ti događaji odvijali. Oni mogu biti zaboravljeni odmah nakon što su se dogodili i svijest može biti fokusirana na slijedeći dio ceste koji dolazi. Vožnja po ovom dijelu ceste opet može biti zaboravljena čim se uspješno prođe i svjesna pažnja je opet dalje fokusirana na slijedeći neposredno dolazeći dio. Ako se to događa cijelim putem, na kraju vožnje vozač ne bi pamtio ikoje iskustvo o vožnji, ali njegova izolirana iskustva, koja su dolazila u sekvencama, bila su ipak svjesna iskustva. Vozač je uspješno obavio svoju vožnju upravo zahvaljujući svojim kratkotrajnim svjesnim percepcijama koje je vrlo brzo zaboravljao. A ako su one bile zaboravljane, prirodno je da ih se vozač kasnije ne može sjetiti. Zbog toga mu se može činiti da one uopće nisu bile svjesne niti u trenucima kada su se događale.

Slijedeća stvar koju možemo prodiskutirati je poznavanje rute. Ukoliko netko dobro poznaje rutu, to znači da se po ovoj ruti ne vozi prvi put; vozač je ovuda prošao barem nekoliko puta. Možemo posumnjati da je njegova psihologija, prvi ili drugi put kada je vozio tom rutom, bila ista kao i vožnja koja je opisana. Možemo pretpostaviti da je vozač, kada je po prvi put vozio tom rutom, bio i te kako svjesno usmjeren na svaki detalj puta. Nakon što je isti put prošao nekoliko puta, vozač ga memorira te on više ne mora biti previše svjesno usmjeren na svaki detalj. Pomoću svog prethodnog svjesnog iskustva on je naučio sve važne stvari o svojoj ruti, pa mu to dozvoljava koncentrirati sve manje svjesne pažnje na svoju okolinu. Čak i ako je vozač dosegao ovu razinu, čini se da su njegova nesvjesna iskustva ovisna i omogućena upravo prethodnim svjesnim iskustvima. Dakle, možemo sumnjati da ovaj primjer ustanovljuje pravo ne-svjesno iskustvo koje bi potpuno bilo neovisno o svjesnim iskustvima i na

taj način, neovisno o svijesti. A to bi Carruthersu bilo potrebno za uspostavu da postoje bića koja uopće nemaju nikakav oblik svijesti.

Slijedeći primjer koji Carruthers obrađuje je tzv. *blindsight*. Možda bismo to mogli najbolje doslovno prevesti kao "slijepi vid". U čemu se sastoji ova psihološka i neurofiziološka pojava? Ljudi koji imaju oštećenja u dijelu mozga koji se zove area strijata, imaju u stvari oštećeno vidno polje, a to znači da nemaju svjesna vizualna iskustva u jednom dijelu svog vidnog polja. Ti ljudi kategorički tvrde da oni u tom dijelu baš ništa ne vide. Carruthers (1989, str. 259-260) nastavlja:

„Ipak, ako ih se pita da pogađaju, oni se pokazuju nevjerojatno dobrima u opisivanju svojstava objekata prezentiranih u dijelu koji oni ne vide, kao što je smjer crte, ili u pokazivanju izvora svjetlosti. Oni također mogu i dohvatiti objekte. Zaista, ako ih se zamoli da uhvate loptu koja je dobačena njima u dijelu vidnog polja koje im je oštećeno i u kojem ne vide, oni se uglavnom pokazuju u tome uspješni.“

Neurološka istraživanja su pokazala da vizualne informacije koje dolaze do oka nisu odaslane samo u dio mozga koji se zove area strijata, nego su odaslane također i u središnje dijelove mozga. Carruthers (1989, str. 260) kaže:

„Vjerojatno je ovo drugo mapiranje ono mapiranje koje omogućava pacijentima koji pate od "slijepog vida" integrirati svoje ciljeve s ostalim percepcijama u kontroli svoga ponašanja. Također je moguće da su ove informacije iz središnjih dijelova mozga one koje stoje u temelju svakodnevnih nesvjesnih iskustava.“

Čini se da je na ovom mjestu, čak samim njegovim riječima, priznato da ne-svjesna iskustva moraju biti povezana sa svjesnim iskustvima da bi postala efektivna; ova ne-svjesna iskustva moraju biti konzultirana s onim što je svjesno percipirano ako očekujemo da će pacijent pokazati neki rezultat nakon što mu postavimo zadatak koji je u vezi vizualnog dijela koji on ne vidi. Ne-svjesno je ovdje ovisno o barem nekim svjesnim vizualnim iskustvima.

Ne poričemo da postoje ne-svjesna iskustva, ali čini se da su ona moguća upravo zato što postoje svjesna iskustva. Još jednom ćemo se vratiti na problem "slijepog vida" malo kasnije.

Glavna teza koju Carruthers (1989, str. 262) zastupa formulirana je ovako:

„Svjesno, u suprotnosti prema ne-svjesnom mentalnom stanju, je ono koje je dostupno svjesnoj misli – gdje je svjestan čin mišljenja sam po sebi takav događaj koji je ponovo dostupan da se o njemu može dalje svjesno misliti.“

O svjesnom iskustvu on kaže slijedeće (Carruthers 1989, str.263):

„U slučaju iskustva, svjesno iskustvo je ono stanje čiji sadržaj je dostupan da se o njemu može svjesno misliti (tj. koje je dostupno opisivanju u činu mišljenja koje je samo po sebi dostupno daljnjem činu mišljenja).“

Carruthers dalje tvrdi da je važan aspekt svega ovoga da je sadržaj iskustva spontano dostupan svjesnoj misli da bi izbjegao primjer “slijepog vida” u kojem pacijenti odgovaraju o dijelu vizualnog polja koji ne vide samo kada su o tome upitani, jer se čini da o tome nikada inače ne razmišljaju.

Ali, kako sama dostupnost može činiti nešto svjesnim? Zašto bi trebalo biti da su vizualna iskustva svjesna samo ako su dostupna svjesnoj misli o sadržaju tog vizualnog iskustva? Dostupnost u sebi sadrži pojam mogućnosti, odnosno, ono što se dogodi ne mora i biti tako. Mi se ne moramo angažirati u razmišljanju o tome što vizualno doživljavamo. Moguće je, iako nevjerojatno, ali ovdje mislimo na logičku mogućnost, da to nikada ne učinimo. Mentalni mehanizam koji može proizvesti misao o onome što je vizualno percipirano ne mora biti uopće aktiviran. U takvom slučaju neaktivacije mehanizma, slučaj je funkcionalno istovjetan slučaju kada mehanizam uopće ne postoji. Ali zašto bi sada vizualno iskustvo trebalo nestati? Čini se da ništa neće biti promijenjeno za iskustvenu svijest, tj. vizualna percepcija još uvijek može biti svjesna bez dostupnosti daljnjoj svjesnoj misli o njezinom sadržaju. Naravno, ljudi su razvili mentalne sustave koji im omogućavaju razmišljati o sadržaju vizualnih iskustava, ali to ne znači da je to ono što ta iskustva čini svjesnim. Možda bismo mogli razmotriti i grubu analogiju u vezi ovoga. Zapamtili smo da je rečeno da je svjesno iskustvo ono čiji je sadržaj dostupan svjesnoj misli. Možemo analogno tome reći da knjiga ima sadržaj samo ako je taj sadržaj dostupan nekome da ga pročita. Ali, čini se da knjiga ima sadržaj zahvaljujući nečemu dugome. Recimo da je sam autor otkupio sve primjerke svoje knjige i da ih je zakopao 50 kilome-

tara ispod zemljine površine. Također, recimo da su Alpha Centaurijanci ukrali svu našu geološku opremu te da nemamo više nikakvu opremu kojom bismo mogli kopati tako duboko. Tada ova knjiga nije dostupna da bi se pročitala. Ali čini se da ona i dalje ima svoj sadržaj. Ona ga ima zato jer ga je autor izmislio i napisao, a knjiga je bila odštampana. Dostupnost ili nedostupnost da bude pročitana ništa ne dodaje niti oduzima samom sadržaju knjige. Sadržaj je bio proizveden potpuno neovisnim mehanizmom koji je bio dovoljan za njegovu proizvodnju. Ako ova analogija ima bilo kakvu snagu, onda bi ona mogla upućivati na to da iskustvo može imati svjesni sadržaj bez tog svojstva da je ono dostupno svjesnoj misli. Odnosno, dostupnost sadržaja iskustva svjesnoj misli nije glavno svojstvo koje čini iskustvo svjesnim. Ovo bi moglo biti dalje podloga da se pokaže kako je iskustvo, tj. percepcija neovisna od konceptualnog.

Na ovom mjestu još ćemo malo više razjasniti razliku između konceptualnog i nekonceptualnog sadržaja koje naša mentalna stanja mogu imati. Nadamo se da je do sada, na onih par mjesta na kojima smo utvrdili razlike u vrsti naših mentalnih stanja, barem na taj način bilo jasno u čemu se ta razlika konceptualno/nekonceptualno sastoji. Sada ćemo ukratko prikazati glavnu raspravu o tome, pa se nadamo da će naši argumenti, koji dolaze iz malo drugačijeg smjera, moći biti još jasniji, odnosno kako se priklanjaju tezi o nekonceptualnosti sadržaja percepcije i perceptivnog iskustva.

Što je u stvari koncept ili, hrvatski rečeno, pojam? Dakle, imamo mentalna stanja koja zovemo propozicionalna stanja, odnosno propozicionalni stavovi. Takvi mentalni objekti su, tipično, vjerovanja, želje, namjere itd. Neko vjerovanje osobe A izrazit ćemo ovako. Osoba A vjeruje da je površina Sunca vruća. Dakle, ovo vjerovanje ima neki sadržaj, a taj je: "površina Sunca je vruća". Koncept ili pojam je nešto što je dio ovog sadržaja; on je konstituent, sastavnica tog sadržaja. To dalje znači da su koncepti sastavnice, sastavni dijelovi vjerovanja, želja itd. Koncepti se mogu kombinirati na različite načine što znači da jedan te isti koncept može ulaziti u različite cjelokupne sadržaje. Navedeno vjerovanje sastoji se od koncepata "Sunce", "površina" i "vruće". Možemo reći i to da je pojam zapravo način mišljenja o nečemu – o objektima, o svojstvima o odnosima itd. Općenito rečeno, neki sadržaj mentalnog stanja je konceptualan za neki X u smislu da X vjeruje da "a" jest "F" ako i samo ako X posjeduje koncept *a* i koncept *F*.

Svojstvo koncepata je također da su oni inferencijski relevantni. Kako koncepti mogu ulaziti u raznolike međusobne odnose, tako iz jednih koncepata ili cjelina u kojima se oni nalaze, kao što su vjerovanja, možemo zaključivati, prema logičkim pravilima, o drugim ili na druge koncepte, sadržaje ili, cjelovito gledano, propozicijske stavove. Dio naše psihologije je sastavljen od ovakve isprepletene mreže odnosa i inferencijskih veza između pojmova i propozicijskih stavova.

Malo prije navedeni koncept "Sunce" može doći i u slijedeće vjerovanje: X vjeruje da sada Sunce sija. Ovdje, povrh pojma "Sunce" imamo i pojam "sjati". No, mi možemo biti i u osjetilnom, perceptivnom stanju kada vidimo da Sunce sija. Nije li onda sadržaj ovog perceptivnog iskustva i vjerovanja isti?

Na intuitivnoj razini ipak već možemo ugledati razliku. Različito je stanje kada svjesno mislimo, u propozicionalnom obliku, te nam glavom prolaze koncepti (u nekom lingvističkom obliku ili kvazi-lingvističkom obliku, npr. kao riječi): "Sunce sija", od onog stanja kada gledamo te vidimo da Sunce sija. U ovom drugom slučaju, uopće o tome ne moramo misliti nego u svijesti imamo vizualne podatke određene scene koja sadrži Sunce i njegovo sisanje. Nikakva rečenica, odnosno propozicija ne mora nam prolaziti glavom kada jednostavno vidimo da Sunce sija.

No, intuicije ne moraju uvijek biti ispravne, a ako i jesu, onda ih treba opravdati, ako želimo ustanoviti stvarnu podlogu zašto je nešto zaista tako kako nam se intuitivno čini.

Kada mi nešto vidimo, mi to vidimo uvijek *kao* nešto. Vidimo knjigu kao knjigu, mi ne vidimo hrpu papira na jednom mjestu, povezanu zajedno na određeni način u određenoj veličini ali upravo ove bazične karakteristike u našem vidnom polju vidimo *kao* knjigu. Određeni oblik grana, lišća, stabla, boje i teksture kore, vidimo *kao* hrast. Općenito rečeno, mi vidimo neko X kao a. Zamislimo sada slijedeći slučaj. Nekom pripadniku australskog aborignskog plemena koji nikada nije bio niti u gradu niti je ikad vidio bilo kakav automobil niti je, na svu sreću, imao ikakav dodir s dekadentnom civilizacijom 21. stoljeća, iznenada pokažemo najnoviji trkaći Ferrari F 2012 iz kategorije formule jedan. Da li on to vidi *kao* Ferrari ili barem *kao* trkaći automobil? Čini se da ne, upravo zato jer nema niti pojam trkaćeg automobila niti pojam, koncept, Ferrarija. No on ipak vidi jedan izduženi oblik, na jednom kraju užji, od sredine prema drugom kraju nešto širi, na mjestima zaobljen, na mjestima četverokut-

ni, crvene boje, zatim neke stvari koje strše okomito na smjer prostiranja glavne mase itd. On može naučiti za neko vrijeme sve o utrka, trkaćim automobilima, njihovim vrstama i tehnici te nakon toga, kada postane pravi stručnjak, mi mu ponovo pokažemo isti Ferrari. Tada on oduševljeno odmah usklikne: "Pa to je Ferrari F 2012!". Ali, što se tiče njegovog vizualnog doživljaja, da li je on sada, nakon što je usvojio pojmove o auto utrka i trkaćim autima, drugačiji nego što je bio prije? I u ovoj situaciji, naš aborigin i dalje, ili ponovo, vidi isti dugoljasti oblik, na jednom kraju uži, od sredine prema drugom kraju nešto širi, na mjestima zaobljen, na mjestima četverokutni, crvene boje itd. U njegovoj vizualnoj percepciji, da tako kažem, slika koje je svjestan, i dalje je potpuno ista kao i prije. On sada samo može ovo vizualno iskustvo, koje je samo po sebi isto kao i prije, *povezivati* s pojmovima. On je naučio te pojmove i oni su njemu sada pridodani, ali oni nisu konstitutivni dio njegovog *vizualnog doživljaja*, oni ne čine sliku koje je on svjestan, niti je ona sada drugačija, tj. njegovo iskustvo kao vizualna percepcija nije niti sada, niti je to bila prije, sastavljena od pojmova.

Neki autori tvrde da percepcija jest u svom dijelu konceptualna i to zbog slijedećeg razloga. Kada znanstveno opisujemo i objašnjavamo npr. vizualni sustav, integraciju vizualne percepcije, onda dijelovima tog sustava dajemo pojmovni opis. Dakle, to znači da sustav koji sadrži takve dijelove i odnose, jest u posjedovanju tih pojmova; dalje, vizualni sustav procesira sadržaje, a oni su procesirani i integrirani pomoću dijelova koji su u znanstvenoj teoriji, odnosno opisu, analizirani u smislu koncepata. Ali, ovdje se moraju razlikovati sami sadržaji od sustava koji ih omogućuju te njihovih opisa odnosno znanstvenih objašnjenja. Za opis sustava potrebno nam je empirijsko znanstveno istraživanje i analiziranje. Naravno da takvo istraživanje upotrebljava pojmove i pojmovnu raščlambu. Pojmovi koji opisuju sustav, odnose njihovih dijelova i njihovo funkcioniranje, ne opisuju i sadržaj konkretnih percepcija tj. vizualnih iskustava. Sadržaj neke konkretne vizualne percepcije je ono čega je subjekt svjestan. On sigurno nije svjestan svog sustava i njegovog funkcioniranja nego je svjestan neke "slike" npr. da se djeca igraju u parku. Subjekt ne mora biti neuroznanstvenik da bi mogao imati vizualne percepcije! Prema tome, pojmovi, koncepti, o vizualnom sustavu su dijelovi znanstvenog opisa i objašnjenja tog sustava a nisu dijelovi sadržaja nekog konkretnog vizualnog iskustva.

Prikazat ćemo još jedan argument koji se navodi u prilog nekonceptualnosti percepcije. Svima je poznata tzv. Müller-Lyerova iluzija, a vidjeli smo je sigurno već u dječjim zabavnim časopisima. Ona se sastoji u tome da su dvije dužine poredane jedna ispod druge s time da jedna ima na svojim krajevima krakove strelica okrenute prema unutra, a druga prema van. Uvijek nam se čini da je dužina koja ima krakove strelica okrenute prema van dulja od one druge dužine, dok su one u stvari potpuno jednake. U to se možemo uvjeriti i uvjeravamo se mjerenjem pomoću ravnala. Nakon tog mjerenja, kada smo postali svjesni da su ove dužine jednake, to vjerovanje izražavamo slijedećim sadržajem: "Ove dužine su jednake duljine". Naravno, ovo vjerovanje sadrži koncepte kao svoje dijelove. Međutim, ovo ništa ne mijenja na stvari. Mi i dalje, unatoč mjerenju i novom vjerovanju, vidimo kao da je jedna dužina dulja od one druge, baš kao i prije. Ovi koncepti uopće ne utječu na našu vizualnu percepciju. Budući da su koncepti inferencijski relevantni, nakon što smo izmjerili duljine ovih dužina i kada bi percepcija bila u nekim svojim dijelovima sastavljena od koncepata, mi bismo, zaključujući, trebali promijeniti sadržaj svoje vizualne percepcije. To se naravno, ne događa, te iz ovoga možemo zaključiti da koncepti nisu sastavni dijelovi vizualne percepcije odnosno vizualnog iskustva.

Na kraju bismo još jednom razmotrili primjer "slijepog vida" i Carruthersovu tvrdnju da životinje uopće nemaju svijest. Kao što smo već rekli, podaci koji se tiču pacijentovog slijepog područja su procesirani preko središnjih dijelova mozga koji inače nisu vizualni dijelovi mozga. Iz tog dijela aktivira se neka djelatnost ili verbalno odgovaranje o svojstvima objekta o kojem pacijent nije imao svjesna vizualna iskustva. Carruthers ovdje temelji svoju spekulaciju na tome da je takav mehanizam prisutan kod životinja i da one ne trebaju vizualna iskustva kao aktivatore ponašanja i da nikako ne izgleda biti životinja. Ali, ovdje je naglašeno da pacijenti nikada spontano ne reaguju nego samo onda kada su upitani ili zamoljeni. Ali, ako su upitani, sam ovaj upit morao je biti učinjen pomoću nečega, a to je učinjeno pomoću jezika, odnosno, preciznije rečeno, pomoću nekoliko rečenica nekog prirodnog jezika. Kada pacijent dade odgovor, on također upotrebljava jezik. Ovo razumijevanje i uporaba jezika nije ništa drugo nega aktiviranje vjerovanja da postanu svjesna i da se izraze. Budući da pacijent nema vizualnog iskustva, samo je vjerovanje ovdje kandidat. Pomoću upita ili zamolbe aktiviran je konceptualni podsustav a pacijent dolazi do svjesnih misli. Pacijentovi odgovori ovise o tim mislima. Ukoliko ti

podstavi nisu aktivirani upitom, verbalnim, pacijenti nikada ne razmišljaju o tim slijepim regijama. Ako bismo željeli primijeniti ovaj model, to bi značilo da nešto isprovocira svjesnu misao kod životinja da bi onda one, na osnovi ove misli, aktivirale svoje ponašanje, jer ne bi imale vizualna iskustva. Ali, ovakav pogled bi bio totalno neprihvatljiv za Carruthersa, ali i inače se čini potpuno neprihvatljiv. Također se moramo podsjetiti da životinje nikada nisu upitane ili zamoljene da učine nešto, pogotovo ne pomoću prirodnog jezika. Prihvatljivije je pretpostaviti da one imaju vizualna iskustva koja su svjesna i koja aktiviraju, preko nekog mehanizma, njihovo ponašanje. Nema potrebe da životinje imaju svjesne misli, dovoljno je da imaju svjesna vizualna, ali i druga, iskustva, i mehanizam koji se aktivira pomoću njih. Ali, kada ne bi bilo svjesnih iskustava, mehanizam se ne bi aktivirao budući da pacijenti koji pate od "slijepog vida" nikada spontano ne razmišljaju o svojim slijepim dijelovima vidnog polja.

Čini se da se barem neku svjesnost treba pripisati životinjama, a prihvatljivije je pripisati im perceptualnu odnosno fenomenalnu svijest s time da ona ne treba biti, a možda niti nije dostupna svjesnoj misli, odnosno propozicionalnim stavovima kojima se neka misao izražava. Pitanje da li životinje imaju neke propozicionalne stavove, barem rudimentarne, odnosno misli u psihološkom smislu, sasvim je zanimljivo, ali izlazi iz okvira ovog rada. Također i ovaj zaključak pokazuje u smjeru razlike i neovisnosti fenomenalne, perceptualne svijesti od svjesne misli, odnosno neovisnost od propozicionalnog sadržaja propozicionalnog stava.

10. ČOVJEK SUSREĆE STROJ

Funkcionalizam je ontološki neutralna teorija. Zastupnici funkcionalizma smatrali su da je prvenstveno potrebno formulirati i objasniti kako um „radi“ tj. kako funkcionira, a da je ontološki problem „um-tijelo“ sekundaran ili da se o njemu čak ni ne trebamo previše brinuti. Prema funkcionalistima, mentalna stanja i procesi trebaju se specificirati uzročno, tj. prema onome što rade i kakve veze i odnose imaju. Dakle, mentalna stanja trebala bi se odrediti prema svojim tipičnim uzrocima i tipičnim posljedicama. Osnovna shema funkcionalizma je slijedeća: ulazne periferne jedinice zahvaćaju informacije iz okoline, inicijalno ih transformiraju i proslijeđuju na daljnju, središnju obradu; središnja obrada je glavni dio procesa; nakon središnje obrade, dobivena informacija se sprema ili služi za aktiviranje izlaznih perifernih jedinica. Drugim riječima, imamo ulazne podatke – središnju obradu – izlazne podatke/izlaznu aktivnost. Još jednostavnije rečeno, perceptivnim aparatom, odnosno nekim osjetilom, zahvaćaju se podaci iz okoline, inicijalno se transformiraju, te se proslijeđuju na središnju obradu, u „um“. Ovdje su sama mentalna stanja i procesi povezani međusobno i utječu jedni na druge, također uzročno-posljedično. Nakon obrade, podaci se spremaju u pamćenje ili se aktivira neko ponašanje. Ono što je najvažnije za funkcionaliste je što točnije specificirati uzročno posljedične veze ovakvih sustava. Oni su smatrali da se na taj način može potpuno objasniti što je to um i što su to mentalna stanja i procesi. Ukoliko se to može učiniti na taj način, za neke pristalice funkcionalizma uglavnom nije niti važno pitanje kako su točno um i mentalna stanja i procesi (ontološki) ostvareni. Zašto je to tako? Kao što smo rekli, ukoliko je funkcionalizam ontološki neutralna teorija, to znači da je potpuna formulacija teorije takva da njezino objašnjenje uma i njegovog funkcioniranja ne implicira samo po sebi kako je on ostvaren. Formulacija i objašnjenja pomoću uzročno-posljedičnih odnosa i shema je apstraktna formulacija koja ne implicira i ne poziva se ni na kakvu supstanciju koja ju realizira. To je shema drugog reda. Dakle, funkcionalizam je teorija višeg reda, odnosno teorija drugog reda. Mentalna stanja i procesi, ovako apstraktno specificirani i formulirani, pomoću uzročno-posljedičnih veza, u stvari su stanja i procesi

višeg, drugog reda. Naravno, u konkretnom slučaju, *nešto* ostvaruje neki mentalni proces ili stanje. Ali bilo što zadovoljava pomno i precizno specificiranu uzročno-posljedičnu shemu, bit će taj mentalni proces ili stanje. Vidimo dakle, da konkretan način ostvarenja nije toliko važan. Važno je razumijevanje pravih i tipičnih uzročno-posljedičnih veza procesa i stanja. U krajnjoj konzekvenciji, funkcionalizam ne implicira nikakvu supstanciju, u smislu *tvari*, koja ostvaruje um i mentalne procese i stanja. To znači da se mentalni procesi i stanja, prema funkcionalizmu, mogu realizirati i u materijalnoj supstanciji, fizički ali i u *ne-materijalnoj, ne-fizički*. No, ipak, dosta funkcionalista danas ili jesu ili su skloni biti materijalisti odnosno fizikalisti.

Funkcionalizam je razvio tri inačice. To su zdravorazumski ili analitički funkcionalizam, referencijalni funkcionalizam (za ove dvije inačice a i njihove teškoće, vidi Braddon-Mitchell and Jackson 2007, poglavlja 3-7) i strojni funkcionalizam. Ovdje ćemo dalje prikazati i nešto reći o strojnom funkcionalizmu (vidi, kao začetnu ideju strojnog funkcionalizma Putnam 1975a, b, c; za primjenu u psihologiji npr. Johnson-Laird 1993).

Strojni funkcionalizam nastoji primijeniti strojnu analogiju na opis strukture i rada uma. To nije sasvim novi način pokušaja opisa i razjašnjenja rada i realizacije uma, kako bi se moglo činiti, nego je um oduvijek bio uspoređivan sa strojevima. Kako su se strojevi razvijali (vidi npr. zanimljivosti o starim strojevima u James i Thorpe 121-145), tako je um uvijek bio uspoređivan s najnovijim i najsofisticiranijim postojećim strojevima. Tako se um uspoređivao s abakusom (zanimljivosti o abakusu vidi u Devidé 1979, 47-54), mehaničkim i hidromehaničkim strojevima, električnim strojevima a danas se, naravno, uspoređuje s računalima. No, ono što je novo i važnije i što je zapravo i omogućilo današnje računarstvo je to da se pojam „stroj“ može točno apstraktno odrediti. To određenje je zapravo matematičko jer je izašlo iz matematičkog problema. Problem u matematici bio je kako precizno odrediti što je to algoritam odnosno efektivna metoda izračunavanja (vidi detaljnije npr. Ershov and Palyutin 1984, str. 236-291, Harnish 2002, str. 126-131, Hunter 1971, str. 13-15 i 230-234, Kovač i Žarnić 2008, str. 79, Trahtenbrot, 1978, str. 146-149). Intuitivno se kaže da je algoritam odnosno efektivna metoda izračunavanja točno određeni postupak kojim se dolazi do rješenja zadaje odnosno problema. No to je trebalo precizno formulirati i formalizirati. Churcha je rješavanje ovog problema

dovelo do njegovog lambda-računa, Gödel je iznio teoriju rekurzivnih funkcija, a Turing je predstavio svoje strojeve.

Opisat ćemo sada u kratko Turingove strojeve (vidi npr. Trahtenbrot 1978, poglavlja 7-20, Harnish 2002, poglavlje 6, Ershov i Palyutin 1984, poglavlja 35-37, Haugeland 1985, poglavlje 4, Smith 2007, poglavlja 31-34). Evo kako oni „rade“. Turingova ideja je bila da se proces računanja svede na najjednostavnije moguće elemente i operacije i da se pomoću njih može obaviti bilo koje računanje, odnosno rješavanje (računskih) zadaća. Računanje bi trebalo biti mehanička operacija što znači da ne zahtijeva neku posebnu domišljatost i sposobnost nego da svatko može jednostavnim slijedećem uputa doći do rješenja problema. Prvo moramo odrediti osnovne simbole odnosno znakove. U najjednostavnijem smislu to može biti samo crtica; može biti 0 (nula) i 1 (jedan). Naravno, znakova može biti koliko hoćete, jedino što se mora poštovati je da mora postojati konačni broj odnosno konačan popis znakova. Taj popis znakova nazivamo abecedom ili alfabetom. Također, mora biti definirano kada stroj staje. Kada stroj stane, to znači da je zadaća napravljena, problem riješen! Turingov stroj sastoji se od trake, koja je potencijalno beskonačna i koja je podijeljena na male odsječke. Njih ima, naravno, beskonačno. U odsječku može biti upisan znak ili se odsječak može ostaviti bez znaka, tj. može biti prazan. Drugi dio Turingovog stroja je glava stroja. Glava stroja se nalazi u nekom unutrašnjem stanju. Tih unutrašnjih stanja također mora biti konačan broj. Ona se može u jednom koraku pomaknuti na desnu stranu ili na lijevu stranu ili ostati na onom mjestu na kojem je. Glava također „čita“ koji simbol se nalazi na odsječku. Također, u jednom koraku, glava je ta koja upisuje znak ili ga briše ili ostavlja onaj koji već je na danom odsječku trake. Da bi ona to doista mogla i učiniti treba imati sadržane instrukcije. One se zadaju strojevnom tablicom. Broj različitih vrsta koraka i broj različitih vrsta instrukcija prema kojima se izvršavaju koraci također su konačni. Strojna tablica sastoji se od redaka i stupaca. Redak predstavlja abecedu, a stupac stanja stroja. Dakle, u ovisnosti u kojem je unutrašnjem stanju stroj i koji znak pročita na onom odsječku na kojem se nalazi, stroj prema sadržaju instrukcije napravi radnju te prijeđe u slijedeće stanje. Ovakav postupak se, prema strojnoj tablici („programu“), ponavlja sve dok ne dođe do instrukcije da se stroj zaustavi. Kada se zaustavi, kako smo već rekli, problem je riješen i na traci imamo rezultat! Vidi se lako da su ovo temelji na kojima su se razvila suvremena elektronska računala (kompjuteri) i cijela

računalna znanost (vidi npr. Brookshear, 2012). Za svaku vrstu zadaće može se napraviti neki Turingov stroj koji rješava tu zadaću. Ono što je sada zanimljivo je da li postoji Turingov stroj koji može riješiti mnogo zadaća? Takav stroj postoji i zove se univerzalni Turingov stroj. To je onaj stroj koji može imitirati bilo koji drugi Turingov stroj, odnosno koji može riješiti bilo koju zadaću koju može riješiti bilo koji Turingov stroj.

Konkretna izgradnja nekog aparata koji će raditi na ovim principima nije određena ovom apstraktnom karakterizacijom. Konkretni stroj, računalo, može biti hidraulički, mehanički s polugama ili zupčanicima, električni, elektronski. Unutar bilo koje od ovih vrsta također može biti potpuno dugačije fizički složen ali što se tiče operacija računanja obavljat će iste operacije. Prema tome vidimo da konkretno ostvarenje nije sasvim važno; možemo otići i korak dalje i reći da bi se ove operacije mogle izvoditi i u nekom nefizičkom mediju – baš zato jer specifikacija samog (univerzalnog Turingovog) stroja ne implicira nikakvu supstanciju. Naravno, nama je to teško zamisliti, ali logički ništa ne sprječava, da se ove operacije mogu i nefizikalno izvoditi. Prema tome, čak i ako bi ljudi bili poput strojeva ne znači da bi njihov um ili svijest morali biti fizički ili materijalno realizirani.

No, postoji i argument da ljudi nisu strojevi, odnosno da funkcioniranje ljudskog uma nije poput funkcioniranja stroja. Takav argument je najpoznatiji u verziji Johna Lucasa (1961) koji je kasnije branio Penrose (1994) a ponešto različito i McCall (1999). Da bismo opisali argument, vratimo se malo na na problem „efektivne metode“. Rekli smo da su kao odgovor na strože formuliranje što bi to bila efektivna metoda matematičari i logičari Church, Gödel i Turing dali lambda-račun, teoriju rekurzivnih funkcija i „Turingove strojeve“. Church je pokazao da je lambda-račun ekvivalentan rekurzivnosti, a Turing je pokazao da je svaki Turingov stroj rekurzivan i da se svaka rekurzivnost može predočiti Turingovim strojem. Prema tome, teorem je da su lambda račun, rekurzivnost i Turingovi strojevi ekvivalentni (Harnish 2002, str. 130-131). Dakle, ovakvo korak po korak izračunavanje, bitna je karakteristika svakog dobrog i uređenog formalnog sustava. Primjer za dobro uređeni formalni sustav može biti npr. neki logički ili matematički aksiomatski sustav ili sustav prirodne dedukcije u logici (za ovo posljednje vidi npr. Forbes 1994). Za takve sustave obično se dokazuju tri važna svojstva: potpunost (kompletnost), ne-

ovisnost i neproturječnost (konzistentnost) (vidi npr. Hunter 1971 i Kovač i Žarnić 2008).

Potpunost ili kompletnost znači da je, npr. neki aksiomatski sustav takav da se sve formule tog sustava koje su istinite mogu izvesti u tom sustavu iz aksioma prema pravilima izvođenja tog sustava. Neproturječnost ili konzistentnost znači da je sustav takav da se u njemu ne mogu izvesti i dokazati dvije proturječne formule, odnosno teoremi: i formula A i formula ne-A. Neovisnost znači da je sustav takav da su aksiomi neovisni jedan od drugoga tj. da se niti jedan aksiom sustava ne može izvesti iz nekog drugog aksioma tog istog sustava.

Na primjer, sva ova tri svojstva ima račun sudova u klasičnoj logici. No, postoje sustavi koji nemaju sva ova tri svojstva zajedno. Takav je sustav aksiomatski matematički sustav koji je dovoljan da se iz njega može izvesti bar elementarna aritmetika tj. elementarna teorija brojeva. Naime za sustav takvog oblika, Gödel je dokazao dva tzv. teorema nepotpunosti (Gödel 1986a, Ershov and Palyutin 1984, poglavlje 38, Smith 2007, Nagel and Newman 2001, Franzen 2005). Sami izvodi su vrlo složeni i zahtijevaju puno pažnje, no zaključke je jednostavno razumjeti (za zainteresiranog čitatelja koji želi provjeriti izvode ovdje preporučam prvo Smithovu knjigu, pa tek onda izvorni Gödelov članak (hrvatski prijevod)). Zaključak prvog teorema nepotpunosti je slijedeća implikacija: „Ukoliko je sustav konzistentan, onda je nepotpun“. Zaključak drugog teorema nepotpunosti je slijedeća implikacija: „Ukoliko je sustav konzistentan, onda konzistentnost ne može biti dokazana unutar sustava“. To možemo reći i u jednoj rečenici: „Ukoliko je sustav konzistentan, onda je nepotpun, a konzistentnost se ne može unutar samog sustava dokazati“. Što zapravo znače ovi teoremi? Ukoliko je sustav nepotpun, to znači da može postojati formula koja je formula tog sustava i koja je istinita u tom sustavu, ali za koju nema dokaza. To, da nema dokaza za tu formulu znači da ne postoji postupak kojim se od aksioma tog sustava, prema pravilima izvođenja može formalno korak po korak doći do te formule (koju onda zovemo teorem, a postupak je dokaz tog teorema). Dakle, stroj, bilo apstraktni, a još više neki konkretni – neko računalo recimo, ne može doći do te formule. No, ljudsko biće može znati za postojanje takve formule, razumjeti je i razumjeti da je istinita. Dakle, ljudska osoba, odnosno ljudski um *može* nešto što stroj ne može. (Takve formule postoje - upravo su Gödelovi teoremi takve formule!) Prema tome, ljudi, ljudske osobe odnosno ljudski umovi nisu strojevi. Naravno, ovo ne znači automatski da su ljudski

umovi nematerijalni, te ovo nije automatski i argument za dualizam. Možda je moguće da se izgradi materijalni, fizički objekt koji može izvesti nekakav takav nekompjuterski proces – naime proces koji nema formalni izvod a može doći do rezultata i pokazati da je Gödelovska formula istinita. No ako se pokaže da materijalni odnosno fizički objekti ne mogu pokazati (i razumjeti) da je Gödelovska formula istinita, onda bi ljudski um, koji to može, morao biti nematerijalan.

11. SKEPTICIZAM IDE I PREMA DUALIZMU

U ovom poglavlju, razmotrit ćemo jednu zanimljivu poziciju u svezi objašnjavanja svijesti i problema um-tijelo, a to je pozicija koja tvrdi da mi zapravo ne možemo riješiti ovaj problem. No, skepticizam u pogledu rješenja problema ovaj put dolazi iznutra, iz samog naturalizma. Zato se ovaj pogled naziva skeptički naturalizam, noumenalni naturalizam, a Flanagan (1992) mu je dao ime “novi misterijanizam”. Ovakvo stajalište zastupa Colin McGinn (1991a, 1991b, 1991c, 1991d, 1999a, 1999b).

Kako je um-tijelo vjekovni filozofski problem i kako napredak znanosti također nije pridonio, unatoč, naravno velikim instrumentalističkim uspjesima, razumijevanju i objašnjenju ovog problema i kako nismo ništa bliže shvaćanju kako se ostvaruje svijest, pogotovo u svojoj mnogostrukosti, vrijeme je da priznamo da je pojava svijesti i problem um-tijelo neriješiv za nas. Ne radi se o tome da se želi reći kako je problem vrlo težak te da će sigurno proći još puno vremena i da se moraju uložiti grandiozni naponi prije nego što će se on riješiti kao što se npr. na kraju riješio veliki Fermatov teorem, nego se želi reći to da je problem neriješiv u principu. Naprosto, mi nemamo spoznajne sposobnosti da bismo ga riješili i vidjeli u čemu je stvar, tj. u čemu se sastoji potpuna struktura svijesti. To će zauvijek ostati tajna za nas; problem je za nas kognitivno zatvoren (vidi McGinn, posebno 1991a, 1991d i 1999a). Isto tako kako žohar ili ovca Dolly, kako god da se trude, ne mogu u principu razumjeti niti najjednostavnije stvari iz kvantne mehanike, a kamoli potpunu teoriju, jednostavno zato jer nemaju nikakvu sposobnost koja bi im tako nešto omogućavala, tako i ljudi nemaju pravi spoznajni aparat koji bi im omogućio spoznavanje i razumijevanje svijesti i dao im razrješenje problema um-tijelo. No, s druge strane, McGinn smatra da ne postoji nikakva natprirodna misterija u svemu tome, nego da su ona svojstva koja omogućavaju postojanje svijesti, neka sasvim prirodna fizikalna svojstva mozga i moždanih procesa. Ali, upravo ta karakteristična svojstva mozga i materije od koje je on sastavljen, nama su kognitivno nedostupna. U stvari, ipak treba razlikovati dva pomalo različita argumenta kod McGinna. Na to je razlikovanje prvi uputio Flanagan (1992, str. 110). Prvi argument tvrdi da postoje svojstva koja su prirodna svojstva mozga i moždanih procesa a koja su zaslužna za ostvarivanje i fenomenološkog aspekta svijesti i

koji bi ih naturalistički objašnjavali, samo kad bismo bili u poziciji shvatiti inteligibilnu vezu između ovih svojstava i svijesti; ali, naravno, mi nismo u stanju shvatiti tu vezu. Drugi argument tvrdi da ova svojstva zapravo nisu inherentna svojstva mozga nego da je to neka posebna treća vrsta svojstava koja nisu niti fizička niti nefizička. Ova svojstva su svojstva skrivene strukture svijesti, niti su fizička a niti fenomenološka, i sama ta svojstva su nespoznatljiva za nas.

Naravno, ne može se samo tako tvrditi da nešto ne možemo znati jer bismo onda za sve što još do danas nismo razjasnili mogli tako nešto tvrditi. Zato ćemo prvo navesti tijek ovih argumenata a zatim ćemo pokazati kako se ovi argumenti mogu preformulirati u potporu za dualističko stajalište. Ako netko neće smatrati da ove preformulacije podržavaju dualizam sasvim je sigurno da one pokazuju da ovako shvaćeni novi misterijanizam ne otklanja dualizam kao moguću istinu o realizaciji svijesti i realizaciji uma. Čak iako ne znamo što je svijest, još uvijek je moguće da je nematerijalno realizirana; nema dovoljnog razloga inzistirati da se realizacija svijesti sastoji od nekog materijalno-fizikalnog svojstva odnosno da se ona sastoji samo od moždanih procesa čija svojstva ne možemo kognitivno zahvatiti. Bitna struktura naših preformulacija bit će jednostavna, čak skoro trivijalna – ako nešto ne možemo znati, onda ne možemo znati – ako nešto neznamo onda to neznamo – dakle, ako neznamo koja to svojstva realiziraju svijest i zapravo kakva je njihova priroda, onda ne znamo da li su to fizička i isključivo moždana svojstva ili neka nematerijalna, nefizikalna svojstva. Dio tih svojstava čak i može biti materijalno realiziran, McGinn može biti djelomično u pravu, ali to nije uopće problem za interakcionistički dualizam jer za tu vrstu dualizma, kao što smo vidjeli, postoji uzajamna kauzalna veza između fizičkih događaja tj. moždanih procesa i mentalnih, nematerijalnih događaja – jedni mogu uzrokovati druge. Vidjet će se da McGinn nema naročitog razloga inzistirati, kao što to ipak čini u svojim člancima, da je u osnovi svijest ili potpuno ili velikim dijelom realizirana materijalno, ali čak i u toj drugoj varijanti, ono svojstvo koje realizira svijest, iako nije potpuno materijalno, nije niti nematerijalno.

Tijek argumenta za prvu poziciju koja tvrdi da postoji materijalno moždano svojstvo P koje objašnjava svijest, ali mi je ne možemo spoznati, izgleda kako slijedi: introspekcija nam ne otkriva što je i kako djeluje P jer introspekcijom nikada nismo svjesni i ništa ne spoznajemo o fizikalno-kemijsko-neurofiziološkom aspektu rada mozga; ispitivanje mozga također nam ne otkriva

ništa o P – bilo što da postavimo kao kandidatski entitet da on jest P, zapravo uopće ne vidimo, u perceptivnom smislu, kako bi on funkcionirao; budući da perceptivna zatvorenost ne povlači kognitivnu zatvorenost, u ovom momentu postoji mogućnost da uporabimo zaključivanje na najbolje objašnjenje kako to čine znanstveni realisti u pogledu neopažljivih i teoretskih entiteta (Harman 1965; vidjeti i npr. van Fraassen 1980, Hacking 1983, Cartwright 1983, Sesardić 1986, Berčić 1995); no takva mogućnost nam nije otvorena zbog homogenosti pojmova u znanosti – psihološki pojmovi ne mogu se uvoditi da bismo njima objašnjavali fizičke pojave niti se fizikalni pojmovi mogu uvoditi da bi objašnjavali psihološke pojave: ukoliko imamo samo fizikalne podatke o fizičkim događajima i entitetima (kao što su to i sastavni dijelovi mozga i moždani događaji), ništa nas neće zaključivanjem iz te baze odvući iz fizičkog, pa smo prisiljeni uvesti pojmove o svijesti koji ne slijede iz baze podataka o fizikalnom koje imamo. Sve što je fizičko ima fizikalno objašnjenje. Prema tome, svijest, odnosno svojstvo svijesti jest spoznajno zatvoreno s obzirom na uporabu pojmova u znanosti i od strane zdravog razuma, tako da nam niti ova vrsta zaključivanja ovdje ne pomaže. Kada empirijski, a to znači perceptivno, naravno i uz pomoć instrumenata, istražujemo mozak, nikada nećemo naći bilo što što bi bilo temelj za zaključak na najbolje objašnjenje. Činjenice o mozgu objašnjavaju se samo pozivanjem na druge činjenice o mozgu. Dakle, makar ovdje imamo pomalo poseban epistemološki položaj – činjenice o mozgu možemo znati samo iz perspektive trećeg lica dok o glavnim značajkama svijesti imamo introspektivno znanje u prvom licu – prema McGinnu to uopće nije uzrok problema, nego, kao što se to lako vidi iz dosada izloženog, iz introspektivne fenomenalnosti svijesti ne možemo izvući to što ju čini takvom a niti iz ispitivanja mozga također ne možemo vidjeti vezu između moždanih stanja i događaja i subjektivne fenomenalnosti svijesti, pa je zaključak koji se nameće da mi nemamo spoznajne kapacitete da bismo mogli u potpunosti razumjeti svijest te odnos mozga i subjektivnosti svijesti.

Drugi argument ima isti zaključak ali je izvođenje ponešto različito, a i svojstvo P dobiva pomalo drugačiji karakter. Naravno, kako mi ne možemo znati sva prava svojstva P-a, tako je taj karakter promijenjen samo stipulativno, odnosno samo u McGinnovom nagađanju. Ali, čini nam se, tu McGinnova voda ide sve više na naš mlin, tj. mlin dualista (interakcionista) koji melje fizikalne događaje u mozgu i preinačuje ih u nematerijalne introspektivne svjesnosti.

Prema uzoru na analizu jezika, bilo logičku ili gramatičku, npr. à la Chomsky (1965) i ostalih generativnih gramatičara, a i na ponekad takvu metodologiju u ostalim znanostima, McGinn misli da je potrebno postulirati skrivenu odnosno dubinsku strukturu svijesti koja zapravo objašnjava sve aspekte svijesti. Ali, jao, sama struktura ove dubinske strukture zauvijek će ostati spoznajno skrivena. Evo njegovih razloga za postuliranje skrivene strukture svijesti: u znanosti često postuliramo neku skrivenu dublju strukturu pomoću koje objašnjavamo do tada neobjašnjene fenomene. Takav je slučaj u empirijskim znanostima npr. s atomskom strukturom materije, molekularnom strukturom nasljedne tvari ili, u teoretskim, već spomenuta logička ili gramatička analiza jezika. Ali, kaže McGinn, čini se da većini teoretičara takva metoda nije primjerena za samu svijest jer je svijest uglavnom analizirana u tom smislu da su njezina svojstva, tj. ono što svijest čini svješču, transparentna njoj samoj (inače to ne bi bila svijest! ide argument). Ali, iz nekoliko primjera vidi se vrlo jasno da nije sve što se tiče svijesti i samo po sebi svjesno i transparentno svijesti. Dakle, ukoliko želimo objasniti logička svojstva svjesnih stanja, slučajeve kao što je slijepi pogled ili samo ostvarivanje svijesti tj. svjesnih procesa, potrebno je postulirati skrivenu dubinsku strukturu. Logička analiza propozicija, odnosno misli, pokazuje da misli, kao i u jeziku rečenice, imaju drugačiju strukturu nego što se površinski čini. Primjeri za to su već legendarna analiza propozicije “francuski kralj je ćelav” koja u stvari ima strukturu “postoji jedan x takav da je x francuski kralj i za svaki y , ako je y francuski kralj, onda je $x=y$ i x je ćelav”. To je ono što u stvari u cjelosti i rečenica i svjesni propozicionalni sadržaj, odnosno misao, izražava; svjesna misao podrazumijeva ovakav sadržaj. Dakle, logička analiza otkriva dublju strukturu misli koja je ontološki manje zahtjevna nego što se to čini na površini (vidi i Flanagan 1992, str.120-122). Dakle, time se otkriva i jedan aspekt skrivene strukture svijesti: psihološko značenje toga jest u tome što jezik slijedi misli i eksternalizira formu koju je već misao formirala. Misao na psihološkom nivou “prerušava” sadržaj. Rješenje problema kako je svijest realizirana ili, da uporabimo McGinnov izvorni izraz, otjelotvorena, neće se naći niti na fenomenološkom nivou niti na fizičkom moždanom nivou. Moramo pretpostaviti da svjesni procesi i stanja imaju skrivenu *privodnu* (ideje vaše - kurziv naš) strukturu koja posreduje između površinskih svojstava i fizičkih svojstava o kojima ovisi (McGinn 1991d, 1999a). Svijest jest povezana s mozgom pa onda moraju postojati svojstva koja ih tako vežu. Ova svojstva,

pretpostavlja skeptik McGinn, pripadaju skrivenoj strukturi svijesti. Ova svojstva nisu niti fenomenološka niti fizička i ne pripadaju niti jednoj strani nego samo vežu fenomenološko s fizičkim, ali objašnjavaju svijest u potpunosti. No, da bi ta svojstva mogla biti shvatljiva, a time i svijest, njihova karakterizacija bi zahtijevala temeljitu pojmovnu inovaciju. Ali, takva pojmovna inovacija nije moguća jer leži izvan svih spoznajnih čovjekovih sposobnosti. Naši pojmovi koje možemo formirati uvjetovani su i ograničeni našim sposobnostima percipiranja i introspekcije. Oni se odnose na ono što je perceptualno dostupno iz materijalnog svijeta i ograničeni su time, a introspektivni pristup svijesti također određuje granicu formiranja pojmova. Trebali bismo temeljito apstrahirati od ova dva načina koja su nam na raspolaganju da bismo pojmovno zahvatili dubinska svojstva svijesti, ali ona nam nisu ni na jedan od ova dva načina dostupni i mi nemamo uopće sposobnosti za formuliranje potrebnih pojmova. Tako će prava priroda svijesti zauvijek ostati misteriozna za nas.

Prije nego što prijedemo na reformulaciju argumenta, nudimo mali interludij.

Evo jedne moguće implementacije McGinnovih misli. Prije petnaestak godina postavljena je teza (Greenfield 1995, O'Brien and Opie 1999) da je svijest produkt određenog broja neurona koji su aktivirani istovremeno i da postoji točna granica koliko se najmanje neurona u nekom neuronskom putu mora aktivirati da bi se pojavila svijest. Npr. da bi subjekt bio svjestan crvene kockice, mora se u tom-i-tom vizualnom dijelu mozga aktivirati 124 neurona (pažnja: ovo je naš izmišljeni primjer i služi samo za ilustraciju – nitko za sada još nije izbrojao taj broj neurona pa ni za najjednostavniju formu svjesnog procesa ili stanja). Taj broj neurona je neki X , ali ukoliko se aktivira samo $X-1$ broj neurona, od svijesti nema ništa. Naravno, ovo je hipoteza koja izvire iz empirijskih istraživanja jer je jasno da su u neurofiziološkim eksperimentima uvijek korelirani svjesni događaji s aktivacijom većeg broja neurona. To je razumna empirijska hipoteza. Ali nitko od ovih autora nije dao argument kako odrediti taj broj neurona (dobro, mogu se pobrojati u nekom eksperimentu) odnosno kako i zašto baš taj određeni broj X , a zašto $X-1$ ne generira svijest. Nema argumenta ili empirijske činjenice kojom bi se ovo objasnilo. Ukoliko se pak dozvoli da taj broj neurona može fluktuirati, teza upada u problem paradoksa tipa sorit (Polya and Tarnay 1999). To su interni problemi ovakve teorije.

No ukoliko je nešto približno točno, mogli bismo reći slijedeće: ljudski mozak sadrži ograničeni broj neurona i, kako god bio velik broj mogućih kombinacija aktiviranja neurona, ipak je to ograničeni broj. Subjekt može biti svjestan mnogih kompliciranih stvari kod kojih se aktivira različiti broj neurona: mali broj za jednostavne osjete i percepcije, veći broj za kompliciranije itd. Možda se najveći broj raspoloživih neurona mora aktivirati za sadržaje propozicionalnih stavova odnosno za misli u slijedu svjesnog razmišljanja. Prema tome, možda svjesnost objašnjenja kako iz aktiviranja neurona izranja fenomenalna i propozicionalna svijest zahtjeva veći broj neurona nego što je ljudskom mozgu na raspolaganju pa potpuno objašnjenje svijesti zapravo ne možemo formulirati. Ne možemo biti svjesni potpunog objašnjenja svijesti! Izgleda kao da istovremeno imamo i nemamo objašnjenje svijesti. No, što nam, osim svojih internih teškoća, govori ova hipoteza o istovremenom aktiviranju nekog određenog broja neurona? Zapravo ništa što već nismo čuli od *type* ili *token* materijalista – svijest je identična događajima u mozgu; ali, naravno, što su drugo fizičko-kemijski događaji u mozgu nego aktiviranje određenog broja neurona nekog neuronskog puta. No vidjeli smo da takve teze ne mogu objasniti fenomenalni aspekt svijesti i svjesnih propozicionalnih stavova; i dalje se ne vidi kako je svijest identična ili izranja iz čisto fizičkih procesa pa bio aktiviran jedan, pola, 127, 548 ili 107 neurona. Svi argumenti protiv *type* ili *token* materijalizma mogu se primijeniti i na ove teorije o potrebnom broju neurona koji se mogu aktivirati. Dakle, nekako ne vidimo da bi teorija *točnog broja aktiviranih neurona* za neki svjesni sadržaj bilo objašnjenje svijesti. Istina, kako smo rekli, još uvijek možda postoji mogućnost da je ta tvrdnja istinita ali mi ne vidimo i ne razumijemo kako je ona istinita. Da bismo to shvatili, možda nam je za to potreban veći broj neurona nego što ih imamo u glavama.

No, ukoliko će prava priroda svijesti ostati zauvijek misterija za nas, onda ona može biti i čisto nematerijalne prirode! Ono što ne znamo, *ne znamo* što je! Mi, jasno, nemamo *iskustva* nematerijalnih pojava; nikad ništa nematerijalnog niti *osjetimo* niti *percipiramo*. Matematički objekti, ukoliko nezavisno postoje kao apstraktni nematerijalni, nefizički objekti, nisu percipirani kao takvi i mi nemamo *iskustva* o njima. O njima konstruiramo racionalne teorije koje ekspliciraju svojstva i odnose takvih objekata. Mi nemamo pojam o tome kako oni “izgledaju” kao objekti. Oni, naravno, ne mogu “izgledati” u nekom vizualnom smislu jer vizualni izgled zahtijeva fizičko postojanje. Prema tome o matem-

atičkim objektima nemamo neke iskustvene koncepte. Ali mi ne kažemo da oni, budući da ipak nešto znamo o njima, moraju imati neko prirodno svojstvo koje ih realizira takvima kakvi oni sami jesu. Mi prihvaćamo, barem platonisti, a to je, čini mi se, većina filozofa matematike i samih matematičara, njihovo nematerijalno, nefizičko i neovisno postojanje. Dakle, ukoliko i ne možemo formulirati koncepte koji bi objasnili svijest, mi ih možda ne možemo formulirati zato jer je svijest *nematerijalne prirode*! Naravno, mogu postojati razne vrste nematerijalnosti – svijest ne mora biti *apstraktne* nematerijalne prirode iste vrste kao i matematički objekti. To može biti, tako da kažem, neka *konkretna* vrsta nematerijalnosti. No kako nemamo mogućnost iskustva nematerijalnosti, eventualno možemo dati samo racionalan argument u prilog tome da postoji više vrsta nematerijalnosti. Mi to ovdje nećemo učiniti jer ne znamo u ovom trenutku kako bi to formulirali, ali za naše svrhe ovdje je dovoljno da za sada nema proturječnosti da bi to bilo tako. Naša osjetila su zaista prilagođena zahvaćati samo materijalno. McGinn je u pravu kada kaže da promatrajući mozak mi vidimo samo fizičke događaje povezane samo fizičkim događajima i koji se objašnjavaju ili uzrokuju daljnje fizičke događaje. Upravo možda zato što svijest nije fizičke prirode, mi ne možemo ni vidjeti odnosno imati *iskustvo* svijesti.

Osim toga, introspektivno, prisutni su nam samo sadržaji svijesti, nije nam prisutno kako je ona realizirana; tu se također možemo složiti s McGinnom. Ali ako se svi iskustveni sadržaji odnose na fizički svijet, onda znači da svijest samo reprezentira fizičke sadržaje i interpretira ih. Ukoliko je fizičko samo fizičko i ništa više onda ono ujedno nije i sadržajno interpretiranje nečega. Moždani proces je samo moždani proces – fizički proces bez sadržaja, jer kako je fizički proces još nešto drugo osim onog što jest tj.kako je on i neki neki sadržaj, npr. da je veliki stol ispred nas? Davanje sadržaja svemu fizičkom kao reprezentiranju možda zahtijeva nefizičku supstanciju da bismo prekinuli krug besadržajnih, isključivo fizičkih procesa.

Osim toga, McGinn samo *pretpostavlja*, odnosno postulira, u prvom argumentu, da je svojstvo P koje je nespoznatljivo, neko prirodno, fizičko, svojstvo mozga. Dakako, ukoliko to ne možemo znati i ukoliko ne znamo, onda to *ne znamo*! Isto tako možemo postulirati da je to svojstvo povezano s mozgom, ali je nematerijalno i nefizičko i tako su sadržaji iskustvene svijesti, ali i propozicionalne, nematerijalno realizirani. Samo mi to ne možemo znati jer nemamo kognitivne sposobnosti točno zahvatiti (niti empirijski ali niti konceptualno)

i shvatiti nematerijalna svojstva! Ovo možemo svuda tako zamijeniti u argumentu, nematerijalno s materijalnim, i sve o nepoznatljivosti ostaje isto. Ništa se u argumentu ne mijenja. Moždani fizički događaji su povezani sa svjesnim mentalnim događajima na taj način da ih uzrokuju ali sami moždani događaji još nisu sami po sebi svijest, nego je ona nematerijalno realizirana. Ovo je, dakle, kompatibilno s tijekom McGinnovog skeptičnog argumenta. Na taj način, McGinnov skepticizam u pogledu objašnjenja svijesti može biti i neka vrsta podrške dualističkom stajalištu.

12. DUŠA

Pitanje o dualizmu može se postaviti i u obliku da li postoji duša kao nematerijalni, nefizikalni entitet. Prvo mali ekskurs: ovdje ćemo razmotriti čisto filozofski argument za postojanje duše. Naravno, kršćani vjeruju u postojanje duše i iako dokaza kao sigurnog matematičkog dokaza za postojanje duše nema, i bez toga vjerujemo, kao kršćani, da smo u pravu i tako živimo jer nam je to objavila Riječ Božja. Osim toga to smo po vjeri i dužni vjerovati. Sasvim sigurno, nije sasvim jednostavno ni kršćanski reći što je to točno duša ali u svakom slučaju svaku pojedinačnu dušu izravno stvara Bog i ona jest nematerijalan nefizikalni entitet, ima svijest i savjest i besmrtna je, a s tijelom se združuje u cjelovitu ljudsku osobu. Ovdje nećemo ulaziti u teologiju duše a učenje Katoličke crkve može se vidjeti u Katekizmu Katoličke crkve (1994), posebno članci 362-367.

Pogledajmo sada filozofski argument za mogućnost postojanja duše kakav su iznijeli Hoffman i Rosenkrantz (1991, 1997, str. 5-7, 2002, str. 39-74). Ovaj argument je odgovor na optužbu da duša kao nematerijalan i nefizikalni objekt zapravo nema nikakav princip individuacije pa zato zapravo i ne može postojati.

Jedan tradicionalni prigovor bio bi da se duša određuje samo negativnim predikatima. No, taj prigovor otpada jer za dušu, osim da je nematerijalna, nefizička i nelocirana u prostoru (negativni predikati) kazujemo i pozitivne predikate: npr. duša je svjesna i individualni je entitet.

Kako živimo u fizičkom svijetu koji se rasprostire u prostoru, prirodno je da pokušamo ustanoviti princip individuacije (ili razlikovanja) dvaju objekata prema prostornim odnosima. Naime, možemo reći (Hoffman i Rosenkrantz uzimaju za primjer Campbell 1970) da se dva fizička objekta – tijela – individualiraju prema različitim lokacijama koje zauzimaju, a lokacije su odnosi prema mjestima. Kako je duša nefizička, ona nema lokaciju, pa ako pretpostavimo da postoje dvije duše koje npr. imaju istu povijest i iste mentalne sadržaje, tj. koje se kvalitativno ne razlikuju, onda se one ni po čemu ne bi mogle razlikovati odnosno individualirati (u istom vremenskom trenutku). S druge strane, ako se pretpostavi postojanje dvaju kvalitativno istovjetnih fizičkih objekata, onda bi

ih se moralo moći razlikovati barem prema različitim mjestima na kojima se nalaze (u istom vremenskom trenutku). No, daljnje je pitanje kako individuirati mjesta u prostoru? Što je njihov princip individuacije? Hoffman i Rosenkrantz (1991, 2002, str. 42) smatraju da odgovor ovisi o tome da li je prostor relativan ili apsolutan.

Današnja fizika uglavnom smatra da je prostor relativan i da ne postoji prije stvaranja svemira nego tek kada se stvori svemir sa svojim objektima tada se stvara istovremeno i prostor kao odnos među objektima. Dakle, ukoliko je tako, nećemo moći proizvesti princip individuacije za mjesta jer ona se uspostavljaju tek s postojanjem fizičkih objekata. Hoffman i Rosenkrantz (2002, str. 44) kažu: „Ako je prostor relacionalan, p_1 i p_2 su različita mjesta, onda jedno od tih mjesta ima relaciju s tijelom koje drugo nema te bi se moglo reći da ovo individuira mjesto. No, to nije tako jer je cirkularno individuirati tijela (*fizičke objekte* - dodali D.P. i T.J.) u pojmovima mjesta a mjesta u pojmovima tijela. Općenitije, za bilo koje dvije ontološke kategorije, F i G, cirkularno je individuirati F-ove pomoću G-ova a G-ove pomoću F-ova.“

Ukoliko bi prostor ipak bio apsolutan, onda bi mjesta bila dijelovi tog apsolutnog prostora, koji, kao apsolutan, može postojati i bez ijednog objekta u njemu. Dakle, što bi individuiralno mjesta u apsolutnom prostoru?

Može se tvrditi da se mjesta individuiraju prema svojim lokacijama, tj. mjestima koja zauzimaju. Ali, to zapravo ništa ne kazuje o individuaciji: mjesto ne zauzima mjesto! Dakle, ovime nije izrečen nikakav princip individuacije za mjesta.

Može se pokušati tvrditi da se mjesto individuira s odnosom na neko drugo mjesto. No, ovako se već pretpostavlja različitost (mjesta) koju bi tek principom individuacije trebalo uspostaviti pa je ovakav pokušaj cirkularan i također ne uspostavlja nikakav kriterij individuacije za mjesta. Osim toga, cirkularan je i zato jer se ono što želimo definirati pokušava definirati onim što želimo definirati – mjesto s drugim istim takvim entitetom.

Ukoliko se kaže da se mjesta individuiraju instanciranjem različitih nekvalitativnih apstraktnih svojstava kao što je svojstvo „ovosti“ (to se svojstvo izražava „biti istovjetno s ovim“) onda ćemo za mjesto imati da je „ovo“ istovjetno s mjestom; no i za dušu možemo uporabiti isto ovakvo individuiranje gdje je „ovo“ istovjetno s dušom o kojoj se govori.

Ako se kaže da ništa ne individuira mjesta, onda izravno slijedi da se princip individuacije ne mora tražiti ni za duše.

Iz navedenog slijedi da individuiranje fizičkih objekata – tijela – pomoću prostora tj. zauzimanja mjesta nije ništa bolje nego individuiranje duša pa zapravo nema argumenta protiv mogućnosti postojanja duša (Hoffman i Rosenkrantz, 2002, str. 45).

No, još uvijek se čini da se može reći da su fizički objekti – tijela – odvojeni jedni od drugih upravo prostorom, razdvaja ih prostor, dok duše, kao nefizički entiteti naravno, nisu prostorno razdvojene, no nisu razdvojene niti ičim drugim pa zapravo o njima ne možemo uopće govoriti. Na meti je ovdje Sosin (1987) argument kojim on pokušava reći slijedeće protiv mogućnosti postojanja duša: ako je jedan objekt različit od drugog objekta onda mora postojati odnos koji je uspostavljen između dvaju objekata koji je različit od same različitosti jer različitost je odnos koji se od nečeg sastoji. Različitost nije nešto što može postojati samo. Pojam, odnosno, predikat različitosti zahtjeva da je nešto – neki x , različit od nečeg drugog – nekog y prema nečemu a to, dakle, nije različitost sama – jer što bi to uopće značilo - da je nešto različito samo prema različitosti? Sosa tvrdi da tijela u prostoru koincidiraju sa samima sobom a naš je svemir takav da nije fizički moguće da dva tijela potpuno koincidiraju jedan s drugim u prostoru. Dakle, različiti fizički objekti – tijela – ostvaruju odnos različitosti u smislu prostorne razdvojenosti. Kako duše nisu u prostoru, one ne ostvaruju odnos različitosti u smislu prostorne razdvojenosti, a Sosa misli da onda nema nikakvog drugog odnosa u svijetlu kojeg bi duše ostvarivale međusobnu različitost te tako, prema njemu, duša postaje vrlo sumnjiv, zapravo nepostojeći entitet.

No, tu ipak nije kraj priči jer se može dati odnos različitosti za duše. Hoffman i Rosenkrantz (1991, 2002, str. 46) kažu: „...ako su tijela razdvojena prostornom razdvojenošću, onda su duše razdvojene njihovom *epistemičkom* razdvojenošću, tj. njihovom nemogućnošću da jedna bude izravno svjesna mentalnih stanja one druge.“ Općenito vrijedi nužna istina da ukoliko su x i y različiti, onda x ne može izravno imati iskustvo mentalnih stanja y -a. Prema tome, duša x ne može izravno imati iskustva, odnosno biti svjesna, mentalnih stanja neke druge duše y . Prema tome, postoji način na koji duše zadovoljavaju kriterij različitosti i tako nema filozofskih prepreka zašto one ne bi mogle postojati.

13. ČIN VJERE

Kršćanima koji vjeruju u Boga stoji još jedan argument na raspolaganju koji bismo mogli nazvati argument iz vjere. Naravno, npr. ateistima ovo rezoniranje neće ništa značiti. Dakle, oni koji vjeruju u Boga vjeruju u vrhovno biće koje je stvoritelj ovoga svijeta. Vjerujemo da je Bog nematerijalno biće i On je savršeno biće. Kako je Bog nematerijalno biće, tako su i njegova sva psihološka svojstva nematerijalna i nefizički ostvarena. Drugim riječima, um i umska stanja Boga su nematerijalna i nefizička te je njegova svijest također nematerijalna i nefizički realizirana. No, ukoliko postoji barem jedna svijest i jedan um koji je nematerijalan onda niti jedna druga svijest i um ne može biti materijalan ili fizički realiziran. Stoga, um i svijest ne mogu biti identični stanjima/procesima u mozgu. Ovo je sličan argument argumentu iz dvodimenzionalne semantike. Umski procesi i stanja, u ovom svijetu, mogu biti povezani sa stanjima i procesima u mozgu, tj. sa fizičkim stanjima i procesima njima, no nisu identični njima niti se od njih sastoje niti nad njima superveniraju. Dakle, tko god vjeruje u Boga, trebao bi vjerovati i u nematerijalnost i nefizikalnost uma i svijesti, odnosno kršćanski rečeno, duše.

LITERATURA

- Banić-Pajnić, E. et al. (eds.)(2004): *Interpreting Tradition & Modernity*, Zagreb: Institut za filozofiju
- Barnett, D. (2010): "You are Simple", u Koons and Bealer (eds.)(2010)
- Bealer, G. (1984): "Mind and Anti-Mind: Why Thinking Has No Functional Definition", u French, P., Wettstein, H. and Uehling, T. (eds.)(1984)
- Berčić, B. (1995): *Znanost i istina*, Rijeka: Hrvatski kulturni dom
- Berčić, B. (2012): *Filozofija, svezak II*, Zagreb: Ibis grafika
- Bickle, J. (2003): *Philosophy and the Neurosciences*, Dordrecht: Kluwer
- Block, N. (1978): „Troubles With Functionalism“, u Savage (ed.)(1978)
- Block, N., Flanagan, O., Güzeldere, G. (eds.)(1997): *The Nature of Consciousness*, Cambridge, Mass.: A Bradford Book, MIT Press
- Braddon-Mitchell, D. & Jackson, F. (2007, 2nd ed.): *Philosophy of Mind and Cognition*, Oxford: Blackwell
- Brady, J. and Humiston, G. (1982, 3rd ed.): *General Chemistry*, New York: Wiley and Sons
- Broad, C. D. (1925): *The Mind and its Place in Nature*, London: Kegan Paul et al.
- Brookshear, J. G. (2012, 11th ed.): *Computer Science*, Harlow: Pearson
- Campbell, K. (1970): *Body and Mind*, Garden City: Anchor Books
- Carrier, M. i Mittelstrass, J. (1995): *Mind, Brain, Behavior*, Berlin, New York: Walter de Gruyter
- Carroll, J. W. (ed.)(2004): *Readings on Laws of Nature*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press
- Carruthers, P. (1989): "Brute Experience", *Journal of Philosophy*, vol. 86.
- Cartwright, N. (1983): *How the Laws of Physics Lie*, Oxford: Oxford University Press
- Chalmers, D. (1996): *The Conscious Mind*, New York: Oxford University Press
- Chalmers, D. (2002a): „Consciousness and Its Place in Nature“, u Chalmers (ed.)(2002b)

- Chalmers, D. (ed.)(2002b): *Philosophy of Mind*, New York, Oxford: Oxford University Press
- Chomsky, N. (1965): *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass.: MIT Press
- Churchland, P. M. (1979): *Scientific Realism and the Plasticity of Mind*, Cambridge: Cambridge University Press
- Churchland, P. M. (1981): "Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes", *Journal of Philosophy*, vol. 78.
- Churchland, P. M. (1984): *Matter and Consciousness*, Cambridge, Mass.: A Bradford Book, MIT Press
- Churchland, P. M. (1985): "Reduction, Qualia, and the Direct Introspection of Brain States", *Journal of Philosophy*, vol. 83.
- Churchland, P. M. (1989): *A Neurocomputational Perspective*, Cambridge, Mass.: A Bradford Book, MIT Press
- Churchland, P.S. (1986): *Neurophilosophy*, Cambridge, Mass.: A Bradford Book, MIT Press
- Churchland, P.S. (1997): "Can Neurobiology Teach Us Anything about Consciousness" u Block et al.(eds.)(1997)
- Colyvan, M. (2012): *An Introduction to the Philosophy of Mathematics*, Cambridge: Cambridge University Press
- Crane, T. (1988a): "The Waterfall Illusion", *Analysis*, vol. 48.
- Crane, T. (1988b): "Concepts in Perception", *Analysis*, vol. 48.
- Crane, T. (1992a): "The Nonconceptual Content of Experience" u Crane (1992b)
- Crane, T. (ed.)(1992b): *The Contents of Experience*, Cambridge: Cambridge University Press
- Descartes, R. (1911a): *Meditations on First Philosophy*, u Descartes (1911b)
- Descartes, R. (1911b): *The Philosophical Works of Descartes*, prijevod na engleski: Haldane, E.S. i Ross, G.R.T., Cambridge: Cambridge University Press
- Devidé, V. (1979): *Matematika kroz kulture i epohe*, Zagreb: Školska knjiga
- Ershov, Y. L. i Palyutin, E. A. (1984): *Mathematical Logic*, Moscow: Mir Publishers; prijevod s ruskog: Vladimir Shokurov
- Elder, C. L. (2011): "The Alleged Supervenience of Everything on Microphysics", *Croatian Journal of Philosophy*, vol. XI.

- Feyerabend, P. (1963): „Mental Events and the Brain“, *Journal of Philosophy*, vol. 60.
- Flanagan, O. (1992): *Consciousness Reconsidered*, Cambridge, Mass.: A Bradford Book, MIT Press
- Fleming, M. (2000): „Misrepresentation and Non-conceptual Content“, *Dialogue*, vol. 39.
- Forbes, G. (1994): *Modern Logic*, New York, Oxford: Oxford University Press
- Forrest, P. (1988): „Supervenience: The Grand-Property Hypothesis“, *Australasian Journal of Philosophy*, vol. 66.
- Forrest, P. (1993): „Difficulties With Physicalism, and a Programme for Dualists“, u Robinson(ed.)(1993)
- Foster, J. (1991): *The Immaterial Self*, London and New York: Routledge
- Foster, J. (2000): *The Nature of Perception*, Oxford: Oxford University Press
- Franzen, T. (2005): *Gödel's Theorem*, Wellesley, Mass.: A. K. Peters
- French, P., Wettstein, H. and Uehling, T. (eds.)(1984): *Midwest Studies in Philosophy IX*, Morris: University of Minnesota Press
- Gödel, K. (1986a): „On formally undecidable propositions of *Principia mathematica* and related systems I“, u Gödel (1986b) (izvorno objavljeno 1931. na njemačkom; vidi i Nagel i Newman 2001)
- Gödel, K. (1986b): *Collected Works, vol. I*, edited by Feferman, S., Dawson, J. W., Kleene, S. C., Moore, G. H., Solovay, R. M., van Heijenoort, J., Oxford: Oxford University Press
- Greenfield, S. (1995): *Journey to the Centers of the Mind*, New York: W.H. Freeman and Co.
- Guyton, A. (1963): *Medicinska fiziologija*, Zagreb: Medicinska knjiga; preveli s engleskog: Nikša Allegretti, Nebojša Avdalović, Ljubomir Božović, Dora Gabrić, Andrija Kaštelan, Borislav Nakić, Nikša Pokrajac, Luka Radačija, Nikola Ries, Veljko Stanković, Zlatko Supek i Mladen Vranić
- Hacking, I. (1983): *Representing and Intervening*, Cambridge: Cambridge University Press
- Hale, B. (1993): „Physicalism and Mathematics“, u Robinson, H. (ed.) (1993b)
- Harman, G. (1965): „The Inference to the Best Explanation“, *Philosophical Review*, vol. 74.
- Harnish, R. (2002): *Minds, Brains, Computers*, Malden and Oxford: Blackwell

- Haugeland, J. (1985): *Artificial Intelligence: The Very Idea*, Cambridge, Mass.: MIT Press
- Heck, R. G. Jr. (2000): „Nonconceptual Content and the ‘Space of Reasons’“, *Philosophical Review*, vol. 109.
- Heil, J. (1998): *Philosophy of Mind*, London and New York: Routledge
- Hill, C. (1991): *Sensations: A Defense of Type Materialism*, Cambridge: Cambridge University Press
- Hoffman, J. and Rosenkrantz, G. (1991): „Are Souls Unintelligible?“, *Philosophical Perspectives*, vol. 5.
- Hoffman, J. and Rosenkrantz, G. (1997): *Substance*, New York and London: Routledge
- Hoffman, J. and Rosenkrantz, G. (2002): *The Divine Attributes*, Malden and Oxford: Blackwell
- Horgan, T. and Woodward, J. (1990): „Folk Psychology is Here to Stay“ u Lycan(ed.)(1990)
- Hunter, G. (1971): *Metalogic*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press
- Jackson, F. (1982): „Epiphenomenal Qualia“, *Philosophical Quarterly*, vol. 32.
- Jackson, F. (1986): „What Mary Didn’t Know?“, *Journal of Philosophy*, vol. 83.
- Jacquette, D. (2009): *Philosophy of Mind: Metaphysics of the Consciousness*, London and New York: Continuum
- James, P. i Thorpe, N. (2007): *Drevni izumi*, Zagreb: Mozaik knjiga; prijevod s engleskog: Predrag Raos
- Johnson-Laird, P. (1993, 2nd ed.): *The Computer and the Mind*, London: Fontana Press
- Katekizam Katoličke crkve* (hrvatsko izdanje) (1994), Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija
- Kelly, S. (2001): „The Non-conceptual Content of Perceptual Experience: Situation Dependence and Fineness of Grain“, *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 62.
- Kittel, C., Knight, W. D. i Ruderman, M. A. (1982): *Mehanika*, Zagreb: Tehnička knjiga; prijevod s engleskog: Nikola Zovko
- Koons, R. C. and Bealer, G. (eds.)(2010): *The Waning of Materialism*, Oxford: Oxford University Press
- Kovač, S. i Žarnić, B. (2008): *Logička pitanja i postupci*, Zagreb: KruZak

- Kripke, S. (1980): *Naming and Necessity*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Leibniz, G. W. (1980): *Izabrani filozofski spisi*, Zagreb: Naprijed; prijevod: Milivoj Mezulić
- Levin M. (1984): "Why We Believe in Other Minds?", *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 46.
- Lewis, D. (1994): "Humean Supervenience Debugged", *Mind*, vol. 103.
- Loewer, B. (2004): „Humean Supervenience“, in Carroll (ed.)(2004)
- Lucas, J. R. (1961) „Minds, Machines and Gödel“, *Philosophy*, Vol. XXXVI.
- Lycan, W. (ed.)(1990): *Mind and Cognition*, Oxford: Blackwell
- Malebranche, N. (1997): *Dialogues on Metaphysics and on Religion*, edited by Jolley, N. and translated by Scott, D., Cambridge, Cambridge University Press (izvorno izdano 1688)
- Martin, M. G. F. (1992): „Perception, Concepts and Memory“, *Philosophical Review*, vol. 101.
- McCall, S. (1999): „Can a Turing Machine Know that the Gödel Sentence is True?“, *Journal of Philosophy*, vol. 96.
- McGinn, C. (1991a): "Can We Solve the Mind-Body Problem", u McGinn (1991e)
- McGinn, C. (1991b): "Consciousness and Content", u McGinn (1991e)
- McGinn, C. (1991c): "Consciousness and the Natural Order" u McGinn (1991e)
- McGinn, C. (1991d): "The Hidden Structure of Consciousness" u McGinn (1991e)
- McGinn, C. (1991e): *The Problem of Consciousness*, Oxford: Blackwell
- McGinn, C. (1999): *The Mysterious Flame*, New York: Basic Books
- McGinn, C. (2004a): "How not to Solve the Mind-Body Problem" in McGinn (2004b)
- McGinn, C. (2004b): *Consciousness and its Objects*, Oxford: Oxford University Press
- Mellor, H. (1988): "Crane's Waterfall Illusion", *Analysis*, vol. 48.
- Melnyk, A. (1997): „How to Keep the 'Physical' in Physicalism“, *Journal of Philosophy*, vol. 94.
- Melnyk, A. (2003): *A Physicalist Manifesto*, Cambridge: Cambridge University Press

- Miščević, N. (1990): *Uvod u filozofiju psihologije*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske
- Nagel, T. (1974): "What is it Like to be a Bat", *Philosophical Review*, vol. 83.
- Nagel, E. i Newman, R. (2001): *Gödelov dokaz*, Zagreb: KruZak; prijevod s engleskog: Maja Hudoletnjak Grgić; ova knjiga sadrži kao dodatak prijevod na hrvatski jezik teksta Gödel (1986a) pod naslovom „O formalno neodlučivim stavcima Principia Mathematica i srodnih sustava I“, preveo s njemačkog: Vladimir Kirin
- O'Brien, G. and Opie, J. (1999): "A Connectionist Theory of Phenomenal Experience", *Behavioural and Brain Science*, vol. 22.
- O'Connor, T. and Robb, D. (eds.)(2003): *Philosophy of Mind*, New York and London: Routledge
- O'Hear, A. (1989): *An Introduction to the Philosophy of Science*, Oxford: Clarendon Press
- Peacocke, C. (1992): "Scenarios, Concepts and Perception", u (Crane 1992b)
- Peacocke, C. (1998): „Nonconceptual Content Defended“, *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 58.
- Peacocke, C. (2001a): „Phenomenology and Nonconceptual Content“, *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 62.
- Peacocke, C. (2001b): „Does Perception have a Nonconceptual Content?“, *Journal of Philosophy*, vol. 98.
- Pećnjak, D. (1989) : "Epiphenomenalism and Machines: A Discussion of Van Rooijen's Critique of Popper“, *British Journal for the Philosophy of Science*, vol. 40.
- Pećnjak, D. (2002): „Eliminacija eliminativizama“, *Prolegomena*, vol. 1.
- Pećnjak, D. (2004): „Can We Perceive Mathematical Entities?“ u Banić-Pajnić, E. et al. (eds.)(2004)
- Penrose, R. (1994): *Shadows of the Mind*, Oxford: Clarendon Press
- Polya, T. and Tarnay, L. (1999): "Sorites Paradox and Conscious Experience", *Behavioural and Brain Science*, vol.22.
- Putnam, H. (1975a): "Minds and Machines" u Putnam (1975e)
- Putnam, H. (1975b): "The Mental Life of Some Machines" u Putnam (1975e)
- Putnam, H. (1975c): "The Nature of Mental States" u Putnam (1975e)
- Putnam, H. (1975d): "The Meaning of 'Meaning'" u Putnam (1975e)

- Putnam, H. (1975e): *Mind, Language and Reality*, *Philosophical Papers, Volume 2*, Cambridge: Cambridge University Press
- Robinson, H. (1982): *Matter and Sense*, Cambridge: Cambridge University Press
- Robinson, H. (1993a): „Introduction“ u Robinson, H. (ed.) (1993c)
- Robinson (1993b): „The Anti-Materialist Strategy and ‘The Knowledge Argument’“, u Robinson (ed.) (1993c)
- Robinson, H. (ed.) (1993c): *Objections to Physicalism*, Oxford: Clarendon Press
- Robinson, H. (1994): *Perception*, New York and London: Routledge
- Robinson, H. (2003): „The General Form of the Argument for Berkeleyian Idealism“, u O'Connor and Robb (eds.) (2003)
- Robinson, W.S. (1999): „Epiphenomenalism“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Zalta, E. (ed.), <http://plato.stanford.edu/entries/epiphenomenalism>
- Rorty, R. (1965): „Mind-Body Identity, Privacy, and Categories“, *Review of Metaphysics*, vol. 19.
- Rorty, R. (1970a): „In Defense of Eliminative Materialism“, *Review of Metaphysics*, vol. 24.
- Savage, C. W. (ed.) (1978): *Minnesota Studies in the Philosophy of Science IX*, Minneapolis: University of Minnesota Press
- Sekuler, R., Blake, R. (1994, 3rd ed.): *Perception*, New York et al.: McGraw-Hill
- Sesaradić, N. (1984): *Fizikalizam*
- Sesardić, N. (1986): „U obranu znanstvenog realizma“, *Filozofske studije*, vol. 18.
- Smith, P. (2007): *An Introduction to Gödel's Theorems*, Cambridge: Cambridge University Press
- Sosa, E. (1987): „Subjects Among Other Things“, *Philosophical Perspectives*, vol. 1.
- Stich, S. (1983): *From Folk Psychology to Cognitive Science*, Cambridge, Mass.: A Bradford Book, MIT Press
- Stoljar, D. (2001): „Two Conceptions of the Physical“, *Philosophy and Phenomenological Research*, vol. 62.

- Stoljar, D. (2009): „Physicalism“, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Zalta, E. (ed.), <http://plato.stanford.edu/entries/physicalism>
- Trahtenbrot, B. A. (1978): Što su algoritmi, Zagreb: Školska knjiga; prijevod s ruskog: Andrej Ščedrov, Dean Rosenzweig i Kajetan Šeper
- Van Fraassen, B. (1980): *Scientific Image*, Oxford: Clarendon Press
- Warner, R. and Szubka, T. (eds.)(1994): *The Mind-Body Problem*, Oxford and Cambridge, Mass.: Blackwell
- Watkins, M. (1989): "The Knowledge Argument Against 'The Knowledge Argument'", *Analysis*, vol. 49.
- Wilkes, K. V. (1978): "Consciousness and Commissurotomy", *Philosophy*, vol. 53.
- Wilkes, K. V. (1984): "Is Consciousness Important?", *British Journal for the Philosophy of Science*, vol. 35.
- Wilkes, K. V. (1988): *Real People*, Oxford: Clarendon Press

**DODATAK IZVJEŠĆU
STRUČNOGA POVJERENSTVA/18**

Usporedna i formalna analiza teksta

koji je pod naslovom *Prema dualizmu* (IBIS-grafika, 2014.)

priložen 22. studenoga 2013.

**u Prijavi na natječaj za izbor u znanstveno-nastavno
zvanje izvanrednoga profesora**

**Ovaj Dodatak sastavni je dio Izvješća Stručnoga povjerenstva /18
i kao takav posebno je potpisan od članova Stručnoga povjerenstva**

Uvodne napomene

Dodatak Izvješću sadržava usporedne analize teksta koautora Davora Pećnjaka i Tomislava Janovića koji je pod naslovom *Prema dualizmu* (IBIS-grafika, 2014.) priložen u Prijavi na natječaj za izbor u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednoga profesora u odnosu na tekstove od kojih je taj tekst sastavljen i u odnosu na knjigu koja je u istom koautorstvu objavljena u veljači 2017. godine (IBIS-grafika, 2016.).

U Dodatku su navedeni dijelovi teksta koji su preuzimani:

- bez citiranja izvornoga teksta i bez napomene o preuzimanju
- bez citiranja izvornoga teksta, ali s napomenom o preuzimanju.

Važno je istaknuti da su navedeni samo oni slučajevi koji se odnose na dijelove teksta prepoznati kao identični tj. vrlo slični pomoću automatiziranih softverskih analiza (ovisno o preciznosti prepoznavanja sličnosti kod pojedinoga softvera koji je korišten). Drugim riječima, slučajevi koji slijede ne obuhvaćaju eventualne primjere preuzimanja koje nisu uočeni na temelju softverske analize. S desne strane dane su napomene o pojedinačnim preuzimanjima.

Moguće su greške koje bi mogle nastati zbog tipfelera ili izostavljanja znakova pri digitalnoj pripremi dokumenata za analizu.

S lijeve strane navodi se izvorni tekst iz kojega se preuzima, a s desne strane tekst u koji se preuzima.

Dodatak Izvješću sadržava i formalnu analizu onih značajki i opreme teksta, koje upućuju na zaključak kako u ovom slučaju nije riječ o tekstu koji bi bio priređen za tisak (gramatičke i pravopisne greške, neurednosti teksta, izostanak standardnih elemenata impresuma).

SADRŽAJ

1. Prikazi slučajeva preuzimanja teksta bez citiranja izvornog teksta i bez napomene o preuzimanju

1. Usporedba disertacije Davora Pećnjaka “Svijest i propozicionalni stavovi u suvremenoj analitičkoj filozofiji” iz 2001. godine s tekstom Davora Pećnjaka i Tomislava Janovića “Prema dualizmu” iz 2013. godine (IBIS-grafika, 2014) – *Poglavlje 9*
2. Usporedba disertacije Davora Pećnjaka “Svijest i propozicionalni stavovi u suvremenoj analitičkoj filozofiji” iz 2001. godine s tekstom Davora Pećnjaka i Tomislava Janovića “Prema dualizmu” iz 2013. godine (IBIS-grafika, 2014) – *Poglavlje 11*

2. Prikazi slučajeva preuzimanja teksta bez navođenja navodnih znakova, ali s napomenom o preuzimanju

1. Usporedba disertacije Davora Pećnjaka “Svijest i propozicionalni stavovi u suvremenoj analitičkoj filozofiji” iz 2001. godine s tekstom Davora Pećnjaka i Tomislava Janovića “Prema dualizmu” iz 2013. godine (IBIS-grafika, 2014) – *Poglavlje 2*
2. Usporedba teksta Davora Pećnjaka i Tomislava Janovića “Prema dualizmu” iz 2013. godine (IBIS-grafika, 2014) s objavljenom knjigom Davora Pećnjaka i Tomislava Janovića “Prema dualizmu. Ogledi iz filozofije uma” (IBIS-grafika, 2016)
3. Usporedba disertacije Davora Pećnjaka “Svijest i propozicionalni stavovi u suvremenoj analitičkoj filozofiji” iz 2001. godine s člankom Davora Pećnjaka “Eliminacija eliminativizma” iz 2002. godine objavljenog u časopisu Prolegomena 1(1/2002).
4. Usporedba članka Davora Pećnjaka “Eliminacija eliminativizma” iz 2002. godine objavljenog u časopisu Prolegomena 1(1/2002) s tekstom Davora Pećnjaka i Tomislava Janovića “Prema dualizmu” iz 2013. godine (IBIS-grafika, 2014)

3. Formalna analiza prema značajkama jezične korektnosti, uređenosti i opreme teksta

1. Prikazi slučajeva preuzimanja teksta bez citiranja izvornog teksta i bez opaske o preuzimanju teksta

Slučaj 1.1

Usporedba disertacije Davora Pečnjaka "Svijest i propozicionalni stavovi u suvremenoj analitičkoj filozofiji" iz 2001. godine (LJEVO) s tekstom Davora Pečnjaka i Tomislava Janovića "Prema dualizmu" iz 2013. godine (IBIS-grafika, 2014) – Poglavlje 9 (DESNO)

Uvodni komentar

Za deveto poglavlje knjige iz 2014. godine koje slijedi u desnom stupcu ne postoji opaska o preuzimanju teksta iz disertacije Davora Pečnjaka. Prikazani tekst devetog poglavlja preuzet je iz disertacije bez navođenja teksta u navodnim znacima stoga je riječ o preuzimanju bez citiranja.

Poglavlje Epifenomenalizam, koncepti i percepcija	Poglavlje 9. Argument iz znanja i nekonceptualnost percepcije
<p>str. 90 (do 91): Namjera ovog poglavlja je višestruka. Razmotrit ćemo epifenomenalizam kao teoriju koja želi objasniti realizaciju svijesti i napraviti mali ekskurs u teoriju svijesti koja se zove teorija svijesti višeg reda. Pokazat će se da se argumenti za epifenomenalizam, sasvim neočekivano, mogu upotrijebiti za nešto drugo nego za što su bili namijenjeni, ali i da ne mogu ustanoviti ono što su htjeli. Pokazat će se i to daje epifenomenalizam neprihvatljiv. Budući da razmatranje jedne verzije teorije svijesti višeg reda dovodi do sličnog neočekivanog rezultata kao i razmatranje epifenomenalizma, bilo je logično da se ono uključi, kao ekskurs u drugom dijelu, u ovo poglavlje. Dakle, pomalo iznenađujuće, ovi argumenti u vezi objašnjenja prirode svijesti mogu pokazati nešto u vezi filozofije percepcije. Jasno je da se ljudska mentalnost sastoji od više različitih podsustava. Jedan od tih podsustava je i percepcija. U filozofiji psihologije cijela jedna grana bavi se percepcijom, a jedno od glavnih pitanja, npr. vizualne percepcije, jest da li je percepcija konceptualna, odnosno pojmovna, ili nije. Neki autori smatraju da vrijedi slogan: gledanje jest vjerovanje, što znači da u svjesnoj percepciji ili zamjedbi nekog objekta, mi smo svjesni tog objekta na osnovi toga što imamo i koncept,</p>	<p>str. 52: Namjera ovog poglavlja je višestruka. Razmotrit ćemo argument iz znanja za dualizam (the knowledge argument), epifenomenalizam te moguću vezu sa strukturom percepcije. Također ćemo napraviti mali ekskurs u teoriju svijesti koja se zove teorija svijesti višeg reda. Pokazat će se da se argument iz znanja, sasvim neočekivano, može upotrijebiti za nešto drugo nego za što je bio namijenjen, ali i da možda ne može ustanoviti ono što je htio. Pokazat će se i to da je epifenomenalizam neprihvatljiv. Budući da razmatranje jedne verzije teorije svijesti višeg reda dovodi do sličnog neočekivanog rezultata kao i razmatranje epifenomenalizma, bilo je logično da se ono uključi, kao ekskurs, u drugom dijelu ovog poglavlja. Dakle, pomalo iznenađujuće, ovi argumenti u vezi objašnjenja uma i prirode svijesti mogu pokazati nešto u vezi filozofije percepcije. Jasno je da se ljudska mentalnost sastoji od više različitih podsustava. Jedan od tih podsustava je i percepcija. U filozofiji psihologije cijela jedna grana bavi se percepcijom (vidi npr. Robinson 1994, Foster 2000), a jedno od glavnih pitanja, npr. vizualne percepcije, jest da li je percepcija konceptualna, odnosno pojmovna, ili nije. Neki autori smatraju da vrijedi slogan: gledanje jest vjerovanje, što znači da u svjesnoj percepciji ili zamjedbi nekog</p>

Komentirano [U2]: Dodatak.

Komentirano [U3]: Zamjena termina, no ostaje li isto značenje?

Komentirano [U4]: Dodana riječ um.

Komentirano [U5]: Dodana uputnica koja ne postoji u disertaciji.

pojam, o tom objektu. Pojmovi su dijelovi propozicija a tako i propozicionalnih stavova. Svaka percepcija u svome opisu morala bi uključivati i pojmove, smatraju ovi autori. Drugi pak autori tvrde da to nije tako i da pojmovi nisu sastavni dio percepcije. Ona je autonomna psihološka sposobnost koja omogućava da mi budemo svjesni onog što percipiramo bez uključivanja pojmova o tim objektima (Crane 1988a, 1988b, 1992a, 1992b, Martin 1992a, 1992b, Peacocke 1992, Mellor 1988).

str. 91 (do 94):

Epifenomenalizam je jedna vrsta dualističkog pristupa objašnjenju svjesnih iskustava i realizacije svijesti. Epifenomenalisti smatraju da se svi aspekti uma ne mogu objasniti fizikalistički odnosno materijalistički već da dio uma, naročito fenomenalnu svijest, djelomično čini i nematerijalna supstancija.

Specifičnost epifenomenalizma čini način na koji se određuje veza između materijalnih moždanih događaja/procesa i nematerijalnog dijela koji epifenomenalisti postuliraju i smatraju nužnim za potpuno objašnjenje. Naravno, epifenomenalisti ne postuliraju postojanje nematerijalnih sastavnica svijesti u smislu aksiomatskog postuliranja već imaju i argument na osnovi kojeg zaključuju na to.

Epifenomenalizam je prvenstveno motiviran time da se nekako pomiri znanstvena slika svijeta u kojoj je on opisan fizikalnim znanostima - tu epifenomenalisti uključuju fiziku, kemiju, biologiju - sa specifičnostima iskustvenih događaja kao što su unutrašnje kvalitete osjeta - kvalije i percepcija generalno, jer se ona uglavnom sastoji od strukturiranih kvalija. Neki epifenomenalisti uključuju u isti argument i svjesnost propozicionalnih stavova, dok drugi smatraju da je potreban dodatak argumentu da bismo i propozicionalne stavove proglasili nematerijalno realiziranima kada se o njima svjesno misli (Robinson 1999). Za naše svrhe nije potrebno ulaziti u te detalje; govorit ćemo prvenstveno o iskustvenoj strani svijesti.

Fizikalna znanost govori da je fizički svijet kauzalno zatvoren i da ništa nefizičko ne može djelovati na fizičko. Nije moguće, prema fundamentalnim zakonima fizike, da nešto nefizikalno uzrokuje fizičke događaje i procese. Fizički događaji imaju dovoljne uzroke koji potpuno leže u klasi isključivo fizičkih događaja.

objekta, mi smo svjesni tog objekta na osnovi toga što imamo i koncept, pojam, o tom objektu. Pojmovi su dijelovi propozicija a tako i propozicionalnih stavova. Svaka percepcija u svome opisu morala bi uključivati i pojmove, smatraju ovi autori. Drugi pak autori tvrde da to nije tako i da pojmovi nisu sastavni dio percepcije. Ona je autonomna psihološka sposobnost koja omogućava da mi budemo svjesni onog što percipiramo bez uključivanja pojmova o tim objektima (Crane 1988a, 1988b, 1992a, 1992b, Martin 1992, Peacocke 1992, 1998, 2001a, b, Mellor 1988, Heck 2000, Fleming 2000, Kelly, 2001).

str. 52 (do 54):

Epifenomenalizam je jedna vrsta dualističkog pristupa objašnjenju svjesnih iskustava i realizacije svijesti. Epifenomenalisti smatraju da se svi aspekti uma ne mogu objasniti fizikalistički odnosno materijalistički već da dio uma, naročito fenomenalnu svijest, djelomično čini i nematerijalna supstancija. Specifičnost epifenomenalizma čini način na koji se određuje veza između materijalnih moždanih događaja/procesa i nematerijalnog dijela koji epifenomenalisti postuliraju i smatraju nužnim za potpuno objašnjenje. Naravno, epifenomenalisti ne postuliraju postojanje nematerijalnih sastavnica svijesti u smislu aksiomatskog postuliranja već imaju i argument na osnovi kojeg zaključuju na to. Epifenomenalizam je prvenstveno motiviran time da se nekako pomiri znanstvena slika svijeta u kojoj je on opisan fizikalnim znanostima - tu epifenomenalisti uključuju fiziku, kemiju, biologiju - sa specifičnostima iskustvenih događaja kao što su unutrašnje kvalitete osjeta - qualia i percepcija generalno, jer se ona uglavnom sastoji od strukturiranih qualia. Neki epifenomenalisti uključuju u isti argument i svjesnost propozicionalnih stavova, dok drugi smatraju da je potreban dodatak argumentu da bismo i propozicionalne stavove proglasili nematerijalno realiziranima kada se o njima svjesno misli (Robinson 1999). Za naše svrhe nije potrebno ulaziti u te detalje; govorit ćemo prvenstveno o iskustvenoj strani svijesti. Fizikalna znanost govori da je fizički svijet kauzalno zatvoren i da ništa nefizičko ne može djelovati na fizičko. Nije moguće, prema fundamentalnim zakonima fizike, da nešto nefizikalno uzrokuje fizičke događaje i procese. Fizički događaji imaju dovoljne uzroke koji potpuno leže u klasi isključivo fizičkih događaja. S druge strane, za

Komentirano [U6]: Dodano nekoliko izvora na isti tekst.

S druge strane, za epifenomenaliste, kao i za druge dualiste, naša iskustva koja imamo kao doživljaje u svijesti, nisu iscrpljena fizikalnim opisom bilo koje od navedenih znanosti. Mentalni događaji su, za epifenomenaliste, nešto drugo od fizičkih. Koliko god naveli fizikalno iscrpno sve što se događa u mozgu, u kojim je stanjima, što se funkcionalno događa, točan redosljed procesa sa svim izmjerenim fizičkim detaljima itd., još uvijek nam to neće prenjeti iskustvo kakav je miris ruže ili kakav je unutrašnji osjećaj kad nas zaljevaju hladnom vodom i tako dalje. Budući da epifenomenalisti uzimaju fiziku ozbiljno i ne spore se s njom, kako je moguće pomiriti tvrdnju da je sve fizičko uzrokovano isključivo fizičkim, ali da su naša svjesna iskustva drugačija od fizičkog? Epifenomenalisti imaju ovakav izlaz. Fizički događaji u mozgu uzrokuju, osim drugih daljnjih fizičkih događaja i procesa, i nefizikalne mentalne svjesne događaje, ali ovi mentalni događaji nemaju nikakvu kauzalnu moć, tj. oni ne mogu ništa drugo uzrokovati. Mentalni nematerijalni događaji ne mogu uzročno utjecati na fizičke odnosno fizikalno-kemijske događaje i procese u mozgu. Mentalni događaji kauzalno, u epifenomenalističkoj teoriji, ne utječu niti na druge mentalne događaje. Najzanimljivije argumente u prilog epifenomenalizma dao je Jackson (1982, 1986). To je tzv. The Knowledge Argument, što bismo možda mogli prevesti s "Argument iz znanja".

str. 94 (do 95):

Zamislimo da je Fred jedan od naših kolega koji je sudjelovao u ispitivanju kako ljudi razlikuju boje. Na kraju se pokaže da Fred razlikuje boje bolje od bilo koga drugoga. On diskriminira sve kao što diskriminiraju i svi ostali normalni ispitanici, ali uvijek sustavno može učiniti jednu diskriminaciju više koju ostali uopće ne mogu. Kada mu se pokaže određeni skup zelenih paprika, on ih uvijek podijeli u dvije skupine. On to uvijek učini na isti način, makar se tisuću puta paprike promiješale a da on ne vidi kako su se promiješale. Kada pitamo Freda da nam objasni što se zapravo događa, on kaže da zrele paprike nisu sve iste boje i da je to u stvari tako za sve

epifenomenaliste, kao i za druge dualiste, naša iskustva koja imamo kao doživljaje u svijesti, nisu iscrpljena fizikalnim opisom bilo koje od navedenih znanosti. Mentalni događaji su, za epifenomenaliste, nešto drugo od fizičkih. Koliko god naveli fizikalno iscrpno sve što se događa u mozgu, u kojim je stanjima, što se funkcionalno događa, točan redosljed procesa sa svim izmjerenim fizičkim detaljima itd., još uvijek nam to neće prenjeti iskustvo kakav je miris ruže ili kakav je unutrašnji osjećaj kad nas zaljevaju hladnom vodom i tako dalje. Budući da epifenomenalisti uzimaju fiziku ozbiljno i ne spore se s njom, kako je moguće pomiriti tvrdnju da je sve fizičko uzrokovano isključivo fizičkim, ali da su naša svjesna iskustva drugačija od fizičkog? Epifenomenalisti imaju ovakav izlaz. Fizički događaji u mozgu uzrokuju, osim drugih daljnjih fizičkih događaja i procesa, i nefizikalne mentalne svjesne događaje, ali ovi mentalni događaji nemaju nikakvu kauzalnu moć, tj. oni ne mogu ništa drugo uzrokovati. Mentalni nematerijalni događaji ne mogu uzročno utjecati na fizičke odnosno fizikalno-kemijske događaje i procese u mozgu. Mentalni događaji kauzalno, u epifenomenalističkoj teoriji, ne utječu niti na druge mentalne događaje. Najzanimljivije argumente u prilog epifenomenalizma dao je Jackson (1982, 1986). Prvi dio argumenta je općenito argument za dualizam i to je tzv. The Knowledge Argument, što bismo možda mogli prevesti s "Argument iz znanja". Taj argument neovisno može poslužiti bilo kojem dualistu. Prvi takav argument za dualizam dao je zapravo Broad (1925), a neovisno od Jacksona "Argument iz znanja" razvio je i Robinson (1982, vidi i Robinson 1993b). U drugom dijelu svog teksta Jackson (1982) argumentira za epifenomenalizam. Pogledajmo sada što Jackson kaže.

str. 54 (do 55):

Zamislimo da je Fred jedan od naših kolega koji je sudjelovao u ispitivanju kako ljudi razlikuju boje. Na kraju se pokaže da Fred razlikuje boje bolje od bilo koga drugoga. On diskriminira sve kao što diskriminiraju i svi ostali normalni ispitanici, ali uvijek sustavno može učiniti jednu diskriminaciju više koju ostali uopće ne mogu. Kada mu se pokaže određeni skup zelenih paprika, on ih uvijek podijeli u dvije skupine. On to uvijek učini na isti način, makar se tisuću puta paprike promiješale a da on ne vidi kako su se promiješale. Kada pitamo Freda da nam objasni što se zapravo događa, on kaže da zrele paprike

Komentirano [U7]: Proširen je kraj ovog odlomka. Sav ostali tekst je identičan.

ono što mi klasificiramo kao tamnozeleno. On vidi dvije različite boje tamo gdje ostali subjekti vide samo jednu. Različitost tih boja je za Freda takva kakva je različitost između bilo kojih dviju različitih boja. To nisu samo nijanse jedne boje. Recimo još i to da naknadni neurofiziološki pregled ustanovi fiziološki temelj prema kojem Fredov vizualni sustav razdvaja ove dvije boje isto tako jasno kao što se razdvajaju npr. crvena i plava. Kako Fredu izgleda isustvo viđenja te boje koju ostali ne mogu vidjeti? Svi bismo to željeli znati, ali ne znamo i ne možemo znati. Koliko god imali fizikalno znanje što se događa u Fredovom optičkom sustavu, to nam ništa ne govori o samoj kvaliteti iskustva. Ako za sve to dajemo objašnjenje kako reagiraju fotoreceptori, kako štapići i čunjići u njegovim očima razdvajaju neke frekvencije, kako se impulsi koji su skupljeni u kolektorskim stanicama dalje odašilju putem oćnog živca u mozak (vidi npr. Sekuler and Blake 1994), to nam još uvijek ne prenosi informaciju o onome što zaista želimo znati: a to je kako njemu izgleda iskustvo ove boje (Jackson 1982). Dakle, iskustva, odnosno kvalitije, nešto su drugo od fizićkog. Ukoliko i znamo sve fizićki o Fredu, još uvijek ne znamo sve o njemu. Na osnovi toga, Jackson zaključuje da fizikalistićka teorija o svijetu nije potpuna.

str. 95 do (97):

Razmotrimo slijedeću moguću situaciju. Zamislimo poznatu svjetsku neuroznanstvenicu Mariju koja od rođenja živi u crno-bijeloj sobi, ući i istražuje sve o mentalnosti, mozgu, neurofiziologiji, umu, svijesti itd., isključivo na crno-bijeli način, tj. pomoću crno-bijelih monitora, knjige su također crno-bijele (bijela pozadina i crno odštampana slova ili obratno), a i njezina ostala cjelokupna okolina je isključivo crno-bijela. Ona nikada u životu nije vidjela nijednu drugu boju osim crne i bijele. No, ona zna sve o spomenutim stvarima iz neuroznanosti i to u obliku neurofiziološke fizikalistićke teorije. Njezino znanje je, fizikalistićki gledano, potpuno. Ne postoji nešto u vezi neuroznanosti što ona ne bi znala. Ovdje moramo napomenuti da je ovo logićki moguć primjer u kojem zamišljamo da Marija doista doslovno znade cjelokupnu neuroznanost i to ne ono što je sve do sada poznato, nego u smislu da jest sve već otkriveno i nema se više što dodati neuroznanosti. Budući da je neuroznanost

nisu sve iste boje i da je to u stvari tako za sve ono što mi klasificiramo kao tamnozeleno. On vidi dvije različite boje tamo gdje ostali subjekti vide samo jednu. Različitost tih boja je za Freda takva kakva je različitost između bilo kojih dviju razlićtih boja. To nisu samo nijanse jedne boje. Recimo još i to da naknadni neurofiziološki pregled ustanovi fiziološki temelj prema kojem Fredov vizualni sustav razdvaja ove dvije boje isto tako jasno kao što se razdvajaju npr. crvena i plava. Kako Fredu izgleda iskustvo viđenja te boje koju ostali ne mogu vidjeti? Svi bismo to željeli znati, ali ne znamo i ne možemo znati. Koliko god imali fizikalno znanje što se događa u Fredovom optićkom sustavu, to nam ništa ne govori o samoj kvaliteti iskustva. Ako za sve to dajemo objašnjenje kako reagiraju fotoreceptori, kako štapići i ćunjići u njegovim očima razdvajaju neke frekvencije, kako se impulsi koji su skupljeni u kolektorskim stanicama dalje odašilju putem oćnog živca u mozak (vidi npr. Sekuler and Blake 1994), to nam još uvijek ne prenosi informaciju o onome što zaista želimo znati: a to je kako njemu izgleda iskustvo ove boje (Jackson 1982). Dakle, kvalitativna iskustva, odnosno qualia, nešto su drugo od fizićkog. Ukoliko i znamo sve fizićki o Fredu, još uvijek ne znamo sve o njemu. Naime, ukoliko znademo sve fizićki o njemu, ali ne znamo kako izgleda biti u stanju razlikovanja dvije boje paprika, onda kvaliteta toga nije fizićka. Na osnovi toga, Jackson zaključuje da fizikalistićka teorija o svijetu nije potpuna.

str. 55:

Razmotrimo slijedeću moguću situaciju. Zamislimo poznatu svjetsku neuroznanstvenicu Mariju koja od rođenja živi u crno-bijeloj sobi, ući i istražuje sve o mentalnosti, mozgu, neurofiziologiji, umu, svijesti itd., isključivo na crno-bijeli način, tj. pomoću crno-bijelih monitora, knjige su također crno-bijele (bijela pozadina i crno odštampana slova ili obratno), a i njezina ostala cjelokupna okolina je isključivo crno-bijela. Ona nikada u životu nije vidjela nijednu drugu boju osim crne i bijele. No, ona zna sve o spomenutim stvarima iz neuroznanosti i to u obliku neurofiziološke fizikalne teorije. Njezino neurološko i fizikalno znanje je, fizikalistićki gledano, potpuno. Ne postoji nešto u vezi neuroznanosti, fizike I kemije mozga što ona ne bi znala. Ovdje moramo napomenuti da je ovo logićki moguć primjer u kojem zamišljamo da Marija doista doslovno znade cjelokupnu neuroznanost i fiziku i to ne ono što je sve do sada

Komentirano [U8]: Dodan pridjev.

Komentirano [U9]: Dodatak.

fizikalna znanost i da se neurofiziološki događaji sastoje od fizikalno-kemijskih događaja, ona zna sve fizikalno što se događa u mozgu; nema niti jedne fizičke činjenice o mozgu, živčanom sustavu i cjelokupnom ljudskom tijelu koju Marija ne bi znala: njezino znanje o fizičkom, dakle, njeno fizikalno znanje, je potpuno. Dakle, ona zna što se događa u mozgu kada netko vidi neku drugu boju koja nije crna ili bijela. Kako je njeno znanje postalo kompletno, njoj je postalo pomalo dosadno te je odlučila konačno izaći iz svoje sobe i malo se prošetati. Ali ova nedužna želja isprovocirat će temeljno pitanje za filozofe. Kada ona izađe iz svoje crno-bijele sobe i napokon vidi dugu, da li ona sada ipak zna nešto što do sada nije znala unatoč svom potpunom neuro-fizikalno-kemijskom znanju? S obzirom da ona nikada nije vidjela ništa drugo osim crnog i bijelog, to novo znanje bilo bi znanje unutrašnje psihološke kvalitete boja sadržanih u dugi ili kako to izgleda vidjeti dugine boje. Unutrašnja kvaliteta nekog doživljaja ili to kako se nešto nama u našem umu prikazuje tj. kako to nama izgleda (npr. crvena boja) jest kvalitija.

str. 97:

Jackson zaključuje iz premise da Marija ima potpuno znanje o neuro-fizičko-kemijskim procesima u mozgu gdje ništa fizikalno o mentalnom ne nedostaje i iz toga što ona sada po prvi put ima kvalije duginih boja, tj. ona sada zna kako one izgledaju, da nešto ipak nedostaje u fizikalističkom opisu mentalnog. Mentalno se ipak ne može potpuno sastojati od fizikalno-kemijskih procesa. Jackson zaključuje da kvalije nisu fizičke nego ne- fizičke i odlučuje se za epifenomenalizam koji tvrdi da su neki mentalni događaji uzrokovani fizičkim, ali sami nisu fizički i ne mogu utjecati na fizičko, tj. nemaju kauzalnu snagu. Ponašanje je uzrokovano samo nizom fizičkih događaja, pomoću neuralnih impulsa u samom mozgu koji dalje aktiviraju efekte i uzrokuju djelovanje organizma.

poznato, nego u smislu da jest sve već otkriveno i nema se više što dodati neuroznanosti. Budući da je neuroznanost fizikalna znanost i da se neurofiziološki događaji sastoje od fizikalno-kemijskih događaja, ona zna sve fizički što se događa u mozgu; nema niti jedne fizičke činjenice o mozgu, živčanom sustavu i cjelokupnom ljudskom tijelu koju Marija ne bi znala: njezino znanje o fizičkom, dakle, njeno fizikalno znanje, je potpuno. Dakle, ona zna što se događa u mozgu kada netko vidi neku i bilo koju drugu boju koja nije crna ili bijela. Kako je njeno znanje postalo kompletno, njoj je postalo pomalo dosadno te je odlučila konačno izaći iz svoje sobe i malo se prošetati. Ali ova nedužna želja isprovocirat će temeljno pitanje za filozofe. Kada ona izađe iz svoje crno-bijele sobe i napokon vidi dugu, da li ona sada ipak zna nešto što do sada nije znala unatoč svom potpunom neuro-fizikalno-kemijskom znanju? S obzirom da ona nikada nije vidjela ništa drugo osim crnog i bijelog, to novo znanje bilo bi znanje unutrašnje psihološke kvalitete boja sadržanih u dugi ili kako to izgleda vidjeti dugine boje. Unutrašnja kvaliteta nekog doživljaja ili to kako se nešto nama u našem umu prikazuje tj. kako to nama izgleda (npr. crvena boja) jesu qualia.

str. 55:

Jackson zaključuje iz premise da Marija ima potpuno znanje o neuro-fizičko-kemijskim procesima u mozgu gdje ništa fizikalno o mentalnom ne nedostaje i iz toga što ona sada po prvi put zna kako je to imati qualia duginih boja, tj. ona sada zna kako je to imati unutrašnju kvalitetu osjeta, odnosno kako subjektivno izgleda biti u stanju doživljavanja boja, da nešto ipak nedostaje u fizikalnom opisu mentalnog. Dakle, ukoliko iz potpunog znanja fizikalnog ne možemo znati kako izgleda biti u subjektivnom odnosno fenomenalnom doživljavanju boje, onda ovo iskustvo nije fizikalno. Prema tome, mentalno se ipak ne može potpuno sastojati od fizikalno-kemijskih procesa. Jackson zaključuje da qualia nisu fizičke nego ne-fizičke. Napomenimo samo da Robinson (1982, 1993b) za istu vrstu argumenta i zaključka rabi primjer gluhog znanstvenika koji zna sve fizički o zvuku i kako mozak fizički procesira zvučne podatke ali ne zna kako je to biti u subjektivnom stanju doživljavanja zvuka – nema fenomenalno iskustvo, qualia, zvuka. U daljnjem argumetiranju, da bi ipak pokušao pomiriti suvremenu znanost i nefizičnost, odnosno

Komentirano [U10]: Minimalno izmijenjen dio teksta.

Komentirano [U11]: Minimalna izmjena.

str. 98 (do 101):

Još samo da navedemo tri analogije koje Jackson daje kako su mentalni događaji i kvalije epifenomenalni. Kada glavni pozitivac na filmu udari glavnog negativca i ovaj se sruši na pod, izgleda, na ekranu, kao da je ruka pozitivca gibajući se s lijeva na desno, uzrokovala da se i glavni negativac, nakon dodira, tako giba. Međutim, uzrok jedne i druge slike, jer slika gibanja negativca slijedi sliku gibanja pozitivceve ruke, je projiciranje tih slika pomoću projektora. Dakle, kauzalni proces uključuje projektor i film. Jedna te ista stvar uzrokuje oboje. Tako i zastupnik epifenomenalizma može tvrditi da moždani procesi uzrokuju i nematerijalne kvalije i ponašanje.

Prigovor bi mogao doći iz teorije evolucije, ali Jackson je evolucijski spreman odgovoriti. Ukoliko kvalije nemaju uzročni utjecaj na fizički svijet, one nemaju nikakvu biološku funkciju, nikakvo biološko značenje i ne doprinose našem preživljavanju. Međutim, pogledajmo razvoj značajnih bioloških svojstava koji služe preživljavanju. Sjeverni medvjedi razvili su debela, topla krzna. U arktičkim uvjetima, takva krzna i te kako doprinose preživljavanju. Ali, imanje debelog krzna implicira imanje teškog krzna, ali imanje teškog krzna nije nešto što doprinosi preživljavanju. Ono usporava životinju. Međutim, time se ne poriče teorija evolucije: prednosti debelog krzna premašuju nedostatke teškog krzna. Jedno svojstvo može biti doprinos preživljavanju, dok je drugo svojstvo usputni produkt. Određeni kompleksni moždani procesi i te kako doprinose preživljavanju, dok su kvalije njihova usputna svojstva. Kako znamo da i drugi subjekti imaju uzročno neefikasne nematerijalne kvalije? O tuđim umovima i posjedovanju svijesti, bilo koju filozofsku teoriju zastupali, uglavnom sudimo prema ponašanju. No, ukoliko ponašanje nije rezultat uzrokovan kvalijama, kako ponašanje može biti evidencija za njihovo posjedovanje? Razmotrimo slijedeći primjer zaključivanja. U jednim dnevnim novinama A, pročitam jednu značajnu lijepu vijest kako su siromasi u gradu zbrinuti. Ovo mi daje izvrsnu evidenciju da su i druge dnevne novine, B, također donijele ovu

nematerijalnost subjektivnog iskustva (qualia) Jackson argumentira za epifenomenalizam koji tvrdi da su neki mentalni događaji uzrokovani fizičkim, ali sami nisu fizički i ne mogu utjecati na fizičko, tj. nemaju uzročnu snagu. Ponašanje je uzrokovano samo nizom fizičkih događaja, pomoću neuralnih događaja u samom mozgu koji dalje aktiviraju efekte i uzrokuju djelovanje organizma.

str. 56 (do 58):

Još samo da navedemo objašnjenja pomoću tri analogije koje Jackson daje kako bi bilo moguće da su mentalni događaji i qualia epifenomenalni. Evo prve analogije. Kada glavni pozitivac na filmu udari glavnog negativca i ovaj se sruši na pod, izgleda, na ekranu, kao da je ruka pozitivca gibajući se s lijeva na desno, uzrokovala da se i glavni negativac, nakon dodira, tako giba. Međutim, uzrok jedne i druge slike, jer slika gibanja negativca slijedi sliku gibanja pozitivceve ruke, je projiciranje tih slika pomoću projektora. Dakle, kauzalni proces uključuje projektor i film. Jedna te ista stvar uzrokuje oboje. Tako i zastupnik epifenomenalizma može tvrditi da moždani procesi uzrokuju i nematerijalne qualia i ponašanje. Prigovor epifenomenalizmu bi mogao doći iz teorije evolucije, ali Jackson je evolucijski spreman odgovoriti. Ukoliko qualia nemaju uzročni utjecaj na fizički svijet, one nemaju nikakvu biološku funkciju, nikakvo biološko značenje i ne doprinose našem preživljavanju. Međutim, pogledajmo razvoj značajnih bioloških svojstava koja služe preživljavanju. Sjeverni medvjedi razvili su debela, topla krzna. U arktičkim uvjetima, takva krzna i te kako doprinose preživljavanju. Ali, imanje debelog krzna implicira imanje teškog krzna, ali imanje teškog krzna nije nešto što doprinosi preživljavanju. Ono usporava životinju. Međutim, time se ne poriče teorija evolucije: prednosti debelog krzna premašuju nedostatke teškog krzna. Jedno svojstvo može biti doprinos preživljavanju, dok je drugo svojstvo usputni proizvod. Određeni kompleksni moždani procesi i te kako doprinose preživljavanju, dok su qualia njihova usputna svojstva. Slijedi i treća analogija u vezi objašnjavanja slijedećeg pitanja: Kako znamo da i drugi subjekti imaju uzročno neefikasne nematerijalne qualia? O tuđim umovima i posjedovanju svijesti, bilo koju filozofsku teoriju zastupali, uglavnom sudimo prema ponašanju. No, ukoliko ponašanje nije rezultat uzrokovan od strane qualia, kako ponašanje može biti

Komentirano [U12]: Ovaj je dio teksta značajnije doraden. Dodane su parafraze i novi izvori, iako je početak i dalje utemeljen na necitiranom tekstu disertacije.

Komentirano [U13]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U14]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U15]: Dodana rečenica.

lijepu vijest, iako dnevne novine B ne prenose vijesti iz novina A. Svaki od ovih listova poslao je svoje novinare na lice mjesta da o lijepom događaju izvjestite. Izvješće u listu B ni u kom slučaju nije rezultat izvješća iz lista A, ali izvješće iz lista A je dobra evidencija za postojanje ovog drugog izvješća. U pozadini ovog stoji ovakvo rezoniranje. U listu A pročitali smo lijepu vijest o zbrinjavanju siromaha; to nam daje razlog vjerovanju da su siromasi zbrinuti jer znamo da je događaj zbrinjavanja siromaha najbolji kandidat da bude uzrok vijesti iz novina. Ali, događaj zbrinjavanja siromaha može imati različite posljedice, a jedna od tih može biti i vijest u novinama B. Razmišljali smo od jedne posljedice natrag na njezin uzrok i ponovo od uzroka na njegove druge posljedice. Tako i epifenomenalist može argumentirati od jedne posljedice - a to je ponašanje drugih subjekata - na uzrok tog ponašanja - to su procesi u mozgu, a onda ponovo od tog uzroka - procesa u mozgu - na njegove druge posljedice - nematerijalne kvalije.

Ali, ukoliko kvalije nisu uzročno učinkovite, otkuda onda i sam subjekt zna da ima kvalitativna nematerijalna iskustva? Uzročna neučinkovitost znači da kvalitativnost kvalija ne samo da ne uzrokuje nikakvo ponašanje nego ne uzrokuje niti vjerovanja o njima, niti uzrokuje bilo kakvo znanje o njima. Ukoliko je ponašanje, pa tako i verbalno ponašanje uzrokovano moždanim fizičkim događajima, onda će rečenice koje govore o kvalijama biti iste i u slučaju da kvalije ne postoje. Dakle, ako samo pitamo drugi subjekt da li on ima subjektivna kvalitativna iskustva, subjektov odgovor bit će isti bilo da li ima ili nema kvalitativna iskustva. Jacksonova ili bilo čija kvalitativna iskustva nisu uzroci formuliranja njegove filozofske teorije. Ona su s tog aspekta potpuno (uzročno) irelevantna (Watkins 1989). Tako, ukoliko su kvalije uzročno neučinkovite, ni mi sami ne možemo znati za njih. Vjerovanja o kvalijama nisu uzročno opravdana na bazi tih kvalitativnih iskustava (Watkins 1989). Naša vjerovanja i propozicionalni stavovi bit će kakvi jesu bez obzira postoje li kvalije ili ne, budući da su jedni moždani procesi i stanja uzrokovani jedino drugim moždanim procesima i stanjima. Budući da zapravo epifenomenalist ne može pokazati niti da sam ima kvalitativna iskustva, ne može niti gore navedenim argumentirati da drugi subjekti također imaju kvalije. Tako je zapravo epifenomenalizam potkopao samog sebe.

evidencija za njihovo posjedovanje?

Razmotrimo slijedeći primjer zaključivanja. U jednim dnevnim novinama A, pročitam jednu značajnu lijepu vijest kako su siromasi u gradu zbrinuti. Ovo mi daje izvrsnu evidenciju da su i druge dnevne novine, B, također donijele ovu lijepu vijest, iako dnevne novine B ne prenose vijesti iz novina A. Svaki od ovih listova poslao je svoje novinare na lice mjesta da o lijepom događaju izvjestite. Izvješće u listu B ni u kom slučaju nije rezultat izvješća iz lista A, ali izvješće iz lista A je dobra evidencija za postojanje ovog drugog izvješća. U pozadini ovog stoji ovakvo rezoniranje. U listu A pročitali smo lijepu vijest o zbrinjavanju siromaha; to nam daje razlog vjerovanju da su siromasi zbrinuti jer znamo da je događaj zbrinjavanja siromaha najbolji kandidat da bude uzrok vijesti iz novina. Ali, događaj zbrinjavanja siromaha može imati različite posljedice, a jedna od tih može biti i vijest u novinama B. Razmišljali smo od jedne posljedice natrag na njezin uzrok i ponovo od uzroka na njegove druge posljedice. Tako i epifenomenalist može argumentirati od jedne posljedice - a to je ponašanje drugih subjekata - na uzrok tog ponašanja - to su procesi u mozgu, a onda ponovo od tog uzroka - procesa u mozgu - na njegove druge posljedice - nematerijalne qualia. Ali, ukoliko qualia nisu uzročno učinkovite, otkuda onda i sam subjekt zna da ima kvalitativna nematerijalna iskustva? Uzročna neučinkovitost znači da kvalitativnost qualia ne samo da ne uzrokuje nikakvo ponašanje nego ne uzrokuje niti vjerovanja o njima, niti uzrokuje bilo kakvo znanje o njima. Ukoliko je ponašanje, pa tako i verbalno ponašanje uzrokovano moždanim fizičkim događajima, onda će rečenice koje govore o qualia biti iste i u slučaju da qualia ne postoje. Dakle, ako samo pitamo drugi subjekt da li on ima subjektivna kvalitativna iskustva, subjektov odgovor bit će isti bilo da li ima ili nema kvalitativna iskustva. Jacksonova ili bilo čija kvalitativna iskustva nisu uzroci formuliranja njegove filozofske teorije. Ona su s tog aspekta potpuno (uzročno) irelevantna (Watkins 1989). Tako, ukoliko su qualia uzročno neučinkovite, ni mi sami ne možemo znati za njih. Vjerovanja o qualia nisu uzročno opravdana na bazi tih kvalitativnih iskustava (Watkins 1989). Naša vjerovanja i propozicionalni stavovi bit će kakvi jesu bez obzira postoje li qualia ili ne, budući da su jedni moždani procesi i stanja uzrokovani jedino drugim moždanim procesima i stanjima. Budući da zapravo epifenomenalist ne može pokazati niti

Komentirano [U16]: Minimalna izmjena.

str. 101:

No, kao što smo rekli, i iz drugog aspekta možemo vidjeti da ovaj tip argumenta nije dostatan da bi etablirao epifnomenalizam, ali iz ovog argumenta možemo zaključiti nešto drugo i to u vezi percepcije.

Pogledajmo sada, samo bazično, kakvu strukturu imaju teorije i prihvaćena objašnjenja u prirodnim znanostima. Pretpostavimo da su znanosti kojima se Marija bavi zaista kompletne kao što je to zamišljeno u izvornom primjeru budući da je to tamo krucijalno. Iz povijesti znanosti, čini se da će nove teorije imati samo više i novog sadržaja i neće imati novu opću bazičnu strukturu koja nije poznata već danas. Ova opća struktura u koju se oblikuju znanstvene teorije i objašnjenja jest propozicionalna struktura. Teorije su mreže propozicija, odnosno sudova. Dakle, sud ili propozicija je glavni element od kojeg se sastavljaju teorije. Također, matematičke, fizikalne ili kemijske formule, smatraju se propozicijama. One govore o odnosima između objekata na skraćeni način i mogu se izraziti u normalnoj formi propozicija.

str. 102 (do 106):

Dakle, sve što Marija jest naučila, naučila je u propozicionalnoj formi. Usvajajući znanje o umu i mozgu, usvojila je vjerovanja koja su izražena propozicijski. Njeno kompletno znanje je dakle propozicijsko. Čak iako je radila eksperimente u svojoj crno-bijeloj sobi, ona je morala u propozicijskoj formi dati objašnjenja i opise tih eksperimenata.

Evidentno je da teorija i objašnjenje nečega ne konstituira same stvari i objekte te odnose među njima. Teorija o dinamici elektrona ne konstituira sam elektron kao objekt vanjskog svijeta. Teorija klasične mehanike koja se može primijeniti na gibanje biljarskih kugli, ne sačinjava biljarske kugle i njihova gibanja. Teorije, odnosno propozicije referiraju na objekte o kojima govore odnosno objašnjavaju ih, ali ih ne konstituira. One ne sačinjavaju te objekte i njihove odnose. Vrlo pojednostavljeno rečeno, riječ "lopta" nije stvar lopta niti može učiniti loptu.

Slijedeća stvar koja je relativno jasna je to da znanje koje Marija posjeduje, mora biti internalizirano, reprezentirano i spremljeno u njenom psihičkom sustavu. Cijela mreža propozicija o fizikalnom neuro-funkcioniranju je reprezentirana i spremljena u njenom sustavu. Propozicije, pak, sadržavaju pojmove tj.

da sam ima kvalitativna iskustva, ne može niti gore navedenim argumentirati da drugi subjekti također imaju kvalije. Tako je zapravo epifnomenalizam potkopao samog sebe (za diskusiju o epifnomenalizmu vidi i Pečnjak 1989).

str. 58:

No, kao što smo rekli, i iz drugog aspekta možemo vidjeti da ovaj tip argumenta nije dostatan da bi etablirao epifnomenalizam, ali iz ovog argumenta možemo zaključiti nešto drugo i to u vezi percepcije. Pogledajmo sada, samo bazično, kakvu strukturu imaju teorije i prihvaćena objašnjenja u prirodnim znanostima. Pretpostavimo da su znanosti kojima se Marija bavi zaista kompletne kao što je to zamišljeno u izvornom primjeru budući da je to za primjer krucijalno. Kada gledamo iz perspektive povijesti znanosti, čini se da će nove teorije imati samo više i novog sadržaja i neće imati novu opću bazičnu strukturu koja nije poznata već danas. Ova opća struktura u koju se oblikuju znanstvene teorije i objašnjenja jest propozicionalna struktura. Teorije su mreže propozicija, odnosno sudova. Dakle, sud ili propozicija je glavni element od kojeg se sastavljaju teorije. Također, matematičke, fizikalne ili kemijske formule, smatraju se propozicijama. Formule govore o odnosima između objekata na skraćeni i kvantitativni način i mogu se izraziti u normalnoj formi propozicija.

str. 59 (do 61):

Dakle, sve što Marija jest naučila, naučila je u propozicionalnoj formi. Usvajajući znanje o umu i mozgu, usvojila je vjerovanja koja su izražena propozicijski. Njeno kompletno znanje je dakle propozicijsko. Čak iako je radila eksperimente u svojoj crno-bijeloj sobi, ona je morala u propozicijskoj formi dati objašnjenja i opise tih eksperimenata. Evidentno je da teorija i objašnjenje nečega ne konstituira same stvari i objekte koje opisuje i objašnjava te odnose među njima. Teorija o dinamici elektrona ne konstituira sam elektron kao objekt vanjskog svijeta. Teorija klasične mehanike koja se može primijeniti na gibanje biljarskih kugli, ne sačinjava biljarske kugle i njihova gibanja. Teorije, odnosno propozicije koje čine teoriju, referiraju na objekte o kojima govore, odnosno objašnjavaju ih, ali ih ne konstituira. One ne sačinjavaju te objekte i njihove odnose. Vrlo pojednostavljeno rečeno, riječ "lopta" nije stvar lopta niti može učiniti loptu.

Komentirano [U17]: Dodana uputnica na članak Davora Pečnjaka.

Komentirano [U18]: Minimalne izmjene, smisao i opseg značenja izrečenog ostaje isti.

Komentirano [U19]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U20]: Dodatak.

koncepte kao svoje temeljne jedinice. Na primjer, propozicionalni stav čiji je propozicionalni sadržaj izrečen propozicijom "kiša pada", sadrži pojam "kiša" i pojam "padati". Svaki od njih može biti i sastavni dio neke druge propozicije, npr. "kiša ometa igranje tenisa" ili "leteći tanjur pada prema zemlji", a oni služe i kao osnova inferencijskih veza unutar mreža propozicija. Npr. iz navedene propozicije "kiša pada", možemo zaključiti na propoziciju "jedna padalina se pojavljuje" jer je kiša unutar dosega širjeg pojma "padaline", ili "meteorološka pojava padanja vodenih kapljica je u tijeku" jer kiša je u vezi s nadređenim pojmom "meteorološka pojava" i u mrežnoj je vezi s pojmovima "voda" i "kapljice". Na taj način se konstruira cijela mreža odnosa među pojmovima i propozicijama (te propozicionalnim stavovima) i zaključivanjima od jednih na druge.

Podsjetimo se još jednom da je pretpostavka da je Marija naučila i internalizirala znanje koje objašnjava mentalnost u potpunoj fizikalističkoj formi.

Ono što bi sada Argument iz znanja zahtijevao bilo bi to da bi Marija morala, iz svog teoretskog znanja i ukoliko je svaki mentalni događaj zapravo fizički događaj, automatski znati, iz fizikalističkog opisa u čemu se sastoji viđenje duge i njenih boja, znati kako to izgleda kada se vidi duga. Zato što ona nije nikada vidjela dugu i zato što je ona vidjela samo crno i bijelo, Jackson tvrdi da ona ne zna kako to izgleda kada se vide žive dugine boje unatoč njenom potpunom fizikalističkom znanju. Argumentirajući tako, Jackson zaključuje da fenomenalni dio mentalnog, odnosno da fenomenalna svijest, ne može biti identičan sa fizikalnim. No, mislim da ovaj zaključak nije uvjerljiv. Pogledajmo zašto. Iz prethodnog odjeljka slijedi da bi Argument iz znanja zahtijevao, da Marijne internalizirane propozicije, ili, bolje rečeno, propozicionalni stavovi, čiji sadržaji govore i objašnjavaju fizičke događaje koji se odvijaju u mozgu kada se događa viđenje duginih boja, a ti propozicijski stavovi su jedna vrsta mentalnih procesa, automatski konstituiraju samo viđenje duginih boja, odnosno kako to izgleda kad se vidi duga u svim svojim bojama, a to je pak druga vrsta mentalnih procesa. Zahtjevalo bi se da su propozicionalna procesiranja identična fenomenalnim procesiranjima, odnosno da propozicionalna procesiranja konstituiraju fenomenalna. Ali, očigledno, to nisu isti procesi. Kada sam svjestan propozicije: "crvena boja ima valnu duljinu od 400 nanometara", onda ova

Slijedeća stvar koja je relativno jasna je to da znanje koje Marija posjeduje, mora biti internalizirano, reprezentirano i spremljeno u njenom psihičkom sustavu. Cijela mreža propozicija o fizikalnom neuro-funkcioniranju je reprezentirana i spremljena u njenom mentalnom sustavu, u njenom umu. Propozicije, pak, sadržavaju pojmove tj. koncepte kao svoje temeljne jedinice. Na primjer, propozicionalni stav čiji je propozicionalni sadržaj izrečen propozicijom "kiša pada", sadrži pojam "kiša" i pojam "padati". Svaki od njih može biti i sastavni dio neke druge propozicije, npr. "kiša ometa igranje tenisa" ili "leteći tanjur pada prema zemlji", a oni služe i kao osnova inferencijskih veza unutar mreža propozicija. Npr. iz navedene propozicije "kiša pada", možemo zaključiti na propoziciju "jedna padalina se pojavljuje" jer je kiša unutar dosega širjeg pojma "padaline", ili "meteorološka pojava padanja vodenih kapljica je u tijeku" jer kiša je u vezi s nadređenim pojmom "meteorološka pojava" i u mrežnoj je vezi s pojmovima "voda" i "kapljice". Na taj način se konstruira cijela mreža odnosa među pojmovima i propozicijama (te propozicionalnim stavovima) i zaključivanjima od jednih na druge. Podsjetimo se još jednom da je pretpostavka da je Marija naučila i internalizirala znanje koje objašnjava mentalnost u potpunoj „fizikalističkoj“ formi, odnosno to je potpuno fizikalno znanje. Ono što bi sada argument iz znanja zahtijevao bilo bi to da bi Marija morala, iz svog teoretskog znanja i ukoliko je svaki mentalni događaj zapravo fizički događaj, automatski znati, iz fizikalnog opisa, u čemu se sastoji viđenje duge i njenih boja, zapravo znati kako to izgleda kada se vidi duga. Zato što ona nije nikada vidjela dugu i zato što je ona vidjela samo crno i bijelo, Jackson tvrdi da ona ne zna kako to izgleda kada se vide žive dugine boje unatoč njenom potpunom fizikalnom znanju. Argumentirajući tako, Jackson zaključuje da fenomenalni dio mentalnog, odnosno da fenomenalna svijest, ne može biti identičan sa fizikalnim. No, mislimo da ovaj zaključak nije sasvim uvjerljiv. Pogledajmo zašto. Iz prethodnog odjeljka slijedi da bi argument iz znanja zahtijevao, da Marijne internalizirane propozicije, ili, bolje rečeno, propozicionalni stavovi, čiji sadržaji govore i objašnjavaju fizičke događaje koji se odvijaju u mozgu kada se događa viđenje duginih boja, a ti propozicijski stavovi su jedna vrsta mentalnih procesa, automatski konstituiraju samo viđenje duginih boja, odnosno kako to izgleda kad se vidi duga u

Komentirano [U21]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U22]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U23]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U24]: Minimalna izmjena.

propozicija, kao proces u umu, kako god netko mislio da je on realiziran, bilo isključivo moždano ili ne, ne konstituira i sam proces viđenja nečeg crvenog. Kada sam svjestan malo prije navedene propozicije, istovremeno nisam, zahvaljujući njoj, svjestan i nečeg crvenog. (Naravno, ukoliko mi se istovremeno ne prikazuje nešto crveno, ali toga sam onda svjestan zato jer mi je u vidno polje ušlo nešto crveno, a ne zahvaljujući svjesnom razmišljanju o navedenoj propoziciji.) Znati što se događa u mozgu kada se vidi nešto crveno i vidjeti nešto crveno nisu iste stvari.

Čak ukoliko i ne pravimo nikakvu pretpostavku u kojoj supstanciji se odvijaju svjesni procesi, da li je to neurokemijski mozak ili nešto nematerijalno, kada smo svjesni propozicije odnosno sadržaja propozicijskih stavova, to nije identično kao kada smo svjesni fenomenalnosti ili kvalitativnosti živih duginih boja. Propozicije koje objašnjavaju viđenje duge same po sebi ne konstituira viđenje duge. Također, reprezentacije propozicija koje su objašnjenje što se događa su reprezentacije u propozicionalnoj formi. Proces koji se događa kada svjesno mislimo o tome što se događa kada vidimo dugine boje nisu automatski, sami po sebi, procesi koji čine viđenje duge, čak nisu niti procesi koji simuliraju samo viđenje duge. Kao što se čini, u stvari, nikakvi zaključci o tome u kakvoj se supstanciji događaju ovi svjesni događaji ne bi trebali biti izvedeni, jer se iz malo prije navedenog čini da je priča kompatibilna s bilo kojim ontološkim rješenjem. Dakle, moj cilj ovdje nije bio pokazati da je fizikalističko gledanje na mentalnost istinito. Htio sam samo pokazati da je ova naša priča o neuroznanstvenici Mariji kompatibilna s fizikalizmom, ali i da pokazuje na nešto drugo. Naime, ona pokazuje, kao što smo vidjeli, na različitost raznih vrsta svijesti, tj. na različitost između propozicijske misli i fenomenalnog iskustva. Također, čini mi se da pokazuje kako je fenomenalno iskustvo nezavisno od propozicijske misli u tom smislu da možemo imati neko fenomenalno iskustvo, viđenje neke boje na primjer, a da u tome nije uključeno ništa konceptualno odnosno propozicijski. S druge strane, možemo se pitati da li je fenomenalni aspekt svijesti uopće bilo kakva forma znanja. Kada Marija po prvi puta vidi dugu, mi možemo reći da je ona sada u mentalnom stanju u kojem do sada još nikad nije bila. Nikakvu novu informaciju o tom stanju ona ne usvaja prilikom toga događaja. Ona već od prije zna, opisno, propozicionalno, što se u

svim svojim bojama, a to je pak druga vrsta mentalnih procesa. Zahtjevalo bi se da su propozicionalna procesiranja identična fenomenalnim procesiranjima, odnosno da propozicionalna procesiranja konstituira fenomenalna. Ali, očigledno, to nisu isti procesi. Kada sam svjestan propozicije: “crvena boja ima valnu duljinu od 400 nanometara”, onda ova propozicija, kao proces u umu, kako god netko mislio da je on realiziran, bilo isključivo moždano ili ne, ne konstituira i sam proces viđenja nečeg crvenog niti fenomenalnog zamišljanja kako izgleda biti u stanju viđenja crvenog. Kada sam svjestan malo prije navedene propozicije, istovremeno nisam, zahvaljujući njoj, svjestan i nečeg crvenog. (Naravno, ukoliko mi se istovremeno ne prikazuje nešto crveno, ali toga sam onda svjestan zato jer mi je u vidno polje ušlo nešto crveno, a ne zahvaljujući svjesnom razmišljanju o navedenoj propoziciji.) Znati što se događa u mozgu kada se vidi nešto crveno i vidjeti nešto crveno nisu iste stvari. Čak ukoliko i ne pravimo nikakvu pretpostavku u kojoj supstanciji se odvijaju svjesni procesi, da li je to neurokemijski mozak ili nešto nematerijalno, ili jedno i drugo u međudjelovanju, kada smo svjesni propozicije odnosno sadržaja propozicijskih stavova, to nije identično kao kada smo svjesni fenomenalnosti ili kvalitativnosti živih duginih boja. Propozicije koje objašnjavaju viđenje duge same po sebi ne konstituira viđenje duge. Također, reprezentacije propozicija koje su objašnjenje što se događa su reprezentacije u propozicionalnoj formi. Proces koji se događa kada svjesno mislimo o tome što se događa kada vidimo dugine boje nisu automatski, sami po sebi, procesi koji čine viđenje duge, čak nisu niti procesi koji simuliraju samo viđenje duge. Kao što se čini, u stvari, nikakvi zaključci o tome u kakvoj se supstanciji događaju ovi svjesni događaji ne bi trebali biti izvedeni, jer se iz malo prije navedenog čini da je priča kompatibilna s bilo kojim ontološkim rješenjem. Dakle, naš cilj ovdje nije bio pokazati da je fizikalističko gledanje na mentalnost istinito. Htjeli smo samo pokazati da je ova naša priča o neuroznanstvenici Mariji kompatibilna s fizikalizmom, pa nije odlučujući argument za dualizam, ali i da pokazuje na nešto drugo. Naime, ona pokazuje, kao što smo vidjeli, na različitost raznih vrsta svijesti, tj. na različitost između propozicijske misli i fenomenalnog iskustva. Također, čini mi se da pokazuje kako je fenomenalno iskustvo nezavisno od propozicijske misli u tom smislu da

Komentirano [U25]: Dodatak.

Komentirano [U26]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U27]: Dodatak.

Komentirano [U28]: Promjena prvog lica.

mozgu događa kada se vidi duga. Potpuna fizikalistička teorija bi specificirala sve nužne i dovoljne uvjete kao i kauzalne procese pod kojima se svaki specificirani mentalni događaj može pojaviti. Tako bi Marija znala kada se i kako događa viđenje duge i njenih boja, a kada se to dogodi njoj, ona ne usvaja nešto novo. Jedino što je novo je to da u samom tom trenutku, ona se nalazi u tom specifičnom stanju i ni u kojem drugom.

str. 107 (do 108):

Na svoj specifičan način, Peter Carruthers (1989) argumentira da perceptualno iskustvo, bez mogućnosti daljnje misli koja se realizira propozicionalno, a koja je sadržajno o tome iskustvu, ne može biti svjesno iskustvo. Drugim riječima, on misli da nikako ne izgleda imati neko iskustvo bez sposobnosti reflektiranja o tome iskustvu. On također misli da životinjama ne možemo pridati sposobnost reflektiranja, odnosno imanja misli drugog reda, da one uopće i nemaju nikakav oblik svijesti.

Npr. nikako ne izgleda biti krava.

Sada ćemo rekonstruirati i prodiskutirati Carruthersov tijek misli koji ga je doveo do ovih zaključaka. U većini slučajeva, mi identificiramo iskustvo s tim kako je to biti u nekom stanju ili možemo reći da postoji neki subjektivni osjećaj kako izgleda to određeno iskustvo. No, Carruthers misli da postoje iskustva koja ne izgledaju nikako, te daje slijedeći primjer: Razmotrimo neke, nama bliske, primjere. Kada vozim auto rutom koja mi je više nego dobro poznata, moja svjesna pažnja može biti potpuno apstrahirana od moje okoline. Ja mogu duboko razmišljati o članku kojeg trenutno pišem ili mogu fantazirati o svom slijedećem godišnjem odmoru do te mjere da sam potpuno nesvjestan što radim na cesti. Često se događa u takvim slučajevima da se netko iznenada "vrati" koncentraciji i pažnji tome što događa na cesti, i s potpunim iznenađenjem se čudi kako nema nikakvu ideju što je radio u zadnjih par minuta. Ipak, postoji jasan smisao u kojem sam morao gledati i vidjeti što se događa jer bih se inače sudario ili izletio s ceste. Moj suputnik može me korektno izvjestiti da sam bio vidio kamion parkiran nasred ceste jer sam ga autom glatko zaobišao. Ali, ja nisam svjestan da sam vidio

možemo imati neko fenomenalno iskustvo, viđenje neke boje na primjer, ili cjelokupnu percepciju nečega, a da u tome nije uključeno ništa konceptualno odnosno propozicijski. S druge strane, možemo se pitati da li je fenomenalni aspekt svijesti uopće bilo kakva forma znanja. Kada Marija po prvi puta vidi dugu, mi možemo reći da je ona sada u mentalnom stanju u kojem do sada još nikad nije bila. Nikakvu novu informaciju o tom stanju ona ne usvaja prilikom toga događaja. Ona već od prije zna, opisno, propozicionalno, što se u mozgu događa kada se vidi duga. Potpuna fizikalna teorija bi specificirala sve nužne i dovoljne uvjete kao i uzročne procese pod kojima se svaki specificirani mentalni događaj može pojaviti. Tako bi Marija znala kada se i kako događa viđenje duge i njenih boja, a kada se to dogodi njoj, ona ne usvaja nešto novo. Jedino što je novo je to da se ona sama, u samom tom trenutku, nalazi u tom specifičnom stanju i ni u kojem drugom.

str. 61 (do 62):

Na svoj specifičan način, Peter Carruthers (1989) argumentira da perceptualno iskustvo, bez mogućnosti imanja daljnje misli koja se realizira propozicionalno, a čiji je sadržaj o tom perceptualnom iskustvu, ne može biti svjesno iskustvo. Drugim riječima, on misli da nikako ne izgleda imati neko iskustvo bez sposobnosti reflektiranja o tome iskustvu. On također misli da životinjama ne možemo pridati sposobnost reflektiranja, odnosno imanja misli drugog reda (misao drugog reda je ona misao ili mentalni entitet koji se odnosi na neku drugu misao ili mentalni entitet) i da one uopće i nemaju nikakav oblik svijesti. Npr. nikako ne izgleda biti krava. Sada ćemo rekonstruirati i prodiskutirati Carruthersov tijek misli koji ga je doveo do ovih zaključaka. U većini slučajeva, mi identificiramo iskustvo s tim kako je to biti u nekom stanju. Možemo reći da postoji neki subjektivni osjećaj kako izgleda to određeno iskustvo. No, Carruthers (1989, str. 258) misli da postoje iskustva koja ne izgledaju nikako, te daje slijedeći primjer: „Razmotrimo neke, nama bliske, primjere. Kada vozim auto rutom koja mi je više nego dobro poznata, moja svjesna pažnja može biti potpuno apstrahirana od moje okoline. Ja mogu duboko razmišljati o članku koji trenutno pišem ili mogu fantazirati o svom slijedećem godišnjem odmoru do te mjere da sam potpuno nesvjestan što radim na cesti. Često se događa u takvim slučajevima da se netko

Komentirano [U29]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U30]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U31]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U32]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U33]: Dodatak.

Komentirano [U34]: Dodani navodni znaci i referenca na citat koji je očigledno u disertaciji preuzet bez navođenja teksta u navodnim znacima i stranica s kojih je preuzet.

kamion, bilo kada sam ga zaobilazio, bilo kasnije, pamteći ga.

str. 108 (do 110):

O ovom odjeljku možemo reći nekoliko stvari i posumnjati da on ustanovljuje postojanje ne-svjesnih iskustava u onom obliku u kojem bi to bilo potrebno za donošenje zaključaka kakve donosi Carruthers. Prvo, ako netko ne može dozvati iz memorije kako je izgledalo ili kako je to bilo voziti po poznatoj ruti ili kako je izgledalo zaobilaziti kamion, to ne znači da ta osoba nije bila svjesna onda kada su se ti događaji odvijali. Oni mogu biti zaboravljeni odmah nakon što su se dogodili i svijest može biti fokusirana na slijedeći dio ceste koji dolazi. Vožnja po ovom dijelu ceste opet može biti zaboravljena čim se uspješno prođe i svjesna pažnja je opet dalje fokusirana na slijedeći neposredno dolazeći dio. Ako se to događa cijelim putem, na kraju vožnje vozač ne bi pamtio bilo koje iskustvo o vožnji, ali njegova izolirana iskustva, koja su dolazila u sekvencama, bila su ipak svjesna iskustva. Vozač je uspješno obavio svoju vožnju upravo zahvaljujući svojim kratkotrajnim svjesnim percepcijama koje je vrlo brzo zaboravljao. A ako su one bile zaboravljane, prirodno je da ih se vozač kasnije ne može sjetiti. Zbog toga mu se može činiti da one uopće nisu bile svjesne niti u trenucima kada su se događale.

Slijedeća stvar koju možemo prodiskutirati je poznavanje rute. To znači da se po ovoj ruti ne vozi prvi put; vozač je ovuda prošao barem nekoliko puta. Možemo posumnjati da je njegova psihologija, prvi ili drugi put kada je vozio tom rutom, bila ista kao i vožnja koja je opisana. Možemo pretpostaviti da je vozač, kada je po prvi put vozio tom rutom, bio i te kako svjesno usmjeren na svaki detalj puta. Nakon što se isti put prošao nekoliko puta, vozač ga memorira te on više ne mora biti previše svjesno usmjeren na svaki detalj. Pomoću svog prethodnog svjesnog iskustva on je naučio sve važne stvari o svojoj ruti, pa mu to dozvoljava da koncentrira sve manje svjesne pažnje na svoju okolinu. Čak i ako je vozač dosegao ovaj nivo, čini se da su njegova nesvjesna iskustva ovisna i omogućena upravo prethodnim svjesnim iskustvima. Dakle, možemo sumnjati da ovaj primjer ustanovljuje pravo ne-svjesno iskustvo koje bi potpuno bilo neovisno o svjesnim iskustvima i na taj način, neovisno o svijesti. A to bi Carruthersu bilo

iznenada “vrati” koncentraciji i pažnji o onome što događa na cesti i s potpunim iznenađenjem se čudi kako nema nikakvu ideju što je radio u zadnjih par minuta. Ipak, postoji jasan smisao u kojem sam morao gledati i vidjeti što se događa jer bih se inače sudario ili izletio s ceste. Moj suputnik može me korektno izvjestiti da sam bio vidio kamion parkiran nasred ceste jer sam ga autom glatko zaobišao. Ali, ja nisam svjestan da sam vidio kamion, bilo kada sam ga zaobilazio, bilo kasnije, pamteći ga.“

str. 62 (do 63):

O ovom odjeljku možemo reći nekoliko stvari i posumnjati da on ustanovljuje postojanje ne-svjesnih iskustava u onom obliku u kojem bi to bilo potrebno za donošenje zaključaka kakve donosi Carruthers. Prvo, ako netko ne može dozvati iz memorije kako je izgledalo ili kako je to bilo voziti po poznatoj ruti ili kako je izgledalo zaobilaziti kamion, to ne znači da ta osoba nije bila svjesna onda kada su se ti događaji odvijali. Oni mogu biti zaboravljeni odmah nakon što su se dogodili i svijest može biti fokusirana na slijedeći dio ceste koji dolazi. Vožnja po ovom dijelu ceste opet može biti zaboravljena čim se uspješno prođe i svjesna pažnja je opet dalje fokusirana na slijedeći neposredno dolazeći dio. Ako se to događa cijelim putem, na kraju vožnje vozač ne bi pamtio i koje iskustvo o vožnji, ali njegova izolirana iskustva, koja su dolazila u sekvencama, bila su ipak svjesna iskustva. Vozač je uspješno obavio svoju vožnju upravo zahvaljujući svojim kratkotrajnim svjesnim percepcijama koje je vrlo brzo zaboravljao. A ako su one bile zaboravljane, prirodno je da ih se vozač kasnije ne može sjetiti. Zbog toga mu se može činiti da one uopće nisu bile svjesne niti u trenucima kada su se događale. Slijedeća stvar koju možemo prodiskutirati je poznavanje rute. Ukoliko netko dobro poznaje rutu, to znači da se po ovoj ruti ne vozi prvi put; vozač je ovuda prošao barem nekoliko puta. Možemo posumnjati da je njegova psihologija, prvi ili drugi put kada je vozio tom rutom, bila ista kao i vožnja koja je opisana. Možemo pretpostaviti da je vozač, kada je po prvi put vozio tom rutom, bio i te kako svjesno usmjeren na svaki detalj puta. Nakon što je isti put prošao nekoliko puta, vozač ga memorira te on više ne mora biti previše svjesno usmjeren na svaki detalj. Pomoću svog prethodnog svjesnog iskustva on je naučio sve važne stvari o svojoj ruti, pa mu to dozvoljava koncentrirati sve manje svjesne pažnje na svoju okolinu. Čak i ako je vozač dosegao ovu razinu,

Komentirano [U35]: Minimalna izmjena.

potrebno da uspostavi da postoje bića koja uopće nemaju nikakav oblik svijesti.

Slijedeći primjer koji Carruthers obrađuje je tzv. "blindsight". Možda bismo to mogli najbolje doslovno prevesti kao "slijepi vid". U čemu se sastoji ova psihološka i neurofiziološka pojava? Ljudi koji imaju oštećenja u dijelu mozga koji se zove area strijata, imaju u stvari oštećeno vidno polje, a to znači da nemaju svjesna vizualna iskustva u dijelu svog vidnog polja.

str. 110 (do 111):

Ti ljudi kategorički tvrde da oni u tom dijelu baš ništa ne vide. Carruthers nastavlja:

Ipak, ako ih se pita da pogađaju, oni se pokazuju nevjerovatno dobrima u opisivanju svojstava objekata prezentiranih u dijelu koji oni ne vide, kao što je smjer crte, ili u pokazivanju izvora svjetlosti. Oni također mogu i dohvatiti objekte. Zaista, ako ih se zamoli da uhvate loptu koja je dobačena njima u dijelu vidnog polja koje im je oštećeno i u kojem ne vide, oni se uglavnom pokazuju u tome uspješni.

str. 111:

Neurološka istraživanja su pokazala da vizualne informacije koje dolaze do oka nisu odaslane samo u dio mozga koji se zove area strijata, nego su odaslane također i u središnje dijelove mozga. Carruthers kaže:

Vjerojatno je ovo drugo mapiranje ono mapiranje koje omogućava pacijentima koji pate od "slijepog vida" da integriraju svoje ciljeve s ostalim percepcijama u kontroli svoga ponašanja. Također je moguće da su ove informacije iz središnjih dijelova mozga one koje stoje u temelju svakodnevnih nesvjesnih iskustava.

str. 111 (do 112):

Čini se da je na ovom mjestu, čak samim njegovim riječima, priznato da ne-svjesna iskustva moraju biti povezana sa svjesnim iskustvima da bi postala efektivna; ova ne-svjesna iskustva moraju biti konzultirana s onim što je svjesno percipirano ako očekujemo da će pacijent pokazati neki rezultat nakon što mu postavimo zadatak koji je u vezi vizualnog dijela koji on ne vidi. Ne-svjesno je ovdje ovisno o barem nekim svjesnim vizualnim iskustvima. Ne poričem da postoje ne-svjesna iskustva, ali čini se da su ona moguća upravo zato što postoje svjesna iskustva. Još jednom ćemo se vratiti na problem "slijepog vida" malo kasnije.

Čini se da su njegova nesvjesna iskustva ovisna i omogućena upravo prethodnim svjesnim iskustvima. Dakle, možemo sumnjati da ovaj primjer ustanovljuje pravo ne-svjesno iskustvo koje bi potpuno bilo neovisno o svjesnim iskustvima i na taj način, neovisno o svijesti. A to bi Carruthersu bilo potrebno za uspostavu da postoje bića koja uopće nemaju nikakav oblik svijesti. Slijedeći primjer koji Carruthers obrađuje je tzv. blindsight. Možda bismo to mogli najbolje doslovno prevesti kao "slijepi vid". U čemu se sastoji ova psihološka i neurofiziološka pojava? Ljudi koji imaju oštećenja u dijelu mozga koji se zove area strijata, imaju u stvari oštećeno vidno polje, a to znači da nemaju svjesna vizualna iskustva u jednom dijelu svog vidnog polja.

str. 63:

Ti ljudi kategorički tvrde da oni u tom dijelu baš ništa ne vide. Carruthers (1989, str. 259-260) nastavlja: „Ipak, ako ih se pita da pogađaju, oni se pokazuju nevjerovatno dobrima u opisivanju svojstava objekata prezentiranih u dijelu koji oni ne vide, kao što je smjer crte, ili u pokazivanju izvora svjetlosti. Oni također mogu i dohvatiti objekte. Zaista, ako ih se zamoli da uhvate loptu koja je dobačena njima u dijelu vidnog polja koje im je oštećeno i u kojem ne vide, oni se uglavnom pokazuju u tome uspješni.“

str. 63:

Neurološka istraživanja su pokazala da vizualne informacije koje dolaze do oka nisu odaslane samo u dio mozga koji se zove area strijata, nego su odaslane također i u središnje dijelove mozga. Carruthers (1989, str. 260) kaže:

„Vjerojatno je ovo drugo mapiranje ono mapiranje koje omogućava pacijentima koji pate od "slijepog vida" integrirati svoje ciljeve s ostalim percepcijama u kontroli svoga ponašanja. Također je moguće da su ove informacije iz središnjih dijelova mozga one koje stoje u temelju svakodnevnih nesvjesnih iskustava.“

str. 63:

Čini se da je na ovom mjestu, čak samim njegovim riječima, priznato da ne-svjesna iskustva moraju biti povezana sa svjesnim iskustvima da bi postala efektivna; ova ne-svjesna iskustva moraju biti konzultirana s onim što je svjesno percipirano ako očekujemo da će pacijent pokazati neki rezultat nakon što mu postavimo zadatak koji je u vezi vizualnog dijela

Komentirano [U36]: Dodani navodni znaci i referenca na citat koji je očigledno u disertaciji preuzet bez navođenja teksta u navodnim znacima i stranica s kojih je preuzet.

Komentirano [U37]: Dodani navodni znaci i referenca na citat koji je očigledno u disertaciji preuzet bez navođenja teksta u navodnim znacima i stranica s kojih je preuzet.

str. 112:

Glavna teza koju Carruthers zastupa je formulirana ovako:

Svjesno, u suprotnosti prema ne-svjesnom mentalnom stanju, je ono koje je dostupno svjesnoj misli - gdje je svjestan čin mišljenja sam po sebi takav događaj koji je ponovo dostupan da se o njemu može dalje svjesno misliti.

str. 112:

O svjesnom iskustvu on kaže slijedeće:

U slučaju iskustva, svjesno iskustvo je ono stanje čiji sadržaj je dostupan da se o njemu može svjesno misliti (tj. koje je dostupno opisivanju u činu mišljenja koji je sam po sebi dostupan daljnjem činu mišljenja).

str. 112 (do 123):

Carruthers dalje tvrdi da je važan aspekt svega ovoga da je sadržaj iskustva spontano dostupan svjesnoj misli da bi izbjegao primjer "slijepog vida" u kojem pacijenti odgovaraju o dijelu vizualnog polja koji ne vide samo kada su o tome upitani, jer se čini da o tome nikada inače ne razmišljaju.

Ali, kako sama dostupnost može činiti nešto svjesnim? Zašto bi trebalo biti da su vizualna iskustva svjesna samo ako su dostupna svjesnoj misli o sadržaju tog vizualnog iskustva? Dostupnost u sebi sadrži pojam mogućnosti odnosno ono što se dogodi ne mora i biti tako. Mi se ne moramo angažirati u razmišljanju o tome što vizualno doživljavamo. Moguće je, iako nevjerovatno, ali ovdje mislim na logičku mogućnost, da to nikada ne učinimo. Mentalni mehanizam koji može proizvesti misao o onome što je vizualno percipirano ne mora biti uopće aktiviran. U takvom slučaju neaktivacije mehanizma, slučaj je funkcionalno istovjetan slučaju kada mehanizam uopće ne postoji. Ali zašto bi sada vizualno iskustvo trebalo nestati? Čini se da ništa neće biti promijenjeno za iskustvenu svijest, tj. vizualna percepcija još uvijek može biti svjesna bez dostupnosti svjesnoj misli o njezinom sadržaju. Naravno, ljudi su razvili mentalne sustave koji im omogućavaju da razmišljaju o sadržaju vizualnih iskustava, ali to ne znači da je to ono što ta iskustva čini svjesnim. Možda bismo mogli razmotriti i grubu analogiju u vezi ovoga. Zapamtili smo da je rečeno da je svjesno iskustvo ono čiji je sadržaj dostupan svjesnoj misli. Možemo analogno tome reći da

koji on ne vidi. Ne-svjesno je ovdje ovisno o barem nekim svjesnim vizualnim iskustvima. Ne poričemo da postoje ne-svjesna iskustva, ali čini se da su ona moguća upravo zato što postoje svjesna iskustva. Još jednom ćemo se vratiti na problem "slijepog vida" malo kasnije.

str. 64:

Glavna teza koju Carruthers (1989, str. 262) zastupa formulirana je ovako:

„Svjesno, u suprotnosti prema ne-svjesnom mentalnom stanju, je ono koje je dostupno svjesnoj misli – gdje je svjestan čin mišljenja sam po sebi takav događaj koji je ponovo dostupan da se o njemu može dalje svjesno misliti.“

str. 64:

O svjesnom iskustvu on kaže slijedeće (Carruthers 1989, str.263):

„U slučaju iskustva, svjesno iskustvo je ono stanje čiji sadržaj je dostupan da se o njemu može svjesno misliti (tj. koje je dostupno opisivanju u činu mišljenja koje je samo po sebi dostupno daljnjem činu mišljenja).“

str. 64 (do 69):

Carruthers dalje tvrdi da je važan aspekt svega ovoga da je sadržaj iskustva spontano dostupan svjesnoj misli da bi izbjegao primjer "slijepog vida" u kojem pacijenti odgovaraju o dijelu vizualnog polja koji ne vide samo kada su o tome upitani, jer se čini da o tome nikada inače ne razmišljaju. Ali, kako sama dostupnost može činiti nešto svjesnim? Zašto bi trebalo biti da su vizualna iskustva svjesna samo ako su dostupna svjesnoj misli o sadržaju tog vizualnog iskustva? Dostupnost u sebi sadrži pojam mogućnosti, odnosno, ono što se dogodi ne mora i biti tako. Mi se ne moramo angažirati u razmišljanju o tome što vizualno doživljavamo. Moguće je, iako nevjerovatno, ali ovdje mislimo na logičku mogućnost, da to nikada ne učinimo. Mentalni mehanizam koji može proizvesti misao o onome što je vizualno percipirano ne mora biti uopće aktiviran. U takvom slučaju neaktivacije mehanizma, slučaj je funkcionalno istovjetan slučaju kada mehanizam uopće ne postoji. Ali zašto bi sada vizualno iskustvo trebalo nestati? Čini se da ništa neće biti promijenjeno za iskustvenu svijest, tj. vizualna percepcija još uvijek može biti svjesna bez dostupnosti daljnjoj svjesnoj misli o njezinom sadržaju. Naravno, ljudi su razvili mentalne sustave koji im omogućavaju razmišljati o sadržaju vizualnih

Komentirano [U38]: Promjena prvog lica.

Komentirano [U39]: Dodani navodni znaci i referenca na citat koji je očigledno u disertaciji preuzet bez navođenja teksta u navodnim znacima i stranica s kojih je preuzet.

Komentirano [U40]: Dodani navodni znaci i referenca na citat koji je očigledno u disertaciji preuzet bez navođenja teksta u navodnim znacima i stranica s kojih je preuzet.

Komentirano [U41]: Minimalna izmjena.

knjiga ima sadržaj samo ako je taj sadržaj dostupan nekome da ga pročita. Ali, čini se da knjiga ima sadržaj zahvaljujući nečemu dugome. Recimo da je sam autor otkupio sve primjerke svoje knjige i da ih je zakopao 50 kilometara ispod zemljine površine. Također, recimo da su Alpha Centaurijanci ukrali svu našu geološku opremu te da nemamo više nikakvu opremu kojom bismo mogli kopati tako duboko. Tada ova knjiga nije dostupna da bi se pročitala. Ali čini se da ona i dalje ima svoj sadržaj. Ona ga ima zato jer ga je autor izmislio i napisao, a knjiga je bila odštampana. Dostupnost ili nedostupnost da bude pročitana ništa ne dodaje niti oduzima samom sadržaju knjige. Sadržaj je bio proizveden potpuno neovisnim mehanizmom koji je bio dovoljan za njegovu proizvodnju. Ako ova analogija ima bilo kakvu snagu, onda bi ona mogla upućivati na to da iskustvo može imati svjesni sadržaj bez tog svojstva da je ono dostupno svjesnoj misli. Odnosno, dostupnost sadržaja iskustva svjesnoj misli nije glavno svojstvo koje čini iskustvo svjesnim. Ovo bi moglo biti dalje podloga da se pokaže kako je iskustvo, tj. percepcija neovisna od konceptualnog.

Na ovom mjestu još ćemo malo više razjasniti razliku između konceptualnog i nekonceptualnog sadržaja koje naša mentalna stanja mogu imati. Nadam se da je do sada, na onih par mjesta na kojima sam utvrdio razlike u vrsti naših mentalnih stanja, barem na taj način bilo jasno u čemu se ta razlika konceptualno/nekonceptualno sastoji. Sada ću ukratko prikazati glavnu raspravu o tome, pa se nadam da će moji argumenti, koji dolaze iz malo drugačijeg smjera, moći biti još jasniji, odnosno kako se priklanjaju tezi o nekonceptualnosti sadržaja percepcije i perceptivnog iskustva. Što je u stvari koncept ili, hrvatski rečeno, pojam? Dakle, imamo mentalna stanja koja zovemo propozicionalna stanja, odnosno propozicionalni stavovi. Takvi mentalni objekti su, tipično, vjerovanja, želje, namjere itd. Neko vjerovanje osobe A izrazit ćemo ovako. Osoba A vjeruje da je površina Sunca vruća. Dakle, ovo vjerovanje ima neki sadržaj, a taj je: "površina Sunca je vruća". Koncept ili pojam je nešto što je dio ovog sadržaja; on je konstituent, sastavnica tog sadržaja. To dalje znači da su koncepti sastavnice, sastavni dijelovi vjerovanja, želja itd. Koncepti se mogu kombinirati na različite načine što znači da jedan te isti koncept može ulaziti u različite cjelokupne sadržaje. Navedeno vjerovanje sastoji se od koncepata "Sunce", "površina" i "vruće". Možemo reći i to

iskustava, ali to ne znači da je to ono što ta iskustva čini svjesnim. Možda bismo mogli razmotriti i grubu analogiju u vezi ovoga. Zapamtili smo da je rečeno da je svjesno iskustvo ono čiji je sadržaj dostupan svjesnoj misli. Možemo analogno tome reći da knjiga ima sadržaj samo ako je taj sadržaj dostupan nekome da ga pročita. Ali, čini se da knjiga ima sadržaj zahvaljujući nečemu dugome. Recimo da je sam autor otkupio sve primjerke svoje knjige i da ih je zakopao 50 kilometara ispod zemljine površine. Također, recimo da su Alpha Centaurijanci ukrali svu našu geološku opremu te da nemamo više nikakvu opremu kojom bismo mogli kopati tako duboko. Tada ova knjiga nije dostupna da bi se pročitala. Ali čini se da ona i dalje ima svoj sadržaj. Ona ga ima zato jer ga je autor izmislio i napisao, a knjiga je bila odštampana. Dostupnost ili nedostupnost da bude pročitana ništa ne dodaje niti oduzima samom sadržaju knjige. Sadržaj je bio proizveden potpuno neovisnim mehanizmom koji je bio dovoljan za njegovu proizvodnju. Ako ova analogija ima bilo kakvu snagu, onda bi ona mogla upućivati na to da iskustvo može imati svjesni sadržaj bez tog svojstva da je ono dostupno svjesnoj misli. Odnosno, dostupnost sadržaja iskustva svjesnoj misli nije glavno svojstvo koje čini iskustvo svjesnim. Ovo bi moglo biti dalje podloga da se pokaže kako je iskustvo, tj. percepcija neovisna od konceptualnog. Na ovom mjestu još ćemo malo više razjasniti razliku između konceptualnog i nekonceptualnog sadržaja koje naša mentalna stanja mogu imati. Nadamo se da je do sada, na onih par mjesta na kojima smo utvrdili razlike u vrsti naših mentalnih stanja, barem na taj način bilo jasno u čemu se ta razlika konceptualno/nekonceptualno sastoji. Sada ćemo ukratko prikazati glavnu raspravu o tome, pa se nadamo da će naši argumenti, koji dolaze iz malo drugačijeg smjera, moći biti još jasniji, odnosno kako se priklanjaju tezi o nekonceptualnosti sadržaja percepcije i perceptivnog iskustva. Što je u stvari koncept ili, hrvatski rečeno, pojam? Dakle, imamo mentalna stanja koja zovemo propozicionalna stanja, odnosno propozicionalni stavovi. Takvi mentalni objekti su, tipično, vjerovanja, želje, namjere itd. Neko vjerovanje osobe A izrazit ćemo ovako. Osoba A vjeruje da je površina Sunca vruća. Dakle, ovo vjerovanje ima neki sadržaj, a taj je: "površina Sunca je vruća". Koncept ili pojam je nešto što je dio ovog sadržaja; on je konstituent, sastavnica tog sadržaja. To dalje znači da su

Komentirano [U42]: Promjena prvog lica.

da je pojam zapravo način mišljenja o nečemu - o objektima, o svojstvima o odnosima itd. Općenito rečeno, neki sadržaj mentalnog stanja je konceptualan za neki X u smislu da X vjeruje da "a" jest "F" ako i samo ako X posjeduje koncept a i koncept F.

Svojstvo koncepta je također da su oni inferencijski relevantni. Kako koncepti mogu ulaziti u raznolike međusobne odnose, tako iz jednih konceptata ili cjelina u kojima se oni nalaze, kao što su vjerovanja, možemo zaključivati, prema logičkim pravilima, o drugim ili na druge koncepte, sadržaje ili, cjelovito gledano, propozicijske stavove. Dio naše psihologije je sastavljen od ovakve isprepletene mreže odnosa i inferencijskih veza između pojmova i propozicijskih stavova.

Malo prije navedeni koncept "Sunce" može doći i u slijedeće vjerovanje: X vjeruje da sada Sunce sija. Ovdje, povrh pojma "Sunce" imamo i pojam "sijati". No, mi možemo biti i u osjetilnom, perceptivnom stanju kada vidimo da Sunce sija. Nije li onda sadržaj ovog perceptivnog iskustva i vjerovanja isti?

Na intuitivnom nivou ipak već možemo ugledati razliku. Različito je stanje kada svjesno mislimo, u propozicionalnom obliku, te nam glavom prolaze koncepti (u nekom lingvističkom obliku, npr. kao riječi): "Sunce sija", od onog stanja kada gledamo te vidimo da Sunce sija. U ovom drugom slučaju, uopće o tome ne moramo misliti nego u svijesti imamo vizualne podatke određene scene koja sadrži Sunce i njegovo sijanje. Nikakva rečenica, odnosno propozicija ne mora nam prolaziti glavom kada jednostavno vidimo da Sunce sija.

No, intuicije ne moraju uvijek biti ispravne, a ako i jesu, onda ih treba opravdati, ako želimo ustanoviti stvarnu podlogu zašto je nešto zaista tako kako nam se intuitivno čini.

Kada mi nešto vidimo, mi to vidimo uvijek kao nešto. Vidimo knjigu kao knjigu, mi ne vidimo hrpu papira na jednom mjestu, povezanu zajedno na određeni način u određenoj veličini ali upravo ove bazične karakteristike u našem vidnom polju vidimo kao knjigu. Određeni oblik grana, lišća, stabla, boje i tekture kore, vidimo kao hrast. Općenito rečeno, mi vidimo neko X kao a. Zamislamo sada slijedeći slučaj. Nekom pripadniku australskog aborignskog plemena koji nikada nije bio niti u gradu niti je ikad vidio bilo kakav automobil niti je, na svu sreću, imao ikakav dodir s dekadentnom civilizacijom 20. stoljeća, iznenada pokažemo najnoviji trkači Ferrari F399 iz kategorije formule jedan. Da li on

koncepti sastavnice, sastavni dijelovi vjerovanja, želja itd. Koncepti se mogu kombinirati na različite načine što znači da jedan te isti koncept može ulaziti u različite cjelokupne sadržaje. Navedeno vjerovanje sastoji se od konceptata "Sunce", "površina" i "vruće". Možemo reći i to da je pojam zapravo način mišljenja o nečemu - o objektima, o svojstvima o odnosima itd. Općenito rečeno, neki sadržaj mentalnog stanja je konceptualan za neki X u smislu da X vjeruje da "a" jest "F" ako i samo ako X posjeduje koncept a i koncept F. Svojstvo koncepta je također da su oni inferencijski relevantni. Kako koncepti mogu ulaziti u raznolike međusobne odnose, tako iz jednih konceptata ili cjelina u kojima se oni nalaze, kao što su vjerovanja, možemo zaključivati, prema logičkim pravilima, o drugim ili na druge koncepte, sadržaje ili, cjelovito gledano, propozicijske stavove. Dio naše psihologije je sastavljen od ovakve isprepletene mreže odnosa i inferencijskih veza između pojmova i propozicijskih stavova.

Malo prije navedeni koncept "Sunce" može doći i u slijedeće vjerovanje: X vjeruje da sada Sunce sija. Ovdje, povrh pojma "Sunce" imamo i pojam "sijati". No, mi možemo biti i u osjetilnom, perceptivnom stanju kada vidimo da Sunce sija. Nije li onda sadržaj ovog perceptivnog iskustva i vjerovanja isti? Na intuitivnoj razini ipak već možemo ugledati razliku. Različito je stanje kada svjesno mislimo, u propozicionalnom obliku, te nam glavom prolaze koncepti (u nekom lingvističkom obliku ili kvazi-lingvističkom obliku, npr. kao riječi): "Sunce sija", od onog stanja kada gledamo te vidimo da Sunce sija. U ovom drugom slučaju, uopće o tome ne moramo misliti nego u svijesti imamo vizualne podatke određene scene koja sadrži Sunce i njegovo sijanje. Nikakva rečenica, odnosno propozicija ne mora nam prolaziti glavom kada jednostavno vidimo da Sunce sija. No, intuicije ne moraju uvijek biti ispravne, a ako i jesu, onda ih treba opravdati, ako želimo ustanoviti stvarnu podlogu zašto je nešto zaista tako kako nam se intuitivno čini. Kada mi nešto vidimo, mi to vidimo uvijek kao nešto. Vidimo knjigu kao knjigu, mi ne vidimo hrpu papira na jednom mjestu, povezanu zajedno na određeni način u određenoj veličini ali upravo ove bazične karakteristike u našem vidnom polju vidimo kao knjigu. Određeni oblik grana, lišća, stabla, boje i tekture kore, vidimo kao hrast. Općenito rečeno, mi vidimo neko X kao a. Zamislamo sada slijedeći slučaj. Nekom pripadniku australskog aborignskog plemena koji nikada nije bio niti u gradu niti je ikad vidio

Komentirano [U43]: Dodatak.

to vidi kao Ferrari ili barem kao trkaći automobil? Čini se da ne, upravo zato jer nema niti pojam trkaćeg automobila niti pojam, koncept, Ferrarija. No on ipak vidi jedan izduženi oblik, na jednom kraju uži, od sredine prema drugom kraju nešto širi, na mjestima zaobljen, na mjestima četverokutni, crvene boje, zatim neke stvari koje strše okomito na smjer prostiranja glavne mase itd. On može naučiti za neko vrijeme sve o utrkama, trkaćim automobilima, njihovim vrstama i tehnicu te nakon toga, kada postane pravi stručnjak, mi mu ponovo pokažemo isti Ferrari. Tada on oduševljeno odmah usklikne: "Pa to je Ferrari F399!". Ali, što se tiče njegovog vizualnog doživljaja, da li je on sada, nakon što je usvojio pojmove o auto utrkama i trkaćim autima, drugačiji nego što je bio prije? I u ovoj situaciji, naš aborigin i dalje, ili ponovo, vidi isti dugoljasti oblik, na jednom kraju uži, od sredine prema drugom kraju nešto širi, na mjestima zaobljen, na mjestima četverokutni, crvene boje itd. U njegovoj vizualnoj percepciji, da tako kažem, slika koje je svjestan, i dalje je potpuno ista kao i prije. On sada samo može ovo vizualno iskustvo, koje je samo po sebi isto kao i prije, povezivati s pojmovima. On je naučio te pojmove i oni su njemu sada pridodani, ali oni nisu konstitutivni dio njegovog vizualnog doživljaja, oni ne čine sliku koje je on svjestan, niti je ona sada drugačija, tj. njegovo iskustvo kao vizualna percepcija nije niti sada, niti je to bila prije, sastavljena od pojmova.

Neki autori tvrde da percepcija jest u svom dijelu konceptualna i to zbog slijedećeg razloga. Kada znanstveno opisujemo i objašnjavamo npr. vizualni sustav, integraciju vizualne percepcije, onda dijelovima tog sustava dajemo pojmovni opis. Dakle, to znači da sustav koji sadrži takve dijelove i odnose, jest u posjedovanju tih pojmova; dalje, vizualni sustav procesira sadržaje, a oni su procesirani i integrirani pomoću dijelova koji su u znanstvenoj teoriji, odnosno opisu, analizirani u smislu koncepata. Ali, ovdje se moraju razlikovati sami sadržaji od sustava koji ih omogućuju te njihovih opisa odnosno znanstvenih objašnjenja. Za opis sustava potrebno nam je empirijsko znanstveno istraživanje i analiziranje. Naravno da takvo istraživanje upotrebljava pojmove i pojmovnu raščlambu. Pojmovi koji opisuju sustav, odnose njihovih dijelova i njihovo funkcioniranje, ne opisuju i sadržaj konkretnih percepcija tj. vizualnih iskustava. Sadržaj neke konkretne vizualne percepcije je ono čega je subjekt

bilo kakav automobil niti je, na svu sreću, imao ikakav dodir s dekadentnom civilizacijom 21. stoljeća, iznenada pokažemo najnoviji trkaći Ferrari F 2012 iz kategorije formule jedan. Da li on to vidi kao Ferrari ili barem kao trkaći automobil? Čini se da ne, upravo zato jer nema niti pojam trkaćeg automobila niti pojam, koncept, Ferrarija. No on ipak vidi jedan izduženi oblik, na jednom kraju uži, od sredine prema drugom kraju nešto širi, na mjestima zaobljen, na mjestima četverokutni, crvene boje, zatim neke stvari koje strše okomito na smjer prostiranja glavne mase itd. On može naučiti za neko vrijeme sve o utrkama, trkaćim automobilima, njihovim vrstama i tehnicu te nakon toga, kada postane pravi stručnjak, mi mu ponovo pokažemo isti Ferrari. Tada on oduševljeno odmah usklikne: "Pa to je Ferrari F 2012!". Ali, što se tiče njegovog vizualnog doživljaja, da li je on sada, nakon što je usvojio pojmove o auto utrkama i trkaćim autima, drugačiji nego što je bio prije? I u ovoj situaciji, naš aborigin i dalje, ili ponovo, vidi isti dugoljasti oblik, na jednom kraju uži, od sredine prema drugom kraju nešto širi, na mjestima zaobljen, na mjestima četverokutni, crvene boje itd. U njegovoj vizualnoj percepciji, da tako kažem, slika koje je svjestan, i dalje je potpuno ista kao i prije. On sada samo može ovo vizualno iskustvo, koje je samo po sebi isto kao i prije, povezivati s pojmovima. On je naučio te pojmove i oni su njemu sada pridodani, ali oni nisu konstitutivni dio njegovog vizualnog doživljaja, oni ne čine sliku koje je on svjestan, niti je ona sada drugačija, tj. njegovo iskustvo kao vizualna percepcija nije niti sada, niti je to bila prije, sastavljena od pojmova. Neki autori tvrde da percepcija jest u svom dijelu konceptualna i to zbog slijedećeg razloga. Kada znanstveno opisujemo i objašnjavamo npr. vizualni sustav, integraciju vizualne percepcije, onda dijelovima tog sustava dajemo pojmovni opis. Dakle, to znači da sustav koji sadrži takve dijelove i odnose, jest u posjedovanju tih pojmova; dalje, vizualni sustav procesira sadržaje, a oni su procesirani i integrirani pomoću dijelova koji su u znanstvenoj teoriji, odnosno opisu, analizirani u smislu koncepata. Ali, ovdje se moraju razlikovati sami sadržaji od sustava koji ih omogućuju te njihovih opisa odnosno znanstvenih objašnjenja. Za opis sustava potrebno nam je empirijsko znanstveno istraživanje i analiziranje. Naravno da takvo istraživanje upotrebljava pojmove i pojmovnu raščlambu. Pojmovi koji opisuju sustav, odnose

Komentirano [U44]: Promjena modela Ferrarija.

Komentirano [U45]: Promjena modela Ferrarija.

svjestan. On sigurno nije svjestan svog sustava i njegovog funkcioniranja nego je svjestan neke "slike" npr. da se djeca igraju u parku. Subjekt ne mora biti neuroznanstvenik da bi mogao imati vizualne percepcije! Prema tome, pojmovi, koncepti, o vizualnom sustavu su dijelovi znanstvenog opisa i objašnjenja tog sustava a nisu dijelovi sadržaja nekog konkretnog vizualnog iskustva.

Prikazat ćemo još jedan argument koji se navodi u prilog nekonceptualnosti percepcije. Svima je poznata tzv. Muller-Lyerova iluzija, a vidjeli smo je sigurno već u dječjim zabavnim časopisima. Ona se sastoji u tome da su dvije dužine poredane jedna ispod druge s time da jedna ima na svojim krajevima krakove strelica okrenute prema unutra, a druga prema van. Uvijek nam se čini da je dužina koja ima krakove strelica okrenute prema van dulja od one druge dužine, dok su one u stvari potpuno jednake. U to se možemo uvjeriti i uvjeravamo se mjerenjem pomoću ravnala. Nakon tog mjerenja, kada smo postali svjesni da su ove dužine jednake, to vjerovanje izražavamo slijedećim sadržajem: "Ove dužine su jednake duljine". Naravno, ovo vjerovanje sadrži koncepte kao svoje dijelove. Međutim, ovo ništa ne mijenja na stvari. Mi i dalje, unatoč mjerenju i novom vjerovanju, vidimo kao da je jedna dužina dulja od one druge, baš kao i prije. Ovi koncepti uopće ne utječu na našu vizualnu percepciju. Budući da su koncepti inferencijski relevantni, nakon što smo izmjerili duljine ovih dužina i kada bi percepcija bila u nekim svojim dijelovima sastavljena od koncepata, mi bismo, zaključujući, trebali promijeniti sadržaj svoje vizualne percepcije. To se naravno, ne događa, te iz ovoga možemo zaključiti da koncepti nisu sastavni dijelovi vizualne percepcije odnosno vizualnog iskustva.

Na kraju bih još jednom razmotrio primjer "slijepog vida" i Carruthersovu tvrdnju da životinje uopće nemaju svijesti. Kao što smo već rekli, podaci koji se tiču pacijentovog slijepog područja su procesirani preko središnjih dijelova mozga koji inače nisu vizualni dijelovi mozga. Iz tog dijela aktivira se neka djelatnost ili verbalno odgovaranje o svojstvima objekta o kojem pacijent nije imao svjesna vizualna iskustva. Carruthers ovdje temelji svoju spekulaciju na tome da je takav mehanizam prisutan kod životinja i da one ne trebaju vizualna iskustva kao aktivatore ponašanja i da nikako ne izgleda biti životinja. Ali, ovdje je naglašeno da pacijenti nikada spontano ne reaguju nego samo onda kada su upitani ili zamoljeni. Ali, ako su upitani,

njihovih dijelova i njihovo funkcioniranje, ne opisuju i sadržaj konkretnih percepcija tj. vizualnih iskustava. Sadržaj neke konkretne vizualne percepcije je ono čega je subjekt svjestan. On sigurno nije svjestan svog sustava i njegovog funkcioniranja nego je svjestan neke "slike" npr. da se djeca igraju u parku. Subjekt ne mora biti neuroznanstvenik da bi mogao imati vizualne percepcije! Prema tome, pojmovi, koncepti, o vizualnom sustavu su dijelovi znanstvenog opisa i objašnjenja tog sustava a nisu dijelovi sadržaja nekog konkretnog vizualnog iskustva. Prikazat ćemo još jedan argument koji se navodi u prilog nekonceptualnosti percepcije. Svima je poznata tzv. Müller-Lyerova iluzija, a vidjeli smo je sigurno već u dječjim zabavnim časopisima. Ona se sastoji u tome da su dvije dužine poredane jedna ispod druge s time da jedna ima na svojim krajevima krakove strelica okrenute prema unutra, a druga prema van. Uvijek nam se čini da je dužina koja ima krakove strelica okrenute prema van dulja od one druge dužine, dok su one u stvari potpuno jednake. U to se možemo uvjeriti i uvjeravamo se mjerenjem pomoću ravnala. Nakon tog mjerenja, kada smo postali svjesni da su ove dužine jednake, to vjerovanje izražavamo slijedećim sadržajem: "Ove dužine su jednake duljine". Naravno, ovo vjerovanje sadrži koncepte kao svoje dijelove. Međutim, ovo ništa ne mijenja na stvari. Mi i dalje, unatoč mjerenju i novom vjerovanju, vidimo kao da je jedna dužina dulja od one druge, baš kao i prije. Ovi koncepti uopće ne utječu na našu vizualnu percepciju. Budući da su koncepti inferencijski relevantni, nakon što smo izmjerili duljine ovih dužina i kada bi percepcija bila u nekim svojim dijelovima sastavljena od koncepata, mi bismo, zaključujući, trebali promijeniti sadržaj svoje vizualne percepcije. To se naravno, ne događa, te iz ovoga možemo zaključiti da koncepti nisu sastavni dijelovi vizualne percepcije odnosno vizualnog iskustva. Na kraju bismo još jednom razmotrili primjer "slijepog vida" i Carruthersovu tvrdnju da životinje uopće nemaju svijest. Kao što smo već rekli, podaci koji se tiču pacijentovog slijepog područja su procesirani preko središnjih dijelova mozga koji inače nisu vizualni dijelovi mozga. Iz tog dijela aktivira se neka djelatnost ili verbalno odgovaranje o svojstvima objekta o kojem pacijent nije imao svjesna vizualna iskustva. Carruthers ovdje temelji svoju spekulaciju na tome da je takav mehanizam prisutan kod životinja i da one ne trebaju vizualna iskustva kao aktivatore

sam ovaj upit morao je biti učinjen pomoću nečega, a to je učinjeno pomoću jezika, odnosno, preciznije rečeno, pomoću nekoliko rečenica nekog prirodnog jezika. Kada pacijent daje odgovor, on također upotrebljava jezik. Ovo razumijevanje i upotreba jezika nije ništa drugo nega aktiviranje vjerovanja da postanu svjesna i da se izraze. Budući da pacijent nema vizualnog iskustva, samo je vjerovanje ovdje kandidat. Pomoću upita ili zamolbe aktiviran je konceptualni sustav a pacijent dolazi do svjesnih misli. Pacijentovi odgovori ovise o tim mislima. Ukoliko ti podsustavi nisu aktivirani upitom, verbalnim, pacijenti nikada ne razmišljaju o tim slijepim regijama. Ako bismo željeli primijeniti ovaj model, to bi značilo da nešto isprovocira svjesnu misao kod životinja da bi onda one, na osnovi ove misli, aktivirale svoje ponašanje, jer ne bi imale vizualna iskustva. Ali, ovakav pogled bi bio totalno neprihvatljiv za Carruthersa, ali i inače se čini potpuno neprihvatljiv. Također se moramo podsjetiti da životinje nikada nisu upitane ili zamoljene da učine nešto, pogotovo ne pomoću prirodnog jezika. Prihvatljivije je pretpostaviti da one imaju vizualna iskustva koja su svjesna i koja aktiviraju, preko nekog mehanizma, njihovo ponašanje. Nema potrebe da životinje imaju svjesne misli, dovoljno je da imaju svjesna vizualna, ali i druga, iskustva, i mehanizam koji se aktivira pomoću njih. Ali, kada ne bi bilo svjesnih iskustava, mehanizam se ne bi aktivirao budući da pacijenti koji pate od "slijepog vida" nikada spontano ne razmišljaju o svojim slijepim dijelovima vidnog polja. Čini se da se barem neka svjesnost treba pripisati životinjama, a prihvatljivije je pripisati im perceptualnu odnosno fenomenalnu svijest s time da ona ne treba biti, a možda niti nije dostupna svjesnoj misli, odnosno propozicionalnim stavovima kojima se neka misao izražava. Pitanje da li životinje imaju neke propozicionalne stavove, barem rudimentarne, odnosno misli u psihološkom smislu, sasvim je zanimljivo, ali izlazi iz okvira ovog rada (vidi Allen 1990). Također i ovaj zaključak pokazuje u smjeru razlike i neovisnosti fenomenalne, perceptualne svijesti od svjesne misli, odnosno propozicionalnog sadržaja propozicionalnog stava.

ponašanja i da nikako ne izgleda biti životinja. Ali, ovdje je naglašeno da pacijenti nikada spontano ne reagiraju nego samo onda kada su upitani ili zamoljeni. Ali, ako su upitani, sam ovaj upit morao je biti učinjen pomoću nečega, a to je učinjeno pomoću jezika, odnosno, preciznije rečeno, pomoću nekoliko rečenica nekog prirodnog jezika. Kada pacijent daje odgovor, on također upotrebljava jezik. Ovo razumijevanje i uporaba jezika nije ništa drugo nega aktiviranje vjerovanja da postanu svjesna i da se izraze. Budući da pacijent nema vizualnog iskustva, samo je vjerovanje ovdje kandidat. Pomoću upita ili zamolbe aktiviran je konceptualni podsustav a pacijent dolazi do svjesnih misli. Pacijentovi odgovori ovise o tim mislima. Ukoliko ti podsustavi nisu aktivirani upitom, verbalnim, pacijenti nikada ne razmišljaju o tim slijepim regijama. Ako bismo željeli primijeniti ovaj model, to bi značilo da nešto isprovocira svjesnu misao kod životinja da bi onda one, na osnovi ove misli, aktivirale svoje ponašanje, jer ne bi imale vizualna iskustva. Ali, ovakav pogled bi bio totalno neprihvatljiv za Carruthersa, ali i inače se čini potpuno neprihvatljiv. Također se moramo podsjetiti da životinje nikada nisu upitane ili zamoljene da učine nešto, pogotovo ne pomoću prirodnog jezika. Prihvatljivije je pretpostaviti da one imaju vizualna iskustva koja su svjesna i koja aktiviraju, preko nekog mehanizma, njihovo ponašanje. Nema potrebe da životinje imaju svjesne misli, dovoljno je da imaju svjesna vizualna, ali i druga, iskustva, i mehanizam koji se aktivira pomoću njih. Ali, kada ne bi bilo svjesnih iskustava, mehanizam se ne bi aktivirao budući da pacijenti koji pate od "slijepog vida" nikada spontano ne razmišljaju o svojim slijepim dijelovima vidnog polja. Čini se da se barem neku svjesnost treba pripisati životinjama, a prihvatljivije je pripisati im perceptualnu odnosno fenomenalnu svijest s time da ona ne treba biti, a možda niti nije dostupna svjesnoj misli, odnosno propozicionalnim stavovima kojima se neka misao izražava. Pitanje da li životinje imaju neke propozicionalne stavove, barem rudimentarne, odnosno misli u psihološkom smislu, sasvim je zanimljivo, ali izlazi iz okvira ovog rada. Također i ovaj zaključak pokazuje u smjeru razlike i neovisnosti fenomenalne, perceptualne svijesti od svjesne misli, odnosno neovisnost od propozicionalnog sadržaja propozicionalnog stava.

Komentirano [U1]: Uputnica izbačena iz knjige iz 2014.

Komentirano [U46]: Minimalna izmjena.

Slučaj 1.2

Usporedba disertacije Davora Pećnjaka "Svijest i propozicionalni stavovi u suvremenoj analitičkoj filozofiji" iz 2001. godine (LIJEVO) s tekstom Davora Pećnjaka i Tomislava Janovića "Prema dualizmu" iz 2013. godine (IBIS-grafika, 2014) – Poglavlje 11 (DESNO)

Uvodni komentar

Za jedanaesto poglavlje knjige iz 2014. godine koje slijedi u desnom stupcu ne postoji opaska o preuzimanju teksta iz disertacije Davora Pećnjaka. Prikazani tekst jedanaestoga poglavlja preuzet je iz disertacije bez navođenja teksta u navodnim znacima stoga je riječ o preuzimanju bez citiranja.

Poglavlje Skeptično o skepticizmu	Poglavlje 11. Skepticizam ide i prema dualizmu
<p>str. 139 (do 153): U ovom završnom poglavlju, razmotrit ću jednu zanimljivu poziciju u svezi objašnjavanja svijesti i problema um-tijelo, a to je pozicija koja tvrdi da mi zapravo ne možemo riješiti ovaj problem. No, skepticizam u pogledu rješenja problema ovaj put dolazi iznutra, iz samog naturalizma. Zato se ovaj pogled naziva skeptički naturalizam, noumenalni naturalizam, a Flanagan (1992) mu je dao ime "novi misterijanizam". Ovakvo stajalište zastupa Colin McGinn (1991a, 1991b, 1991c, 1991 d, 1999a, 1999b). Kako je um-tijelo vjekovni filozofski problem i kako napredak znanosti također nije pridonio, unatoč, naravno velikim instrumentalističkim uspjesima, razumijevanju i objašnjenju ovog problema i kako nismo ništa bliže shvaćanju kako se ostvaruje svijest, pogotovo u svojoj mnogostrukosti, vrijeme je da priznamo da je pojava svijesti i problem um-tijelo neriješiv za nas. Ne radi se o tome da se želi reći kako je problem vrlo težak te da će sigurno proći još puno vremena i da se moraju uložiti grandiozni naponi prije nego što će se on riješiti kao što se npr. na kraju riješio veliki Fermatov teorem, nego se želi reći to da je problem nerješiv u principu. Naprosto, mi nemamo spoznajne sposobnosti da bismo ga riješili i vidjeli u čemu je stvar, tj. u čemu se sastoji potpuna struktura svijesti. To će zauvijek ostati tajna za nas; problem je za nas kognitivno zatvoren (vidi McGinn, navedeno, posebno 1991a, 1991 d i 1999a). Isto tako kako žohar ili ovca Dolly, kako god da se trude, ne mogu u principu razumjeti niti najjednostavnije stvari iz kvantne mehanike, a</p>	<p>str. 76 (do 83): U ovom poglavlju, razmotrit ćemo jednu zanimljivu poziciju u svezi objašnjavanja svijesti i problema um-tijelo, a to je pozicija koja tvrdi da mi zapravo ne možemo riješiti ovaj problem. No, skepticizam u pogledu rješenja problema ovaj put dolazi iznutra, iz samog naturalizma. Zato se ovaj pogled naziva skeptički naturalizam, noumenalni naturalizam, a Flanagan (1992) mu je dao ime "novi misterijanizam". Ovakvo stajalište zastupa Colin McGinn (1991a, 1991b, 1991c, 1991d, 1999a, 1999b). Kako je um-tijelo vjekovni filozofski problem i kako napredak znanosti također nije pridonio, unatoč, naravno velikim instrumentalističkim uspjesima, razumijevanju i objašnjenju ovog problema i kako nismo ništa bliže shvaćanju kako se ostvaruje svijest, pogotovo u svojoj mnogostrukosti, vrijeme je da priznamo da je pojava svijesti i problem um-tijelo neriješiv za nas. Ne radi se o tome da se želi reći kako je problem vrlo težak te da će sigurno proći još puno vremena i da se moraju uložiti grandiozni naponi prije nego što će se on riješiti kao što se npr. na kraju riješio veliki Fermatov teorem, nego se želi reći to da je problem nerješiv u principu. Naprosto, mi nemamo spoznajne sposobnosti da bismo ga riješili i vidjeli u čemu je stvar, tj. u čemu se sastoji potpuna struktura svijesti. To će zauvijek ostati tajna za nas; problem je za nas kognitivno zatvoren (vidi McGinn, posebno 1991a, 1991d i 1999a).</p>

Komentirano [U47]: Izbačena riječ *završnom* jer ovo preuzeto poglavlje nije završno poglavlje knjige iz 2014. godine.

Komentirano [U48]: Manje izostavljanje.

kamoli potpunu teoriju, jednostavno zato jer nemaju nikakvu sposobnost koja bi im tako nešto omogućavala, tako i ljudi nemaju pravi spoznajni aparat koji bi im omogućio spoznavanje i razumijevanje svijesti i dao im razrješenje problema um-tijelo. No, s druge strane, McGinn smatra da ne postoji nikakva natprirodna misterija u svemu tome, nego da su ona svojstva koja omogućavaju postojanje svijesti, neka sasvim prirodna fizikalna svojstva mozga i moždanih procesa. Ali, upravo ta karakteristična svojstva mozga i materije od koje je on sastavljen, nama su kognitivno nedostupna. U stvari, ipak treba razlikovati dva pomalo različita argumenta kod McGinna. Na to je razlikovanje prvi uputio Flanagan (1992, str. 110). Prvi argument tvrdi da postoje svojstva koja su prirodna svojstva mozga i moždanih procesa a koja su zaslužna za ostvarivanje i fenomenološkog aspekta svijesti i koji bi ih naturalistički objašnjavali, samo kad bismo bili u poziciji shvatiti inteligibilnu vezu između ovih svojstava i svijesti; ali, naravno, mi nismo u stanju shvatiti tu vezu. Drugi argument tvrdi da ova svojstva zapravo nisu inherentna svojstva mozga nego da je to neka posebna treća vrsta svojstava koja nisu niti fizička niti nefizička. Ova svojstva su svojstva skrivene strukture svijesti, niti su fizička a niti fenomenološka, i sama ta svojstva su nespoznatljiva za nas.

Naravno, ne može se samo tako tvrditi da nešto ne možemo znati jer bismo onda za sve što još do danas nismo razjasnili mogli tako nešto tvrditi. Zato ćemo prvo navesti tijek ovih argumenata a zatim ću pokazati kako se ovi argumenti mogu preformulirati u potporu za dualističko stajalište. Ako netko neće smatrati da ove preformulacije podržavaju dualizam sasvim je sigurno da one pokazuju da ovako shvaćeni novi misterijanizam ne otklanja dualizam kao moguću istinu o realizaciji svijesti i realizaciji uma. Čak iako ne znamo što je svijest, još uvijek je moguće da je nematerijalno realizirana; nema dovoljnog razloga inzistirati da se realizacija svijesti sastoji od nekog materijalno-fizikalnog svojstva odnosno da se ona sastoji samo od moždanih procesa čija svojstva ne možemo kognitivno zahvatiti.

Bitna struktura mojih preformulacija bit će jednostavna, čak skoro trivijalna - ako nešto ne možemo znati, onda ne možemo znati - ako nešto neznamo onda to neznamo - dakle, ako neznamo koja to svojstva realiziraju svijest i zapravo kakva je njihova priroda, onda ne znamo da li su

Isto tako kako žohar ili ovca Dolly, kako god da se trude, ne mogu u principu razumjeti niti najjednostavnije stvari iz kvantne mehanike, a kamoli potpunu teoriju, jednostavno zato jer nemaju nikakvu sposobnost koja bi im tako nešto omogućavala, tako i ljudi nemaju pravi spoznajni aparat koji bi im omogućio spoznavanje i razumijevanje svijesti i dao im razrješenje problema um-tijelo. No, s druge strane, McGinn smatra da ne postoji nikakva natprirodna misterija u svemu tome, nego da su ona svojstva koja omogućavaju postojanje svijesti, neka sasvim prirodna fizikalna svojstva mozga i moždanih procesa. Ali, upravo ta karakteristična svojstva mozga i materije od koje je on sastavljen, nama su kognitivno nedostupna. U stvari, ipak treba razlikovati dva pomalo različita argumenta kod McGinna. Na to je razlikovanje prvi uputio Flanagan (1992, str. 110). Prvi argument tvrdi da postoje svojstva koja su prirodna svojstva mozga i moždanih procesa a koja su zaslužna za ostvarivanje i fenomenološkog aspekta svijesti i koji bi ih naturalistički objašnjavali, samo kad bismo bili u poziciji shvatiti inteligibilnu vezu između ovih svojstava i svijesti; ali, naravno, mi nismo u stanju shvatiti tu vezu. Drugi argument tvrdi da ova svojstva zapravo nisu inherentna svojstva mozga nego da je to neka posebna treća vrsta svojstava koja nisu niti fizička niti nefizička. Ova svojstva su svojstva skrivene strukture svijesti, niti su fizička a niti fenomenološka, i sama ta svojstva su nespoznatljiva za nas.

Naravno, ne može se samo tako tvrditi da nešto ne možemo znati jer bismo onda za sve što još do danas nismo razjasnili mogli tako nešto tvrditi. Zato ćemo prvo navesti tijek ovih argumenata a zatim ćemo pokazati kako se ovi argumenti mogu preformulirati u potporu za dualističko stajalište. Ako netko neće smatrati da ove preformulacije podržavaju dualizam sasvim je sigurno da one pokazuju da ovako shvaćeni novi misterijanizam ne otklanja dualizam kao moguću istinu o realizaciji svijesti i realizaciji uma. Čak iako ne znamo što je svijest, još uvijek je moguće da je nematerijalno realizirana; nema dovoljnog razloga inzistirati da se realizacija svijesti sastoji od nekog materijalno-fizikalnog svojstva odnosno da se ona sastoji samo od moždanih procesa čija svojstva ne možemo kognitivno zahvatiti.

Bitna struktura naših preformulacija bit će jednostavna, čak skoro trivijalna – ako nešto ne možemo znati, onda ne možemo znati – ako nešto neznamo onda to neznamo – dakle, ako neznamo

Komentirano [U49]: Promjena prvog lica.

to fizička i isključivo moždana svojstva ili neka nematerijalna svojstva.

Dio tih svojstava čak i može biti materijalno realiziran, McGinn može biti djelomično u pravu, ali to nije uopće problem za interakcionistički dualizam jer za tu vrstu dualizma, kao što smo vidjeli, postoji uzajamna kauzalna veza između fizičkih događaja tj. moždanih procesa i mentalnih, nematerijalnih događaja - jedni mogu uzrokovati druge. Vidjet će se da McGinn nema naročitog razloga inzistirati, kao što to ipak čini u svojim člancima, da je u osnovi svijest ili potpuno ili velikim dijelom realizirana materijalno, ali čak i u toj drugoj varijanti, ono svojstvo koje realizira svijest, iako nije potpuno materijalno nije niti nematerijalno.

Tijek argumenta za prvu poziciju koja tvrdi da postoji materijalno moždano svojstvo P koje objašnjava svijest, ali mi je ne možemo spoznati, izgleda kako slijedi:

introspekcija nam ne otkriva što je i kako djeluje P jer introspekcijom nikada nismo svjesni i ništa ne spoznajemo o fizikalno-kemijsko-neurofiziološkom aspektu rada mozga; ispitivanje mozga također nam ne otkriva ništa o P - bilo što da postavimo kao kandidatski entitet da on jest P, zapravo uopće ne vidimo, u perceptivnom smislu, kako bi on funkcionirao; budući da perceptivna zatvorenost ne povlači kognitivnu zatvorenost, u ovom momentu postoji mogućnost da upotrijebimo zaključivanje na najbolje objašnjenje kako to čine znanstveni realisti u pogledu neopažljivih i teoretskih entiteta (Harman 1965; vidjeti i npr. van Fraassen 1980, Hacking 1983, Cartwright 1983, Sesardić 1986, Berčić 1995); no takva mogućnost nam nije otvorena zbog homogenosti pojmova u znanosti - psihološki pojmovi ne mogu se uvoditi da bismo njima objašnjavali fizičke pojave niti se fizikalni pojmovi mogu uvoditi da bi objašnjavali psihološke pojave: ukoliko imamo samo fizikalne podatke o fizičkim događajima i entitetima (kao što su to i sastavni dijelovi mozga i moždani događaji), ništa nas neće zaključivanjem iz te baze odvući iz fizičkog, pa smo prisiljeni uvesti pojmove o svijesti koji ne slijede iz baze podataka o fizikalnom koje imamo. Sve što je fizičko ima fizikalno objašnjenje. Prema tome, svijest, odnosno svojstvo svijesti jest spoznajno zatvoreno s obzirom na upotrebu pojmova u znanosti i od strane zdravog razuma, tako da nam niti ova vrsta zaključivanja ovdje ne pomaže. Kada empirijski, a to znači perceptivno, naravno i uz pomoć instrumenata, istražujemo mozak, nikada

koja to svojstva realiziraju svijest i zapravo kakva je njihova priroda, onda ne znamo da li su to fizička i isključivo moždana svojstva ili neka nematerijalna, nefizikalna svojstva.

Dio tih svojstava čak i može biti materijalno realiziran, McGinn može biti djelomično u pravu, ali to nije uopće problem za interakcionistički dualizam jer za tu vrstu dualizma, kao što smo vidjeli, postoji uzajamna kauzalna veza između fizičkih događaja tj. moždanih procesa i mentalnih, nematerijalnih događaja - jedni mogu uzrokovati druge. Vidjet će se da McGinn nema naročitog razloga inzistirati, kao što to ipak čini u svojim člancima, da je u osnovi svijest ili potpuno ili velikim dijelom realizirana materijalno, ali čak i u toj drugoj varijanti, ono svojstvo koje realizira svijest, iako nije potpuno materijalno, nije niti nematerijalno.

Tijek argumenta za prvu poziciju koja tvrdi da postoji materijalno moždano svojstvo P koje objašnjava svijest, ali mi je ne možemo spoznati, izgleda kako slijedi:

introspekcija nam ne otkriva što je i kako djeluje P jer introspekcijom nikada nismo svjesni i ništa ne spoznajemo o fizikalno-kemijsko-neurofiziološkom aspektu rada mozga; ispitivanje mozga također nam ne otkriva ništa o P - bilo što da postavimo kao kandidatski entitet da on jest P, zapravo uopće ne vidimo, u perceptivnom smislu, kako bi on funkcionirao; budući da perceptivna zatvorenost ne povlači kognitivnu zatvorenost, u ovom momentu postoji mogućnost da uporabimo zaključivanje na najbolje objašnjenje kako to čine znanstveni realisti u pogledu neopažljivih i teoretskih entiteta (Harman 1965; vidjeti i npr. van Fraassen 1980, Hacking 1983, Cartwright 1983, Sesardić 1986, Berčić 1995); no takva mogućnost nam nije otvorena zbog homogenosti pojmova u znanosti - psihološki pojmovi ne mogu se uvoditi da bismo njima objašnjavali fizičke pojave niti se fizikalni pojmovi mogu uvoditi da bi objašnjavali psihološke pojave: ukoliko imamo samo fizikalne podatke o fizičkim događajima i entitetima (kao što su to i sastavni dijelovi mozga i moždani događaji), ništa nas neće zaključivanjem iz te baze odvući iz fizičkog, pa smo prisiljeni uvesti pojmove o svijesti koji ne slijede iz baze podataka o fizikalnom koje imamo. Sve što je fizičko ima fizikalno objašnjenje. Prema tome, svijest, odnosno svojstvo svijesti jest spoznajno zatvoreno s obzirom na uporabu pojmova u znanosti i od strane zdravog razuma, tako da nam niti ova vrsta zaključivanja ovdje ne pomaže. Kada empirijski,

Komentirano [U50]: Manja izmjena.

nećemo naći bilo što što bi bilo temelj za zaključak na najbolje objašnjenje. Činjenice o mozgu objašnjavaju se samo pozivanjem na druge činjenice o mozgu. Dakle, makar ovdje imamo pomalo poseban epistemološki položaj - činjenice o mozgu možemo znati samo iz perspektive trećeg lica dok o glavnim značajkama svijesti imamo introspektivno znanje u prvom licu - prema McGinnu to uopće nije uzrok problema, nego, kao što se to lako vidi iz dosada izloženog, iz introspektivne fenomenalnosti svijesti ne možemo izvući to što ju čini takvom a niti iz ispitivanja mozga također ne možemo vidjeti vezu između moždanih stanja i događaja i subjektivne fenomenalnosti svijesti, pa je zaključak koji se nameće da mi nemamo spoznajne kapacitete da bismo mogli u potpunosti razumjeti svijest te odnos mozga i subjektivnosti svijesti.

Drugi argument ima isti zaključak ali je izvođenje ponešto različito a i svojstvo P dobiva pomalo drugačiji karakter. Naravno, kako mi ne možemo znati sva prava svojstva P-a, tako je taj karakter promijenjen samo stipulativno, odnosno samo u McGinnovom nagađanju. Ali, čini mi se, tu McGinnova voda ide sve više na moj mlin, tj. mlin dualista interakcionista koji melje fizikalne događaje u mozgu i preinačuje ih u nematerijalne introspektivne svjesnosti.

Prema uzoru na analizu jezika, bilo logičku a la Russell (1905) ili gramatičku a la Chomsky (1965) i ostalih generativnih gramatičara, a i na ponekad takvu metodologiju u ostalim znanostima, McGinn misli da je potrebno postulirati skrivenu odnosno dubinsku strukturu svijesti koja zapravo objašnjava sve aspekte svijesti.

Ali, jao, sama struktura ove dubinske strukture zauvijek će ostati spoznajno skrivena. Evo njegovih razloga za postuliranje skrivene strukture svijesti: u znanosti često postuliramo neku skrivenu dublju strukturu pomoću koje objašnjavamo do tada neobjašnjene fenomene. Takav je slučaj u empirijskim znanostima npr. s atomskom strukturom materije, molekularnom strukturom nasljedne tvari ili, u teoretskim, već spomenuta logička ili gramatička analiza jezika. Ali, kaže McGinn, čini se da većini teoretičara takva metoda nije primjerena za samu svijest jer je svijest uglavnom analizirana u tom smislu da su njezina svojstva, tj. ono što svijest čini svješču, transparentna njoj samoj (inače to ne bi bila svijest! ide argument). Ali, iz nekoliko primjera vidi se vrlo jasno da nije sve što se tiče svijesti i samo po sebi svjesno i transparentno

a to znači perceptivno, naravno i uz pomoć instrumenata, istražujemo mozak, nikada nećemo naći bilo što što bi bilo temelj za zaključak na najbolje objašnjenje. Činjenice o mozgu objašnjavaju se samo pozivanjem na druge činjenice o mozgu. Dakle, makar ovdje imamo pomalo poseban epistemološki položaj - činjenice o mozgu možemo znati samo iz perspektive trećeg lica dok o glavnim značajkama svijesti imamo introspektivno znanje u prvom licu - prema McGinnu to uopće nije uzrok problema, nego, kao što se to lako vidi iz dosada izloženog, iz introspektivne fenomenalnosti svijesti ne možemo izvući to što ju čini takvom a niti iz ispitivanja mozga također ne možemo vidjeti vezu između moždanih stanja i događaja i subjektivne fenomenalnosti svijesti, pa je zaključak koji se nameće da mi nemamo spoznajne kapacitete da bismo mogli u potpunosti razumjeti svijest te odnos mozga i subjektivnosti svijesti.

Drugi argument ima isti zaključak ali je izvođenje ponešto različito, a i svojstvo P dobiva pomalo drugačiji karakter. Naravno, kako mi ne možemo znati sva prava svojstva P-a, tako je taj karakter promijenjen samo stipulativno, odnosno samo u McGinnovom nagađanju. Ali, čini nam se, tu McGinnova voda ide sve više na naš mlin, tj. mlin dualista (interakcionista) koji melje fizikalne događaje u mozgu i preinačuje ih u nematerijalne introspektivne svjesnosti.

Prema uzoru na analizu jezika, bilo logičku ili gramatičku, npr. a la Chomsky (1965) i ostalih generativnih gramatičara, a i na ponekad takvu metodologiju u ostalim znanostima, McGinn misli da je potrebno postulirati skrivenu odnosno dubinsku strukturu svijesti koja zapravo objašnjava sve aspekte svijesti.

Ali, jao, sama struktura ove dubinske strukture zauvijek će ostati spoznajno skrivena. Evo njegovih razloga za postuliranje skrivene strukture svijesti: u znanosti često postuliramo neku skrivenu dublju strukturu pomoću koje objašnjavamo do tada neobjašnjene fenomene. Takav je slučaj u empirijskim znanostima npr. s atomskom strukturom materije, molekularnom strukturom nasljedne tvari ili, u teoretskim, već spomenuta logička ili gramatička analiza jezika.

Ali, kaže McGinn, čini se da većini teoretičara takva metoda nije primjerena za samu svijest jer je svijest uglavnom analizirana u tom smislu da su njezina svojstva, tj. ono što svijest čini svješču, transparentna njoj samoj (inače to ne bi bila svijest! ide argument). Ali, iz nekoliko primjera vidi se vrlo jasno da nije sve što se tiče

Komentirano [U51]: Promjena prvog lica.

Komentirano [U52]: Promjena prvog lica.

Komentirano [U53]: Izostavljanje jednog autora.

svijesti. Dakle, ukoliko želimo objasniti logička svojstva svjesnih stanja, slučajeve kao što je slijepi pogled ili samo ostvarivanje svijesti tj. svjesnih procesa, potrebno je postulirati skrivenu dubinsku strukturu. Logička analiza propozicija, odnosno misli, pokazuje da misli, kao i u jeziku rečenice, imaju drugačiju strukturu nego što se površinski čini. Primjeri za to su već legendarna Russelova analiza propozicije "francuski kralj je čelav" koja u stvari ima strukturu "postoji jedan x takav da je x francuski kralj i za svaki y, ako je y francuski kralj, onda je $x=y$ i x je čelav".

To je ono što u stvari u cjelosti i rečenica i svjesni propozicionalni sadržaj, odnosno misao, izražava; svjesna misao podrazumijeva ovakav sadržaj. Dakle, logička analiza otkriva dublju strukturu misli koja je ontološki manje zahtjevna nego što se to čini na površini (vidi i Flanagan 1992, str.120-122.).

Dakle, time se otkriva i jedan aspekt skrivene strukture svijesti: psihološko značenje toga jest u tome što jezik slijedi misli i eksternalizira formu koju je već misao formirala. Misao na psihološkom nivou "prerušava" sadržaj. Rješenje problema kako je svijest realizirana ili, da upotrijebimo McGinnov izvorni izraz, otjelotvorena, neće se naći niti na fenomenološkom nivou niti na fizičkom moždanom nivou. Moramo pretpostaviti da svjesni procesi i stanja imaju skrivenu prirodnu (kurziv moj) strukturu koja posreduje između površinskih svojstava i fizičkih svojstava o kojima ovisi (McGinn 1991d, 1999a).

Svijest jest povezana s mozgom pa onda moraju postojati svojstva koja je tako vežu. Ova svojstva, pretpostavlja skeptik McGinn, pripadaju skrivenoj strukturi svijesti. Ova svojstva nisu niti fenomenološka niti fizička i ne pripadaju niti jednoj strani nego samo vežu fenomenološka s fizičkim, ali objašnjavaju svijest u potpunosti. No, da bi ta svojstva mogla biti shvatljiva, a time i svijest, njihova karakterizacija bi zahtijevala temeljitu pojmovnu inovaciju. Ali, takva pojmovna inovacija nije moguća jer leži izvan svih spoznajnih čovjekovih sposobnosti. Naši pojmovi koje možemo formirati uvjetovani su i ograničeni našim sposobnostima percipiranja i introspekcije. Oni se odnose na ono što je perceptualno dostupno iz materijalnog svijeta i ograničeni su time, a introspektivni pristup svijesti također određuje granicu formiranja pojmova. Trebali bismo temeljito apstrahirati od ova dva načina koja su nam na raspolaganju da bismo pojmovno zahvatili dubinska svojstva svijesti, ali ona nam

svijesti i samo po sebi svjesno i transparentno svijesti. Dakle, ukoliko želimo objasniti logička svojstva svjesnih stanja, slučajeve kao što je slijepi pogled ili samo ostvarivanje svijesti tj. svjesnih procesa, potrebno je postulirati skrivenu dubinsku strukturu. Logička analiza propozicija, odnosno misli, pokazuje da misli, kao i u jeziku rečenice, imaju drugačiju strukturu nego što se površinski čini. Primjeri za to su već legendarna analiza propozicije "francuski kralj je čelav" koja u stvari ima strukturu "postoji jedan x takav da je x francuski kralj i za svaki y, ako je y francuski kralj, onda je $x=y$ i x je čelav".

To je ono što u stvari u cjelosti i rečenica i svjesni propozicionalni sadržaj, odnosno misao, izražava; svjesna misao podrazumijeva ovakav sadržaj. Dakle, logička analiza otkriva dublju strukturu misli koja je ontološki manje zahtjevna nego što se to čini na površini (vidi i Flanagan 1992, str.120-122).

Dakle, time se otkriva i jedan aspekt skrivene strukture svijesti: psihološko značenje toga jest u tome što jezik slijedi misli i eksternalizira formu koju je već misao formirala. Misao na psihološkom nivou "prerušava" sadržaj. Rješenje problema kako je svijest realizirana ili, da uporabimo McGinnov izvorni izraz, otjelotvorena, neće se naći niti na fenomenološkom nivou niti na fizičkom moždanom nivou. Moramo pretpostaviti da svjesni procesi i stanja imaju skrivenu prirodnu (ideje vaše - kurziv naš) strukturu koja posreduje između površinskih svojstava i fizičkih svojstava o kojima ovisi (McGinn 1991d, 1999a).

Svijest jest povezana s mozgom pa onda moraju postojati svojstva koja ih tako vežu. Ova svojstva, pretpostavlja skeptik McGinn, pripadaju skrivenoj strukturi svijesti. Ova svojstva nisu niti fenomenološka niti fizička i ne pripadaju niti jednoj strani nego samo vežu fenomenološko s fizičkim, ali objašnjavaju svijest u potpunosti. No, da bi ta svojstva mogla biti shvatljiva, a time i svijest, njihova karakterizacija bi zahtijevala temeljitu pojmovnu inovaciju. Ali, takva pojmovna inovacija nije moguća jer leži izvan svih spoznajnih čovjekovih sposobnosti. Naši pojmovi koje možemo formirati uvjetovani su i ograničeni našim sposobnostima percipiranja i introspekcije. Oni se odnose na ono što je perceptualno dostupno iz materijalnog svijeta i ograničeni su time, a introspektivni pristup svijesti također određuje granicu formiranja pojmova. Trebali bismo temeljito apstrahirati od

Komentirano [U54]: Izostavljanje atribucije primjera jednom autoru.

Komentirano [U55]: Dodatak i promjena prvog lica.

nisu ni na jedan od ova dva načina dostupni i mi nemamo uopće sposobnosti za formuliranje potrebnih pojmova. Tako će prava priroda svijesti zauvijek ostati misteriozna za nas.

Prije nego što prijedem na reformulaciju argumenta, nudim mali interludij.

Evo jedne moguće implementacije McGinnovih misli. U zadnjih pet-šest godina postavljena je teza (Greenfield 1995, O'Brien and Opie 1999) da je svijest produkt određenog broja neurona koji su aktivirani istovremeno i da postoji točna granica koliko se najmanje neurona u nekom neuronskom putu mora aktivirati da bi se pojavila svijest. Npr. da bi subjekt bio svjestan crvene kockice, mora se u tom-i-tom vizualnom dijelu mozga aktivirati 124 neurona (pažnja: ovo je moj izmišljeni primjer i služi samo za ilustraciju - nitko za sada još nije izbrojao taj broj neurona pa ni za najjednostavniju formu svjesnog procesa ili stanja). Taj broj neurona je neki X, ali ukoliko se aktivira samo X-1 broj neurona, od svijesti nema ništa. Naravno, ovo je hipoteza koja izvire iz empirijskih istraživanja jer je jasno da su u neurofiziološkim eksperimentima uvijek korelirani svjesni događaji s aktivacijom većeg broja neurona. To je razumna empirijska hipoteza. Ali nitko od ovih autora nije dao argument kako odrediti taj broj neurona (dobro, mogu se pobrojati u nekom eksperimentu) odnosno kako i zašto baš taj određeni broj X, a zašto X-1 ne generira svijest. Nema argumenta ili empirijske činjenice kojom bi se ovo objasnilo. Ukoliko se pak dozvoli da taj broj neurona može fluktuirati, teza upada u problem paradoksa tipa sorit (Polya and Tamay 1999). To su interni problemi ovakve teorije.

No ukoliko je nešto približno točno, mogli bismo reći slijedeće: ljudski mozak sadrži ograničeni broj neurona i, kako god bio velik broj mogućih kombinacija aktiviranja neurona, ipak je to ograničeni broj. Subjekt može biti svjestan mnogih kompliciranih stvari kod kojih se aktivira različiti broj neurona: mali broj za jednostavne osjete i percepcije, veći broj za kompliciranije itd. Možda se najveći broj raspoloživih neurona mora aktivirati za sadržaje propozicionalnih stavova odnosno za misli u slijedu svjesnog razmišljanja. Prema tome, možda svjesnost objašnjenja kako iz aktiviranja neurona izranja fenomenalna i propozicionalna svijest zahtjeva veći broj neurona nego što je ljudskom mozgu na raspolaganju pa potpuno objašnjenje svijesti zapravo ne možemo formulirati. Ne možemo biti svjesni potpunog objašnjenja svijesti! Izgleda kao da istovremeno imamo i nemamo objašnjenje

ova dva načina koja su nam na raspolaganju da bismo pojmovno zahvatili dubinska svojstva svijesti, ali ona nam nisu ni na jedan od ova dva načina dostupni i mi nemamo uopće sposobnosti za formuliranje potrebnih pojmova. Tako će prava priroda svijesti zauvijek ostati misteriozna za nas.

Prije nego što prijedemo na reformulaciju argumenta, nudimo mali interludij.

Evo jedne moguće implementacije McGinnovih misli. Prije petnaestak godina postavljena je teza (Greenfield 1995, O'Brien and Opie 1999) da je svijest produkt određenog broja neurona koji su aktivirani istovremeno i da postoji točna granica koliko se najmanje neurona u nekom neuronskom putu mora aktivirati da bi se pojavila svijest. Npr. da bi subjekt bio svjestan crvene kockice, mora se u tom-i-tom vizualnom dijelu mozga aktivirati 124 neurona (pažnja: ovo je naš izmišljeni primjer i služi samo za ilustraciju - nitko za sada još nije izbrojao taj broj neurona pa ni za najjednostavniju formu svjesnog procesa ili stanja). Taj broj neurona je neki X, ali ukoliko se aktivira samo X-1 broj neurona, od svijesti nema ništa. Naravno, ovo je hipoteza koja izvire iz empirijskih istraživanja jer je jasno da su u neurofiziološkim eksperimentima uvijek korelirani svjesni događaji s aktivacijom većeg broja neurona. To je razumna empirijska hipoteza. Ali nitko od ovih autora nije dao argument kako odrediti taj broj neurona (dobro, mogu se pobrojati u nekom eksperimentu) odnosno kako i zašto baš taj određeni broj X, a zašto X-1 ne generira svijest. Nema argumenta ili empirijske činjenice kojom bi se ovo objasnilo. Ukoliko se pak dozvoli da taj broj neurona može fluktuirati, teza upada u problem paradoksa tipa sorit (Polya and Tamay 1999). To su interni problemi ovakve teorije.

No ukoliko je nešto približno točno, mogli bismo reći slijedeće: ljudski mozak sadrži ograničeni broj neurona i, kako god bio velik broj mogućih kombinacija aktiviranja neurona, ipak je to ograničeni broj. Subjekt može biti svjestan mnogih kompliciranih stvari kod kojih se aktivira različiti broj neurona: mali broj za jednostavne osjete i percepcije, veći broj za kompliciranije itd. Možda se najveći broj raspoloživih neurona mora aktivirati za sadržaje propozicionalnih stavova odnosno za misli u slijedu svjesnog razmišljanja. Prema tome, možda svjesnost objašnjenja kako iz aktiviranja neurona izranja fenomenalna i propozicionalna svijest zahtjeva veći broj neurona nego što je ljudskom mozgu na raspolaganju pa potpuno objašnjenje svijesti

svijesti. No, što nam, osim svojih internih teškoća, govori ova hipoteza o istovremenom aktiviranju nekog određenog broja neurona? Zapravo ništa što već nismo čuli od type ili token materijalista - svijest je identična događajima u mozgu; ali, naravno, što su drugo fizičko-kemijski događaji u mozgu nego aktiviranje određenog broja neurona nekog neuronskog puta. No vidjeli smo da takve teze ne mogu objasniti fenomenalni aspekt svijesti i svjesnih propozicionalnih stavova. I dalje se ne vidi kako je svijest identična ili izranja iz čisto fizičkih procesa pa bio aktiviran jedan, pola, 127, 548 ili 107 neurona.

Svi argumenti protiv type ili token materijalizma mogu se primijeniti i na ove teorije o potrebnom broju neurona koji se mogu aktivirati. Dakle, nekako ne vidimo da bi teorija točnog broja aktiviranih neurona za neki svjesni sadržaj bilo objašnjenje svijesti. Istina, kako sam rekao, još uvijek možda postoji mogućnost da je ta tvrdnja istinita ali mi ne vidimo i ne razumijemo kako je ona istinita.

Da bismo to shvatili, možda nam je za to potreban veći broj neurona nego što ih imamo u glavama.

No, ukoliko će prava priroda svijesti ostati zauvijek misterija za nas, onda ona može biti i čisto nematerijalne prirode! Ono što ne znamo, ne znamo što je! Mi, jasno, nemamo iskustva nematerijalnih pojava; nikad ništa nematerijalnog niti osjetimo niti percipiramo. Matematički objekti, ukoliko nezavisno postoje kao apstraktni nematerijalni, nefizički objekti, nisu percipirani kao takvi i mi nemamo iskustva o njima. O njima konstruiramo racionalne teorije koje ekspliciraju svojstva i odnose takvih objekata. Mi nemamo pojam o tome kako oni "izgledaju" kao objekti. Oni, naravno, ne mogu "izgledati" u nekom vizualnom smislu jer vizualni izgled zahtijeva fizičko postojanje. Prema tome o matematičkim objektima nemamo neke iskustvene koncepte. Ali mi ne kažemo da oni, budući da ipak nešto znamo o njima, moraju imati neko prirodno svojstvo koje ih realizira takvima kakvi oni sami jesu. Mi prihvaćamo, barem platonisti, a to je, čini mi se, većina filozofa matematike i samih matematičara, njihovo nematerijalno, nefizičko i neovisno postojanje. Dakle, ukoliko i ne možemo formulirati koncepte koji bi objasnili svijest, mi ih možda ne možemo formulirati zato jer je svijest nematerijalne prirode! Naravno, mogu postojati razne vrste nematerijalnosti - svijest ne mora biti apstraktna nematerijalne prirode iste

zapravo ne možemo formulirati. Ne možemo biti svjesni potpunog objašnjenja svijesti! Izgleda kao da istovremeno imamo i nemamo objašnjenje svijesti. No, što nam, osim svojih internih teškoća, govori ova hipoteza o istovremenom aktiviranju nekog određenog broja neurona? Zapravo ništa što već nismo čuli od type ili token materijalista - svijest je identična događajima u mozgu; ali, naravno, što su drugo fizičko-kemijski događaji u mozgu nego aktiviranje određenog broja neurona nekog neuronskog puta. No vidjeli smo da takve teze ne mogu objasniti fenomenalni aspekt svijesti i svjesnih propozicionalnih stavova; i dalje se ne vidi kako je svijest identična ili izranja iz čisto fizičkih procesa pa bio aktiviran jedan, pola, 127, 548 ili 107 neurona.

Svi argumenti protiv type ili token materijalizma mogu se primijeniti i na ove teorije o potrebnom broju neurona koji se mogu aktivirati. Dakle, nekako ne vidimo da bi teorija točnog broja aktiviranih neurona za neki svjesni sadržaj bilo objašnjenje svijesti. Istina, kako smo rekli, još uvijek možda postoji mogućnost da je ta tvrdnja istinita ali mi ne vidimo i ne razumijemo kako je ona istinita.

Da bismo to shvatili, možda nam je za to potreban veći broj neurona nego što ih imamo u glavama. No, ukoliko će prava priroda svijesti ostati zauvijek misterija za nas, onda ona može biti i čisto nematerijalne prirode! Ono što ne znamo, ne znamo što je! Mi, jasno, nemamo iskustva nematerijalnih pojava; nikad ništa nematerijalnog niti osjetimo niti percipiramo. Matematički objekti, ukoliko nezavisno postoje kao apstraktni nematerijalni, nefizički objekti, nisu percipirani kao takvi i mi nemamo iskustva o njima. O njima konstruiramo racionalne teorije koje ekspliciraju svojstva i odnose takvih objekata. Mi nemamo pojam o tome kako oni "izgledaju" kao objekti. Oni, naravno, ne mogu "izgledati" u nekom vizualnom smislu jer vizualni izgled zahtijeva fizičko postojanje. Prema tome o matematičkim objektima nemamo neke iskustvene koncepte. Ali mi ne kažemo da oni, budući da ipak nešto znamo o njima, moraju imati neko prirodno svojstvo koje ih realizira takvima kakvi oni sami jesu. Mi prihvaćamo, barem platonisti, a to je, čini mi se, većina filozofa matematike i samih matematičara, njihovo nematerijalno, nefizičko i neovisno postojanje. Dakle, ukoliko i ne možemo formulirati koncepte koji bi objasnili svijest, mi ih možda ne možemo formulirati zato jer je svijest nematerijalne prirode! Naravno, mogu

Komentirano [U56]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U57]: Zaboravljeno napraviti promjenu u prvo lice množine.

vrste kao i matematički objekti. To može biti, tako da kažem, neka konkretna vrsta nematerijalnosti. No kako nemamo mogućnost iskustva nematerijalnosti, eventualno možemo dati samo racionalan argument u prilog tome da postoji više vrsta nematerijalnosti. Ja to ovdje neću učiniti jer ne znam u ovom trenutku kako bih to formulirao, ali za moju svrhu ovdje je dovoljno da za sada nema proturječnosti da bi to bilo tako. Naša osjetila su zaista prilagođena da zahvaćaju samo materijalno. McGinn je u pravu kada kaže da promatrajući mozak mi vidimo samo fizičke događaje povezane samo fizičkim događajima i koji se objašnjavaju ili uzrokuju daljnje fizičke događaje. Upravo možda zato što svijest nije fizičke prirode, mi ne možemo ni vidjeti odnosno imati iskustvo svijesti.

Osim toga, introspektivno, prisutni su nam samo sadržaji svijesti, nije nam prisutno kako je ona realizirana; tu se također možemo složiti s McGinnom. Ali ako se svi iskustveni sadržaji odnose na fizički svijet, onda znači da svijest samo reprezentira fizičke sadržaje i interpretira ih. Ukoliko je fizičko samo fizičko i ništa više onda ono ujedno nije i sadržajno interpretiranje nečega. Moždani proces je samo moždani proces - fizički proces bez sadržaja, jer kako je fizički proces još nešto drugo osim onog što jest tj. neki sadržaj, npr. da je veliki stol ispred nas?

Davanje sadržaja svemu fizičkom kao reprezentiranju možda zahtijeva nefizičku supstanciju da bismo prekinuli krug besadržajnih, isključivo fizičkih procesa.

Osim toga, McGinn samo pretpostavlja, odnosno postulira, u prvom argumentu, da je svojstvo P koje je nespoznatljivo, neko prirodno, fizičko, svojstvo mozga. Dakako, ukoliko to ne možemo znati i ukoliko ne znamo, onda to ne znamo! Isto tako možemo postulirati daje to svojstvo povezano s mozgom, ali je nematerijalno i nefizičko i tako su sadržaji iskustvene svijesti, ali i propozicionalne, nematerijalno realizirani. Samo mi to ne možemo znati jer nemamo kognitivne sposobnosti točno zahvatiti (niti empirijski ali niti konceptualno) i shvatiti nematerijalna svojstva! Ovo možemo svuda tako zamijeniti u argumentu, nematerijalno s materijalnim, i sve o nespoznatljivosti ostaje isto. Ništa se u argumentu ne mijenja. Moždani fizički događaji su povezani sa svjesnim mentalnim događajima na taj način da ih uzrokuju ali sami moždani događaji još nisu sami po sebi svijest, nego je ona nematerijalno realizirana. Ovo je, dakle, kompatibilno s tijekom McGinnovog skeptičnog argumenta. Na taj način, McGinnov

postojati razne vrste nematerijalnosti – svijest ne mora biti apstraktne nematerijalne prirode iste vrste kao i matematički objekti. To može biti, tako da kažem, neka konkretna vrsta nematerijalnosti. No kako nemamo mogućnost iskustva nematerijalnosti, eventualno možemo dati samo racionalan argument u prilog tome da postoji više vrsta nematerijalnosti. Mi to ovdje nećemo učiniti jer ne znamo u ovom trenutku kako bi to formulirali, ali za naše svrhe ovdje je dovoljno da za sada nema proturječnosti da bi to bilo tako. Naša osjetila su zaista prilagođena zahvaćati samo materijalno. McGinn je u pravu kada kaže da promatrajući mozak mi vidimo samo fizičke događaje povezane samo fizičkim događajima i koji se objašnjavaju ili uzrokuju daljnje fizičke događaje. Upravo možda zato što svijest nije fizičke prirode, mi ne možemo ni vidjeti odnosno imati iskustvo svijesti.

Osim toga, introspektivno, prisutni su nam samo sadržaji svijesti, nije nam prisutno kako je ona realizirana; tu se također možemo složiti s McGinnom. Ali ako se svi iskustveni sadržaji odnose na fizički svijet, onda znači da svijest samo reprezentira fizičke sadržaje i interpretira ih. Ukoliko je fizičko samo fizičko i ništa više onda ono ujedno nije i sadržajno interpretiranje nečega. Moždani proces je samo moždani proces – fizički proces bez sadržaja, jer kako je fizički proces još nešto drugo osim onog što jest tj. kako je on i neki neki sadržaj, npr. da je veliki stol ispred nas? Davanje sadržaja svemu fizičkom kao reprezentiranju možda zahtijeva nefizičku supstanciju da bismo prekinuli krug besadržajnih, isključivo fizičkih procesa.

Osim toga, McGinn samo pretpostavlja, odnosno postulira, u prvom argumentu, da je svojstvo P koje je nespoznatljivo, neko prirodno, fizičko, svojstvo mozga. Dakako, ukoliko to ne možemo znati i ukoliko ne znamo, onda to ne znamo! Isto tako možemo postulirati da je to svojstvo povezano s mozgom, ali je nematerijalno i nefizičko i tako su sadržaji iskustvene svijesti, ali i propozicionalne, nematerijalno realizirani. Samo mi to ne možemo znati jer nemamo kognitivne sposobnosti točno zahvatiti (niti empirijski ali niti konceptualno) i shvatiti nematerijalna svojstva! Ovo možemo svuda tako zamijeniti u argumentu, nematerijalno s materijalnim, i sve o nespoznatljivosti ostaje isto. Ništa se u argumentu ne mijenja. Moždani fizički događaji su povezani sa svjesnim mentalnim događajima na taj način da ih uzrokuju ali sami moždani događaji još nisu sami po sebi svijest, nego je ona nematerijalno realizirana. Ovo je,

Komentirano [U58]: Zaboravljeno napraviti promjenu u prvo lice množine.

Komentirano [U59]: Minimalna izmjena.

skepticizam u pogledu objašnjenja svijesti može biti i neka vrsta podrške dualističkom stajalištu.

dakle, kompatibilno s tijekom McGinnovog skeptičnog argumenta. Na taj način, McGinnov skepticizam u pogledu objašnjenja svijesti može biti i neka vrsta podrške dualističkom stajalištu.

2. Prikaz slučajeva preuzimanja teksta bez navođenja navodnih znakova, ali s opaskom o preuzimanju

Slučaj 2.1

Usporedba disertacije Davora Pečnjaka "Svijest i propozicionalni stavovi u suvremenoj analitičkoj filozofiji" iz 2001. godine (LJEVO) s tekstem Davora Pečnjaka i Tomislava Janovića "Prema dualizmu" iz 2013. godine (IBIS-grafika, 2014) – Poglavlje 2 (DESNO)

Uvodni komentar

Pečnjak, Janović - Prema dualizmu, 2014., str. 10.

"Prije nego što uopće počnemo s izlaganjem dualističkih argumenata i teorija, željeli bi prvo odbaciti poziciju koja smatra da mentalno uopće ne postoji. Kada bi ova pozicija bila točna, onda niti ova, niti milioni drugih knjiga o umu i mentalnom, ne bi imale o čemu razglabati! Ne mislimo da ova pozicija nije izuzetno zanimljiva, a mislimo i to da je dobro formulirana te je nije lako odbaciti. No ipak se to može učiniti (vidi Pečnjak 2002 za širju elaboraciju – ovaj dio knjige temelji se na dijelu tog članka)."

Na ovome je mjestu dana opaska da se ovo poglavlje knjige iz 2014. temelji na dijelu članka Davora Pečnjaka iz 2002. godine pod naslovom Eliminacija eliminativizma objavljenog u časopisu Prolegomena. No, kao što je vidljivo iz primjera 2.3 sam članak je temeljen na disertaciji Davora Pečnjaka. U usporedbi koja slijedi vidljivo je da je tekst drugog poglavlja knjige iz 2014. podudaran s izvornim tekstom disertacije na temelju koje je članak napravljen te da se on ne navodi u navodnim znacima. U članku Eliminacija eliminativizma navodi se da je članak sastavljen na temelju disertacije Davora Pečnjaka, no preuzeti tekst se ni u tom slučaju ne navodi u navodnim znacima (vidi Primjer 2.3. U tekstu drugog poglavlja knjige iz 2014. dana je opaska o preuzimanju iz članka te je zbog toga on kategoriziran kao preuzimanje bez navođenja navodnih znakova za koji je dana opaska o preuzimanju. Ipak, treba imati na umu da se u tekstu drugog poglavlja ne spominje da je preuzeti tekst izvorno nastao u sklopu Pečnjakove disertacije. U drugome poglavlju postoje reference na Pečnjakov članak iz 2002. godine, no usporedba ukazuje na to da se tekst koji je preuzet ne odnosi samo na citirani tekst već je vidljivo da je preuzimano puno više od citata koje su autori odlučili navesti.

Poglavlje Eliminacija eliminativizma str. 19 (do 20): Također, zapravo, ne postoje niti vjerovanja, želje, percepcije, nego samo neurofiziološki procesi ili stanja, koji se sastoje ili se reduciraju na fizičke procese i stanja. No, ta redukcija će biti takva da neće ostaviti mjesta za svijest, vjerovanja, želje itd., kao posebne fizičke entitete, nego će ona biti takve vrste da će se ovi pojmovi, kao što se sada upotrebljavaju, pokazati	Poglavlje 2. Kako se eliminativizam eliminirao str. 10: To znači da, zapravo, ne postoje niti vjerovanja, želje, percepcije, nego samo neurofiziološki procesi ili stanja, koji se sastoje ili se reduciraju na fizičko-kemijske procese i stanja. Redukcija, za razliku od fizikalista koji smatraju da mentalno kao specifičnost postoji (vidi npr. Bickle 2003) bit će takva da se neće moći
--	---

Komentirano [U60]: Dodan citat koji ne postoji u disertaciji.

toliko nekoherentnima da će reduciranje na kraju zapravo eliminirati potrebu za ovim pojmovima te će se na taj način vidjeti da ovi entiteti ni ne postoje.

Osnovni argument temelji se prvenstveno na razlikovanju između tzv. pučke psihologije i znanstvene psihologije (Mišćević 1990).

Na strani znanstvene psihologije su i oni znanstveni pristupi koji se mogu nazvati kognitivne znanosti, među kojima je najistaknutija neuroznanost.

U zreloj i cjelovitoj neuroznanosti neće više biti niti jednog pojma iz pučke psihologije, a to implicira da neće biti mjesta niti za ono na što bi se ti pojmovi referirali; dakle nema niti entiteta (vidi Rorty 1965, 1970a, 1970b, P.S. Churchland 1986, 1997, P.M. Churchland 1979, 1981, 1984, 1985, 1989, Wilkes 1984, 1988).

str. 20:

U takvoj koncepciji zdravog razuma običnih ljudi javljaju se pojmovi kao što su vjerovanja, želje, strahovi, djelovanje, svjesno, nesvjesno, osjeti itd. Ti pojmovi su također međusobno povezani u zakonoliku mrežu odnosa jer za svako objašnjenje i predviđanje potrebne su neke korelacije odnosno zakonitosti. Mi, kao obični ljudi, možemo s velikom i katkada zapanjujućom točnošću predviđati reakcije, postupke, raspoloženja, djelovanja itd. drugih ljudi (Pinker 1997). To je nesumnjivo točno i to nam je potrebno radi čisto praktičnih ciljeva i u nekom dubljem smislu (ili plicem, rekli bi neki) radi vlastitog preživljavanja (vidjeti Levin 1984 radi zanimljivog pogleda na problem tuđih svijesti).

str. 21 (do 22):

Ona će upotrebljavati sasvim drugu pojmovnu aparaturu i tako će svi ovi entiteti koji vuku porijeklo iz degenerirane pučke psihologije, biti izbačeni iz, prvo, zrele znanosti a onda i iz ontologije tj. postojanja. Sudbina pojmova kao što su "svijest", "propozicionalni stav", "vjerovanje", "osjećanje" i tako redom, bit će ista kao i sudbina pojmova "flogiston", "elan vital" i sličnih, u fizici, kemiji ili biologiji. Ovi pojmovi su izbačeni iz tih znanosti i ne postoje entiteti, procesi ili pojave za koje se neko vrijeme mislilo da ovi pojmovi označavaju.

No, analogija nije dobra. Pomoću flogistona pokušalo se nešto objasniti, a to je bila pojava sagorijevanja. Flogistonska teorija to nije uspjela te je flogiston kao pojam izbačen iz znanosti a kao entitet izbačen je iz ontologije. No, pojava

govoriti o svijesti, vjerovanjima, željama, osjetima itd., kao posebnim fizičkim entitetima, nego će oni biti takve vrste da će se ovi pojmovi, kao što se sada rabe, pokazati toliko nekoherentnima da će reduciranje na kraju zapravo eliminirati potrebu za ovim pojmovima te će se na taj način vidjeti da ovi entiteti ni ne postoje. Da bismo razumjeli argument, kažimo da se on temelji prvenstveno na razlikovanju pučke psihologije i znanstvene psihologije (vidi npr. Horgan and Woodward 1990, Mišćević 1990, Stich 1983). Na strani znanstvene psihologije su i oni znanstveni pristupi koji se mogu nazvati kognitivne znanosti, među kojima je, pogotovo za eliminativiste, najzanimljivija i najistaknutija neuroznanost. U zreloj i cjelovitoj kognitivnoj znanosti, a pogotovo u neuroznanosti, više neće biti niti jednog pojma iz pučke psihologije, a to implicira da neće biti mjesta niti za ono na što bi se ti pojmovi referirali; dakle, nema niti tih entiteta.

str. 11 (do 12):

Kada se zdrav razum tako konceptualizira, dolazi se do pojmova kao što su vjerovanja, želje, strahovi, djelovanje, svjesno, nesvjesno, osjeti itd. Ti pojmovi su također međusobno povezani u zakonoliku mrežu odnosa jer za svako objašnjenje i predviđanje potrebne su neke korelacije odnosno zakonitosti. Mi, kao obični ljudi, možemo s velikom i katkada zapanjujućom točnošću predviđati reakcije, postupke, raspoloženja, djelovanja itd. drugih ljudi. To je nesumnjivo točno i to nam je potrebno radi čisto praktičnih ciljeva i u nekom dubljem smislu (ili plicem, rekli bi neki) radi vlastitog preživljavanja (vidi Levin 1984 o problemu tuđih svijesti odnosno tuđih umova).

str. 12 (do 13):

Ali, ako se to učini onda imamo slijedeće: neurofiziologija rabi sasvim druge metode – i eksperimentalne i teoretske, drugu pojmovnu aparaturu i drugačiju klasifikaciju entiteta, pa će tako svi ovi entiteti koji vuku porijeklo iz degenerirane pučke psihologije kao degenerirane teorije uma, biti izbačeni iz, prvo, zrele znanosti a onda i iz ontologije tj. postojanja. Sudbina pojmova kao što su "svijest", "propozicionalni stav", "vjerovanje", "osjećanje" i tako redom, bit će ista kao i sudbina pojmova "flogiston", "elan vital" i sličnih, u fizici, kemiji ili biologiji. Ovi pojmovi su izbačeni iz tih znanosti i danas smatramo da ne postoje entiteti, procesi ili pojave

Komentirano [U61]: Isti argument potkrijepljen dodatnim izvorima koji ne postoje u disertaciji.

Komentirano [U62]: U knjizi iz 2014. se izostavlja izvorna uputnica.

Komentirano [d63]: Na ovome mjestu treba provjeriti radi li se o plagijatu jer je u disertaciji naveden Pinker, 1997, dok u knjizi iz 2014. nije.

Pozivanje na Pinkera prisutno je u članku Eliminacija eliminativizma.

koju se trebalo objasniti i dalje je ostala - sagorijevanje nije bilo izbačeno iz fizike ili kemije ili iz inventara pojava koju i "pučka fizika" poznaje da se događa. Flogiston je zamijenjen drugim objašnjenjem - kisikom - i tako je sagorijevanje objašnjeno zadovoljavajuće. Ni tada sagorijevanje nije prestalo postojati.

Još nešto što onda zbunjuje eliminativističke materijaliste je da navedenim pojmovima pridaju teoretski status jer im se čini da su oni ovdje da bi nešto objasnili kao i flogiston. No ovi naši mentalni pojmovi nisu teoretski pojmovi niti teoretski entiteti (o teoretskim pojmovima i entitetima vidi npr. Hacking 1983, Sesardić 1986, O'Hear 1989, Berčić 1995).

str. 22 (do 23):

No, jasno je da taj pojam neće, kao niti propozicionalni stavovi ili osjeti, biti upotrijebljen u završnoj teoriji, jer završna teorija će biti explanans dok će pojmovi kao što su svijest, osjeti, iskustvo, percepcija, propozicionalni stavovi itd. uvijek ostati ono što jesu - explanandumi, dakle entiteti koje treba objasniti. Loše bi bilo da explanans sadrži iste one pojmove koje je htio ili trebao objasniti. Kada bi tako bilo, onda u stvari objašnjenja ne bi niti bilo jer bi ono bilo cirkulamo.

Svijest je entitet posebne vrste: subjekt ima pristup samo svojoj svijesti. Mi ne opažamo niti introspektiramo svijesti drugih svjesnih bića. Naravno, ova posebnost jest i korijen filozofskog problema tuđih svijesti. Ali, zanemarujući taj problem, mi možemo reći da ne opažamo direktno niti svoju svijest, već kada opažamo svijest, mi smo angažirani u samo-svijesnoj aktivnosti koja nije istovjetna samoj svijesti. Predmet samo-svijesti jest svijest, ali predmet svijesti nije svijest.

str. 23 (do 25):

Prava analogija bila bi slijedeća: zamislimo predznanstvenu zajednicu koja igra biljar. Oni su izvrsni igrači ali nemaju pojma o mehaničkim fizikalnim zakonitostima niti o bilo čemu

za koje se neko vrijeme mislilo da ovi pojmovi označavaju. No, analogija nije dobra. Pomoću flogistona pokušalo se nešto objasniti, a to je bila pojava sagorijevanja. Flogistonska teorija to nije uspjela te je "flogiston" kao pojam izbačen iz znanosti a kao entitet izbačen je iz ontologije. No, pojava koju se trebalo objasniti i dalje je ostala - sagorijevanje nije bilo izbačeno iz fizike ili kemije ili iz inventara pojava koju i "pučka fizika" poznaje da se događa. Flogiston je zamijenjen drugim objašnjenjem - kisikom - i tako je sagorijevanje objašnjeno zadovoljavajuće. Ni tada sagorijevanje nije prestalo postojati (Flanagan 1992). Mislim također da eliminativistički materijalisti navedenim pojmovima pridaju teoretski status jer im se čini da su oni uvedeni da bi nešto objasnili kao i flogiston. Mentalni pojmovi koje rabi pučka psihologija nisu teoretski pojmovi niti teoretski entiteti (o teoretskim pojmovima i entitetima vidi npr. Hacking 1983, Sesardić 1986, O'Hear 1989, Berčić 1995).

str. 13:

Budući da "svijest" nije teoretski pojam i jasno je da taj pojam neće, kao niti "propozicionalni stavovi" ili "osjeti", biti sastavni dio završne teorije, jer završna teorija će biti explanans dok će pojmovi kao što su svijest, osjeti, iskustvo, percepcija, propozicionalni stavovi itd. uvijek ostati ono što jesu - explanandumi, dakle entiteti, stanja/procesi koje treba objasniti. Explanans, koji objašnjava ono što je izraženo u explanandumu, dakle u onom što treba objasniti, ne smije sadržavati pojmove koje je htio ili trebao objasniti tj. pojmove iz explananduma. Kada bi i explanandum i explanans sadržavali, čak i samo djelomično određeni broj istih pojmova, onda explanans ne bi zapravo uopće bio objašnjenje - imali bismo cirkularnost. S druge strane, istina je da se neporecivo čini da je svijest entitet, stanje/proces, posebne vrste: svaki svjesni subjekt ima izravan pristup samo svojoj svijesti. Ne postoji izravan pristup svijesti drugih svjesnih bića. Iz ovoga i proizlazi problem tuđih svijesti. Ali, zanemarujući taj problem, mi možemo reći da ne opažamo direktno niti svoju svijest, već kada opažamo svijest, mi smo angažirani u samo-svijesnoj aktivnosti koja nije istovjetna samoj svijesti. Predmet samo-svijesti jest svijest, ali predmet svijesti nije svijest.

str. 14:

Pogledajmo slijedeću analogiju (Pečnjak 2002, str. 21-22): "Zamislimo predznanstvenu

Komentirano [U64]: Dodan izvor kojeg se ne navodi u disertaciji.

Komentirano [U65]: Primjer tehnike parafraziranja.

Komentirano [d66]: Citat iz članka iz 2002., a radi se o direktnom prijenosu iz disertacije.

U Pečnjakovom članku Eliminacija eliminativizma iz 2002. postoji fusnota da se članak temelji na jednom dijelu njegove disertacije. No, nigdje se u tekstu članka preuzeti tekst disertacije na navodi u navodnim znacima.

važnom iz fizike. Većina i današnjih igrača biljara, a i igrača u drugim sportovima, u stvari je u isto takvoj situaciji kao što je i ova naša predznanstvena zajednica. Biljarske kugle odbijaju se nakon udaraca međusobno i od zidova onako kako se već odbijaju itd. Iako su vrsni igrači, ovim predznanstvenjacima je to ipak jako čudnovato kako se sve to događa baš kako se događa. Ipak, naslućuju da tu moraju postojati neka pravila odnosno zakonitosti kako i zašto se na biljarskom stolu sve događa kako se događa. Oni bi mogli ovako eliminativistički razmišljati: iza kretanja kugli i njihovih međusobnih sudara, odbijanja i kretanja nakon sudara mora postojati nešto što to objašnjava - to su neke zakonitosti (fizikalno-mehaničke) koje prirodno djeluju na njih. Jednog dana netko će uspjeti formulirati te zakonitosti; to će biti zrela znanost koja će u potpunosti objasniti kretanja kugli i njihove međusobne sudare, odbijanja i kretanja nakon sudara. U rječniku te znanosti neće naravno biti mjesta za pojmove biljarska kugla, biljarski stol, sudar, odbijanje itd. Takva znanost imat će svoje precizne pojmove kao što su masa, brzina, impuls, količina gibanja, kut, sinus, kosinus itd., te matematički formulirane odnose, pomoću kojih će se potpuno objasniti sve ono što se događa na biljarskom stolu. Tako znači, biljarski stolovi, biljarske kugle, te njihovi sudari, odbijanja itd. zapravo ne postoje i te entitete treba eliminirati.

Naravno, nitko živ ili barem rijetko tko bi tako razmišljao.

Stvar jest u tome da se pojave na biljarskom stolu objasne a ne da se eliminiraju; pojave na biljarskom stolu su ono što imamo kao "grube" činjenice za koje tražimo objašnjenje, po mogućnosti jedinstveno, koje će objasniti sva kretanja na biljarskom stolu a možda i širje - sve vrste kretanja ili barem neke klase kretanja i izvan biljarskih stolova; tako je i svijest te njen fenomenalni karakter "gruba" činjenica koja traži svoje objašnjenje i razlikovanje u odnosu na ne-svjesno. Objašnjenjem kretanja na biljarskom stolu ne eliminiramo objekte od kojih se sastoji to gibanje pa ni objašnjenjem svijesti i mentalnosti ne eliminiramo svijest, propozicionalne stavove, emocije, osjete, percepciju.

Str. 25 (do 26):

zajednicu koja igra biljar. Oni su izvrsni igrači ali nemaju pojma o mehaničkim fizikalnim zakonitostima niti o bilo čemu važnom iz fizike. Većina i današnjih igrača biljara, a i igrača u drugim sportovima, u stvari je u isto takvoj situaciji kao što je i ova naša predznanstvena zajednica. Biljarske kugle odbijaju se nakon udaraca međusobno i od zidova onako kako se već odbijaju itd. Iako su vrsni igrači, ovim predznanstvenjacima je to ipak jako čudnovato kako se sve to događa baš kako se događa. Ipak, naslućuju da tu moraju postojati neka pravila odnosno zakonitosti kako i zašto se na biljarskom stolu sve događa kako se događa. Oni bi mogli ovako eliminativistički razmišljati: iza kretanja kugli i njihovih međusobnih sudara, odbijanja i kretanja nakon sudara mora postojati nešto što to objašnjava - to su neke zakonitosti (fizikalno-mehaničke) koje prirodno djeluju na njih. Jednog dana netko će uspjeti formulirati te zakonitosti; to će biti zrela znanost koja će u potpunosti objasniti kretanja kugli i njihove međusobne sudare, odbijanja i kretanja nakon sudara. U rječniku te znanosti neće naravno biti mjesta za pojmove biljarska kugla, biljarski stol, sudar, odbijanje itd. Takva znanost imat će svoje precizne pojmove kao što su masa, brzina, impuls, količina gibanja, kut, sinus, kosinus itd., te matematički formulirane odnose, pomoću kojih će se potpuno objasniti sve ono što se događa na biljarskom stolu. Tako znači, biljarski stolovi, biljarske kugle, te njihovi sudari, odbijanja itd. zapravo ne postoje i te entitete treba eliminirati."

Kada se suočimo sa ovakvom situacijom ili ovakvim tipovima situacija, onda ovo nije način na koji postupamo.

"Stvar jest u tome da se pojave na biljarskom stolu objasne a ne da se eliminiraju; pojave na biljarskom stolu su ono što imamo kao "grube" činjenice za koje tražimo objašnjenje, po mogućnosti jedinstveno, koje će objasniti sva kretanja na biljarskom stolu a možda i širje - sve vrste kretanja ili barem neke klase kretanja i izvan biljarskih stolova; tako je i npr. svijest te njen fenomenalni karakter "gruba" činjenica, kao uostalom i percepcija i propozicionalni stavovi, koja traži svoje objašnjenje i razlikovanje u odnosu na ne-svjesno. Objašnjenjem kretanja na biljarskom stolu ne eliminiramo objekte od kojih se sastoji to gibanje pa ni objašnjenjem svijesti i mentalnosti ne eliminiramo svijest, propozicionalne stavove, emocije, osjete, percepciju." (Pečnjak 2002, str. 22).

Komentirano [U67]: Ova rečenica je ponovno napisana, a onda se nastavlja s citatom.

Komentirano [U68]: Dodana riječ npr.

Komentirano [U69]: Dodana umetnuta rečenica.

Tu se na mala vrata ušuljao problem tuđih svijesti koji je težak i neriješen filozofski problem: kako mi ne doživljavamo tuđe svijesti i čak ne znamo da li one postoje, dovoljno je i nije zabrinjavajuće ako imamo čisto fizikalno-neuroznanstvene opise ljudskog “mišljenja”, “osjećanja”, “percipiranja” i “djelovanja” koji u sebi nema ništa različito od bilo kakvih drugih znanstvenih opisa događaja u prirodi i svemiru koji uopće ne uključuju bilo što posebno psihološki i čisto su “mehanički” ili statistički. Vjerujem da eliminativistički materijalisti imaju introspektivni pristup svojim vlatitim svijestima, tj. vjerujem da i oni imaju svijest, ali oni su spremni žrtvovati vlastite svijesti koja je za svakog od njih, kao u ostalom i za svakoga tko ima svijest, samo jedna svijest, samo jedan takav entitet, a budući da većinu ostalih svijesti, ako uopće postoje, ionako ne introspektiramo, onda je dovoljan eliminativistički pristup svijesti tj. ona nam nije potrebna. Jedna svijest se lako žrtvuje, pogotovo kada znanost tako lijepo napreduje. No, ako postoji introspektivni pristup svijesti onda je dovoljno da postoji barem jedno biće i barem jedan introspektivno- svjesni događaj kod tog bića da bi barem ono zahtijevalo objašnjenje tog događaja, odnosno da je taj događaj drugačiji od ostalih događaja i zahtijeva drugačije objašnjenje. Barem jedno takvo biće postoji - to je pisac ovih redaka - te tako fizikalno-kemijsko-neurološko objašnjenje koje eliminira svijest, svjesne propozicionalne stavove i svjesno razmišljanje na osnovi njih te ostale specifično mentalne pojave, nije zapravo zadovoljavajuće jer nije potpuno. Ovdje imamo situaciju kada smo suočeni s jednom izvjesnom pojavom koja zahtijeva objašnjenje, a ne eliminaciju. Svjesnost jest “gruba” činjenica a ne objašnjenje nečeg.

str. 29 (do 31):

Kada pogledamo što kaže Wilkes (1984, 1988) u vezi samog pojma “svijest”, vidimo u stvari da ona opisuje jasne slučajeve svijesti i jasne slučajeve onog što nije svjesno. No ona također opisuje te inzistira na slučajevima koji su u sredini između tih jasnih polova, koji zaista jesu problematični, kao da su oni glavni i krucijalni. No oni to nisu. Wilkes razmatra npr. subliminalnu percepciju ili hipnotička stanja. Oni

str. 15:

Dakle, za eliminativiste bi bilo dovoljno i nije nikakav problem, iako oni to nigdje eksplicitno ne navode, ali smatramo da je djelomično i u tome stvar, da imamo čisto neuroznanstveni odnosno fizičko-kemijski opis i objašnjenje ljudskog “mišljenja”, “osjećanja”, “percipiranja” i “djelovanja” koji u sebi nema ništa različito od bilo kakvih drugih znanstvenih opisa događaja u prirodi i svemiru. Ti opisi i objašnjenja ne uključuju bilo što mentalno i psihološko i čisto su “mehanički” ili statistički. To su onda zapravo samo opisi i objašnjenja rada mozga te nema više nikakvih mentalnih pojmova u tim opisima i objašnjenjima. Vjerujem da eliminativistički materijalisti imaju introspektivni pristup svojim vlatitim svijestima, tj. vjerujem da i oni imaju svijest, ali oni su spremni žrtvovati vlastite svijesti koja je za svakog od njih, kao uostalom i za svakoga tko ima svijest, samo jedna svijest, samo jedan takav entitet, a budući da u sve ostale svijesti, ako uopće postoje, ionako nemamo introspektivni uvid, onda proizlazi iz eliminativističkog stava da je dovoljan upravo takav, eliminativistički, pristup svijesti i mentalnim pojmovima tj. oni nam nisu potrebni. No, mi mislimo slijedeće: “ako postoji introspektivni pristup svijesti onda je dovoljno da postoji barem jedno biće i barem jedan introspektivno-svjesni događaj kod tog bića da bi barem on zahtijevao objašnjenje tog događaja, odnosno da je taj događaj drugačiji od ostalih događaja i zahtijeva drugačije objašnjenje” (Foster 1991). Barem dva takva bića postoje – to su pisci ovih redaka – te tako fizikalno-kemijsko-neurološko objašnjenje koje eliminira svijest, svjesne propozicionalne stavove i svjesno razmišljanje na osnovi njih te ostalo specifično mentalno, nije zapravo zadovoljavajuće jer nije potpuno. Ovdje imamo situaciju kada smo suočeni s jednom izvjesnom pojavom koja zahtijeva objašnjenje, a ne eliminaciju. Svjesnost jest “gruba” činjenica a ne objašnjenje nečeg.” (Pećnjak 2002, str. 22-23).

str. 17 (do 18):

Ramotrit ćemo i jedno nešto drugačije eliminativističko stajalište: „kada pogledamo što kaže Kathleen Wilkes (1984, 1988) u vezi samog pojma “svijest”, vidimo u stvari da ona opisuje jasne slučajeve svijesti i jasne slučajeve onog što nije svjesno. No ona također opisuje te inzistira na slučajevima koji su u sredini između tih jasnih polova, a koji zaista jesu problematični, kao da

Komentirano [U70]: Ovdje započinje citat koji nije označen tj. propušteno je otvaranje navodnih znakova.

Komentirano [U71]: Dodana rečenica.

Komentirano [U72]: Izmijenjen kraj rečenice.

Komentirano [d73]: U disertaciji nije naveden citat Fostera, no u članku i knjizi iz 2014. jest. Dakle, radi se o citatu unutar citata koji je pak gotovo u cijelosti preuzet iz disertacije. No, u disertaciji se taj tekst ne navodi u navodnicima niti se upućuje na Fostera. Je li to plagijat u disertaciji?

Komentirano [U74]: Dodano ime autorice.

jesu zanimljiviji za znanost da bi se objasnili, ali o njima ne ovisi velika većina slučajeva koji ili jesu ili nisu slučajevi svijesti vrlo jasno. Prvo možemo pronaći za jasne slučajeve što ih čini svjesnima za razliku od nesvjesnih - jasno nesvjesnih. S vremenom ćemo se pomicati, s napredovanjem relevantnih znanosti, po spektru, pa ćemo i za nejasne slučajeve jednog dana znati jesu li to slučajevi u kojima ćemo subjektu pridati svjesnost ili nesvjesnost. Osim toga, slučajevi u sredini spektra javljaju se puno rjeđe nego slučajevi na krajevima spektra - koji su uobičajeni i jasni i koji nas najviše interesiraju da ih objasnimo kako to i što ih to čini svjesnima. Ako pogledamo još neke primjere koje daje Wilkes, vidimo da su to su patološki slučajevi - npr. slučajevi kada su oštećeni vizualni dijelovi mozga ili neka mentalna bolest. Ne možemo u žarište staviti nekoliko nejasnih slučajeva i na osnovi njih tvrditi da je općenito pojam svijesti nejasan ili heterogen kada imamo mnoštvo uobičajenih slučajeva kod kojih točno znamo napraviti i zdravorazumsku, pučku, i znanstvenu klasifikaciju. Patološki i nejasni slučajevi ne mogu, metodološki, biti kameni temeljci prema kojima razlikujemo, klasificiramo i objašnjavamo veliku većinu uobičajenih slučajeva. Patološki slučajevi, tj. istraživanje takvih slučajeva, samo nam pomaže da što jasnije odredimo za što više slučajeva kako riješiti problem i da bi za normalne slučajeve dali što precizniju klasifikaciju, a ne da bismo, neriješenim patološkim slučajevima, još više zamutili i ono što nam je prilično jasno bez njih. Tehnika lezija (Sekuler and Blake, 1994, str. 17-18.) koristi se da bi se ono što još nije adekvatno objašnjeno, razjasnilo usporedbom s normalnim i uobičajenim, kada ipak već dobro poznajemo to normalno i uobičajeno funkcioniranje. Naravno da pomoću te tehnike možemo i za uobičajeno funkcioniranje izvući neke zaključke i rafiniranija objašnjenja, ali takvi slučajevi nisu primarni za opća objašnjenja kako uobičajeno funkcionira svijest. Čak i ukoliko, a to se uvijek događa, ostane nekoliko slučajeva u sredini, mislim da je čak i zrela znanost spremna prihvatiti i nekoliko nerazjašnjenih slučajeva koje možemo klasificirati ili ovako ili onako, ukoliko većinu problema možemo jasno objasniti. Prema tome, nekoliko središnjih slučajeva između svijesti i ne-svijesti ne može biti temelj za to da svijest kao pojam i pojava trebaju biti eliminirani. Također, Wilkes daje funkcionalističke karakterizacije uloga koje mentalna stanja koja navodi imaju - pa njezini

su oni glavni i krucijalni. No oni to nisu. Wilkes razmatra npr. subliminalnu percepciju ili hipnotička stanja. Oni jesu zanimljivi za znanost da bi se objasnili, ali o njima ne ovisi velika većina slučajeva koji ili jesu ili nisu slučajevi svijesti i to vrlo jasno. Prvo možemo pronaći za jasne slučajeve što ih čini svjesnima za razliku od nesvjesnih - jasno nesvjesnih. S vremenom ćemo se pomicati, s napredovanjem relevantnih znanosti, po spektru, pa ćemo i za nejasne slučajeve jednog dana znati jesu li to slučajevi u kojima ćemo subjektu pridati svjesnost ili nesvjesnost. Osim toga, slučajevi u sredini spektra javljaju se puno rjeđe nego slučajevi na krajevima spektra - koji su uobičajeni i jasni i koji nas najviše interesiraju da ih objasnimo kako to i što ih to čini svjesnima. Ako pogledamo još neke primjere koje daje Wilkes, vidimo da su to su patološki slučajevi - npr. slučajevi kada su oštećeni vizualni dijelovi mozga ili neka mentalna bolest. Ne možemo u žarište staviti nekoliko nejasnih slučajeva i na osnovi njih tvrditi da je općenito pojam svijesti nejasan ili heterogen kada imamo mnoštvo uobičajenih slučajeva kod kojih točno znamo napraviti i zdravorazumsku, pučku, i znanstvenu klasifikaciju. Patološki i nejasni slučajevi ne mogu, metodološki, biti kameni temeljci prema kojima razlikujemo, klasificiramo i objašnjavamo veliku većinu uobičajenih slučajeva. Patološki slučajevi, tj. istraživanje takvih slučajeva, samo nam pomaže da što jasnije odredimo za što više slučajeva kako riješiti problem i da bi za normalne slučajeve dali što precizniju klasifikaciju, a ne da bismo, neriješenim patološkim slučajevima, još više zamutili i ono što nam je prilično jasno bez njih. Tehnika lezija (Sekuler and Blake 1994, str. 17-18) koristi se da bi se ono što još nije adekvatno objašnjeno, razjasnilo usporedbom s normalnim i uobičajenim, kada ipak već dobro poznajemo to normalno i uobičajeno funkcioniranje. Naravno da pomoću te tehnike možemo i za uobičajeno funkcioniranje izvući neke zaključke i rafiniranija objašnjenja, ali takvi slučajevi nisu primarni za opća objašnjenja kako uobičajeno funkcionira svijest. Čak i ukoliko, a to se uvijek događa, ostane nekoliko slučajeva u sredini, mislim da je čak i zrela znanost spremna prihvatiti i nekoliko nerazjašnjenih slučajeva koje možemo klasificirati ili ovako ili onako, ukoliko većinu problema možemo jasno objasniti. Prema tome, nekoliko središnjih slučajeva između svijesti i ne-svijesti ne može

zaključci više pogađaju funkcionalističko stajalište koje je, dakle, neadekvatno za objašnjenje svijesti, nego što pogađaju to da je sam pojam ili da su sama ta stanja koja karakteriziramo kao svjesna stanja, nejasna. Prema funkcionalističkoj teoriji, navodi Wilkes, neka stanja se ne mogu razlikovati. To je argument protiv funkcionalizma!

biti temelj za to da svijest kao pojam i pojava trebaju biti eliminirani. Također, Wilkes daje funkcionalističke karakterizacije uloga koje mentalna stanja koja navodi imaju - pa njezini zaključci više pogađaju funkcionalističko stajalište koje bi onda bilo neadekvatno za objašnjenje svijesti, nego što pogađaju to da je sam pojam ili da su sama ta stanja koja karakteriziramo kao svjesna stanja, nejasna. Prema funkcionalističkoj teoriji, navodi Wilkes, neka stanja se ne mogu razlikovati - npr. funkcionalizam ne može razriješiti problem izvnutog spektra (pa možda niti "izvrnutih misli" - vidi Bealer 1984). To je argument protiv funkcionalizma! Ovime se ne eliminira sam problem zato jer ga teorija ove vrste nije riješila!" (Pečnjak 2002, str. 24-25)

Komentirano [U75]: Izmjena priloga dakle u funkciji veznika u "bi onda bilo".

Komentirano [U76]: Dorađen kraj citata.

Komentirano [d77]: Prikazani tekst dolazi iz Pečnjakovog članka Eliminacija eliminativizma u kojem je u fusnoti objašnjeno da se članak temelji na disertaciji, a radi se o gotovo direktnom preuzimanju iz disertacije bez stavljanja teksta u navodne znakove.

Slučaj 2.2

Usporedba teksta Davora Pečnjaka i Tomislava Janovića "Prema dualizmu" iz 2013. godine (IBIS-grafika, 2014) (LIJEVO s objavljenom knjigom Davora Pečnjaka i Tomislava Janovića "Prema dualizmu. Ogledi iz filozofije uma" (IBIS-grafika, 2016) (DESNO)

Uvodni komentar

Na kraju predgovora knjige iz 2016. godine autori izrijekom upućuju na svoje prethodne tekstove i obje disertacije uz napomenu da su to "na odgovarajućim mjestima posebno označili". Međutim, to nije posve točno jer su uglavnom najavili preuzimanja općom formulacijom bez isticanja tekstova u navodnim znakovima. Uglavnom su te dijelove više ili manje mijenjali tijekom prevodenja i izostavljali neke rečenice.

Pečnjak, Janović - Prema dualizmu, 2016., str. X

"U pisanju pojedinih poglavlja - koja se, dakle, mogu čitati kao zasebne cjeline - oslanjali smo se na neke naše prethodne tekstove (uključujući naše doktorske disertacije), što smo na odgovarajućim mjestima posebno označili."

U usporedbi sljedećih stranica vidljiva je tehnika parafraziranja koju koriste autori ovih knjiga. Namjerno su istaknuti primjeri gdje je riječ o istom sadržaju kojeg se izriče na neistovjetan način. Prikaz tehnike parafraziranja upućuje na različitost tekstova iz 2014. i 2016. godine jer se isti opseg značenja izriče drugim riječima, dok razliku u duljini teksta objašnjava dodavanje novog sadržaja koji ne postoji u tekstu iz 2014. godine.

Usporedbom dvaju tekstova jednostavnim web servisom za usporedbu dokumenata¹ utvrđeno je da postoji svega 2% identičnih nizova riječi, a tek nešto manje od 1% sličnih nizova riječi s manjim izmjenama.

Drugom, automatiziranom analizom sličnosti tekstova iz 2014. i 2016. godine utvrđeno je tekst iz 2016. sadrži elemente teksta iz 2014. godine, ali samo je mali dio njih korišten u tekstu iz 2016. (Jaro: 5%, Jaro Winkler: 44%). Na temelju tih rezultata može se plauzibilno i konkluzivno zaključiti da tekst iz 2014. godine i tekst iz 2016. godine nisu isti tekst tj. da su autori u izradi teksta knjige Prema dualizmu iz 2016. godine koristili samo 44% sadržaja teksta Prema dualizmu iz 2014. godine (1381 rečenica) te napisali novih 1719 rečenica koje danas tvore sadržaj knjige iz 2016. godine.

Pri pripremi tekstova za ovu analizu tekstovi su bili počišćeni od svih znakova osim slova i točaka (točka-zarez se tretirala kao točka, a svi ostali znakovi kao ništa). Pročišćeni tekst iz 2014. godine sastoji se od 1574, a pročišćena knjiga iz 2016. godine od 3100 rečenica čistog teksta. Postoji mogućnost da tekstovi nisu očišćeni od ponekog posebnog znaka, no oni ne utječu na rezultate analize.

Po Jarovoj mjeri sličnosti², sličnost iznad 0.8 ima svega 181 par rečenica za koje se može reći da su slične (odnosno 5% rečenica knjige iz 2016. je slično nekim rečenicama teksta iz 2014.). Ove rečenice čine 11% teksta iz 2014. godine. Iznad 0.95 prepoznato je svega 42 rečenice te se za njih se može smatrati da je riječ o istim rečenicama.

Po Jaro-Winkler mjeri sličnosti, sličnost iznad 0.8 ima 1381 rečenica za koje se može reći da su slične (odnosno 44% rečenica knjige iz 2016. godine slično je nekim rečenicama teksta iz 2014. godine). Ove

¹ Vidi <https://copyleaks.com/compare>

² Vidi https://en.wikipedia.org/wiki/Jaro%E2%80%93Winkler_distance

rečenice čine 45% teksta iz 2014. godine. Iznad 0.95 prepoznato je svega 712 rečenica te se za njih se može smatrati da jer riječ o istim rečenicama.

<p>str. 14 (do 15): Pogledajmo slijedeću analogiju (Pećnjak 2002, str. 21-22): "Zamislimo predznanstvenu zajednicu koja igra biljar. Oni su izvrsni igrači ali nemaju pojma o mehaničkim fizikalnim zakonitostima niti o bilo čemu važnom iz fizike. Većina i današnjih igrača biljara, a i igrača u drugim sportovima, u stvari je u isto takvoj situaciji kao što je i ova naša predznanstvena zajednica. Biljarske kugle odbijaju se nakon udaraca međusobno i od zidova onako kako se već odbijaju itd. Iako su vrsni igrači, ovim predznanstvenjacima je to ipak jako čudnovato kako se sve to događa baš kako se događa. Ipak, naslućuju da tu moraju postojati neka pravila odnosno zakonitosti kako i zašto se na biljarskom stolu sve događa kako se događa. Oni bi mogli ovako eliminativistički razmišljati: iza kretanja kugli i njihovih međusobnih sudara, odbijanja i kretanja nakon sudara mora postojati nešto što to objašnjava – to su neke zakonitosti (fizikalno-mehaničke) koje prirodno djeluju na njih. Jednog dana netko će uspjeti formulirati te zakonitosti; to će biti zrela znanost koja će u potpunosti objasniti kretanja kugli i njihove međusobne sudare, odbijanja i kretanja nakon sudara. U rječniku te znanosti neće naravno biti mjesta za pojmove biljarska kugla, biljarski stol, sudar, odbijanje itd. Takva znanost imat će svoje precizne pojmove kao što su masa, brzina, impuls, količina gibanja, kut, sinus, kosinus itd., te matematički formulirane odnose, pomoću kojih će se potpuno objasniti sve ono što se događa na biljarskom stolu. Tako znači, biljarski stolovi, biljarske kugle, te njihovi sudari, odbijanja itd. zapravo ne postoje i te entitete treba eliminirati." Kada se suočimo sa ovakvom situacijom ili ovakvim tipovima situacija, onda ovo nije način na koji postupamo. "Stvar jest u tome da se pojave na biljarskom stolu objasne a ne da se eliminiraju; pojave na biljarskom stolu su ono što imamo kao "grube" činjenice za koje tražimo objašnjenje, po mogućnosti jedinstveno, koje će objasniti sva kretanja na biljarskom stolu a možda i širje - sve vrste kretanja ili barem neke klase kretanja i izvan biljarskih stolova; tako je i npr. svijest te njen fenomenalni karakter "gruba" činjenica, kao uostalom i percepcija i propozicionalni stavovi, koja traži svoje</p>	<p>str. 97 (do 98): Da bismo to pojasnili poslužiti ćemo se analogijom (Pećnjak, 2002: 21- 22). Zamislimo dva znanstveno neinformirana igrača biljara. Oni su izvrsni igrači, ali ne znaju ništa o zakonima mehanike niti o bilo čemu drugom iz suvremene fizike - kao što je to (pretpostavljamo) doista slučaj s većinom stvarnih igrača biljara. Svi se oni mogu smatrati članovima neke „predznanstvene zajednice“. Tijekom igre biljarske se kugle odbijaju na razne načine, kako nakon međusobnih sudara tako i nakon udarca o rub biljarskog stola. Iako su vrsni igrači, našim članovima predznanstvene zajednice potpuno je nedokučivo zašto se kugle kreću baš tako kako se kreću. Ipak, ako išta znaju, onda znaju - naslućuju - to da postoje zakonitosti ili „pravila“ koja reguliraju navedene događaje. Ustvari, naši bi predznanstvenici mogli ovako (eliminativistički) razmišljati: „iza“ kretanja kugli, pod utjecajem njihovih međusobnih sudara i odbijanja o brid stola, mora postojati nešto što regulira i ujedno objašnjava to kretanje - neki skriveni uzročni mehanizam. Ako trenutačno na svijetu ne postoji nitko tko do kraja razumije taj mehanizam, jednog će dr dana zacijelo pojaviti netko takav - netko tko će ga moći opisati u odgovarajućim (znanstveno verificiranim) terminima. Taj će netko biti u istom odnosu prema našim igračima kao što je predstavnik zrele znanosti u odnosu prema predznanstvenim vjerovanjima. U rječniku te znanosti neće biti mjesta za pojmove kao što su biljarska kugla, biljarski štap, biljarski stol, brid, sudar, odbijanje itd. Te će pojmove zamijeniti eksplanatorno učinkoviti pojmovi kao što su masa, brzina, impuls, količina gibanja, kut, sinus, kosinus i svi drugi slični pojmovi koji označavaju odgovarajuće osjetilno nedostupne entitete i složene matematičke odnose među njima - sve ono što stvarno stoji „iza“ kretanja biljarskih kugli. Iz vjere u eksplanatornu moć navedenih pojmova slijedi to da biljarski stolovi, biljarski štapovi, biljarske kugle te sva osjetilno dostupna svojstva i ponašanja tih objekata zapravo ne postoje te da dotične entitete stoga treba eliminirati iz „biljarske ontologije“. Međutim, ovakvo rezoniranje ne smatramo ispravnim (usp. Pećnjak, 2002: 22). Ono što</p>
---	---

objašnjenje i razlikovanje u odnosu na nesusjesno. Objasnjenjem kretanja na biljarskom stolu ne eliminiramo objekte od kojih se sastoji to gibanje pa ni objašnjenjem svijesti i mentalnosti ne eliminiramo svijest, propozicionalne stavove, emocije, osjete, percepciju." (Pećnjak 2002, str. 22) Pomalo neobična činjenica da mi imamo pristup samo svojoj svijesti jest nešto što, barem se nama tako čini, nesusjesno zbunjuje eliminativiste. Kada bismo i imali introspektivni uvid u nečiju tuđu svijest, slijedeći Levina (1984), smatramo da bi to bio samo vlastiti doživljaj tuđeg doživljaja, a ne izravno doživljavanje tuđeg doživljaja pa bi to opet bila samo vlastita svijest. Dakle, ovdje se neprimjetno zapravo pojavio problem tuđih svijesti koji je također filozofski problem, ali drugačiji filozofski problem nego što je problem kako to da uopće postoji svijest i kakva je njena struktura? Problem tuđih svijesti odnosno problem tuđih umova sastoji se u tome da kako, dakle, mi imamo pristup samo svojoj svijesti, ne znamo i ne možemo sa sigurnošću, ili čak uopće, znati da li i drugi subjekti imaju umove i da li su svjesna bića.

str. 22:

Radi povijesne zanimljivosti, spomenimo kako je Descartes pokušao odgovoriti na ovaj problem (prema Carrier and Mittelstrass 1995, str. 17-18). Descartes je smatrao da se količina gibanja mora

zajednički žele i članovi predznanstvene i članovi znanstvene zajednice jest objasniti pojave na biljarskom stolu, a ne eliminirati pojmove koje te pojave opisuju; te pojave su „tvrde činjenice" koje zahtijevaju objašnjenje, po mogućnosti takvo da može obuhvatiti sve vrste događaja na biljarskom stolu, ali i izvan biljarskih stolova, u široj stvarnosti.

Slično očekujemo od teorije uma. Svijest - koju smo u drugom poglavlju definirali kao fenomenalni karakter mentalnih stanja - jest „tvrda činjenica" (engl. brutefaci), kao što su to i druge temeljne činjenice o našem mentalnom životu, npr. intencionalni sadržaj mentalnih stanja, uključujući vrste i modalitete tog sadržaja. Sve te činjenice iziskuju neko objašnjenje - objašnjenje koje će uzeti u obzir njihove specifičnosti, počevši od onog temeljnog razlikovnog obilježja koja spomenute činjenice čini kategorijski drugačijima od činjenica nesusjesnog dijela stvarnosti (bilo nesusjesnog dijela uma bilo ostalog dijela fizičke stvarnosti). Dakle, znanstvenim objašnjenjem vidljivih fenomena na biljarskom stolu mi ne eliminiramo te fenomene kao dijelove explananduma „teorije biljarskih kugli"; kao što objašnjenjem mentalnih fenomena iz explananduma teorije uma ne eliminiramo svijest i intencionalnost, tj. stanja koja instanciraju ta svojstva.

Ono što, prema našem mišljenju, zbunjuje eliminativiste jest neobična činjenica da uvijek imamo pristup samo vlastitim svjesnim sadržajima. Kada bismo i imali introspektivni uvid u tuđu svijest, to bi opet bio samo vlastiti doživljaj tuđeg doživljaja, a ne izravno doživljavanje tuđeg doživljaja (Levin, 1984). Riječ je o već spomenutom filozofskom problemu tuđih umova ili tuđih svijesti - problemu koji se sastoji u tome da, budući da imamo izravan („povlašten") pristup samo sadržajima vlastite svijesti, nikada ne možemo - barem ne sa sigurnošću - znati imaju li i druga, izvanjski slična bića umove, odnosno jesu li uopće svjesna bića. Iako suvremena znanost o umu tom problemu pristupa kao empirijskom problemu (za pregled usp. Kocsis, 2014), ne može se reći daje rješenje tog problema na vidiku, a kamoli daje on već riješen.

str. 109:

Descartes je pokušao odgovoriti na ove prigovore (usp. Carrier i Mittelstrass, 1995: 17-18), a jedan od njegovih odgovora je sljedeći. Količina gibanja može se očuvati samo kao skalama veličina (dakle, samo kao iznos

Komentirano [U78]: Prikaz tehnike parafraziranja koja upućuje na različitost tekstova danih u knjigama iz 2014. i 2016. godine.

očuvati samo kao skalarna veličina (dakle, samo iznos veličine!) a ne i kao smjer gibanja. On je smatrao da se epifiza može kretati u raznim smjerovima utječući dalje na smjerove kretanja daljnjih fizičkih entiteta u mozgu, odnosno, da smjerovi kretanja fizičkih entiteta u mozgu smjerom svog gibanja utječu na epifizu koja onda svojim smjerom dalje utječe na nematerijalni um. Jedino što mora ostati sačuvano i konstantno, bila bi brzina tog kretanja. No, (danas znamo da) kretanje jest vektorska veličina, dakle ona koja uključuje i količinu i smjer, neodvojivo. Da bi se promijenio smjer, također je potrebna sila. Odnosno, jedan od zakona očuvanja jest i taj koji kaže da i količina kutnog gibanja mora biti očuvana. Prema tome, promjena smjera također iziskuje uporabu sile. Dakle, čak i ako brzina kretanja nakon promjene smjera kretanja ostaje ista, morala se uporabiti neka količina sile da se to izvede. Dakle, prigovor o narušavanju zakona očuvanja i dalje je nešto na što bi trebalo biti odgovoreno, jer ovaj Descartesov odgovor nije zadovoljavajući.

str. 25:

On to čini u 17. paragrafu svoje Monadologije, koji ovdje citiramo u cijelosti: "Mora se uostalom priznati, da su percepcija i sve što o njoj ovisi neobjašnjivi iz mehaničkih osnova, to jest iz oblika i kretanja. Neka se pretpostavi, da postoji jedan stroj, čija je struktura tako udešena, da može misliti, osjećati i predočivati, moći će se, zadržavajući iste odnose, zamisliti je tako povećanu, da bi se u nju moglo ući kao u jedan mlin. Pretpostavivši to, naći će se kod pregleda njene unutrašnjosti samo dijelovi koji jedni druge pokreću, a nikada nešto što bi objasnilo osnovu jedne percepcije. Stoga nju treba tražiti u jednostavnoj supstanciji, a ne u sastavljenom ili u stroju. Tako su percepcije i njihove promjene jedino što se može naći u jednostavnoj supstanciji. I samo se u tome mogu sastojati sva unutrašnja djelovanja jednostavnih supstancija." Ovaj argument, katkad zvan i argument mlina, želi pokazati da kakvu god fizičku, odnosno materijalnu strukturu imali (analogija s tijelom i mozgom), ona nikad neće biti dovoljna za ostvarivanje percepcije, misli i osjećaja, dakle onog što čini um. Nikakva fizička svojstva, odnosi među fizičkim dijelovima i njihov rad neće biti takav da bi činio mentalno. Kada promatramo (unutar mehaničke strukture, kao unutar mlina, kako kaže Leibniz) odnose fizičkih svojstva, dijelova i njihov rad, mi ćemo imati i

veličine!), a ne i kao smjer gibanja. Nadalje, smatrao je da se epifiza može kretati u raznim smjerovima te tako utjecati na smjerove kretanja daljnjih fizičkih entiteta u mozgu, odnosno da smjerovi kretanja fizičkih entiteta u mozgu smjerom svog gibanja utječu na epifizu koja onda svojim smjerom kretanja utječe na nematerijalni um. Jedino što, prema Descartesu, mora ostati sačuvano (nepromijenjeno) jest brzina tog kretanja. No, kao što danas znamo, kretanje je vektorska veličina, tj. veličina koja uključuje i količinu i smjer, i to tako da jedno nije moguće odvojiti od drugoga. Da bi se promijenio smjer, također je potrebna sila. Stoga je jedan od zakona očuvanja i onaj koji pretpostavlja da i količina kutnog gibanja mora biti očuvana. Prema tome, promjena smjera također iziskuje uporabu sile, što znači da bi se, čak i ako brzina kretanja nakon promjene smjera ostaje ista, morala upotrijebiti neka količina sile da bi se proizveo navedeni učinak. Drugim riječima, prigovor o narušavanju zakona očuvanja i dalje ostaje na snazi, a Descartesov odgovor ne zadovoljava.

str. 110:

On to čini u 17. članku svoje Monadologije (1714/1980: 260) koji ovdje citiramo u cijelosti: "Mora se uostalom priznati, da su percepcija i sve što o njoj ovisi neobjašnjivi iz mehaničkih osnova, to jest iz oblika i kretanja. Neka se pretpostavi da postoji jedan stroj, čija je struktura tako udešena, da može misliti, osjećati i predočivati, moći će se, zadržavajući iste odnose, zamisliti je tako povećanu, da bi se u nju moglo ući kao u neki mlin. Pretpostavivši to, naći će se kod pregleda njene unutrašnjosti samo dijelovi koji jedni druge pokreću, a nikada nešto što bi objasnilo osnovu jedne percepcije. Stoga nju treba tražiti u jednostavnoj supstanciji, a ne u sastavljenom ili u stroju. Tako su percepcije i njihove promjene jedino što se može naći u jednostavnoj supstanciji. I samo se u tome mogu sastojati sva unutrašnja djelovanja jednostavnih supstancija." Ovaj argument, katkad zvan i argument mlina, nastoji pokazati da, kakva god bila fizička (materijalna) struktura našeg tijela, uključujući naš mozak, ona nikad neće biti dovoljna za ostvarivanje osjeta, osjećaja, percepcija, misli, namjera i svega drugog što čini umove umovima. Nikakva fizička svojstva, nikakvi odnosi među fizičkim tijelima ili njihova međudjelovanja ne mogu biti dovoljni da proizvedu nešto mentalno. Promatrajući međusobne odnose fizičkih

Komentirano [U79]: Prikaz tehnike parafraziranja koja upućuje na različitost tekstova danih u knjigama iz 2014. i 2016. godine.

Komentirano [U80]: Čini se da su ovdje zaboravljeni navodni znaci.

moći ćemo zapaziti samo ono što je fizičko i materijalno; nikakav sadržaj percepcije ili misli neće biti prisutan.

str. 29:

Kako ove definicije možda zvuče pomalo suhoparno, Swinburne (1986, str. 48) ih razjašnjava:

„Boja neba’ i ‘Amandina omiljena boja’ mogu se uporabiti kao opisi plave boje. Onda je ‘plavo je boja neba’ istinito, zato jer je boja imenovana riječi ‘plavo’, tj. plava boja, jedino svojstvo koje ima svojstvo da je boja neba ili biti boja koju najviše voli Amanda. ‘Boja neba je Amandina omiljena boja’ je istinito zato jer jedno i samo jedno svojstvo, tj. svojstvo plavo, ima dva svojstva i to biti boja neba i biti Amandina omiljena boja.

Primijetimo ipak da izrazi kao što su ‘Boja neba’ ili ‘Amandina omiljena boja’ mogu biti uporabljeni ili kao opisi svojstava ili kao imena svojstava, tj. svojstva biti ista boja kao boja neba ili biti boja koju Amanda najviše voli. Ukoliko su ovi izrazi uzeti kao imena, onda ‘Plavo je boja neba’ je neistinito - svojstvo biti plavo nije isto svojstvo kao svojstvo biti iste boje kao nebo. Neka stvar može zadobiti jedno svojstvo a izgubiti drugo – nebo može promijeniti boju i onda tko zna što bi sve moglo imati jedno a ne imati drugo svojstvo.

str. 33 (do 35):

No, možemo se staviti i u sljedeću situaciju i zamisliti kako bi stvari izgledale i kakvu referenciju bi pojmovi imali kada bi neki protučinjenični svijet bio aktualan (jer tada bi, za taj svijet, naš aktualni svijet bio protučinjenični svijet). S obzirom na rečeno, možemo imati takozvanu primarnu i sekundarnu intenziju. Što to znači? Prvenstveno, to znači da postoje dvije intenzije koje su intenzije jednog te istog pojma. Odnosno, postoje “dva različita oblika ovisnosti referenta nekog pojma o stanju svijeta” (Chalmers, 1996, str. 57). Primarna intenzija je u stvari fiksiranje referencije u aktualnom svijetu. Stvar je ovisnosti referencije o svijetu ovdje takva da ako se aktualni svijet pokaže da je ustrojen na jedan način, onda pojam označava jednu stvar, a ako se pokaže da je ustrojen na drugi način, onda pojam označava neku drugu stvar. Druga ovisnost referencije je ta, kako je ona određena u nekom protučinjeničnom svijetu, kada je ona u aktualnom svijetu već fiksirana.

dijelova i njihovih svojstava - kao kad bismo ušli u mlin i promatrali njegov mehanizam - ono što zapažamo uvijek je samo nešto fizičko (materijalno); nigdje ni traga osjetima ili sadržajima percepcija, misli, želja i sličnim entitetima.

str. 116:

Kako ove definicije zvuče krajnje apstraktno, Swinburne (1986: 48) ih pojašnjava primjerima: „Boja neba” i „Amandina omiljena boja” mogu se upotrijebiti kao opisi plave boje. Tako je „Plavo je boja neba.” istinito, zato jer je boja imenovana riječju „plavo”, tj. plava boja, jedino svojstvo koje ima svojstvo da je boja neba i da je Amandina omiljena boja. „Boja neba je Amandina omiljena boja.” je istinito zato jer jedno i samo jedno svojstvo, tj. svojstvo plavosti, ima dva svojstva, naime da je i boja neba i Amandina omiljena boja.

Primijetimo ipak da se izrazi kao što su „Boja neba” ili „Amandina omiljena boja” mogu upotrijebiti ili kao opisi svojstava ili kao imena svojstava, tj. svojstva biti ista boja kao boja neba ili svojstva biti Amandina omiljena boja. Ako su ovi izrazi uzeti kao imena, onda je „Plavo je boja neba.” neistinito - svojstvo biti plavo nije isto svojstvo kao svojstvo biti iste boje kao nebo. Neka stvar može poprimiti jedno svojstvo, a izgubiti drugo - nebo može promijeniti boju i onda tko zna što bi sve moglo imati jedno i nemati drugo svojstvo.

str. 125 (do 127):

No, možemo zamišljati i to kako bi stvari izgledale i kakvu referenciju bi pojmovi imali kad bi neki protučinjeničan svijet bio aktualan (jer tada bi, za taj svijet, naš aktualni svijet bio protučinjeničan svijet). S tog stajališta možemo razlikovati primarnu i sekundarnu intenziju pojma (izraza) kao „dva različita oblika ovisnosti referenta nekog pojma o stanju svijeta” (Chalmers, 1996: 51). Primarna intenzija je fiksiranje referencije u aktualnom svijetu. Ako se pokaže da je aktualan svijet ustrojen na jedan način (s obzirom na osobine relevantne za sadržaj pojma), onda pojam označava jednu stvar, a ako se pokaže da je ustrojen na drugi način, onda pojam označava neku drugu stvar. Alternativna je mogućnost da referencija ovisi o tome kako je određena u nekom protučinjeničnom svijetu nakon što je već određena („fiksirana”) u aktualnom svijetu. Chalmers (1996: 51) to objašnjava na sljedeći način:

Komentirano [U81]: Prikaz tehnike parafraziranja koja upućuje na različitost tekstova danih u knjigama iz 2014. i 2016. godine.

Komentirano [U82]: Prikaz tehnike parafraziranja koja upućuje na različitost tekstova danih u knjigama iz 2014. i 2016. godine.

Chalmers (1996, str. 57) razjašnjava to na slijedeći način: "Primarna intenzija pojma je funkcija iz svijetova u ekstenzije koja reflektira način na koji je referencija u aktualnom svijetu fiksirana. U danom svijetu, ona označava koji bi referent pojma bio ukoliko bi se taj svijet pokazao aktualnim. Uzmimo pojam "voda". Ukoliko se pokaže da aktualni svijet sadrži XYZ u oceanima i jezerima, onda bi "voda" referirala na XYZ, ali budući da se pokazalo da sadrži H₂O u oceanima i jezerima, onda "voda" referira na H₂O. Dakle, primarna intenzija "vode" preslikava XYZ SVIJET u XYZ, a H₂O SVIJET u H₂O. Grubo aproksimirajući, možemo reći da primarna intenzija označava dominantnu, prozirn, pitku tekućinu u oceanima i jezerima; ili, nešto kraće, da označava vodenu tvar u nekom svijetu. Kako bilo da bilo, kada je dano da je ispalo tako da "voda" referira na H₂O u aktualnom svijetu, Kripke primjećuje (kao što to čini i Putnam (1975d)) da je razumno reći da voda jest H₂O u svakom protučinjeničnom svijetu. Sekundarna intenzija "vode" označava vodu u svakom protučinjeničnom svijetu; dakle, ako su Kripke i Putnam u pravu, sekundarna intenzija označava H₂O u svim svjetovima." Dakle, primarna intenzija pojma "voda" je "vodena tvar". Sekundarna intenzija pojma "voda" je "H₂O". Primarnu intenziju možemo znati a priori, dok sekundarnu ne možemo. Sekundarna intenzija ovisi o tome kako stvari stoje u svijetu i mi to možemo tek istraživanjem, empirijski, otkriti. No, kada smo fiksirali referenciju, a ovaj svijet jest naš aktualni svijet, onda dakle evaluiramo primarnu intenziju u aktualnom svijetu te se rezultat toga rigidizira (okružuje) tako da se istim pojmom referiramo uvijek na isti objekt u svim mogućim svjetovima. Budući da je ispalo tako da u aktualnom svijetu primarna intenzija "vode" referira na H₂O, onda rigidizacijom (okruživanjem) "voda" ima sekundarnu intenziju H₂O u svim mogućim svjetovima. U tom smislu i zovemo takav označitelj "kruti označitelj". Dakle, "kruti označitelj" označava jedan te isti entitet u svim mogućim svjetovima. Chalmers (1996, str. 57) kaže da je primarna intenzija ono što nam je važno u argumentiranju za dualizam. Važna karakteristika primarne intenzije jest dakle, da je ona neovisna o empiriji, iskustvu, za razliku od sekundarne intenzije koja nije neovisna o iskustvu. Primarna intenzija specificira kako referencija ovisi o tome kakav je svijet pa prema tome sama po sebi ne ovisi o tome kakav je svijet (Chalmers 1996, str. 57). No,

Primarna intenzija pojma je funkcija iz svijetova u ekstenzije koja odražava način na koji je referencija fiksirana u aktualnom svijetu. U danom svijetu, ona označava to na koji bi se referent pojam odnosio ako bi se taj svijet pokazao aktualnim. Uzmimo za primjer izraz „voda“. Ako se pokaže da aktualan svijet sadrži XYZ u oceanima i jezerima, onda bi „voda“ referirala na XYZ, ali budući da se pokazalo da on u oceanima i jezerima sadrži H₂O, onda „voda“ referira na H₂O. Dakle, primarna intenzija „vode“ preslikava SVIJET XYZ u XYZ, a SVIJET H₂O u H₂O. Sasvim pojednostavljeno, možemo reći da primarna intenzija označava prevladavajuću, prozirn, pitku tekućinu u oceanima i jezerima; ili, nešto kraće, da označava vodenu tvar u nekom svijetu. Bez obzira na to kako je moglo biti, čim se pokazalo da „voda“ referira na H₂O u aktualnom svijetu, Kripke primjećuje (kao i Putnam, 1975) daje razumno reći da voda jest H₂O u svakom protučinjeničnom svijetu. Sekundarna intenzija „vode“ označava vodu u svakom protučinjeničnom svijetu; dakle, ako su Kripke i Putnam u pravu, sekundarna intenzija označava H₂O u svim svjetovima.

Primarna intenzija izraza „voda“ je, dakle, vodena tvar, dok je njegova sekundarna intenzija H₂O. Primarnu intenziju možemo znati a priori (čim usvojimo jezik ili barem način upotrebe dotične riječi), dok sekundarnu ne možemo. Sekundarna intenzija ovisi o tome kako stvari stoje u svijetu (a ne u jeziku), a to možemo otkriti tek istraživanjem stvarnosti, tj. empirijski ili a posteriori. No, nakon što smo jednom fiksirali referenciju, a ovaj svijet jest naš aktualni svijet, onda evaluiramo primarnu intenziju u aktualnom svijetu, a rezultat te evaluacije se „rigidizira“ („okružuje“) tako da pojmom uvijek referiramo na isti objekt u svim mogućim svjetovima. Budući da je ispalo tako da u aktualnom svijetu primarna intenzija (tj. „vodena tvar“) „vode“ referira na H₂O, onda rigidizacijom („okruživanjem“) sekundarna intenzija „vode“ postaje H₂O u svim mogućim svjetovima. U tom smislu takav označitelj i zovemo „krutim označiteljem“. Drugim riječima, „kruti označitelj“ je označitelj koji označava jedan te isti entitet u svim mogućim svjetovima.

Primjenjujući ovu teoriju na odnos između uma i tijela, Chalmers (1996: 51) pokazuje da je primarna intenzija ona koja je relevantna u argumentaciji za dualizam. Naime, ključna karakteristika primarne intenzije jest to što je ona neovisna o iskustvu, za razliku od sekundarne

za razliku od vode čija je primarna i sekundarna intenzija različita (i s obzirom na moguće svijetove iz kojih se referira ili u kojima se referira), što se tiče određenja mentalnih svjesnih stanja situacija nije analogna. Kod vode postoji razlika između onoga na što možemo referirati s izrazom „vodena tvar“ i onoga što je sama voda (vidi i Chalmers 2002a, str. 256). S druge strane, kao što je rečeno, esencijalna karakteristika svjesnog je ono kakva je unutrašnja kvaliteta tog svjesnog stanja, odnosno kako je to biti u tom stanju. Zbog toga, što je to esencijalno svojstvo svjesnog mentalnog, primarna i sekundarna intenzija za pojmove koji izražavaju svjesno je ista. No tada, iz ove pojmljivosti dobivamo i metafizičku mogućnost, tj. možemo lako zamisliti barem jedan mogući svijet u kojem je svijest ostvarena bez ičeg fizičkog. S obzirom na istovjetnost primarne i sekundarne intenzije u ovom slučaju, nema nikakvog logičkog problema da pojмимо to stanje da se ostvaruje bez ičeg fizičkog. Drugim riječima, ako možemo pojmiti da je u nekom svijetu svijest ostvarena bez fizičkih stanja i procesa onda je to vodič za pravu mogućnost – ova pojmljivost osigurava stvarnu metafizičku mogućnost da postoji barem jedan mogući svijet u kojem je svijest ostvarena nefizički. No, ukoliko postoji barem jedan mogući svijet u kojem je svijest ostvarena nefizički onda svijest ne može biti identična fizičkom, jer sve tvrdnje identičnosti moraju vrijediti u svim mogućim svjetovima, tj. one su nužne jer je istovjetnost nužna.

str. 42:

Fizička i strukturalna stanja stola, pločnika ili modela rakete upravo su samo to što jesu – fizička i strukturalna stanja stola, pločnika ili modela rakete: ona se ne odnose i još na nešto drugo; ona nemaju još i svoj sadržaj. Naravno, ako gledamo konvencionalistički, bilo što može biti znak za bilo što drugo – tako bi i neko strukturalno stanje modela rakete moglo označavati odnosno reprezentirati nešto – što god bi se nekom konvencijom dogovorili. No, za to je potrebno da postoje subjekti – ljudi, osobe, koji će se tako nešto dogovoriti – strukturalno stanje modela rakete ne označava niti reprezentira nešto samo po sebi. S druge strane

intenzije koja nije neovisna o iskustvu. Budući da primarna intenzija specificira način na koji je referencija ovisna o tome kakav je svijet, ona sama po sebi ne ovisi o tome kakav je svijet.

No, za razliku od primjera s vodom u kojem su primarna i sekundarna intenzija različite (s obzirom na moguće svjetove iz kojih se referira ili u kojima se referira), slučaj svjesnih mentalnih stanja je drukčiji. U slučaju „vode“ pojavljuje se razlika između onoga na što možemo referirati izrazom „vodena tvar“ i onoga što sama voda zapravo jest (Chalmers 2002: 256). S druge strane, kao što smo naglasili, esencijalna osobina svjesnog mentalnog stanja jest njegova unutrašnja kvaliteta ili fenomenalni karakter. Zbog toga što je riječ o esencijalnom svojstvu svjesnog mentalnog stanja, primarna i sekundarna intenzija za pojmove koji označavaju takva stanja su istovjetne. (To kako osjećamo bol neodvojivo je od načina na koji učimo značenje riječi „bol“!) No, ako je to tako, onda se otvara sljedeća metafizička mogućnost: možemo zamisliti barem jedan mogući svijet u kojem svjesna stanja nisu ostvarena na fizički način (u kojem, primjerice, bol nije aktivacija nekog neuronskog sklopa). S obzirom na istovjetnost primarne i sekundarne intenzije u ovom slučaju, nema nikakve logičke prepreke pojmiti to stanje na način da se ono ostvaruje nefizičkim putem. Drugim riječima, ako možemo zamisliti svijet u kojem stanje svijesti nije fizičko stanje, onda je to vodič za realnu mogućnost; ova zamišljivost otvara stvarnu metafizičku mogućnost - mogućnost postojanja barem jednog svijeta u kojem svijest nije ostvarena fizičkim stanjima organizma. No, ako postoji barem jedan mogući svijet u kojem je svijest ostvarena na nefizički način, onda svijest ne može biti istovjetna ni sa čim fizičkim jer sve autentične tvrdnje istovjetnosti moraju vrijediti u svim mogućim svjetovima; one su nužne jer je istovjetnost (kao što je utvrdio Kripke) nužna relacija!

str. 119:

Fizička i strukturalna stanja stola, pločnika ili modela rakete upravo su samo to što jesu - fizička i strukturalna stanja: ona se ne „odnose“ na nešto drugo, nemaju neki „sadržaj“. Naravno, ako gledamo konvencionalistički, bilo što može „predstavljati“ (reprezentirati) bilo što drugo, tj. biti oznaka za bilo što drugo. Tako bi, primjerice, neko strukturalno stanje modela rakete moglo nešto „reprezentirati“ - na temelju eksplicitne ili implicitne konvencije. No, da bi takva reprezentacija funkcionirala moraju postojati

ako čak i elementarno analiziramo percepciju, reći ćemo da percepcija „nosi svoju interpretaciju sa samom sobom“ (Forrest 1993, str. 254). Percepcija je intrinzično smislena; ona je sama po sebi takva da reprezentira nešto – neki objekt ili objekte, događaje, okolinu itd. Onome tko je u nekom perceptivnom stanju, npr. vizualnom, samo to stanje je smisleno i sadržajno i sadrži neku informaciju o okolini. Dakle, čini se da fizikalno-strukturalistički opis nije dovoljan za opis intrinzičnosti reprezentacije koju ima percepcija.

str. 47 (do 51):

Interakcionistički dualist može ovako uporabiti gornju tvrdnju supervenijencije: Sve istine o mentalnim stanjima i procesima mogu biti fiksirane činjenicama i istinama o stanjima i procesima u mozgu. Nema promjene u mentalnom ukoliko nije bilo promjene i u fizičkom: promjena u mentalnom implicira da se dogodila i promjena u stanjima i procesima u mozgu; bez promjene u fizičkom nema ni promjene u mentalnom. Ali objašnjenje zašto je to tako ne leži u tome da je u stvari mentalno identično fizičkom, nego u tome da postoje temeljni psihofizički zakoni koji su također elementi temeljne stvarnosti. „Postoje mentalna stanja, postoje fizička stanja u mozgu; i postoje psihofizički zakoni koji vežu prvo s drugim“ (Elder 2011, str. 89). No to nije mogućnost dualizma koja proizlazi iz humovske supervenijencije. Humeovska supervenijencija ima i dodatne kvalifikacije. Dodatna kvalifikacija je da činjenice ili istine o Y-ima nisu ništa više i povrh činjenica i istina o X-evima. Ovo je sada jača teza te gore navedena argumentacija za dualizam više ne može slijediti. U okviru humovske supervenijencije ovakvog tipa nema više mjesta za uvođenje dodatnih temeljnih psihofizičkih zakona koji bi omogućili nefizičnost odnosno nematerijalnost mentalnih stanja i procesa; kao što je rečeno, postoje samo temeljna fizička svojstva, njihove kombinacije i ništa više i ništa povrh toga. Ako nema ničeg više i povrh toga onda ne bi bilo niti temeljnih psihofizičkih zakona niti nečeg ne-fizičkog. No, ipak da li je takva supervenijencija ontološki održiva? Elder smatra da nije. Ukoliko nije, onda

subjekti - osobe koje (eksplicitno ili implicitno) znaju za konvenciju i koje je primjenjuju na dani slučaj. Bez subjekata, strukturalno stanje modela rakete samo po sebi ne reprezentira ništa. S druge strane (kao što smo istaknuli u trećem poglavlju), mentalna stanja su intrinzično intencionalna. Tako percepcija, kao paradigmatički slučaj mentalnog stanja, „nosi svoju interpretaciju sa samom sobom“ (Forrest, 1993: 254). Percepcija je intrinzično smislena; ona je sama po sebi takva da subjektu nešto prezentira ili čini prezentnim - neki objekt, stanje stvari ili događaj. Za onoga tko se, primjerice, nalazi u stanju vizualne percepcije kuće preko puta, samo to stanje je sadržajno, tj. smisleno - ono se na nešto odnosi (u danom slučaju na kuću preko puta), i to na točno određen način (tj. perspektivistički). Budući da čisto fizička stanja ne mogu biti intrinzično intencionalna, ni fizikalno-strukturalni opis nije dostatan za objašnjenje fenomena intencionalnosti.

str. 154 (do 159):

Imajući to u vidu, interakcionističkom dualistu otvara se zanimljiva mogućnost da tvrdnju supervenijencije interpretira sebi u prilog. Evo kako.

Sve istine o mentalnim stanjima fiksirane su činjenicama i istinama o stanjima mozga. Drugim riječima, nema nikakve promjene u mentalnom bez promjene u fizičkom: promjena u mentalnom podrazumijeva da se dogodila neka promjena u stanjima mozga. No, ako se zapitamo zašto je to tako, vidjet ćemo da odgovor ne mora biti taj da je mentalno istovjetno fizičkom; moguće je da postoje psihofizički zakoni koji reguliraju odnos mentalnog i fizičkog kao dvaju odvojenih dijelova stvarnosti (dvaju „supstancija“), a ti bi zakoni također bili dio temeljnih sastavnica stvarnosti (bazičnih činjenica)! To je upravo Elderov odgovor koji on sažeto izražava sljedećom tvrdnjom: „[p]ostoje mentalna stanja, postoje fizička stanja u mozgu; i postoje psihofizički zakoni koji povezuju prvo s potonjim“ (Elder, 2011: 89).

No, ovakva - za dualiste povoljna - interpretacija nije moguća ako postoje daljnje, preciznije kvalifikacije tvrdnje s početka prethodnog odlomka - drugim riječima, ako se supervenijencija shvati kao humeovska supervenijencija. Dodatna kvalifikacija je ta da činjenice ili istine o T-ima nisu ništa više i ništa povrh činjenica i istina o X-ovima. Ovaj dodatak našu početnu tvrdnju supervenijencije bitno pojačava, što znači da ona više nije kompatibilna

Komentirano [U83]: Prikaz tehnike parafraziranja koja upućuje na različitost tekstova danih u knjigama iz 2014. i 2016. godine.

se ponovo otvara mogućnost za dualizam. Pogledajmo sada što Elder (2011, posebno str. 92-95) kaže zašto smatra da humeovska supervenijencija Lewisovog tipa nije održiva. On ovu vrstu supervenijencije naziva još i „supervenijencija svega na mikrofizici“. Dakle, na bazičnoj razini postoje raspodjele bazičnih svojstava u svim točkama prostorvremena i njih opisuje temeljna (konačna) mikrofizika. Međutim, na višim razinama imamo druge znanosti i zdravorazumske opise situacija. Te druge znanosti su npr. kemija, biologija, sociologija, ekonomija. To su onda takozvane „specijalne znanosti“. No, za svaki opis i objašnjenje neke od ovih specijalnih znanosti i zdravorazumskih opisa situacija postoji stanje stvari na temeljnoj razini koja potpuno iscrpljuje ono što specijalne znanosti (ili zdravi razum) kažu. To je upravo zbog toga što se tvrdi da u višim razinama nema ničeg više i povrh raspodjele bazičnih svojstava u točkama prostorvremena. Razina mikrofizike zapravo iscrpljuje sva stanja o kojima govori bilo koja specijalna znanost. Odnosno, instanciranje određenog rasporeda temeljnih mikrofizičkih svojstava u točkama prostorvremena je ono što čini istinitim (ili neistinitim) neku tvrdnju, opis ili objašnjenje specijalne znanosti. Dakle, kada imamo neku tvrdnju, opis ili objašnjenje specijalne znanosti, možemo se pitati koji je točno raspored temeljnih mikrofizičkih svojstava u točkama prostorvremena, za razliku od drugih takvih rasporeda, upravo to što u nekom pojedinom slučaju tvrdi, opisuje ili objašnjava specijalna znanost. U svjetlu kojeg se rasporeda temeljnih mikrofizičkih svojstava u točkama prostorvremena ostvaruje npr. jelenov odlazak na pojilo, izvođenje loopinga na 2000 metara visine ili vrenje pivskog kvasca? Čini se da se svaka od ovih situacija zapravo može ostvariti na više načina kada gledamo rasporede temeljnih mikrofizičkih svojstava u točkama prostorvremena. „Svakako, postoji puno različitih načina na koje mikročestice mogu biti 'aranžirane' - karakterizirane intrinzičnim svojstvima i odnosima jednih spram drugih – da je bilo koje izvješće time istinito.“ (Elder 2011, str. 92) Dalje Elder nudi slijedeći misoni eksperiment za potvrdu navedenog: zamislimo vrlo moćan mikroskop, recimo kvarkovski mikroskop, koji nam pokazuje stanje svake mikročestice od koje je građena neka osoba; sva mikrofizička svojstva svih čestica unutar neke osobe njime nam postaju očita. Na taj nam način mikroskop otkriva jedan raspored koji izvješće

s argumentacijom za dualizam. U okviru ovakve, humeovske supervenijencije više nema mjesta za psihofizičke zakone kao dodatne temeljne zakone koji bi objašnjavali nefizičku (nematerijalnu) narav mentalnih stanja. Drugim riječima, postoje samo temeljna fizička svojstva, njihove kombinacije i ništa više od toga ili povrh toga. Ako nema ničeg više i ničeg povrh toga, onda nema ni temeljnih psihofizičkih zakona niti dvaju odvojenih područja stvarnosti čiju povezanost bi ti zakoni regulirali. No, je li ta inačica relacije supervenijencije ontološki održiva? Elder smatra da nije, a ako je u pravu, onda se ipak otvara mogućnost za obranu dualizma.

Pogledajmo zašto Elder (2011: 92-95) smatra da humeovska supervenijencija lewisovskog tipa - koju naziva i „supervenijencija svega nad mikrofizikom“ - nije održiva. Na temeljnoj razini postoje raspodjele temeljnih svojstava u svim točkama prostor-vremena i njih opisuje temeljna (konačna) fizika - mikrofizika. Međutim, na višim razinama postoje entiteti kojima se bave druge znanosti, baš kao i naši zdravorazumski opisi i objašnjenja. Te druge znanosti su npr. kemija, biologija, psihologija, sociologija, ekonomija. To su tzv. „specijalne znanosti“. No, za svaki opis ili objašnjenje neke od ovih specijalnih znanosti (uključujući zdravorazumske opise i objašnjenja) postoji neko stanje stvari na temeljnoj razini koje taj „specijalistički“ opis ili objašnjenje zapravo čini teorijski suvišnim. To proizlazi iz prethodne tvrdnje da na višim razinama nema ničeg više ni povrh raspodjele bazičnih svojstava u točkama prostor-vremena. Razina mikrofizike jednostavno sadrži sva stanja koja su potrebna za potpuni opis ili potpuno objašnjenje stvarnosti, uključujući opise i objašnjenja specijalnih znanosti i zdravog razuma. Drugim riječima, instanciranje određenog rasporeda temeljnih mikrofizičkih svojstava u točkama prostor-vremena je ono što čini istinitim (ili neistinitim) svaku tvrdnju, opis ili objašnjenje bilo koje znanosti, pa tako i specijalnih znanosti (uključujući zdravi razum).

Dakle, kad razmatramo neku konkretnu tvrdnju, opis ili objašnjenje specijalne znanosti ili zdravog razuma, možemo se zapitati koji je točno raspored temeljnih mikrofizičkih svojstava u točkama prostor-vremena, za razliku od drugih takvih rasporeda - dakle, što je to specifično što tvrdi, opisuje ili objašnjava specijalna znanost ili zdravi razum. U svjetlu kojeg se rasporeda temeljnih mikrofizičkih svojstava u točkama

„pilot poteže palicu svog aviona“ čini istinitim. Isto tako, čini se očiglednim da će mikroskop dati različito stanje stvari na razini mikrofizičkog, kada će slijedeći put biti ponovo istinito „pilot poteže palicu svog aviona“. Dakle, s obzirom na aranžiranje i stalno rearanžiranje mikrofizičkih svojstava i mikrofizičkih čestica, vrlo je prihvatljivo da na toj temeljnoj razini postoji mnoštvo različitih stanja koja čine istinitim tvrdnje, opise ili objašnjenja specijalnih znanosti ili zdravog razuma. Da li sada možemo pretpostaviti da za svako stanje koje iznosi specijalna znanost ili zdrav razum, postoji disjunkcija stanja koja ima konačan broj disjunkata na mikrofizičkom nivou? Svako pojedinačno stanje bilo bi dovoljan uvjet, a sva ona zajedno činili bi nužan uvjet. Odnosno, „pilot poteže palicu svog aviona“ bio bi „disjunktivni događaj“. No, Elder smatra da je to vrlo neprihvatljivo. Zašto? Prvo, znanosti, bilo specijalne, bilo temeljna, koja bi u ovom slučaju bila mikrofizika, barataju generalizacijama. Svaka znanost ne donosi pojedinačna izvješća o pojedinačnim događajima nego generalizira u tom smislu da može reći da u tim-i-tim uvjetima događa se to-i-to. Prema tome, npr. u psihologiji nećemo naći iskaze tipa „Ivan Sergejevič u podne vidi to-i-to tako-i-tako, nego nailazimo na ovakve generalizacije: normalni promatrač u uvjetima dnevne svjetlosti percipira to-i-to tako-i-tako. Ili, uzmimo još jedan primjer, psihologija će reći da bilo tko tko je žedan, ukoliko je ispred njega čaša vode, i nema nikakvih prepreka, uzet će čašu vode i popiti je (Elder 2011, str. 93). To je zanimljivo zbog slijedećeg. Razmotrimo ponovo tezu „humeovske“ supervenijencije a to je da ono što nam govori zdrav razum ili neka „specijalna znanost“ jest u stvari takvo da to nije ništa više i povrh toga kakav je svijet u svijetlu mikrofizičkih čestica. Ova tvrdnja ima dvije strane: jedna strana govori da ukoliko je neki iskaz specijalne znanosti istinit, on je istinit upravo zbog toga što je svijet organiziran na neki način na mikrofizičkoj razini. Druga strana govori o tome da ukoliko je neki iskaz specijalne znanosti neistinit, on je neistinit upravo zbog toga što svijet ne biva organiziran na neki način na mikrofizičkoj razini. Ako je tako, onda je jasno da osim dovoljnih mora postojati i nužan uvjet kada je nešto što tvrdi neka specijalna znanost istinito zbog organizacije mikrofizičke razine. No, ukoliko imamo stotine i stotine „snimaka“ što (sve) čini „pilotovo potezanje palice svog aviona“ (dakle, otkrivene su stotine i stotine dovoljnih uvjeta), još uvijek „može biti istinito da

prostor-vremena „ostvaruje“, primjerice, jelenov odlazak na pojilo, pilotovo izvođenje loopinga na 2000 metara visine ili vrenje pivskog kvasca? Nije li razumno tvrditi da se svaka od navedenih situacija može ostvariti na nesagledivo mnogo različitih načina, barem sa stajališta rasporeda temeljnih mikrofizičkih svojstava u točkama prostor-vremena? Za Eldera (2011: 92) je to očigledno jer „(...) postoji mnoštvo različitih načina na koje mikročestice mogu biti »aranžirane« - određene intrinzičnim svojstvima i odnosima jednih spram drugih - tako da svaki izvještaj na taj način postaje istinit". Da bi nas dodatno uvjerio u svoje tumačenje, Elder nudi sljedeći misaoni eksperiment. Poziva nas da zamislimo vrlo moćan mikroskop - recimo da je to kvarkovski mikroskop - koji nam pokazuje stanje svake mikročestice od koje je građena neka osoba, tj. koji omogućuje da sva mikrofizička svojstva svih čestica unutar neke osobe postaju vidljiva. Na taj nam način naš hipotetički mikroskop otkriva onaj raspored čestica koji tvrdnju „Pilot poteže palicu aviona“ čini istinitom. Čini se očiglednim da će mikroskop otkriti različito stanje stvari na razini mikrofizičkog opisa za svaku numerički različitu radnju koja odgovara istom opisu - tj. opisu „Pilot poteže palicu aviona“. Dakle, s obzirom na početni raspored i kasnije pregrupiranje mikrofizičkih čestica i njihovih svojstava, vrlo je prihvatljivo da na toj temeljnoj razini postoji mnoštvo različitih stanja koja čine istinitim tvrdnje, opise i objašnjenja specijalnih znanosti i zdravog razuma. No, možemo li pretpostaviti da za svako stanje koje opisuje specijalna znanost ili zdrav razum postoji disjunkcija opisa stanja na temeljnoj razini koja bi ujedno bila potpuna (tj. sadržavala sve moguće alternativne opise) i konačna (tj. imala konačan broj disjunkata)? Naravno, svako pojedinačno stanje bilo bi dovoljan uvjet za to da pojedini opis specijalne znanosti ili zdravog razuma bude istinit, dok bi disjunkcija svih tih stanja zajedno bila bi nužan uvjet. To bi u našem primjeru značilo da bi opis „Pilot poteže palicu aviona" bio opis „disjunktivnog događaja". No, Elder smatra da takvo objašnjenje odnosa između temeljne znanosti na jednoj i specijalnih znanosti i zdravog razuma na drugoj strani nije prihvatljivo. Evo zašto. Kao prvo, sve znanosti - bilo temeljna bilo specijalne - barataju generalizacijama. One ne daju pojedinačna izvješća o pojedinačnim događajima nego nastoje (induktivnim putem) doći do zaključaka tipa „u tim-i-tim uvjetima događa se to-i-to“. Primjerice, u psihologiji

neki mikrofizički aranžman u nekom djelovatelju ima moć dovesti do nekog mikrofizičkog ishoda koji povlači istinitim jednu instancu „pilot poteže palicu svog aviona“, iako upravo taj aranžman nema moć dovesti do ishoda koji je snimljen mikroskopom. Da bi postojao uvjet istinitosti na razini mikročestica za generalizaciju koja govori generalno o [„pilot poteže palicu svog aviona“] – za generalizaciju koja govori o bilo kojoj osobi koja poteže palicu svog aviona – za to mora postojati stvarna činjenica za sva [potezanja palice aviona] na razini mikročestica.“ (Elder 2011, str. 93-94). Drugim riječima, svi članovi (potpune) disjunkcije koji čine [„pilot poteže palicu svog aviona“] moraju imati nešto zajedničko na razini mikročestica – odnosno, na razini mikročestica mora postojati nužan uvjet. Dakle, najvažnije pitanje je što ovi članovi disjunkcije mogu imati zajedničko na razini mikročestica, što ih čini samo aranžmanima „pilot poteže palicu svog aviona“ i ničeg drugog? Odnosno, općenito rečeno, što članovi disjunkcije mogu imati zajedničko na razini mikročestica, što ih čini samo aranžmanima jednog posebnog opisa ili objašnjenja neke specijalne znanosti? Ukoliko se sjetimo da humeovska supervenijencija tvrdi da specijalne znanosti ne daju i nemaju opise i objašnjenja stanja stvari koja imaju vlastitu razlikovnu strukturu jer tvrde da nema ničeg više i povrhnostanja na mikrorazini, onda specijalne znanosti samo trasiraju kakav je svijet na razini mikročestica – jer onda specijalne znanosti niti ne izražavaju ništa što bi bilo drugačije i razlikovno od svijeta kakav on je na razini mikročestica (Elder 2011, str. 94). S druge strane, dakle, skupljanje članova disjunkcije našim „kvarkovskim“ mikroskopom samo gomila disjunkte bez da oni imaju nešto zajedničko (jer se zastupnik humeovske supervenijencije ne može pozvati na ono što bi rekle posebne znanosti!). Prema Eldereu, dakle, humeovska supervenijencija je neodrživa. Ukoliko prihvatimo da je humeovska supervenijencija neodrživa, onda bismo mogli reći sljedeće. Što se tiče mentalnih stanja i procesa, Elderov argument protiv humeovske supervenijencije može se, za dualizam, iskoristiti ovako: Naravno, fizikalan opis stanja i procesa u mozgu nije dovoljan da bismo imali opis i objašnjenje u kojim psihološkim stanjima i procesima je dotični subjekt. Ono što nedostaje je ono što je zajedničko svim stanjima koja su npr. osjet slano. Ono što je zajedničko nije zajedničko u svijetlu rasporeda, aranžmana i procesa

percepcije nećemo naići na iskaze tipa „Semjon Semjonovič u podne vidi to-i-to tako-i-tako“, nego ćemo se tipično susretati s generalizacijama tipa „Normalan promatrač u uvjetima dnevne svjetlosti percipira to-i-to tako-i-tako“. Ili, da uzmemo svakodnevan primjer: ako je osoba žedna i nadohvat ruke joj leži čaša vode, te ako ne postoje nikakve prepreke ili posebne okolnosti, posegnut će za čašom, uzeti je i napiti se vode (Elder, 2011: 93).

Ako pažljivo razmotrimo tezu humeovske supervenijencije - tezu da tvrdnje specijalnih znanosti i zdravog razuma nisu ništa više i ništa povrhnostanog što temeljna znanost tvrdi o tome što se događa na razini mikrofizičkih čestica, vidjet ćemo da teza ima dvije strane. Jedna se tiče istinitosti iskaza: ako je neki iskaz specijalne znanosti ili zdravog razuma istinit, on je istinit upravo zbog toga što je svijet na neki (točno određen) način organiziran na mikrofizičkoj razini. Druga strana se tiče »^istinitosti iskaza: ako je neki iskaz specijalne znanosti ili zdravog razuma neistinit, on je neistinit upravo stoga što svijet nije organiziran na točno određen način na mikrofizičkoj razini. Ako je tako, onda osim dovoljnog uvjeta mora biti zadovoljen i nužan uvjet da bi nešto što tvrdi neka specijalna znanost ili zdravi razum bilo istinito u svjetlu onoga što se događa na mikrofizičkoj razini. No, čak i ako bismo raspolagali tisućama i tisućama mikroskopskih snimaka (posredstvom našeg naprednog mikroskopa) koje bi nam otkrile što se na toj razini događa u trenutku kad pilot poteže palicu aviona - tj. tisuće i tisuće izvještaja o načinu zadovoljavanja dovoljnih uvjeta na mikrorazini - još uvijek može biti istinito da neki mikrofizički raspored čestica u nekom djelatniku ima sposobnost dovesti do takvog mikrofizičkog ishoda koji čini istinitim jednu instanciju iskaza „pilot poteže palicu svog aviona“, iako upravo taj raspored nema sposobnost dovesti do ishoda koji je snimljen mikroskopom. Da bi bio zadovoljen uvjet istinitosti na razini mikročestica za generalizaciju koja (...) nešto tvrdi o bilo kojoj osobi koja poteže palicu svog aviona - za to mora postojati stvarna činjenica za sva [potezanja palice aviona] na razini mikročestica. (Elder, 2011: 93-94). Drugim riječima, svi disjuncti (potpune) disjunkcije koji na mikrorazini odgovaraju iskazu „pilot poteže palicu svog aviona“ moraju imati nešto zajedničko na razini mikročestica - tj. na razini mikročestica mora biti zadovoljen neki nužan uvjet.

Dakle, ključno pitanje je sljedeće: što je to (ako ista) što bi moglo biti zajedničko svim članovima

mikročestica, odnosno u svijetlu nekog posebnog kompleksnog oblika mikrorazine u mozgu. Ono što je zajedničko nije zajedničko u svijetlu nečeg fizičkog. Ono što je zajedničko tom osjetu je nešto što je ne-fizičko. Dakle, sama kvaliteta tog osjeta je nešto što je nefizičko, nematerijalno – on ne izrasta samo iz kompleksnog mikrofizičkog aranžmana. Ukoliko ovo generaliziramo, onda ono što bilo koje mentalno stanje i proces čini istim tipom mentalnog stanja i procesa su nefizička svojstva – npr. jedno od tih nefizičkih svojstava bi moglo biti „ono kako izgleda biti u tom-i-tom stanju“ što se tiče osjeta i percepcije. Što se tiče propozicionalnih stanja i procesa kao što su vjerovanja, želje, razmišljanje itd. glavno ne-fizičko obilježje bila bi, recimo, izvorna intencionalnost.

(disjunktima) disjunkcije na razini mikročestica, a što bi te iskaze moglo činiti samo i isključivo iskazima o onim mikrofizičkim rasporedima koji odgovaraju radnji pilot poteže palicu aviona i ničem drugom? Općenitije izraženo, što bi to svim članovima (disjunktima) te ne-sagledivo dugačke disjunkcije moglo biti zajedničko na razini mikročestica, a što bi ih činilo relevantnima za opis ili objašnjenje neke specijalne znanosti ili zdravog razuma? Prisetimo se sada onoga što tvrdi teza humeovske supervenijencije: specijalne znanosti ili zdravi razum ne mogu ponuditi opise i objašnjenja za stanja stvari koja imaju vlastitu razlikovnu strukturu. To je zato jer, prema navedenoj tezi, nema ničeg više ni povrh stanja na mikrorazini. Ako je to tako, onda specijalne znanosti i zdravi razum samo „prate“ ono što se događa na razini mikročestica - oni ne izražavaju ništa što bi bilo drugačije i specifično u odnosu na svijet kakav on jest na temeljnoj razini (Elder, 2011:94). S druge strane, snimanje svih mogućih članova disjunkcije našim kvarkovskim mikroskopom samo bi gomilalo disjunkte koji nemaju ništa zajedničko; a nemaju ništa zajedničko zato jer se zastupnik humeovske supervenijencije ne može pozvati na ono što bi o tome reklo posebne znanosti! Prema Elderu, dakle, humeovska supervenijencija je neodrživa. Ako prihvatimo to da je humeovska supervenijencija neodrživa, onda, Elderov argument protiv humeovske supervenijencije može biti relevantan - barem što se tiče mentalnih stanja - jer pokazuje ključan nedostatak fizikalističkog shvaćanja uma. Naime, fizikalni opis stanja mozga nije dovoljan da bismo imali opis mentalnih stanja vlasnika mozga. Ono što nedostaje tom opisu je ono što bi bilo zajedničko svim stanjima mozga koja odgovaraju danom mentalnom stanju - npr. osjetu slanog. Ako je nešto zajedničko svim instancijama tog mentalnog stanja, onda to nije nešto što bi ujedno bilo zajedničko različitim rasporedima mikročestica, tj. različitim kompleksnim stanjima mozga (koja koincidiraju s dotičnim mentalnim stanjem). Drugim riječima, ono što je zajedničko svim instancijama dotičnog mentalnog stanja nije im zajedničko u svijetlu nečeg fizičkog, već nečeg čemu ne odgovara nikakav fizikalni opis. Što bi to nešto bilo? U danom slučaju to bi bila sama iskustvena kvaliteta (quale) osjeta slanog - njegov fenomenalni karakter (onako kako je objašnjen u drugom poglavlju) - jer na razini kompleksne mikrofizičke organizacije ne postoji

str. 74:

Potpunost ili kompletost znači da je, npr. neki aksiomatski sustav takav da se sve formule tog sustava koje su istinite mogu izvesti u tom sustavu iz aksioma prema pravilima izvođenja tog sustava. Nproturječnost ili konzistentnost znači da je sustav takav da se u njemu ne mogu izvesti i dokazati dvije proturječne formule, odnosno teoremi: i formula A i formula ne-A. Neovisnost znači da je sustav takav da su aksiomi neovisni jedan od drugoga tj. da se niti jedan aksiom sustava ne može izvesti iz nekog drugog aksioma tog istog sustava. Na primjer, sva ova tri svojstva ima račun sudova u klasičnoj logici. No, postoje sustavi koji nemaju sva ova tri svojstva zajedno. Takav je sustav aksiomatski matematički sustav koji je dovoljan da se iz njega može izvesti bar elementarna aritmetika tj. elementarna teorija brojeva. Naime za sustav takvog oblika, Gödel je dokazao dva tzv. teorema nepotpunosti (Gödel 1986a, Ershov and Palyutin 1984, poglavlje 38, Smith 2007, Nagel and Newman 2001, Franzen 2005). Sami izvodi su vrlo složeni i zahtijevaju puno pažnje, no zaključke je jednostavno razumjeti (za zainteresiranog čitatelja koji želi provjeriti izvode ovdje preporučam prvo Smithovu knjigu, pa tek onda izvorni Gödelov članak (hrvatski prijevod)). Zaključak prvog teorema nepotpunosti je sljedeća implikacija: „Ukoliko je sustav konzistentan, onda je nepotpun“. Zaključak drugog teorema nepotpunosti je sljedeća implikacija: „Ukoliko je sustav konzistentan, onda konzistentnost ne može biti dokazana unutar sustava“. To možemo reći i u jedoj rečenici: „Ukoliko je sustav konzistentan, onda je nepotpun, a konzistentnost se ne može unutar samog sustava dokazati“. Što zapravo znače ovi teoremi? Ukoliko je sustav nepotpun, to znači da može postojati formula koja je formula tog sustava i koja je istinita u tom sustavu, ali za koju nema dokaza. To, da nema dokaza za tu formulu znači da ne postoji postupak kojim se od aksioma tog sustava, prema pravilima izvođenja može formalno korak po korak doći do te formule (koju onda zovemo

nešto što bi odgovaralo svim instancijama te kvalitete (različitim pojavljivanjima osjeta slanog). U slučajevima pak drugih vrsta mentalnih stanja (onih čija se mentalnost ne svodi na postojanje fenomenalnog karaktera), osim kvalitativne komponente to bi bilo svojstvo intrinzične sadržajnosti ili intencionalnosti (kako je objašnjeno u trećem poglavlju). U onoj mjeri u kojoj su fenomenalni karakter i intencionalnost specifična svojstva više razine organizacije, za njih ne vrijedi humeovska supervenijencija.

str. 167:

Potpunost ili kompletost nekog aksiomatskog sustava znači da se sve istinite formule tog sustava mogu izvesti iz aksioma prema pravilima tog sustava. Nproturječnost ili konzistentnost znači da se iz aksioma sustava ne mogu izvesti dva međusobno proturječna teorema, A i ne-A. Neovisnost znači da su aksiomi sustava nezavisni jedan od drugoga tj. da se niti jedan aksiom sustava ne može izvesti iz nekog drugog aksioma istog tog sustava.

Primjerice, sva tri navedena svojstva ima račun sudova u klasičnoj logici. No, postoje sustavi koji ne instanciraju sva tri svojstva zajedno, tj. koji imaju najviše dva navedena svojstva. Takav je, primjerice, aksiomatski matematički sustav koji je dovoljan da se iz njega može izvesti elementarna aritmetika (teorija brojeva). Naime za sustav takvog oblika, Gödel je dokazao dva teorema nepotpunosti (Gödel, 1931/2001; Ershov i Palyutin, 1984; poglavlje 38). Gödelovi izvodi vrlo su složeni i, osim znanja logike, zahtijevaju izuzetnu pažnju; no njihove je zaključke jednostavno razumjeti.¹¹⁰ Zaključak prvog teorema nepotpunosti je sljedeća implikacija: ako je sustav konzistentan, onda je nepotpun. Zaključak drugog teorema nepotpunosti je sljedeća implikacija: ako je sustav konzistentan, onda konzistentnost ne može biti dokazana unutar sustava. Ove implikacije možemo izraziti i jednom rečenicom: ako je sustav konzistentan, onda je nepotpun, a konzistentnost se ne može dokazati unutar samog sustava. Što zapravo znače ovi teoremi?

Ako je sustav nepotpun, to znači da može postojati formula koja je formula tog sustava i koja je istinita u tom sustavu, iako ne postoji dokaz te istinitosti. To da nema dokaza za danu formulu znači da ne postoji postupak kojim bi se iz aksioma dotičnog sustava, prema formalnim pravilima izvođenja, mogla izvesti dotična formula. Takvu formulu zovemo teorem, a postupak dokaz teorema. Dakle, neki stroj - bilo

Komentirano [U84]: Prikaz tehnike parafraziranja koja upućuje na različitost tekstova danih u knjigama iz 2014. i 2016. godine.

teorem, a postupak je dokaz tog teorema). Dakle, stroj, bilo apstraktni, a još više neki konkretni – neko računalo recimo, ne može doći do te formule. No, ljudsko biće može znati za postojanje takve formule, razumjeti je i razumjeti da je istinita. Dakle, ljudska osoba, odnosno ljudski um može nešto što stroj ne može. (Takve formule postoje - upravo su Gödelovi teoremi takve formule!)

str. 84 (do 85):

Naime, možemo reći (Hoffman i Rosenkrantz uzimaju za primjer Campbell 1970) da se dva fizička objekta – tijela – individuira prema različitim lokacijama koje zauzimaju, a lokacije su odnosi prema mjestima. Kako je duša nefizička, ona nema lokaciju, pa ako pretpostavimo da postoje dvije duše koje npr. imaju istu povijest i iste mentalne sadržaje, tj. koje se kvalitativno ne razlikuju, onda se one ni po čemu ne bi mogle razlikovati odnosno individuirati (u istom vremenskom trenutku). S druge strane, ako se pretpostavi postojanje dvaju kvalitativno istovjetnih fizičkih objekata, onda bi ih se moralo moći razlikovati barem prema različitim mjestima na kojima se nalaze (u istom vremenskom trenutku). No, daljnje je pitanje kako individuirati mjesta u prostoru? Što je njihov princip individuacije? Hoffman i Rosenkrantz (1991, 2002, str. 42) smatraju da odgovor ovisi o tome da li je prostor relativan ili apsolutan. Današnja fizika uglavnom smatra da je prostor relativan i da ne postoji prije stvaranja svemira nego tek kada se stvori svemir sa svojim objektima tada se stvara istovremeno i prostor kao odnos među objektima. Dakle, ukoliko je tako, nećemo moći proizvesti princip individuacije za mjesta jer ona se uspostavljaju tek s postojanjem fizičkih objekata. Hoffman i Rosenkrantz (2002, str. 44) kažu: „Ako je prostor relacionalan, a p1 i p2 su različita mjesta, onda jedno od tih mjesta ima relaciju s tijelom koje drugo nema te bi se moglo reći da ovo individuira mjesto. No, to nije tako jer je cirkularno individuirati tijela (fizičke objekte - dodali D.P. i T.J.) u pojmovima mjesta a mjesta u pojmovima tijela. Općenitije, za bilo koje dvije ontološke kategorije, F i G, cirkularno je individuirati F-ove pomoću G-ova a G-ove pomoću F-ova.“ Ukoliko bi prostor ipak bio apsolutan, onda bi mjesta bila dijelovi tog apsolutnog prostora, koji, kao apsolutan, može postojati i bez ijednog objekta u njemu. Dakle, što bi individuiralo mjesta u apsolutnom prostoru? Može se tvrditi da se

apstraktan bilo konkretan (neko računalo, na primjer) - ne može doći do te formule. No, ljudski um može znati za postojanje takve formule, razumjeti je i uvidjeti da je ona istinita! Drugim riječima, mi možemo znati nešto što stroj ne može znati. Primjeri takvih formula su upravo Gödelovi teoremi!

str. 182 (do 184):

Tako možemo reći (Hoffman i Rosenkrantz se pozivaju na Campbella, 1970) da se dva fizička objekta - tijela - individuira prema različitim lokacijama koje zauzimaju, a lokacije se određuju prema mjestima. Kako je duša nefizička, ona nema lokaciju, pa ako pretpostavimo da postoje dvije duše koje, primjerice, imaju istu povijest i iste mentalne sadržaje, tj. koje se kvalitativno ne razlikuju, onda se one (u danom vremenskom trenutku) ne mogu razlikovati ni po čemu drugom, tj. ne mogu se individuirati. S druge strane, ako se pretpostavi postojanje dvaju kvalitativno istovjetnih fizičkih objekata, onda bi ih se moralo moći razlikovati barem prema različitim mjestima na kojima se nalaze (u istom vremenskom trenutku). No, ako to prihvatimo, ne možemo izbjeći daljnje pitanje - što je njihovo načelo individuacije? Kao što primjećuju Hoffman i Rosenkrantz (1991; 2002: 42), odgovor na to pitanje - pitanje o načinu razlikovanja mjesta u prostoru - očito ovisi o tome je li prostor relativan ili apsolutan. Ortodoksno je stajalište u suvremenoj fizici daje prostor relativan i da ne postoji prije stvaranja svemira; istovremeno sa stvaranjem svemira, zajedno s materijom - s fizičkim objektima - nastaje i prostor kao vrsta relacije među objektima. Ako je tako, onda nije jasno kako primijeniti načelo individuacije za mjesta, ako se mjesta uspostavljaju tek s nastankom fizičkih objekata. Hoffman i Rosenkrantz (2002: 44) taj problem objašnjavaju na sljedeći način:

Ako je prostor relacijski, a p1 i p2 su različita mjesta, onda jedno od tih mjesta ima relaciju s tijelom koje drugo nema, pa bi se moglo reći da ta relacija individuira mjesto. No, to nije tako jer je cirkularno individuirati tijela [kao fizičke objekte] pomoću pojmova mjesta, a mjesta pomoću pojmova tijela. Općenitije, za bilo koje dvije ontološke kategorije, F i G, cirkularno je

mjesta individuiraaju prema svojim lokacijama, tj. mjestima koja zauzimaju. Ali, to zapravo ništa ne kazuje o individuaciji: mjesto ne zauzima mjesto! Dakle, ovime nije izrečen nikakav princip individuacije za mjesta. Može se pokušati tvrditi da se mjesto individuira s odnosom na neko drugo mjesto. No, ovako se već pretpostavlja različitost (mjesta) koju bi tek principom individuacije trebalo uspostaviti pa je ovakav pokušaj cirkularan i također ne uspostavlja nikakav kriterij individuacije za mjesta. Osim toga, cirkularan je i zato jer se ono što želimo definirati pokušava definirati onim što želimo definirati – mjesto s drugim istim takvim entitetom. Ukoliko se kaže da se mjesta individuiraaju instanciranjem različitih nekvalitativnih apstraktnih svojstava kao što je svojstvo „ovosti“ (to se svojstvo izražava „biti istovjetno s ovim“) onda ćemo za mjesto imati da je „ovo“ istovjetno s mjestom; no i za dušu možemo uporabiti isto ovakvo individuiranje gdje je „ovo“ istovjetno s dušom o kojoj se govori. Ako se kaže da ništa ne individuira mjesta, onda izravno slijedi da se princip individuacije ne mora tražiti ni za duše. Iz navedenog slijedi da individuiranje fizičkih objekata – tijela – pomoću prostora tj. zauzimanja mjesta nije ništa bolje nego individuiranje duša pa zapravo nema argumenta protiv mogućnosti postojanja duša (Hoffman i Rosenkrantz, 2002, str. 45). No, još uvijek se čini da se može reći da su fizički objekti – tijela – odvojeni jedni od drugih upravo prostorom, razdvaja ih prostor, dok duše, kao nefizički entiteti naravno, nisu prostorno razdvojene, no nisu razdvojene niti ičim drugim pa zapravo o njima ne možemo uopće govoriti. Na meti je ovdje Sosa (1987) argument kojim on pokušava reći slijedeće protiv mogućnosti postojanja duša: ako je jedan objekt različit od drugog objekta onda mora postojati odnos koji je uspostavljen između dvaju objekata koji je različit od same različitosti jer različitost je odnos koji se od nečeg sastoji. Različitost nije nešto što može postojati samo. Pojam, odnosno, predikat različitosti zahtjeva da je nešto – neki x, različit od nečeg drugog – nekog y prema nečemu a to, dakle, nije različitost sama – jer što bi to uopće značilo - da je nešto različito samo prema različitosti? Sosa tvrdi da tijela u prostoru koincidiraju sa samima sobom a naš je svemir takav da nije fizički moguće da dva tijela potpuno koincidiraju jedan s drugim u prostoru. Dakle, različiti fizički objekti – tijela – ostvaruju odnos različitosti u smislu prostorne razdvojenosti.

individuirati A-ove pomoću (7-ova, a G²-ove pomoću F-ova).

Ako bi pak prostor bio apsolutan, onda bi mjesta bila dijelovi tog apsolutnog prostora koji bi, kao apsolutan, mogao postojati i bez ijednog objekta u njemu. No, što bi onda u takvom, apsolutnom prostoru individuiralo mjesta? Moglo bi se tvrditi da se mjesta individuiraaju prema svojim lokacijama, tj. mjestima koja zauzimaju u (apsolutnom) prostoru. Ali, to nam još ništa ne bi reklo o individuaciji jer se čini da mjesto ne može zauzimati mjesto! Dakle, na taj način se ne može postaviti načelo individuacije za mjesta. Moglo bi se tvrditi da se mjesto individuira pomoću odnosa prema nekom drugom mjestu. No, time bi se pretpostavila različitost (mjesta), a to je nešto što bi načelo individuacije tek trebalo uspostaviti, što bi značilo da bi takav pokušaj bio cirkularan i ne bi uspostavio nikakav kriterij individuacije za mjesta. Uostalom, bio bi cirkularan i zato jer bi ono što se želi definirati pokušalo definirati onime što se želi definirati - mjesto drugim mjestom. Ako bi se pak tvrdilo da se mjesta individuiraaju instanciranjem nekog nekvalitativnog apstraktnog svojstva kao što je demonstrativno svojstvo ovost (engl. thisness od lat. haecceitas, „biti istovjetno s ovim“¹⁶), onda bi „ovo“ bilo istovjetno s mjestom. No, taj isti način individuacije možemo primijeniti i na dušu tako što bi „ovo“ bilo istovjetno s dušom o kojoj je riječ.

Ako se tvrdi da ništa ne individuira mjesta, tj. da za mjesta nije potreban kriterij individuacije, onda slijedi da se načelo individuacije ne mora tražiti ni za duše. Iz navedenog slijedi da individuiranje fizičkih objekata - tijela - pomoću prostora, tj. zauzimanja mjesta, nije ništa manje problematično od individuiranja duša, pa time, prema Hoffmanu i Rosenkrantzu (2002: 45), zapravo otpada jedan važan prigovor ideji postojanja duša.

Ipak, čini se da se još uvijek može reći da su fizički objekti kao fizička tijela prostorno odvojeni jedni od drugih - jer ih razdvaja prostor - dok se za duše, kao nefizičke entitete, to ne može reći. Naravno, točno je da duše nisu prostorno razdvojene, no one nisu razdvojene niti ičim drugim, pa zapravo o njima uopće ne možemo ništa tvrditi.

Da bi se shvatio kontekst ovog protuargumenta, valja napomenuti da je on usmjeren protiv određene vrste argumentacije koju je prvi iznio Ernest Sosa (1987) kako bi pokazao nekoherentnost zamisli o postojanju duša. Naime, ako je jedan objekt različit od drugog

Komentirano [U85]: Nema navodnika, a treba i zamijetiti da su u knjizi iz 2014. autori dodali opasku o vlastitoj intervenciji u citat dok to ne ističu u knjizi iz 2016. godine.

Kako duše nisu u prostoru, one ne ostvaruju odnos različitosti u smislu prostorne razdvojenosti, a Sosa misli da onda nema nikakvog drugog odnosa u svijetlu kojeg bi duše ostvarivale međusobnu različitost te tako, prema njemu, duša postaje vrlo sumnjiv, zapravo nepostojeći entitet. No, tu ipak nije kraj priči jer se može dati odnos različitosti za duše. Hoffman i Rosenkrantz (1991, 2002, str. 46) kažu: „...ako su tijela razdvojena prostornom razdvojenosti, onda su duše razdvojene njihovom epistemičkom razdvojenosti, tj. njihovom nemogućnošću da jedna bude izravno svjesna mentalnih stanja one druge.“ Općenito vrijedi nužna istina da ukoliko su x i y različiti, onda x ne može izravno imati iskustvo mentalnih stanja y-a. Prema tome, duša x ne može izravno imati iskustva, odnosno biti svjesna, mentalnih stanja neke druge duše y. Prema tome, postoji način na koji duše zadovoljavaju kriterij različitosti i tako nema filozofskih prepreka zašto one ne bi mogle postojati.

objekta, onda mora postojati odnos koji je uspostavljen između ta dva objekta koji je različit od same različitosti jer je različitost odnos koji se od nečeg sastoji. Različitost nije nešto što može postojati samo. Pojam ili predikat različitosti zahtijeva daje nešto, neki x, različit od nečeg drugog, nekog y, prema nečemu, a to „nešto“ ne može biti različitost sama. (Jer što bi uopće značilo da je nešto različito samo prema različitosti?!) Sosa tvrdi da tijela u prostoru koincidiraju sa samima sobom, a naš je svemir takav da za dva tijela nije fizički moguće da potpuno koincidiraju - da se pojavljuju istovremeno jedno s drugim - u prostoru. Dakle, različiti fizički objekti - različita tijela - ostvaruju odnos različitosti u smislu prostorne razdvojenosti. Kako duše nisu u prostoru, one ne ostvaruju odnos različitosti u smislu prostorne razdvojenosti, a ako na taj način ne ostvaruju različitost, onda ne ostvaruju različitost ni na koji drugi način; iz toga pak Sosa izvlači zaključak je duša vrlo sumnjiv entitet kojemu je najbolje odreći postojanje.

No, tu priči nije kraj. Hoffman i Rosenkrantz (1991; 2002:46) pokazuju da je ipak moguće braniti odnos različitosti za duše jer „ako su tijela razdvojena prostornom razdvojenosti, onda su duše razdvojene epistemičkom razdvojenosti, tj. nemogućnošću da jedna bude izravno svjesna mentalnih stanja one druge.“ Ovo slijedi iz sljedećeg načela koje nužno vrijedi za sva mentalna stanja: ako su x i y različiti, onda x ne može imati izravno iskustvo mentalnih stanja y-a. Prema tome, neka duša x ne može imati izravno iskustvo - biti izravno svjesna - mentalnih stanja neke druge duše y. A ako je to tako, onda bi ipak postojao način na koji duše zadovoljavaju kriterij različitosti, što pak znači daje otklonjena važna konceptualna prepreka mogućnosti njihova postojanja.

Slučaj 2.3

Usporedba disertacije Davora Pečnjaka "Svijest i propozicionalni stavovi u suvremenoj analitičkoj filozofiji" iz 2001. godine (LLJEVO) s člankom Davora Pečnjaka "Eliminacija eliminativizma" iz 2002. godine objavljenog u časopisu Prolegomena 1(1/2002) (LLJEVO)

Uvodni komentar

U članku Eliminacija eliminativizma na kraju rada dana je sljedeća opaska u fusnoti:

² Ovaj rad se temelji na jednom dijelu moje doktorske disertacije. želio bih se zahvaliti Goranu Švobu, Juri Zovku, Tomislavu Janoviću, Zvonku Čuljku, Mari Grbiću, Ivanu Macanu, Lini Veljaku, Nenadu Mišćeviću, Marijanu Palmoviću, Slavku Brkiću, Dragani Sekulić i, last but not least, Anici Škrinjarić, Renati Pečnjak i Branku Pečnjaku na pruženim raznim oblicima pomoći.

Tekst članka se gotovo u cijelosti podudara s tekstom disertacije Davora Pečnjaka. Preuzeti tekst disertacije ne navodi se u navodnim znacima.

<p>str. 18 (do 45): Najpoznatija pozicija koja želi eliminirati mentalne entitete i mentalne pojmove kojima se danas služimo, jest tzv. eliminativni materijalizam, odnosno, kako ga je zgodno nazvao Foster (1991), mentalni nihilizam. Prema tome, kad bi se ispunio program eliminativnog materijalizma, niti u običnom, niti u znanstvenom rječniku, ne bi bilo mjesta za pojmove poput želja, vjerovanja, osjećaja itd., a niti za pojam svijesti; ovi pojmovi ne bi ni na što referirali što znači da ne bi postojali, i da u stvari ne postoje, fenomeni za koje sada mislimo da postoje. Ukratko, svijest prema ovoj teoriji ne postoji kao činjenica odnosno stanje/proces u svijetu, odnosno u našim glavama. Također, zapravo, ne postoje niti vjerovanja, želje, percepcije, nego samo neurofiziološki procesi ili stanja, koji se sastoje ili se reduciraju na fizičke procese i stanja. No, ta redukcija će biti takva da neće ostaviti mjesta za svijest, vjerovanja, želje itd., kao posebne fizičke entitete, nego će ona biti takve vrste da će se ovi pojmovi, kao što se sada upotrebljavaju, pokazati toliko nekoherentnima da će reduciranje na kraju zapravo eliminirati potrebu za ovim pojmovima te će se na taj način vidjeti da ovi entiteti ni ne postoje. Osnovni argument temelji se prvenstveno na razlikovanju između tzv. pučke psihologije i znanstvene psihologije (Mišćević 1990). Na strani znanstvene psihologije su i oni znanstveni pristupi koji se mogu nazvati kognitivne znanosti, među kojima je najistaknutija neuroznanost. U zreloj i cjelovitoj neuroznanosti</p>	<p>str. 20 (do 31): Najpoznatija pozicija u filozofiji uma koja želi eliminirati mentalne entitete i mentalne pojmove kojima se danas služimo jest tzv. eliminativni materijalizam, odnosno, kako ga je zgodno nazvao Foster (1991), mentalni nihilizam. Prema tome, kad bi se ispunio program eliminativnog materijalizma, niti u običnom niti u znanstvenom rječniku ne bi bilo mjesta za pojmove poput »vjerovanje«, »želja«, »osjećaj«, »percepcija« itd., a niti za pojam »svijest«; ovi pojmovi ne bi ni na što referirali, što znači da ne bi postojali, i da ustvari ne postoje, fenomeni za koje se sada čini da postoje. Ukratko, sav inventar uma, a također i sama svijest, prema ovoj teoriji ne postoji kao činjenica odnosno stanje/proces u svijetu, odnosno u našim glavama. To znači da, zapravo, ne postoje niti vjerovanja, želje, percepcije, nego samo neurofiziološki procesi ili stanja, koji se sastoje ili se reduciraju na fizičke procese i stanja. No, ta će redukcija biti takva da neće ostaviti mjesta za svijest, vjerovanja, želje itd., kao posebne fizičke entitete, nego će ona biti takve vrste da će se ovi pojmovi, kao što se sada upotrebljavaju, pokazati toliko nekoherentnima da će reduciranje na kraju zapravo eliminirati potrebu za ovim pojmovima te će se na taj način vidjeti da ovi entiteti ni ne postoje. Osnovni argument temelji se prvenstveno na razlikovanju između tzv. pučke psihologije i znanstvene psihologije (vidi npr. Horgan i Woodward, 1990, Mišćević, 1990, Stich, 1983). Na strani znanstvene psihologije su i oni znanstveni pristupi koji se mogu nazvati kognitivne</p>
---	--

Komentirano [U87]: Dodatak.

Komentirano [U88]: Dodatak.

Komentirano [U89]: Dodani novi izvori na isti tekst.

neće više biti niti jednog pojma iz pučke psihologije, a to implicira da neće biti mjesta niti za ono na što bi se ti pojmovi referirali; dakle nema niti entiteta (vidi Rorty 1965, 1970a, 1970b, P.S. Churchland 1986, 1997, P.M. Churchland 1979, 1981, 1984, 1985, 1989, Wilkes 1984, 1988). No, što je to pučka psihologija i kako je uzimaju navedeni autori? Pučka psihologija je zdravorazumski pogled na ponašanje ljudi i zdravorazumski pokušaj sistematiziranja istog. Da bismo objasnili i predvidjeli ponašanje drugih ljudi moramo imati nekakvu koncepciju o tome. U takvoj koncepciji zdravog razuma običnih ljudi javljaju se pojmovi kao što su vjerovanja, želje, strahovi, djelovanje, svjesno, nesvjesno, osjeti itd. Ti pojmovi su također međusobno povezani u zakonoliku mrežu odnosa jer za svako objašnjenje i predviđanje potrebne su neke korelacije odnosno zakonitosti. Mi, kao obični ljudi, možemo s velikom i katkada zapanjujućom točnošću predviđati reakcije, postupke, raspoloženja, djelovanja itd. drugih ljudi (Pinker 1997). To je nesumnjivo točno i to nam je potrebno radi čisto praktičnih ciljeva i u nekom dubljem smislu (ili plicem, rekli bi neki) radi vlastitog preživljavanja (vidjeti Levin 1984 radi zanimljivog pogleda na problem tuđih svijesti).

Jezgru ovakve koncepcije čine propozicionalni stavovi - vjerovanja, želje, strahovi, namjere, itd. Također, u takvom predviđanju i razmišljanju zdravog razuma, pojavljuju se i pojmovi zamjećivanje, osjećanje, percipiranje, svjesno, nesvjesno, refleksno itd. No, dade se pokazati da ova pučka upotreba i raščlamba nije uvijek dosljedna i da se ponekad u jednu kategoriju stavljaju entiteti tj. pojmovi koji spadaju u neku drugu (Wilkes 1984). Osim toga, pučka psihologija je i ograničena - mnoge pojave ne može objasniti. Dublje i potpunije objašnjenje npr. vizualnih iluzija, razlike između sna i jave, porijekla sadržaja nekih propozicionalnih stavova kao što su neka vjerovanja, jednostavno svojim sredstvima pučka psihologija ne može objasniti. Prema tome, smatraju materijalistički eliminativisti, ovo je degenerativni program koji treba potpuno zamijeniti nečim drugim tj. kognitivnom znanošću i na kraju

znanošti, među kojima je, pogotovo za eliminativiste, najzanimljivija i najistaknutija neuroznanost. U zreloj i cjelovitoj kognitivnoj znanosti, a pogotovo u neuroznanosti, više neće biti niti jednog pojma iz pučke psihologije, a to implicira da neće biti mjesta niti za ono na što bi se ti pojmovi referirali; dakle nema niti entiteta (vidi Rorty, 1965, 1970, Churchland, P. S. 1986, 1997, Churchland, P. M. 1979, 1981, 1984, 1985, 1989, Stich, 1983, Wilkes, 1984, 1988). No, što je to pučka psihologija i kako je uzimaju navedeni autori?

Pučka psihologija je zdravorazumski pogled na ponašanje ljudi i zdravorazumski pokušaj njegovog sistematiziranja. Da bismo objasnili i predvidjeli ponašanje drugih ljudi moramo imati nekakvu koncepciju o tome. U takvoj koncepciji zdravog razuma običnih ljudi javljaju se pojmovi kao što su vjerovanja, želje, strahovi, djelovanje, svjesno, nesvjesno, osjeti itd. Ti pojmovi su također međusobno povezani u zakonoliku mrežu odnosa, jer za svako objašnjenje i predviđanje potrebne su neke korelacije odnosno zakonitosti. Mi, kao obični ljudi, možemo s velikom i katkada zapanjujućom točnošću predviđati reakcije, postupke, raspoloženja, djelovanja itd. drugih ljudi (Pinker, 1997). To je nesumnjivo točno i to nam je potrebno radi čisto praktičnih ciljeva i u nekom dubljem smislu (ili plicem, rekli bi neki) radi vlastitog preživljavanja (vidjeti Levin, 1984, radi zanimljivog pogleda na problem tuđih svijesti odnosno tuđih umova).

Jezgru ovakve koncepcije čine propozicionalni stavovi - vjerovanja, želje, strahovi, namjere, itd. Također, u takvom predviđanju i razmišljanju zdravog razuma, pojavljuju se i pojmovi zamjećivanje, osjećanje, percipiranje, svjesno, nesvjesno, refleksno itd. No, dade se pokazati da ova pučka upotreba i raščlamba nije uvijek dosljedna i da se ponekad u jednu kategoriju stavljaju entiteti, tj. pojmovi, koji spadaju u neku drugu (Wilkes, 1984). Osim toga, pučka psihologija je i ograničena - mnoge pojave ne može objasniti. Dublje i potpunije objašnjenje npr. vizualnih iluzija, razlike između sna i jave, porijekla sadržaja nekih propozicionalnih stavova kao što su neka specifična vjerovanja, pučka psihologija jednostavno ne može objasniti svojim sredstvima. Prema tome, smatraju materijalistički eliminativisti, ovo je degenerativni program koji treba potpuno zamijeniti nečim drugim, tj. kognitivnom znanošću i na kraju neurofiziologijom. Ona će upotrebljavati sasvim drugu pojmovnu aparaturu

Komentirano [U90]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U91]: Dodatak.

Komentirano [U92]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U93]: Minimalna izmjena.

neurofiziologijom. Ona će upotrebljavati sasvim drugu pojmovnu aparaturu i tako će svi ovi entiteti koji vuku porijeklo iz degenerirane pučke psihologije, biti izbačeni iz, prvo, zrele znanosti a onda i iz ontologije tj. postojanja. Sudbina pojmova kao što su "svijest", "propozicionalni stav", "vjerovanje", "osjećanje" i tako redom, bit će ista kao i sudbina pojmova "flogiston", "elan vital" i sličnih, u fizici, kemiji ili biologiji. Ovi pojmovi su izbačeni iz tih znanosti i ne postoje entiteti, procesi ili pojave za koje se neko vrijeme mislilo da ovi pojmovi označavaju. No, analogija nije dobra. Pomoću flogistona pokušalo se nešto objasniti, a to je bila pojava sagorijevanja. Flogistonska teorija to nije uspjela te je flogiston kao pojam izbačen iz znanosti a kao entitet izbačen je iz ontologije. No, pojava koju se trebalo objasniti i dalje je ostala - sagorijevanje nije bilo izbačeno iz fizike ili kemije ili iz inventara pojava koju i »pučka fizika« poznaje da se događa. Flogiston je zamijenjen drugim objašnjenjem - kisikom - i tako je sagorijevanje zadovoljavajuće. Ni tada sagorijevanje nije prestalo postojati. Još nešto što onda zbunjuje eliminativističke materijaliste je da navedenim pojmovima pridaju teoretski status jer im se čini da su oni ovdje da bi nešto objasnili kao i flogiston. No ovi naši mentalni pojmovi nisu teoretski pojmovi niti teoretski entiteti (o teoretskim pojmovima i entitetima vidi npr. Hacking 1983, Sesardić 1986, O'Hear 1989, Berčić 1995). Svijest jest neopažljivi entitet ali nije teoretski entitet niti je "svijest" teoretski pojam. Teoretski entiteti uvode se u znanost da bi se objasnile razne pojave, ali svijest nije pojam pomoću kojeg se nešto objašnjava; naprotiv, svijest jest nešto što treba objasniti. Zato eliminativisti misle da se svijest treba izbaciti iz riječnika zrele znanosti tj. neurofiziologije ili čak ako se pokaže da se neurofiziologija može reducirati na fiziku, onda naravno iz fizike. No, jasno je da taj pojam neće, kao niti propozicionalni stavovi ili osjeti, biti upotrijebljen u završnoj teoriji, jer završna teorija će biti explanans dok će pojmovi kao što su svijest, osjeti, iskustvo, percepcija, propozicionalni stavovi itd. uvijek ostati ono što jesu - explanandumi, dakle entiteti koje treba objasniti. Loše bi bilo da explanans sadrži iste one pojmove koje je htio ili trebao objasniti. Kada bi tako bilo, onda u stvari objašnjenja ne bi niti bilo jer bi ono bilo cirkularno. Svijest je entitet posebne vrste: subjekt ima pristup samo svojoj svijesti. Mi ne opažamo niti introspektiramo svijesti drugih svjesnih bića.

i tako će svi ovi entiteti koji vuku porijeklo iz degenerirane pučke psihologije kao degenerirane teorije uma, biti izbačeni iz, prvo, zrele znanosti, a onda i iz ontologije, tj. postojanja. Sudbina pojmova kao što su »svijest«, »propozicionalni stav«, »vjerovanje«, »osjećanje« i tako redom, bit će ista kao i sudbina pojmova »flogiston«, »elan vital« i sličnih, u fizici, kemiji ili biologiji. Ovi pojmovi su izbačeni iz tih znanosti i ne postoje entiteti, procesi ili pojave za koje se neko vrijeme mislilo da ovi pojmovi označavaju. No, analogija nije dobra. Pomoću flogistona pokušalo se nešto objasniti, a to je bila pojava sagorijevanja. Flogistonska teorija to nije uspjela te je »flogiston« kao pojam izbačen iz znanosti, a kao entitet izbačen je iz ontologije. No, pojava koju se trebalo objasniti i dalje je ostala - sagorijevanje nije bilo izbačeno iz fizike ili kemije ili iz inventara pojava koju i »pučka fizika« poznaje da se događa. Flogiston je zamijenjen drugim objašnjenjem - kisikom - i tako je sagorijevanje zadovoljavajuće objašnjeno. Ni tada sagorijevanje nije prestalo postojati (vidi i npr. Flanagan, 1992). Još nešto što onda zbunjuje eliminativističke materijaliste jest da navedenim pojmovima pridaju teoretski status, jer im se čini da su oni ovdje da bi nešto objasnili - kao i flogiston. No ovi naši mentalni pojmovi nisu teoretski pojmovi niti teoretski entiteti (o teoretskim pojmovima i entitetima vidi npr. Hacking, 1983, Sesardić, 1986, O'Hear, 1989, Berčić, 1995). Svijest jest neopažljivi entitet, ali nije teoretski entitet niti je »svijest« teoretski pojam. Teoretski entiteti uvode se u znanost da bi se objasnile razne pojave, ali svijest nije pojam pomoću kojeg se nešto objašnjava; naprotiv, svijest jest nešto što treba objasniti. Zato eliminativisti misle da se svijest treba izbaciti iz riječnika zrele znanosti, tj. neurofiziologije, ili čak, ako se pokaže da se neurofiziologija može reducirati na fiziku, onda naravno iz fizike. No, jasno je da taj pojam neće, kao niti propozicionalni stavovi ili osjeti, biti upotrijebljen u završnoj teoriji, jer završna će teorija biti explanans, dok će pojmovi kao što su svijest, osjeti, iskustvo, percepcija, propozicionalni stavovi itd. uvijek ostati ono što jesu - explanandumi, dakle entiteti koje treba objasniti. Loše bi bilo da explanans sadrži iste one pojmove koje je htio ili trebao objasniti. Kada bi tako bilo, onda ustvari objašnjenja ne bi niti bilo jer bi ono bilo cirkularno. Svijest je entitet posebne vrste: subjekt ima pristup samo svojoj svijesti. Mi ne opažamo niti introspektiramo svijesti drugih svjesnih bića.

Komentirano [U94]: Dodatak.

Komentirano [U95]: Dodana uputnica.

Naravno, ova posebnost jest i korijen filozofskog problema tuđih svijesti. Ali, zanemarujući taj problem, mi možemo reći da ne opažamo direktno niti svoju svijest, već kada opažamo svijest, mi smo angažirani u samo-svijesnoj aktivnosti koja nije istovjetna samoj svijesti. Predmet samo-svijesti jest svijest, ali predmet svijesti nije svijest.

Prava analogija bila bi slijedeća: zamislimo predznanstvenu zajednicu koja igra biljar. Oni su izvrsni igrači ali nemaju pojma o mehaničkim fizikalnim zakonitostima niti o bilo čemu važnom iz fizike. Većina i današnjih igrača biljara, a i igrača u drugim sportovima, u stvari je u isto takvoj situaciji kao što je i ova naša predznanstvena zajednica. Biljarske kugle odbijaju se nakon udaraca međusobno i od zidova onako kako se već odbijaju itd. Iako su vrsni igrači, ovim predznanstvenjacima je to ipak jako čudnovato kako se sve to događa baš kako se događa. Ipak, naslućuju da tu moraju postojati neka pravila odnosno zakonitosti kako i zašto se na biljarskom stolu sve događa kako se događa. Oni bi mogli ovako eliminativistički razmišljati: iza kretanja kugli i njihovih međusobnih sudara, odbijanja i kretanja nakon sudara mora postojati nešto što to objašnjava - to su neke zakonitosti (fizikalno-mehaničke) koje prirodno djeluju na njih. Jednog dana netko će uspjeti formulirati te zakonitosti; to će biti zrela znanost koja će u potpunosti objasniti kretanja kugli i njihove međusobne sudare, odbijanja i kretanja nakon sudara. U rječniku te znanosti neće naravno biti mjesta za pojmove biljarska kugla, biljarski stol, sudar, odbijanje itd. Takva znanost imat će svoje precizne pojmove kao što su masa, brzina, impuls, količina gibanja, kut, sinus, kosinus itd., te matematički formulirane odnose, pomoću kojih će se potpuno objasniti sve ono što se događa na biljarskom stolu. Tako znači, biljarski stolovi, biljarske kugle, te njihovi sudari, odbijanja itd. zapravo ne postoje i te entitete treba eliminirati. Naravno, nitko živ ili barem rijetko tko bi tako razmišljao. Stvar jest u tome da se pojave na biljarskom stolu objasne a ne da se eliminiraju; pojave na biljarskom stolu su ono što imamo kao »grube« činjenice za koje tražimo objašnjenje, po mogućnosti jedinstveno, koje će objasniti sva kretanja na biljarskom stolu a možda i širje - sve vrste kretanja ili barem neke klase kretanja i izvan biljarskih stolova; tako je i svijest te njen fenomenalni karakter »gruba« činjenica koja traži svoje objašnjenje i razlikovanje u odnosu na ne-svjesno. Objašnjenjem kretanja na biljarskom stolu ne

Naravno, ova posebnost jest i korijen filozofskog problema tuđih svijesti. Ali, zanemarujući taj problem, mi možemo reći da ne opažamo direktno niti svoju svijest, već kada opažamo svijest, mi smo angažirani u samo-svijesnoj aktivnosti koja nije istovjetna samoj svijesti. Predmet samo-svijesti jest svijest, ali predmet svijesti nije svijest.

Prava analogija bila bi slijedeća: zamislimo predznanstvenu zajednicu koja igra biljar. Oni su izvrsni igrači, ali nemaju pojma o mehaničkim fizikalnim zakonitostima niti o bilo čemu važnom iz fizike. I većina današnjih igrača biljara, a i igrača u drugim sportovima, u stvari je u istoj takvoj situaciji kao što je i ova naša predznanstvena zajednica. Biljarske kugle odbijaju se nakon udaraca međusobno i od zidova onako kako se već odbijaju itd. Iako su vrsni igrači, ovim predznanstvenjacima je to ipak jako čudnovato kako se sve to događa baš kako se događa. Ipak, naslućuju da tu moraju postojati neka pravila odnosno zakonitosti kako i zašto se na biljarskom stolu sve događa kako se događa. Oni bi mogli ovako eliminativistički razmišljati: iza kretanja kugli i njihovih međusobnih sudara, odbijanja i kretanja nakon sudara mora postojati nešto što to objašnjava - to su neke zakonitosti (fizikalno-mehaničke) koje na njih prirodno djeluju. Jednog dana netko će uspjeti formulirati te zakonitosti; to će biti zrela znanost koja će u potpunosti objasniti kretanja kugli i njihove međusobne sudare, odbijanja i kretanja nakon sudara. U rječniku te znanosti neće, naravno, biti mjesta za pojmove biljarska kugla, biljarski stol, su-dar, odbijanje itd. Takva znanost imat će svoje precizne pojmove kao što su masa, brzina, impuls, količina gibanja, kut, sinus, kosinus itd., te matematički formulirane odnose, pomoću kojih će se potpuno objasniti sve ono što se događa na biljarskom stolu. Tako znači, biljarski stolovi, biljarske kugle, te njihovi sudari, odbijanja itd., zapravo ne postoje i te entitete treba eliminirati. Naravno, nitko živ ili barem rijetko tko bi tako razmišljao. Stvar je u tome da se pojave na biljarskom stolu objasne, a ne da se eliminiraju; pojave na biljarskom stolu su ono što imamo kao »grube« činjenice za koje tražimo objašnjenje, po mogućnosti jedinstveno, koje će objasniti sva kretanja na biljarskom stolu, a možda i šire - sve vrste kretanja ili barem neke klase kretanja i izvan biljarskih stolova; tako je i npr. svijest te njen fenomenalni karakter »gruba« činjenica, kao uostalom i percepcija i propozicionalni stavovi, koja traži svoje objašnjenje i razlikovanje u odnosu na nesvjesno.

Komentirano [U96]: Dodatak.

eliminiramo objekte od kojih se sastoji to gibanje pa ni objašnjenjem svijesti i mentalnosti ne eliminiramo svijest, propozicionalne stavove, emocije, osjete, percepciju. Ono što zavodi eliminativističke materijaliste je to što mi imamo introspektivni pristup samo vlastitoj svijesti. Na ovom mjestu neću istraživati logičke mogućnosti da li je moguće imati introspektivni pristup i tuđoj svijesti, možda bi to opet bio samo vlastiti doživljaj tuđeg doživljaja, a ne direktno doživljavanje tuđeg doživljaja (Levin 1984), nego ćemo pretpostaviti da je to tako. Tu se na mala vrata ušuljao problem tuđih svijesti koji je težak i neriješen filozofski problem: kako mi ne doživljavamo tuđe svijesti i čak ne znamo da li one postoje, dovoljno je i nije zabrinjavajuće ako imamo čisto fizikalno-neuroznanstvene opise ljudskog "mišljenja", "osjećanja", "percipiranja" i "djelovanja" koji u sebi nema ništa različito od bilo kakvih drugih znanstvenih opisa događaja u prirodi i svemiru koji uopće ne uključuju bilo što posebno psihološki i čisto su "mehanički" ili statistički. Vjerujem da eliminativistički materijalisti imaju introspektivni pristup svojim vlastitim svijestima, tj. vjerujem da i oni imaju svijest, ali oni su spremni žrtvovati vlastite svijesti koja je za svakog od njih, kao u ostalom i za svakoga tko ima svijest, samo jedna svijest, samo jedan takav entitet, a budući da većinu ostalih svijesti, ako uopće postoje, ionako ne introspektiramo, onda je dovoljan eliminativistički pristup svijesti tj. ona nam nije potrebna. Jedna svijest se lako žrtvuje, pogotovo kada znanost tako lijepo napreduje.

No, ako postoji introspektivni pristup svijesti onda je dovoljno da postoji barem jedno biće i barem jedan introspektivno- svjesni događaj kod tog bića da bi barem ono zahtijevalo objašnjenje tog događaja, odnosno da je taj događaj drugačiji od ostalih događaja i zahtijeva drugačije objašnjenje. Barem jedno takvo biće postoji - to je pisac ovih redaka - te tako fizikalno-kemijsko-neurološko objašnjenje koje eliminira svijest, svjesne propozicionalne stavove i svjesno razmišljanje na osnovi njih te ostale specifično mentalne pojave, nije zapravo zadovoljavajuće jer nije potpuno. Ovdje imamo situaciju kada smo suočeni s jednom izvjesnom pojavom koja zahtijeva objašnjenje, a ne eliminaciju. Svjesnost jest "gruba" činjenica a ne objašnjenje nečeg.

Neurofiziologija i biofizika mozga je danas vrlo napredovala te eliminativistički materijalisti imaju određeni kredit kada toliko povjerenja polažu u te fizikalne znanosti; međutim, iz samih takvih objašnjenja koja danas imamo, još se ne

Objašnjenjem kretanja na biljarskom stolu ne eliminiramo objekte od kojih se sastoji to gibanje pa ni objašnjenjem svijesti i mentalnosti ne eliminiramo svijest, propozicionalne stavove, emocije, osjete, percepciju. Ono što zavodi eliminativističke materijaliste jest to što mi imamo introspektivni pristup samo vlastitoj svijesti. Na ovom mjestu neću istraživati logičke mogućnosti je li moguće imati introspektivni pristup i tuđoj svijesti - možda bi to opet bio samo vlastiti doživljaj tuđeg doživljaja, a ne direktno doživljavanje tuđeg doživljaja (Levin, 1984) - nego ćemo pretpostaviti da je to tako. Tu se na mala vrata ušuljao problem tuđih svijesti, odnosno tuđih umova, koji je težak i neriješen filozofski problem: kako mi doživljavamo samo vlastitu svijest i imamo introspektivni uvid samo u svoj vlastiti um, pa tako ne znamo da li i drugi subjekti imaju umove i da li su na isti način svjesna bića, dovoljno je i nije zabrinjavajuće ako imamo čisto fizikalno-neuroznanstvene opise ljudskog »mišljenja«, »osjećanja«, »percipiranja« i »djelovanja«, koji u sebi nema ništa različito od bilo kakvih drugih znanstvenih opisa događaja u prirodi i svemiru koji uopće ne uključuju bilo što posebno psihološki i čisto su »mehanički« ili statistički. Vjerujem da eliminativistički materijalisti imaju introspektivni pristup svojim vlastitim svijestima, tj. vjerujem da i oni imaju svijest, ali oni su spremni žrtvovati vlastite svijesti koja je za svakog od njih, kao uostalom i za svakoga tko ima svijest, samo jedna svijest, samo jedan takav entitet, a budući da većinu ostalih svijesti, ako uopće postoje, ionako ne introspektiramo, onda je dovoljan eliminativistički pristup svijesti, tj. ona nam nije potrebna. Jedna svijest se lako žrtvuje, pogotovo kada znanost tako lijepo napreduje.

No, ako postoji introspektivni pristup svijesti, onda je dovoljno da postoji barem jedno biće i barem jedan introspektivno-svjesni događaj kod tog bića da bi barem ono zahtijevalo objašnjenje tog događaja, odnosno da je taj događaj drugačiji od ostalih događaja i zahtijeva drugačije objašnjenje (Foster, 1991). Barem jedno takvo biće postoji - to je pisac ovih redaka - te tako fizikalno-kemijsko-neurološko objašnjenje koje eliminira svijest, svjesne propozicionalne stavove i svjesno razmišljanje na osnovi njih, te ostalo specifično mentalno, nije zapravo zadovoljavajuće jer nije potpuno. Ovdje imamo situaciju kada smo suočeni s jednom izvjesnom pojavom koja zahtijeva objašnjenje, a ne

Komentirano [U97]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U98]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U99]: Značajnija dorada.

Komentirano [U100]: Referenca koja je izostavljena u disertaciji.

vidi kako svjesnost izranja iz ne-svjesnog. Ovdje pod ne-svjesno mislim na čisto neurofiziološki ili fizikalno-kemijski opis raznih događaja. Iz pojmova šiljati val, akcijski potencijal, razlika potencijala, norepinefrin, 5- hidrokstriptamin, izmjena molekula natrija s molekulama kalija na taj-i-taj način, u tom-i-tom vremenskom intervalu i u toj-i-toj količini (Guyton 1963), itd., zaista se ne vidi kako slijedi zamišljanje ili doživljavanje zalaza Sunca sa zadarske rive ili osjećaj jake pospanosti ili razmišljanje o crnim rupama u svemiru. Iz toga eliminativisti zaključuju da će to tako biti i u zreloj ili cjelovitoj neurofizikalnoj znanosti što dakle automatski eliminira svijest i sve ono što spada u mentalnost - vjerovanja, emocije, osjete, percepciju itd., iz ontologije. Međutim, čini mi se da možemo zaključivati i ovako: danas je neurofiziologija vrlo napredovala ali još nedovoljno da bi cjelovito objasnila mentalnost (što je točno - i sami neurofiziolozi sasvim lako priznaju takvo stanje stvari). No, cjelovita neurofiziologija će na kraju imati objašnjenje tj. taj dodatni argument, ne samo da mentalnost jest realizirana fizikalno nego i kako svijest "izranja" odnosno kako se realizira iz ne-svjesnog, tj. čisto fizikalnog; zrela znanost će pružiti specifični argument kako i zašto upravo određeni neuro-fizikalno- kemijski procesi i stanja jesu mentalni i svjesni procesi i stanja a zašto ostali to nisu. U biologiji, živo se objašnjava pomoću neživog, ali time živo nije izbačeno iz znanosti i ontologije. Prema tome, ako svijest i jest realizirana čisto fizikalno, ja, doduše, mislim da nije, onda fizikalistički opis mora dati uvjerljivu vezu između fizičkog i psihološkog tj. mora se precizno vidjeti kako se psihološko odnosno mentalno i svijest realizira pomoću ne-psihološkog tj. pomoću bazičnih fizikalnih svojstava. Sadašnje nepotpuno stanje znanosti nije dovoljan razlog za tvrdnju da zrela znanost također neće imati jasnu vezu između pojma svijesti i fizikalnih pojmova koji izražavaju njezinu realizaciju, ukoliko je ta realizacija čisto fizičke prirode.

eliminaciju. Svjesnost jest »gruba« činjenica, a ne objašnjenje nečeg.

Neurofiziologija i biofizika mozga danas su vrlo napredovale te eliminativistički materijalisti imaju određeni kredit kada toliko povjerenja polažu u te fizikalne znanosti; međutim, iz samih takvih objašnjenja koja danas imamo, još se ne vidi kako svjesnost izranja iz ne-svjesnog. Ovdje pod ne-svjesnim mislim na čisto neurofiziološki ili fizikalno-kemijski opis raznih događaja. Iz pojmova šiljati val, akcijski potencijal, razlika potencijala, norepinefrin, 5-hi- droksitriptamin, izmjena molekula natrija s molekulama kalija na taj-i-taj način, u tom-i-tom vremenskom intervalu i u toj-i-toj količini (Guyton, 1963, Greenfield, 1995), itd., zaista se ne vidi kako slijedi zamišljanje ili doživljavanje zalaza sunca sa zadarske rive ili osjećaj jake pospanosti ili razmišljanje o crnim rupama u svemiru. Iz toga eliminativisti zaključuju da će to biti tako i u zreloj ili cjelovitoj neurofizikalnoj znanosti što, dakle, automatski eliminira svijest i sve ono što spada u mentalnost - vjerovanja, emocije, osjete, percepciju itd., iz ontologije. Međutim, čini mi se da možemo zaključivati i ovako: danas je neurofiziologija vrlo napredovala, ali još nedovoljno da bi cjelovito objasnila mentalnost (što je točno - i sami neurofiziolozi sasvim lako priznaju takvo stanje stvari). No, cjelovita neurofiziologija će na kraju imati objašnjenje, tj. taj dodatni argument, ne samo da mentalnost jest realizirana fizikalno, nego i kako svijest »izranja« odnosno kako se realizira iz ne-svjesnog, tj. čisto fizikalnog; zrela znanost će pružiti specifični argument kako i zašto upravo određeni neuro-fizikalno-kemijski procesi i stanja jesu mentalni i svjesni procesi i stanja, a zašto ostali to nisu. biologiji, živo se objašnjava pomoću neživog, ali time živo nije izbačeno iz znanosti i ontologije. Prema tome, ako svijest i jest realizirana čisto fizikalno,¹ onda fizikalistički opis mora dati uvjerljivu vezu između fizičkog i psihološkog, tj. mora se precizno vidjeti kako se psihološko odnosno mentalno i svijest realizira pomoću ne-psihološkog, tj. pomoću bazičnih fizikalnih svojstava. Sadašnje nepotpuno stanje znanosti nije dovoljan razlog za tvrdnju da zrela znanost također neće imati jasnu vezu između pojma svijesti i fizikalnih pojmova koji izražavaju njezinu realizaciju, ukoliko je ta realizacija čisto fizičke prirode.

¹ Ja, doduše, mislim da svijest i um nisu realizirani čisto fizički, jer sam sklon zastupati neku varijantu kartezijanskog dualizma u problemu um-tijelo, no u ovom tekstu pokušavam pokazati samo neadekvatnost eliminativističkih pristupa i ne razmatram problem um-tijelo u kontekstu da li

Komentirano [U101]: Dodan citat.

<p>Na ovakav ili sličan način zapravo razmišljaju materijalisti ili fizikalisti koji nisu eliminativisti nego su redukcionisti ove ili one vrste. No, raspravu o neeliminativističkom materijalizmu ili fizikalizmu za sada ostavljamo do četvrtog poglavlja. Naravno, ukoliko svijest i mentalnost nisu, a ja, kako sam rekao, mislim da nisu, realizirani isključivo fizikalno, cjelovita neurofiziologija mora barem imati shvatljivu vezu kako bazični fizikalni entiteti uzrokuju ili su povezani s mentalnim. Dakle, u tom slučaju određeni pojmovi koji se odnose na svijest i na mentalnost imali bi svoju autonomiju u odnosu na fizikalno i neurofiziološko i bili bi samo kauzalno povezani ali ne i konstitutivno u smislu da bi fizikalne i neurofiziološke pojave činile i konstituirale u cjelosti i mentalno, tj. da bi se mentalno sastojalo samo od fizičkog. Kada pogledamo što kaže Wilkes (1984, 1988) u vezi samog pojma "svijest", vidimo u stvari da ona opisuje jasne slučajeve svijesti i jasne slučajeve onog što nije svjesno. No ona također opisuje te inzistira na slučajevima koji su u sredini između tih jasnih polova, koji zaista jesu problematični, kao da su oni glavni i krucijalni. No oni to nisu. Wilkes razmatra npr. subliminalnu percepciju ili hipnotička stanja. Oni jesu zanimljivi za znanost da bi se objasnili, ali o njima ne ovisi velika većina slučajeva koji ili jesu ili nisu slučajevi svijesti vrlo jasno. Prvo možemo pronaći za jasne slučajeve što ih čini svjesnima za razliku od nesvjesnih - jasno nesvjesnih. S vremenom ćemo se pomicati, s napredovanjem relevantnih znanosti, po spektru, pa ćemo i za nejasne slučajeve jednog dana znati jesu li to slučajevi u kojima ćemo subjektu pridati svjesnost ili nesvjesnost. Osim toga, slučajevi u sredini spektra javljaju se puno rjeđe nego slučajevi na krajevima spektra - koji su uobičajeni i jasni i koji nas najviše interesiraju da ih objasnimo kako to i što ih to čini svjesnima. Ako pogledamo još neke primjere koje daje Wilkes, vidimo da su to patološki slučajevi - npr. slučajevi kada su oštećeni vizualni dijelovi mozga ili neka mentalna bolest. Ne možemo u žarište staviti nekoliko nejasnih slučajeva i na osnovi njih tvrditi da je općenito pojam svijesti nejasan ili heterogen kada imamo mnoštvo uobičajenih slučajeva kod kojih točno znamo napraviti i zdravorazumsku, pučku, i znanstvenu</p>	<p>su ili nisu, i ako nisu, zašto nisu, ostale vrste fizikalističkih i redukcionističkih pristupa dobre kao rješenje ovog problema.</p> <p>Na ovakav ili sličan način zapravo razmišljaju materijalisti ili fizikalisti koji nisu eliminativisti nego su redukcionisti ove ili one vrste. No, raspravu o neeliminativističkim varijantama materijalizma odnosno fizikalizma ovdje ostavljamo sa strane. Kada pogledamo što kaže Wilkes (1984, 1988) u vezi samog pojma »svijest«, vidimo ustvari da ona opisuje jasne slučajeve svijesti i jasne slučajeve onog što nije svjesno. No ona također opisuje te inzistira na slučajevima koji su u sredini između tih jasnih polova, koji zaista jesu problematični, kao da su oni glavni i krucijalni. No oni to nisu. Wilkes razmatra npr. subliminalnu percepciju ili hipnotička stanja. Oni jesu zanimljivi za znanost da bi se objasnili, ali o njima ne ovisi velika većina slučajeva koji ili jesu ili nisu slučajevi svijesti vrlo jasno. Prvo možemo pronaći za jasne slučajeve što ih čini svjesnima za razliku od nesvjesnih - jasno nesvjesnih. S vremenom ćemo se pomicati, s napredovanjem relevantnih znanosti, po spektru, pa ćemo i za nejasne slučajeve jednog dana znati jesu li to slučajevi u kojima ćemo subjektu pridati svjesnost ili nesvjesnost. Osim toga, slučajevi u sredini spektra javljaju se puno rjeđe nego slučajevi na krajevima spektra - koji su uobičajeni i jasni i koji nas najviše interesiraju da ih objasnimo kako to i što ih to čini svjesnima. Ako pogledamo još neke primjere koje daje Wilkes, vidimo da su to patološki slučajevi - npr. slučajevi kada su oštećeni vizualni dijelovi mozga ili neka mentalna bolest. Ne možemo u žarište staviti nekoliko nejasnih slučajeva i na osnovi njih tvrditi da je općenito pojam svijesti nejasan ili heterogen kada imamo mnoštvo uobičajenih slučajeva kod kojih točno znamo napraviti i zdravorazumsku, pučku, i znanstvenu</p>
--	---

Komentirano [U102]: Opaska autora preuređena je u fusnotu.

Komentirano [U103]: Dodatak.

Komentirano [U86]: Izostavljeni tekst.

klasifikaciju. Patološki i nejasni slučajevi ne mogu, metodološki, biti kameni temeljci prema kojima razlikujemo, klasificiramo i objašnjavamo veliku većinu uobičajenih slučajeva. Patološki slučajevi, tj. istraživanje takvih slučajeva, samo nam pomaže da što jasnije odredimo za što više slučajeva kako riješiti problem i da bi za normalne slučajeve dali što precizniju klasifikaciju, a ne da bismo, neriješenim patološkim slučajevima, još više zamutili i ono što nam je prilično jasno bez njih. Tehnika lezija (Sekuler and Blake, 1994, str. 17-18.) koristi se da bi se ono što još nije adekvatno objašnjeno, razjasnilo usporedbom s normalnim i uobičajenim, kada ipak već dobro poznajemo to normalno i uobičajeno funkcioniranje. Naravno da pomoću te tehnike možemo i za uobičajeno funkcioniranje izvući neke zaključke i rafiniranija objašnjenja, ali takvi slučajevi nisu primarni za opća objašnjenja kako uobičajeno funkcionira svijest. Čak i ukoliko, a to se uvijek događa, ostane nekoliko slučajeva u sredini, mislim da je čak i zrela znanost spremna prihvatiti i nekoliko nerazjašnjenih slučajeva koje možemo klasificirati ili ovako ili onako, ukoliko većinu problema možemo jasno objasniti. Prema tome, nekoliko središnjih slučajeva između svijesti i ne-svijesti ne može biti temelj za to da svijest kao pojam i pojava trebaju biti eliminirani. Također, Wilkes daje funkcionalističke karakterizacije uloga koje mentalna stanja koja navodi imaju - pa njezini zaključci više pogodaju funkcionalističko stajalište koje je, dakle, neadekvatno za objašnjenje svijesti, nego što pogodaju to da je sam pojam ili da su sama ta stanja koja karakteriziramo kao svjesna stanja, nejasna. Prema funkcionalističkoj teoriji, navodi Wilkes, neka stanja se ne mogu razlikovati. To je argument protiv funkcionalizma! No, zašto funkcionalizam nije adekvatan, vidjet će se u trećem poglavlju. Drugu vrstu pogleda koju bismo mogli nazvati objašnjavački ili možda još bolje, funkcionalni eliminativizam, zastupa Georges Rey (1983, 1995, 1996, 1997). Pogledajmo kako on gradi argument za eliminaciju svijesti, ne samo kao pojma iz znanstvenih teorija i objašnjenja, nego kao nečega što uopće ne postoji kao fenomen u svijetu. Plan Reyovog argumenta je sljedeći: nakon navođenja različitih mentalnih fenomena kao kandidata za ulogu svijesti i razumnih teorija koje ih pokušavaju objasniti, pita se da li ti mentalni fenomeni mogu biti i nesvjesni; iznenađujući odgovor, smatra Rey, glasi da; zajedno s ponuđenim teorijama, koje mogu biti dakle potpuno primjenjive i na sustave za koje ne bismo rekli da su svjesni, imamo dobar razlog smatrati da svijest ne postoji. Mišljenje, razmišljanje, svakako jest mentalni fenomen, odnosno mentalni proces, koji je izvrstan kandidat da ga proglasimo svjesnim, tj. da se svijest (barem jednim svojim dijelom) manifestira u razmišljanju. Konstitutivni

objašnjeno, razjasnilo usporedbom s normalnim i uobičajenim, kada ipak već dobro poznajemo to normalno i uobičajeno funkcioniranje. Naravno da pomoću te tehnike možemo i za uobičajeno funkcioniranje izvući neke zaključke i rafiniranija objašnjenja, ali takvi slučajevi nisu primarni za opća objašnjenja kako uobičajeno funkcionira svijest. Čak i ukoliko, a to se uvijek događa, ostane nekoliko slučajeva u sredini, mislim da je čak i zrela znanost spremna prihvatiti i nekoliko nerazjašnjenih slučajeva koje možemo klasificirati ili ovako ili onako, ukoliko većinu problema možemo jasno objasniti. Prema tome, nekoliko središnjih slučajeva između svijesti i ne-svijesti ne može biti temelj za to da svijest kao pojam i pojava trebaju biti eliminirani. Također, Wilkes daje funkcionalističke karakterizacije uloga koje mentalna stanja koja navodi imaju - pa njezini zaključci više pogodaju funkcionalističko stajalište koje bi onda bilo neadekvatno za objašnjenje svijesti, nego što pogodaju to da je sam pojam ili da su sama ta stanja koja karakteriziramo kao svjesna stanja, nejasna. Prema funkcionalističkoj teoriji, navodi Wilkes, neka stanja se ne mogu razlikovati - npr. ona ne može razriješiti problem izvnutog spektra (pa možda niti »izvnutih misli« - vidi Bealer, 1984). To je argument protiv funkcionalizma! Ovim se ne eliminira sam problem zato jer ga teorija ove vrste nije riješila!

Drugu vrstu eliminativističkog pogleda koju bismo mogli nazvati objašnjavački ili, možda još bolje, funkcionalni eliminativizam, zastupa Georges Rey (1983, 1995, 1996, 1997), a u nekim aspektima mu je blizak i Stich (1983). Pogledajmo kako Rey gradi argument za eliminaciju svijesti, ne samo kao pojma iz znanstvenih teorija i objašnjenja, nego kao nečega što uopće ne postoji kao fenomen u svijetu. Plan Reyovog argumenta je sljedeći: nakon navođenja različitih mentalnih fenomena kao kandidata za ulogu svijesti i razumnih teorija koje ih pokušavaju objasniti, pita se da li ti mentalni fenomeni mogu biti i nesvjesni; iznenađujući odgovor, smatra Rey, glasi da; zajedno s ponuđenim teorijama, koje mogu biti dakle potpuno primjenjive i na sustave za koje ne bismo rekli da su svjesni, imamo dobar razlog smatrati da svijest ne postoji. Mišljenje, razmišljanje, svakako jest mentalni fenomen, odnosno mentalni proces, koji je izvrstan kandidat da ga proglasimo svjesnim, tj. da se svijest (barem jednim svojim dijelom) manifestira u razmišljanju. Konstitutivni

Komentirano [U104]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U105]: Dodatak.

Komentirano [U106]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U107]: Dodatak.

zajedno sa ponuđenim teorijama, koje mogu biti dakle potpuno primjenjive i na sustave za koje ne bismo rekli da su svjesni, imamo dobar razlog smatrati da svijest ne postoji.

Mišljenje, razmišljanje, svakako je mentalni fenomen, odnosno mentalni proces, koji je izvrstan kandidat da ga proglasimo svjesnim tj. da se svijest (barem jednim svojim dijelom) manifestira u razmišljanju. Konstitutivni elementi mišljenja odnosno razmišljanja su pojedine misli. Misli imaju svoj sadržaj koji nešto predstavlja, a to nešto je u većini slučajeva nešto drugo nego sama ta misao. Naravno, objekt neke misli može biti druga misao ili čak misao može biti autoreferencijalna, ali u praktičnom razmišljanju, pogotovo ove posljednje misli, rijetko se javljaju. Ukratko, ova usmjerenost misli na svoj objekt zove se intencionalnost. Pomoću ovog svojstva, misao nešto, dakle, reprezentira ili uključuje odnose prema reprezentacijama kao što su to npr. rečenice. U svakom slučaju, reprezentiranje je strukturirano na neki način, ono nije proizvoljno; sustav reprezentacija je strukturirani "posrednik" između subjekta i svijeta. Ova hipoteza omogućava izgradnju objašnjavačke formalne teorije razmišljanja. Takva teorija zove se "Jezik misli" (Harman 1973, Fodor 1975, Stich 1983). Zastupnici ovakve teorije smatraju da su reprezentacije i formalne operacije koje se izvode nad njima dovoljne da se objasni cjelokupna misaona aktivnost. Većina njih su i naturalistički orijentirani te smatraju da je ovakav sustav enkodiran u živčanom sustavu odnosno mozgu. No, ako imamo teoriju koja je formalna tj. samo su formalni odnosi dovoljni da bi se objasnilo ono što se želi objasniti, tada to daje, u principu, mogućnost konstrukcije stroja koji zadovoljava sve zahtjeve takve teorije. Tada se može postaviti pitanje da li taj napravljeni stroj misli ili ne i da li jest svjestan ili nije? Bilo koji odgovor na ovo pitanje ima posljedice i za objašnjavanje čovjekovog mišljenja i svijesti.

Slijedećih pet substrukture su bazične u izgradnji nekog sustava koji misli, a za koji se vidi da ne mora biti svjestan, a može objasniti i ljudsko razmišljanje, te je izgrađen na bazi neke varijante teorije jezika misli:

1. alfabet, pravila formacije i pravila transformacije za kvantificiranu modalnu logiku s indeksikalima
2. aksiomi za sustav induktivne logike s abdukcijom sustavom hipoteza s razumnom funkcijom koja izabire između njih za neki dani ulazni podatak

elementi mišljenja odnosno razmišljanja su pojedine misli. Misli imaju svoj sadržaj koji nešto predstavlja, a to nešto je u većini slučajeva nešto drugo nego sama ta misao. Naravno, objekt neke misli može biti druga misao ili čak misao može biti autoreferencijalna, ali u praktičnom razmišljanju, pogotovo ove posljednje misli, rijetko se javljaju. Ukratko, ova usmjerenost misli na svoj objekt zove se intencionalnost. Pomoću ovog svojstva, misao nešto, dakle, reprezentira ili uključuje odnose prema reprezentacijama kao što su to npr. rečenice. U svakom slučaju, reprezentiranje je strukturirano na neki način, ono nije proizvoljno; sustav reprezentacija je strukturirani »posrednik« između subjekta i svijeta. Ova hipoteza omogućava izgradnju objašnjavačke formalne teorije razmišljanja. Takva teorija zove se »Jezik misli« (Harman, 1973, Fodor, 1975, Stich, 1983). Zastupnici ovakve teorije smatraju da su reprezentacije i formalne operacije koje se izvode nad njima dovoljne da se objasni cjelokupna misaona aktivnost. Većina njih su i naturalistički orijentirani te smatraju da je ovakav sustav enkodiran u živčanom sustavu odnosno mozgu. No, ako imamo teoriju koja je formalna, tj. samo su formalni odnosi dovoljni da bi se objasnilo ono što se želi objasniti, tada to daje, u principu, mogućnost konstrukcije stroja koji zadovoljava sve zahtjeve takve teorije. Tada se može postaviti pitanje da li taj napravljeni stroj misli ili ne i da li jest svjestan ili nije? Bilo koji odgovor na ovo pitanje ima posljedice i za objašnjavanje čovjekovog mišljenja i svijesti.

- Slijedećih pet substrukture su bazične u izgradnji nekog sustava koji misli, a za koji se vidi da ne mora biti svjestan, a može objasniti i ljudsko razmišljanje, te je izgrađen na bazi neke varijante teorije jezika misli:
1. alfabet, pravila formacije i pravila transformacije za kvantificiranu modalnu logiku s indeksikalima;
 2. aksiomi za sustav induktivne logike s abdukcijom sustavom hipoteza s razumnom funkcijom koja izabire između njih za neki dani ulazni podatak;
 3. aksiomi teorije odlučivanja s nekim skupom temeljnih preferencija;
 4. razni prijenosnici (transduktori) ulaznih podataka u 2. gore;
 5. sredstva koja omogućavaju cjelokupnom sustavu odnosno stroju da realizira izlaz.

Sada je relativno jednostavno opisati sustav koji »radi« prema gore navedenom. Ulazni podaci ili input dostavljen podsustavom 4. proizvest će tzv.

Komentirano [U108]: Minimalna izmjena.

Komentirano [U109]: Minimalna izmjena.

<p>3. aksiomi teorije odlučivanja s nekim skupom temeljnih preferencija</p> <p>4. razni prijenosnici (transduktori) ulaznih podataka u 2. gore navedeno</p> <p>5. sredstva koja omogućavaju cjelokupnom sustavu odnosno stroju da realizira izlaz</p> <p>Sada je relativno jednostavno opisati sustav koji "radi" prema gore navedenom. Ulazni podaci ili input dostavljen podsustavom 4. proizvest će tzv. opservacijske rečenice koje se provjeravaju s obzirom na deduktivne posljedice hipoteza koje daje podsustav 2.; bit će izabrane one hipoteze čije se posljedice najbolje slažu s opservacijskim rečenicama i onda one služe kao ulaz tj. input za 3.; sada se na bazi tih izabranih hipoteza, datih preferencija i aksioma i teorema teorije odlučivanja izabire i generira najbolji opis za djelovanje te se prosljeđuje u 5. koji to djelovanje izvršava (Rey 1997, str.464). Pitanje u koje nećemo na ovom mjestu detaljnije ulaziti, a to je pitanje o tome da li ovakav sustav, što god bio, može imati intencionalnost, Rey rješava pomoću Stampea (1977). Naime, Stampe predlaže jednu varijantu kauzalne teorije intencionalnosti što znači da se intencionalnost nekog (mentalnog) stanja/procesa izvodi iz kauzalnog kontakta između objekta i sustava (subjekta) čije je to (mentalno) stanje/proces. Tu se Stampe oslanja i na pojam prirodnog značenja (vidi npr. Grice 1957), a značenje rečenica u prirodnim jezicima je vrsta prirodnog značenja. Da bismo ukratko objasnili prirodno značenje, navedimo jedan od najčešćih primjera: broj godina u drvetu znači broj godina starosti tog drveta jer su godovi proizvedeni kao posljedica tolike starosti drveta. Tako će i kod stroja, kada na osnovi svog rada izabere neku rečenicu koja opisuje neko stanje stvari, ta rečenica biti kauzalna posljedica samog tog stanja stvari. Razjasnimo ovu teoriju malo šire. Naime, vanjski objekt proizvodi pomoću nekog kauzalnog lanca određeno (mentalno) stanje/proces u subjektu i to (mentalno) stanje/proces reprezentira taj objekt upravo radi toga jer je taj objekt na kauzalni način sudjelovao u proizvodnji tog (mentalnog) stanja/procesa. Dva su načina koji zadovoljavaju kauzalnu teoriju. Naravno, subjekt može biti u neposrednom kontaktu sa objektom, tj. objekt može neposredno preko subjektovih prijenosnika/transduktora izazvati subjektovo reprezentacijsko stanje. S druge strane, s većinom objekata ne može se biti u neposrednom kauzalnom kontaktu preko prijenosnika/transduktora. Većina ljudi nikada ne dođe u kauzalni kontakt niti s jednim dijelom</p>	<p>opservacijske rečenice koje se provjeravaju s obzirom na deduktivne posljedice hipoteza koje daje podsustav 2; bit će izabrane one hipoteze čije se posljedice najbolje slažu s opservacijskim rečenicama i onda one služe kao ulaz tj. input za 3; sada se na bazi tih izabranih hipoteza, danih preferencija i aksioma i teorema teorije odlučivanja izabire i generira najbolji opis za djelovanje te se prosljeđuje u 5 koji to djelovanje izvršava (Rey, 1997, str. 464). Pitanje u koje nećemo na ovom mjestu detaljnije ulaziti, a to je pitanje o tome da li ovakav sustav, što god bio, može imati intencionalnost, Rey rješava pomoću Stampea (1977). Naime, Stampe predlaže jednu varijantu kauzalne teorije intencionalnosti što znači da se intencionalnost nekog (mentalnog) stanja/procesa izvodi iz kauzalnog kontakta između objekta i sustava (subjekta) čije je to (mentalno) stanje/proces. Tu se Stampe oslanja i na pojam prirodnog značenja (vidi npr. Grice, 1957), a značenje rečenica u prirodnim jezicima jest vrsta prirodnog značenja. Da bismo ukratko objasnili prirodno značenje, navedimo jedan od najčešćih primjera: broj godina u drvetu znači broj godina starosti tog drveta, jer godovi su proizvedeni kao posljedica tolike starosti drveta. Tako će i kod stroja, kada na osnovi svog rada izabere neku rečenicu koja opisuje neko stanje stvari, ta rečenica biti kauzalna posljedica samog tog stanja stvari. Razjasnimo ovu teoriju malo šire. Naime, vanjski objekt proizvodi pomoću nekog kauzalnog lanca određeno (mentalno) stanje/proces u subjektu i to (mentalno) stanje/proces reprezentira taj objekt upravo radi toga jer je taj objekt na kauzalni način sudjelovao u proizvodnji tog (mentalnog) stanja/procesa. Dva su načina koji zadovoljavaju kauzalnu teoriju. Naravno, subjekt može biti u neposrednom kontaktu s objektom, tj. objekt može neposredno preko subjektovih prijenosnika/transduktora izazvati subjektovo reprezentacijsko stanje. S druge strane, s većinom objekata ne može se biti u neposrednom kauzalnom kontaktu preko prijenosnika/transduktora. Većina ljudi nikada ne dođe u kauzalni kontakt niti s jednim dijelom</p>
---	--

kontinenta Amerike, bilo Sjeverne, bilo Južne, a još ih je manje koji su neki ili oba ta kontinenta vidjeli u cijelosti - samo astronauti npr.; vrlo mali broj ljudi bio je u kauzalnom kontaktu s psom moga prijatelja Saše pa ipak mnogi koji i nikada neće biti u bilo kakvoj vrsti kauzalnog kontakta s tim psom, mogu nešto saznati o njemu i upravo o tom psu a ne nekom drugom. Kako je to moguće? Intencionalnost se može prenositi i posrednim putem. Ja mogu nešto ispričati o tom psu nekome, a budući da sam ja bio u neposrednom vizualnom, dakle perceptivno kauzalnom kontaktu s tim simpatičnim bićem, moji opisi se odnose upravo na tog psa, tj. jezični iskazi koje formiram ovise o kauzalnom kontaktu s tim psom i na taj način se intencionalnost tj. usmjerenost jezičnih iskaza na tog određenog psa dalje prenosi na mog slušatelja. On ih u svom umu obrađuje i pretvara u simbole jezika misli a ti simboli su kauzalno uzrokovani onim što je slušatelj čuo od mene pa se i na njih prenosi intencionalnost. Naravno, moj slušatelj sada može postati govornik i nekoj trećoj osobi, koja također nikad nije vidjela psa mog prijatelja, ispričati ono što je čuo od mene i što je pohranio u memoriji o tom psu. Lanac ovakvog prijenosa može, naravno, biti proizvoljno dug. Važno je da je barem jednom, na početku tog lanca, netko ili nešto bilo u kauzalnom kontaktu s objektom. Sve ostalo je ovisno o tom prvom kontaktu te se intencionalnost kauzalno prenosi (vidi također npr. Devitt and Sterelny 1987). Intencionalni sadržaj o nekom objektu najčešće se prenosi jezičnim putem, ali može se prenositi i npr. fotografijama, filmom, videom, tonskim zapisima, preko tipkovnice računala itd.

Što se tiče strojeva koji zadovoljavaju navedene uvjete rada od 1. do 5., oni postoje i nije ih uopće teško tehnološki napraviti. Jedan od takvih strojeva je upravo aktivan: to je računalo na kojem pišem ovaj tekst. No, jasno je da nitko za njega ne bi rekao da je to svjestan sustav niti da on stvarno misli. Ali ako i ljudsko mišljenje možemo opisati pomoću uvjeta 1-5 onda možemo zaključiti, tvrdi Rey, da nema ničeg svjesnog ni u toj vrsti mišljenja pa znači da ljudi također ne posjeduju svijest. Na ovakav zaključak netko će brzo prigovoriti da ljudi mogu formirati i imati vjerovanja o svojim vlastitim vjerovanjima, želje o svojim željama itd., tj. da intencionalni objekt nekog vjerovanja može biti neko drugo vlastito vjerovanje, objekt misli neka druga misao itd., te da ovo nije obuhvaćeno uvjetima opisa 1-5. Ovdje bi se željelo ukazati na razliku između strojnog operiranja i ljudskog mišljenja i

posrednim putem. Ja mogu nešto ispričati o tom psu nekome, a budući da sam ja bio u neposrednom vizualnom, dakle perceptivno kauzalnom kontaktu s tim simpatičnim bićem, moji opisi se odnose upravo na tog psa, tj. jezični iskazi koje formiram ovise o kauzalnom kontaktu s tim psom i na taj način se intencionalnost, tj. usmjerenost jezičnih iskaza na tog određenog psa, dalje prenosi na mog slušatelja. On ih u svom umu obrađuje i pretvara u simbole jezika misli, a ti simboli su kauzalno uzrokovani onim što je slušatelj čuo od mene pa se i na njih prenosi intencionalnost. Naravno, moj slušatelj sada može postati govornik i nekoj trećoj osobi, koja također nikad nije vidjela psa mog prijatelja, ispričati ono što je čuo od mene i što je pohranio u memoriji o tom psu. Lanac ovakvog prijenosa može, naravno, biti proizvoljno dug. Važno je da je barem jednom, na početku tog lanca, netko ili nešto bilo u kauzalnom kontaktu s objektom. Sve ostalo je ovisno o tom prvom kontaktu te se intencionalnost kauzalno prenosi (vidi također npr. Devitt i Sterelny, 1987). Intencionalni sadržaj o nekom objektu najčešće se prenosi jezičnim putem, ali može se prenositi i npr. fotografijama, filmom, videom, tonskim zapisima, preko tipkovnice računala itd.

Što se tiče strojeva koji zadovoljavaju navedene uvjete rada od 1 do 5, oni postoje i uopće ih nije teško tehnološki napraviti. Jedan od takvih strojeva je upravo aktivan: to je računalo na kojem pišem ovaj tekst. No, jasno je da nitko za njega ne bi rekao da je to svjestan sustav niti da on stvarno misli. Ali ako i ljudsko mišljenje možemo opisati pomoću uvjeta 1-5, onda možemo zaključiti, tvrdi Rey, da nema ničeg svjesnog ni u toj vrsti mišljenja pa znači da ljudi također ne posjeduju svijest. Na ovakav zaključak netko će brzo prigovoriti da ljudi mogu formirati i imati vjerovanja o svojim vlastitim vjerovanjima, želje o svojim željama itd., tj. da intencionalni objekt nekog vjerovanja može biti neko drugo vlastito vjerovanje, objekt misli neka druga misao itd., te da ovo nije obuhvaćeno uvjetima opisa 1-5. Ovdje bi se željelo ukazati na razliku između strojnog operiranja i ljudskog mišljenja i

Komentirano [U110]: Minimalna izmjena.

<p>svijesti na taj način što ljudi mogu imati i intencionalnost višeg reda a strojevi to ne mogu (vidi npr. Dennett 1978 i Frankfurt 1971). No to zapravo nije točno. U samim pravilima 1-5, naročito u 3. već je sadržano pregledavanje nekih vlastitih stanja i operiranje nad njima. Osim toga, može se i eksplicitno dodati podsustav koji će to ekstenzivno omogućavati stroju. Tako možemo pridodati novi uvjet:</p> <p>6. rekurzivni sustav</p> <p>Ovakav podsustav omogućava stroju da motri na određenim točkama svoja vlastita stanja, da daje izvješće o tim svojim vlastitim stanjima te da ih upotrebljava u daljnjem svom radu i da na osnovi njih modificira neke svoje operacije ili neka daljnja svoja stanja i procese. Naravno, ne samo da je relativno lako napraviti takav program nego oni i postoje - samo da spomenemo najjednostavnije primjere - svaki kompjuter danas već po defaultu daje podatke o nekim svojim stanjima - koliko je memorije ostalo slobodno, koji dio programa se izvršava trenutno, kako su diskovi ili kako je disk raspodijeljen itd. Nema nikakvog problema da se i program koji zadovoljava uvjet 6. vrlo lako, mehanički, "vrti" na stroju tj. računalu. Ali, niti sada nitko ne bi rekao da je stroj postao svjestan! Dakle, intencionalnost višeg reda sama po sebi nije specifičnost prema kojoj se postiže svijest. Osim toga, nije jasno zašto bi samo ona stanja koja se odnose na druga stanja iste vrste bila svjesna. Takva teorija brzo upada u problem objašnjavanja da li su i intencionalna stanja prvog reda svjesna. Čini se da ja mogu imati vjerovanje koje se odnosi na neko stanje stvari u svijetu i čijeg sadržaja mogu biti svjestan a da istovremeno ne moram biti svjestan da sam svjestan upravo tog vjerovanja. Naime ja mogu vjerovati da je Jadransko more plavo, ali je ne moram istovremeno vjerovati da vjerujem da je Jadransko more plavo, odnosno ja mogu biti svjestan vjerovanja da je Sunce na 45 stupnjeva, a ne moram istovremeno biti svjestan da sam svjestan tog vjerovanja. Na taj problem vratit ćemo se kasnije. Da ne bismo previše duljili, recimo da se današnja računala lako daju opremiti i programima koji im omogućavaju komuniciranje na nekom prirodnom jeziku prema sintaktičkim i semantičkim pravilima toga jezika, naročito taj posao olakšava transformacijska generativna gramatika (vidi npr. Culicover 1976), a prigovor da strojevi nemaju i ne mogu imati osjete Rey rješava tako da upućuje na uvjet broj 3: strojevima je omogućeno da imaju prijenosnike koji transformiraju npr. zvučne ili svjetlosne signale iz okoline te onda na osnovi njih i prema svojim programima izvršavaju ili ne izvršavaju neke operacije. Uvjeti 1-5 omogućavaju, već prema vrsti potprograma, da se isti okolinski svjetlosni ili zvučni ulazni podaci različito obrađuju i različito rabe. To isto radi i čovjek - oko, pa zatim očni živac, prenosi i transformira</p>	<p>omogućavati stroju. Tako možemo pridodati novi uvjet:</p> <p>6. rekurzivni sustav.</p> <p>Ovakav podsustav omogućava stroju da motri na određenim točkama svoja vlastita stanja, da daje izvješće o tim svojim vlastitim stanjima te da ih upotrebljava u daljnjem svom radu i da na osnovi njih modificira neke svoje operacije ili neka daljnja svoja stanja i procese. Naravno, ne samo da je relativno lako napraviti takav program nego oni i postoje - samo da spomenemo najjednostavnije primjere - svako računalo danas već po defaultu daje podatke o nekim svojim stanjima - koliko je memorije ostalo slobodno, koji dio programa se izvršava trenutno, kako su diskovi ili kako je disk raspodijeljen itd. Nema nikakvog problema da se i program koji zadovoljava uvjet 6 vrlo lako, mehanički, »vrti« na stroju, tj. računalu. Ali, niti sada nitko ne bi rekao da je stroj postao svjestan! Dakle, intencionalnost višeg reda sama po sebi nije specifičnost prema kojoj se postiže svijest. Osim toga, nije jasno zašto bi samo ona stanja koja se odnose na druga stanja iste vrste bila svjesna. Takva teorija brzo upada u problem objašnjavanja da li su i intencionalna stanja prvog reda svjesna. Čini se da ja mogu imati vjerovanje koje se odnosi na neko stanje stvari u svijetu i čijeg sadržaja mogu biti svjestan, a da istovremeno ne moram biti svjestan da sam svjestan upravo tog vjerovanja. Naime, ja mogu vjerovati da je Jadransko more plavo, ali ja ne moram istovremeno vjerovati da vjerujem da je Jadransko more plavo, odnosno ja mogu biti svjestan vjerovanja da je Sunce na 45 stupnjeva, a ne moram istovremeno biti svjestan da sam svjestan tog vjerovanja.</p> <p>Da ne bismo previše duljili, recimo da se današnja računala lako daju opremiti i programima koji im omogućavaju komuniciranje na nekom prirodnom jeziku prema sintaktičkim i semantičkim pravilima toga jezika, a taj posao naročito olakšava transformacijska generativna gramatika (vidi npr. Culicover, 1976). Prigovor da strojevi nemaju i ne mogu imati osjete Rey rješava tako da upućuje na uvjet broj 3: strojevima je omogućeno da imaju prijenosnike koji transformiraju npr. zvučne ili svjetlosne signale iz okoline te onda na osnovi njih i prema svojim programima izvršavaju ili ne izvršavaju neke operacije. Uvjeti 1-5 omogućavaju, već prema vrsti potprograma, da se isti okolinski svjetlosni ili zvučni ulazni podaci različito obrađuju i različito rabe. To isto radi i čovjek - oko, pa zatim očni živac, prenosi i transformira</p>
---	--

transformiraju npr. zvučne ili svjetlosne signale iz okoline te onda na osnovi njih i prema svojim programima izvršavaju ili ne izvršavaju neke operacije. Uvjeti 1-5 omogućavaju, već prema vrsti potprograma, da se isti okolinski svjetlosni ili zvučni ulazni podaci različito obrađuju i različito rabe. To isto radi i čovjek - oko, pa zatim očni živac, prenosi i transformira svjetlosne signale, oni se dalje obrađuju u mozgu te su spremni za različite upotrebe. Za Reya ponovo nema razlike između strojnog i čovječjeg rada. Objе vrste rada dađu se opisati na isti način. Malo tko, ili nitko, ipak neće tvrditi da su strojevi postali svjesni kada su opremljeni programima koji izvode sve ono što smo do sada naveli, a današnji strojevi jesu takvi. Nitko ne misli da je kompjuterizirana proizvodna linija Mitsubishija zapravo svjesno biće. No opis koji vrijedi za njezin rad, vrijedi isto tako i kao opis za ljudsko mentalno funkcioniranje. Budući da strojevi - računala - nemaju svijest, odnosno krajnje je nevjerojatno da bi oni imali svijest, onda je to dobar razlog, s obzirom da isti opis vrijedi i za ljude, odnosno za (ljudske) umove, sumnjati, odnosno negirati da ljudska bića posjeduju svijest. Tako Rey eliminira ne samo pojam »svijest« iz kognitivnih znanosti, nego i svijest kao činjenicu za koju se krivo čini da postoji u našim glavama. Zaključak je - svijest zapravo ne postoji. Da li je takav zaključak, unatoč uvjerljivosti argumentiranja, zaista opravdan? Mislim da nije i to zbog više razloga. Prvo, uočavamo da su uvjeti 1-6 dani prilično apstraktno u logičkoj formi i da zbog toga njima možemo opisati mnoštvo vrlo različito realiziranih sustava, tj. mnoštvo različitih sustava može zadovoljiti dane uvjete. Dakle, opis je dat na jednom višem nivou. Kada opisujemo sustave na višem tj. na apstraktnijem nivou, zanemaruju se mnoge posebnosti sustava. Katkada upravo iz tih posebnosti proizlaze najzanimljivije karakteristike fundamentalnog operiranja sustava i uopće upravo te konstrukcijske posebnosti omogućavaju sustavu da radi. Čak i kada se radi o programima - dakle o softwaru - koji su sami po sebi da tako kažemo, poluapstraktni entiteti, imamo to, da do istog rezultata obrade istih ulaznih podataka različiti programi dolaze na različite načine jer imaju različite naredbe tj. različite cijele sustave i hijerarhije izvršavanja naredbi. Gledano s višeg aspekta programi obavljaju istu operaciju, ali gledano na nižem nivou oni je obavljaju različito. Dakle, do iste stvari može se doći na različite načine. Razlika svjesnog i nesvjesnog ne mora biti u moćima što

svjetlosne signale, oni se dalje obrađuju u mozgu te su spremni za različite upotrebe. Za Reya ponovo nema razlike između strojnog i čovječjeg rada. Objе vrste rada dađu se opisati na isti način. Malo tko, ili nitko, ipak neće tvrditi da su strojevi postali svjesni kada su opremljeni sredstvima i programima koji izvode sve ono što smo do sada naveli, a današnji strojevi jesu takvi. Nitko ne misli da je kompjuterizirana proizvodna linija Mitsubishija zapravo svjesno biće. No opis koji vrijedi za njezin rad, vrijedi isto tako i kao opis za ljudsko mentalno funkcioniranje. Budući da strojevi - računala - nemaju svijest, odnosno krajnje je nevjerojatno da bi oni imali svijest, onda je to dobar razlog, s obzirom da isti opis vrijedi i za ljude, odnosno za (ljudske) umove, sumnjati, odnosno negirati da ljudska bića posjeduju svijest. Tako Rey eliminira ne samo pojam »svijest« iz kognitivnih znanosti, nego i svijest kao činjenicu za koju se krivo čini da postoji u našim glavama. Zaključak je - svijest zapravo ne postoji.

Da li je takav zaključak, unatoč uvjerljivosti argumentiranja, zaista opravdan? Mislim da nije i to zbog više razloga.

Prvo, uočavamo da su uvjeti 1-6 dani prilično apstraktno u logičkoj formi i da zbog toga njima možemo opisati mnoštvo vrlo različito realiziranih sustava, tj. mnoštvo različitih sustava može zadovoljiti dane uvjete. Dakle, opis je dan na jednom višem nivou. Kada opisujemo sustave na višem, tj. na apstraktnijem nivou, zanemaruju se mnoge posebnosti sustava. Katkada upravo iz tih posebnosti proizlaze najzanimljivije karakteristike fundamentalnog operiranja sustava i uopće upravo te konstrukcijske posebnosti omogućavaju sustavu da radi. Čak i kada se radi o programima - dakle o softwaru - koji su sami po sebi, da tako kažemo, poluapstraktni entiteti, imamo to da do istog rezultata obrade istih ulaznih podataka različiti programi dolaze na različite načine jer imaju različite naredbe, tj. različite cijele sustave i hijerarhije izvršavanja naredbi. Gledano s višeg aspekta programi obavljaju istu operaciju, ali gledano na nižem nivou oni je obavljaju različito. Dakle, do iste stvari može se doći na različite načine. Razlika svjesnog i nesvjesnog ne mora biti u moćima što koji sustav može ili ne može, nego u bazičnijem načinu kako to obavlja. Ali to nije onda objašnjeno niti opisano teorijom višeg aspekta, jer smo upravo zainteresirani za razliku kako dva ili više sustava na različite načine dolaze do istog rezultata.

Komentirano [U111]: Dodatak.

Komentirano [U112]: Izmjena.

koji sustav može ili ne može nego u bazičnijem načinu kako to obavlja. Ali to nije onda objašnjeno niti opisano teorijom višeg aspekta, jer smo upravo zainteresirani za razliku kako dva ili više sustava na različite načine dolaze do istog rezultata.

Osim toga, ako dvije pojave ili dvije stvari objasnimo na isti način ili potpuno analogan način, to ne znači nužno da su te dvije stvari ili pojave iste ili iste vrste. Kako je to moguće? Čini se da bi to moralo biti tako da dvije stvari za koje imamo isto objašnjenje, one bi morale biti iste. Ipak nije tako. Poslužimo se jednostavnim primjerom iz fizike. Formula za silu gravitacijskog privlačenja glasi:

$$F = m_1 m_2 / r^2$$

Formula za elektrostatičko privlačenje glasi ovako:

$$F = q_1 q_2 / r^2$$

Vidimo da su ova dva matematička izraza potpuno jednaka. Međutim nikome ne pada na pamet izjednačiti te dvije sile i tvrditi da je to jedna te ista stvar, a još manje pada na pamet da netko eliminira jednu od njih i kaže kako ona ne postoji i da se tu radi o manifestaciji jedne te iste stvari odnosno sile. Izraz za gravitacijsku silu bio je, od strane Newtona, formuliran ranije (objavljeno 1689. u njegovim Principia) nego što je formuliran izraz za elektrostatičku silu od strane Coulomba. Netko je mogao reći, nakon što je formuliran Coulombov izraz, da nema potrebe imati novu vrstu sile, nego da je to u stvari neka vrsta manifestacije gravitacijske sile budući da je apstraktni matematički opis isti. Naravno, postoje daljnje karakteristike koje razlikuju ove dvije sile i one se, u ovom slučaju vrlo brzo i jasno manifestiraju. Prema Newtonovom zakonu gravitacijskog privlačenja gravitacijska sila između dva objekta jednaka je umnošku masa tih dvaju objekata podijeljenom s kvadratom udaljenosti između tih objekata; Coulombova sila jednaka je umnošku električnih naboja podijeljenim s kvadratom udaljenosti između dvaju objekata nositelja tih naboja. Mase objekata nisu isto što i električni naboji. Već tu se vidi razlika u fizikalnim entitetima. Međutim, iste količine davat će iste rezultate izračunavanja i oblik zakona je isti:

$$F = x_1 x_2 / r^2$$

Pa ipak, dakle, te dvije stvari nisu iste i nitko ih ne poistovjećuje. Također i u mnogim daljnjim karakteristikama gravitacijska sila se razlikuje od električne i jasno je da su to dvije potpuno različiti fizikalni entiteti. Ukoliko te dvije sile i pokazuju iste karakteristike i ukoliko su isti izrazi

Osim toga, ako dvije pojave ili dvije stvari objasnimo na isti način ili potpuno analogan način, to ne znači nužno da su te dvije stvari ili pojave iste ili iste vrste. Kako je to moguće? Čini se da bi to moralo biti tako da bi dvije stvari, za koje imamo isto objašnjenje, morale biti iste. Ipak nije tako. Poslužimo se jednostavnim primjerom iz fizike. Formula za silu gravitacijskog privlačenja glasi:

$$F = m_1 m_2 / r^2$$

Formula za elektrostatičko privlačenje glasi ovako:

$$F = q_1 q_2 / r^2$$

Vidimo da su ova dva matematička izraza potpuno jednaka. Međutim nikome ne pada na pamet izjednačiti te dvije sile i tvrditi da je to jedna te ista stvar, a još manje pada na pamet da netko eliminira jednu od njih i kaže kako ona ne postoji i da se tu radi o manifestaciji jedne te iste stvari odnosno sile. Izraz za gravitacijsku silu bio je, od strane Newtona, formuliran ranije (objavljeno 1689. u njegovim Principia) nego što je formuliran izraz za elektrostatičku silu od strane Coulomba. Netko je mogao reći, nakon što je formuliran Coulombov izraz, da nema potrebe imati novu vrstu sile, nego da je to ustvari neka vrsta manifestacije gravitacijske sile budući da je apstraktni matematički opis isti. Naravno, postoje daljnje karakteristike koje razlikuju ove dvije sile i one se, u ovom slučaju vrlo brzo i jasno manifestiraju. Prema Newtonovom zakonu gravitacijskog privlačenja, gravitacijska sila između dva objekta jednaka je umnošku masa tih dvaju objekata podijeljenom s kvadratom udaljenosti između tih objekata; Coulombova sila jednaka je umnošku električnih naboja podijeljenim s kvadratom udaljenosti između dvaju objekata nositelja tih naboja. Mase objekata nisu isto što i električni naboji. Već tu se vidi razlika u fizikalnim entitetima. Međutim, iste količine davat će iste rezultate izračunavanja i oblik zakona je isti:

$$F = x_1 x_2 / r^2$$

Pa ipak, dakle, te dvije stvari nisu iste i nitko ih ne poistovjećuje. Također i u mnogim daljnjim karakteristikama gravitacijska sila se razlikuje od električne i jasno je da su to dva potpuno različita fizikalna entiteta. Ukoliko te dvije sile i pokazuju iste karakteristike i ukoliko su isti izrazi koji ih opisuju, one ih pokazuju samo do neke granice i izrazi su isti samo do neke granice, a od tih granica one se počinju razlikovati, kao i fizikalni izrazi. Zbog tih djelomičnih ekvivalentnosti u opisu i ponašanju, ne možemo eliminirati jednu nauštrb druge ili, još gore, obje. No, onakvo jasno

koji ih opisuju, one ih pokazuju samo do neke granice i izrazi su isti samo do neke granice, a od tih granica one se počinju razlikovati, kao i fizikalni izrazi. Zbog tih djelomičnih ekvivalentnosti u opisu i ponašanju, ne možemo eliminirati jednu naučnu drugu ili, još gore, obje. No, onakvo jasno razlikovanje kakvo imamo između električne i gravitacijske sile, ne mora biti tako očigledno i jasno kod drugih stvari. Neke stvari mogu biti u mnogim dijelovima iste te se počinju razlikovati u nekoj točki koja nije tako odmah očigledna i jasna. Zato isti izrazi mogu opisivati i svjesno i nesvjesno - mehaničko - operiranje a da negdje ipak postoji razlika. Samo, može biti da je to razlika koju još nismo pronašli. Sasvim plauzibilno možemo tvrditi daje svijest činjenica koju treba objasniti i da ne treba nikakvo daljnje opravdanje za postojanje te činjenice nego da je potrebno objašnjenje za takvu činjenicu - što je omogućava i što je čini takvom kakva jest. Ako neka teorija kao što su to uvjeti 1-6 o kojima smo raspravljali, ne daje razliku između onog što smatramo svjesnim i onoga za što nikada ne bismo tvrdili da je svjesno, tada se čini da ta teorija nije dobra i adekvatna pa nju trebamo eliminirati ili nadopuniti nekim karakteristikama koje će ukazati na razliku svjesno-nesvjesno.

Osim svega, kada eliminativist ili mentalni nihilist izriče i tvrdi svoju poziciju, tada se pretpostavlja da su upotrijebljene sposobnosti i kapaciteti koji su doveli do tih zaključaka, a to su mentalne sposobnosti i kapaciteti. Također, samo tvrđenje svoje pozicije je izražavanje svog pogleda, dakle, vjerovanja da je taj pogled argumentiran i istinit. Eliminativist vjeruje u svoju teoriju. Izlaganje eliminativizma široj publici - znanstvenoj ili neznanstvenoj, svejedno, zahtijeva upotrebu jezika. No sama upotreba jezika pretpostavlja da oni koji upotrebljavaju jezik imaju razumijevanje jezika. Razumijevanje jezika je nešto što dalje pretpostavlja i svjesnost, jer smo često svjesno angažirani u razumijevanju tuđih diskursa i proizvodnji vlastitog. Tako se čini da je samo formuliranje i izricanje eliminativističke teorije bilo koje vrste zapravo nekonzistentno.

Čak ukoliko smatramo da ovo nije fer kritika, jer, ukoliko bismo doista imali kompletnu znanost u eliminativističkom smislu, koja bi onda pokazala naravno, da eliminativist ne vjeruje, ali niti vjeruje, u svoju teoriju jer bi ovi mentalni pojmovi bili zamijenjeni drugima, neurofiziološkima i fizikalnima, još uvijek se čini da znanost ne ide u tom smjeru i da ovaj

razlikovanje kakvo imamo između električne i gravitacijske sile, ne mora biti tako očigledno i jasno kod drugih stvari. Neke stvari mogu biti u mnogim dijelovima iste te se počinju razlikovati u nekoj točki koja nije tako odmah očigledna i jasna. Zato isti izrazi mogu opisivati i svjesno i nesvjesno - mehaničko - operiranje, a da negdje ipak postoji razlika. Samo, može biti da je to razlika koju još nismo pronašli. Sasvim plauzibilno možemo tvrditi daje svijest činjenica koju treba objasniti i da ne treba nikakvo daljnje opravdanje za postojanje te činjenice nego da je potrebno objašnjenje za takvu činjenicu - što je omogućava i što je čini takvom kakva jest. Ako neka teorija kao što su to uvjeti 1-6 o kojima smo raspravljali, ne daje razliku između onog što smatramo svjesnim i onoga za što nikada ne bismo tvrdili da je svjesno, tada se čini da ta teorija nije dobra i adekvatna pa nju trebamo eliminirati ili nadopuniti nekim karakteristikama koje će ukazati na razliku svjesno-nesvjesno.

Osim svega, kada eliminativist ili mentalni nihilist izriče i tvrdi svoju poziciju, tada se pretpostavlja da su upotrijebljene sposobnosti i kapaciteti koji su doveli do tih zaključaka, a to su mentalne sposobnosti i kapaciteti. Također, samo tvrđenje svoje pozicije je izražavanje svog pogleda, dakle, vjerovanja da je taj pogled argumentiran i istinit. Eliminativist vjeruje u svoju teoriju. Izlaganje eliminativizma široj publici - znanstvenoj ili neznanstvenoj, svejedno, zahtijeva upotrebu jezika. No sama upotreba jezika pretpostavlja da oni koji upotrebljavaju jezik imaju razumijevanje jezika. Razumijevanje jezika jest nešto što dalje pretpostavlja i svjesnost, jer smo često svjesno angažirani u razumijevanju tuđih diskursa i proizvodnji vlastitog. Tako se čini da je samo formuliranje i izricanje eliminativističke teorije bilo koje vrste zapravo nekonzistentno. Čak ukoliko smatramo da ovo nije fer kritika, jer, ukoliko bismo doista imali kompletnu znanost u eliminativističkom smislu, koja bi onda pokazala naravno, da eliminativist ne vjeruje, ali niti vjeruje, u svoju teoriju, jer bi ovi mentalni pojmovi bili zamijenjeni drugima, neurofiziološkima i fizikalnima, još uvijek se čini da znanost ne ide u tom smjeru i da ovaj argument ima neku uvjerljivost. Ako se nekome čini da ovaj posljednji argument ipak nema uvjerljivost, mislim da su ostali argumenti ionako dovoljni za odbacivanje navedenih eliminativizama.²

² Ovaj rad se temelji na jednom dijelu moje doktorske disertacije. želio bih se zahvaliti Goranu Švobu, Juri Zovku,

Komentirano [U113]: Dodatak.

argument ima neku uvjerljivost. Ako se nekome čini da ovaj argument ipak nema uvjerljivost, mislim da su ostali argumenti ionako dovoljni za odbacivanje navedenih eliminativizama.

Tomislavu Janoviću, Zvonku Culjku, Mari Grbiću, Ivanu Macanu, Lini Veljaku, Nenadu Mišćeviću, Marijanu Palmoviću, Slavku Brkiću, Dragani Sekulić i, last but not least, Anici Škrinjarić, Renati Pečnjak i Branku Pečnjaku na pruženim raznim oblicima pomoći.

Komentirano [U114]: Napomena o temeljenju članka na jednom dijelu Pečnjakove disertacije.

Slučaj 2.4

Usporedba članka Davora Pećnjaka „Eliminacija eliminativizma” iz 2002. godine objavljenog u časopisu Prolegomena 1(1/2002) (LIJEVO) s tekstom Davora Pećnjaka i Tomislava Janovića „Prema dualizmu” iz 2013. godine (IBIS-grafika, 2014) (DESNO)

Uvodni komentar

Pećnjak, Janović - Prema dualizmu, 2014., str. 10:

“Prije nego što uopće počnemo s izlaganjem dualističkih argumenata i teorija, željeli bi prvo odbaciti poziciju koja smatra da mentalno uopće ne postoji. Kada bi ova pozicija bila točna, onda niti ova, niti milioni drugih knjiga o umu i mentalnom, ne bi imale o čemu razglabati! Ne mislimo da ova pozicija nije izuzetno zanimljiva, a mislimo i to da je dobro formulirana te je nije lako odbaciti. No ipak se to može učiniti (vidi Pećnjak 2002 za širju elaboraciju – ovaj dio knjige temelji se na dijelu tog članka).”

Na ovome je mjestu dana opaska da se drugo poglavlje knjige iz 2014. temelji na dijelu članka Davora Pećnjaka iz 2002. godine pod naslovom Eliminacija eliminativizma. U usporedbi koja slijedi vidljivi su i citirani dijelovi teksta koje autori preuzimaju iz članka, ali i preuzimanja iz članka koja u knjizi iz 2014. navode bez navodnih znakova. Ponovno upućujemo da je preuzeti tekst izvorno objavljen u okviru disertacije Davora Pećnjaka.

U članku Eliminacija eliminativizma na kraju rada dana je sljedeća opaska u fusnoti:

² Ovaj rad se temelji na jednom dijelu moje doktorske disertacije. želio bih se zahvaliti Goranu Švobu, Juri Zovku, Tomislavu Janoviću, Zvonku Culjku, Mari Grbiću, Ivanu Macanu, Lini Veljaku, Nenadu Miševiću, Marijanu Palmoviću, Slavku Brkiću, Dragani Sekulić i, last but not least, Anici Škrinjarić, Renati Pećnjak i Branku Pećnjaku na pruženim raznim oblicima pomoći.

Tekst članka se gotovo u cijelosti podudara s tekstom disertacije Davora Pećnjaka (vidi Primjer 2.3). Preuzeti tekst disertacije ne navodi se u navodnim znacima ni u članku iz 2002., ni u knjizi iz 2014.

str. 20 (do 21):

Najpoznatija pozicija u filozofiji uma koja želi eliminirati mentalne entitete i mentalne pojmove kojima se danas služimo jest tzv. eliminativni materijalizam, odnosno, kako gaje zgodno nazvao Foster (1991), mentalni nihilizam. Prema tome, kad bi se ispunio program eliminativnog materijalizma, niti u običnom niti u znanstvenom rječniku ne bi bilo mjesta za pojmove poput »vjerovanje«, »želja«, »osjećaj«, »percepcija« itd., a niti za pojam »svijest«; ovi pojmovi ne bi ni na što referirali, što znači da ne bi postojali, i da ustvari ne postoje, fenomeni za koje se sada čini da postoje. Ukratko, sav inventar uma, a također i sama svijest, prema ovoj teoriji ne postoji kao činjenica odnosno stanje/proces u svijetu, odnosno u našim glavama. To znači da,

str. 10 (do 11):

Kad bi se ispunilo ono što zagovara ideja eliminativnog materijalizma, niti u običnom, niti u znanstvenom rječniku, ne bi više bilo mjesta za pojmove koji nam sada, prema eliminativistima, zapravo „predznanstveno“ označavaju mentalno – a to su pojmovi poput “vjerovanje”, “želja”, “osjećaj”, “percepcija” itd., a ne bi bilo mjesta niti za pojam “svijest”; ovi pojmovi ne bi ni na što referirali, a ako nemaju referenta, to znači da ne bi postojali, i da u stvari ne postoje, entiteti, događaji ili fenomeni za koje se čini da postoje (a uvjerenje u postojanje tih entiteta i događaja nam učvršćuje, na krivi način, prema eliminativistima, naša „predznanstvena“ svakodnevna ali nelegitimna uporaba ovih navedenih pojmova). Sve ono što nam pučka, pa i znanstvena psihologija govori - da um sadrži

zapravo, ne postoje niti vjerovanja, želje, percepcije, nego samo neurofiziološki procesi ili stanja, koji se sastoje ili se reduciraju na fizičke procese i stanja. No, ta će redukcija biti takva da neće ostaviti mjesta za svijest, vjerovanja, želje itd., kao posebne fizičke entitete, nego će ona biti takve vrste da će se ovi pojmovi, kao što se sada upotrebljavaju, pokazati toliko nekoherentnima da će reduciranje na kraju zapravo eliminirati potrebu za ovim pojmovima te će se na taj način vidjeti da ovi entiteti ni ne postoje. Osnovni argument temelji se prvenstveno na razlikovanju između tzv. pučke psihologije i znanstvene psihologije (vidi npr. Horgan i Woodward, 1990, Mišćević, 1990, Stich, 1983). Na strani znanstvene psihologije su i oni znanstveni pristupi koji se mogu nazvati kognitivne znanosti, među kojima je, po-gotovo za eliminativiste, najzanimljivija i najistaknutija neuroznanost. U zreloj i cjelovitoj kognitivnoj znanosti, a pogotovo u neuroznanosti, više neće biti niti jednog pojma iz pučke psihologije, a to implicira da neće biti mjesta niti za ono na što bi se ti pojmovi referirali; dakle nema niti entiteta (vidi Rorty, 1965, 1970, Churchland, P. S. 1986, 1997, Churchland, P. M. 1979, 1981, 1984, 1985, 1989, Stich, 1983, Wilkes, 1984, 1988).

str. 21:

U takvoj koncepciji zdravog razuma običnih ljudi javljaju se pojmovi kao što su vje-rovanja, želje, strahovi, djelovanje, svjesno, nesvjesno, osjeti itd. Ti pojmovi su također međusobno povezani u zakonoliku mrežu odnosa, jer za svako objašnjenje i predviđanje potrebne su neke korelacije odnosno zakonitosti. Mi, kao obični ljudi, možemo s velikom i katkada zapanjujućom točnošću predviđati reakcije, postupke, raspoloženja, djelovanja itd. drugih ljudi (Pinker, 1997). To je nesumnjivo točno i to nam je potrebno radi čisto praktičnih ciljeva i u nekom dubljem smislu (ili plicem, rekli bi neki) radi vlastitog preživljavanja (vidjeti Levin, 1984, radi zanimljivog pogleda na problem tuđih svijesti odnosno tuđih umova).

str. 21 (do 22):

Prema tome, smatraju materijalistički eliminativisti, ovo je degenerativni program koji treba potpuno zamijeniti nečim drugim, tj.

kao specifično mentalno (vjerovanja, želje, percepcija, osjeti, svijest itd.) prema ovoj teoriji ne postoji kao činjenica odnosno stanje/proces u svijetu, odnosno u našim glavama. To znači da, zapravo, ne postoje niti vjerovanja, želje, percepcije, nego samo neurofiziološki procesi ili stanja, koji se sastoje ili se reduciraju na fizičko-kemijske procese i stanja. Redukcija, za razliku od fizikalista koji smatraju da mentalno kao specifičnost postoji (vidi npr. Bickle 2003) bit će takva da se neće moći govoriti o svijesti, vjerovanjima, željama, osjetima itd., kao posebnim fizičkim entitetima, nego će oni biti takve vrste da će se ovi pojmovi, kao što se sada rabe, pokazati toliko nekoherentnima da će reduciranje na kraju zapravo eliminirati potrebu za ovim pojmovima te će se na taj način vidjeti da ovi entiteti ni ne postoje. Da bismo razumjeli argument, kažimo da se on temelji prvenstveno na razlikovanju pučke psihologije i znanstvene psihologije (vidi npr. Horgan and Woodward 1990, Mišćević 1990, Stich 1983). Na strani znanstvene psihologije su i oni znanstveni pristupi koji se mogu nazvati kognitivne znanosti, među kojima je, pogotovo za eliminativiste, najzanimljivija i najistaknutija neuroznanost. U zreloj i cjelovitoj kognitivnoj znanosti, a pogotovo u neuroznanosti, više neće biti niti jednog pojma iz pučke psihologije, a to implicira da neće biti mjesta niti za ono na što bi se ti pojmovi referirali; dakle, nema niti tih entiteta.

str. 12:

Kada se zdrav razum tako konceptualizira, dolazi se do pojmova kao što su vjerovanja, želje, strahovi, djelovanje, svjesno, nesvjesno, osjeti itd. Ti pojmovi su također međusobno povezani u zakonoliku mrežu odnosa jer za svako objašnjenje i predviđanje potrebne su neke korelacije odnosno zakonitosti. Mi, kao obični ljudi, možemo s velikom i katkada zapanjujućom točnošću predviđati reakcije, postupke, raspoloženja, djelovanja itd. drugih ljudi. To je nesumnjivo točno i to nam je potrebno radi čisto praktičnih ciljeva i u nekom dubljem smislu (ili plicem, rekli bi neki) radi vlastitog preživljavanja (vidi Levin 1984 o problemu tuđih svijesti odnosno tuđih umova).

str. 12 (do 13):

Ali, ako se to učini onda imamo slijedeće: neurofiziologija rabi sasvim druge metode – i

kognitivnom znanosti i na kraju neurofiziologijom. Ona će upotrebljavati sasvim drugu pojamovnu aparaturu i tako će svi ovi entiteti koji vuku porijeklo iz degenerirane pučke psihologije kao degenerirane teorije uma, biti izbačeni iz, prvo, zrele znanosti, a onda i iz ontolo-gije, tj. postojanja. Sudbina pojmova kao što su »svijest«, »propozicionalni stav«, »vjerovanje«, »osjećanje« i tako redom, bit će ista kao i sudbina pojmova »flogiston«, »elan vital« i sličnih, u fizici, kemiji ili biologiji. Ovi pojmovi su izbačeni iz tih znanosti i ne postoje entiteti, procesi ili pojave za koje se neko vrijeme mislilo da ovi pojmovi označavaju. No, analogija nije dobra. Pomoću flogistona pokušalo se nešto objasniti, a to je bila pojava sagorijevanja. Flogistonska teorija to nije uspjela te je »flogiston« kao pojam izbačen iz znanosti, a kao entitet izbačen je iz ontologije. No, pojava koju se trebalo objasniti i dalje je ostala - sagorijevanje nije bilo izbačeno iz fizike ili kemije ili iz inventara pojava koju i »pučka fizika« poznaje da se događa. Flogiston je zamijenjen drugim objašnjenjem - kisikom - i tako je sagorijevanje zadovoljavajuće objašnjeno. Ni tada sagorijevanje nije prestalo postojati (vidi i npr. Flanagan, 1992).

Još nešto što onda zbunjuje eliminativističke materijaliste jest da navedenim pojmovima pridaju teoretski status, jer im se čini da su oni ovdje da bi nešto objasnili - kao i flogiston. No ovi naši mentalni pojmovi nisu teoretski pojmovi niti teoretski entiteti (o teoretskim pojmovima i entitetima vidi npr. Hacking, 1983, Sesardić, 1986, O'Hear, 1989, Berčić, 1995).

Svijest jest neopažljivi entitet, ali nije teoretski entitet niti je »svijest« teoretski pojam. Teoretski entiteti uvode se u znanost da bi se objasnile razne pojave, ali svijest nije pojam pomoću kojeg se nešto objašnjava; naprotiv, svijest jest nešto što treba objasniti. Zato eliminativisti misle da se svijest treba izbaciti iz rječnika zrele znanosti, tj. neurofiziologije, ili čak, ako se pokaže da se neurofiziologija može reducirati na fiziku, onda naravno iz fizike. No, jasno je da taj pojam neće, kao niti propozicionalni stavovi ili osjeti, biti upotrijebljen u završnoj teoriji, jer završna će teorija biti explanans, dok će pojmovi kao što su svijest, osjeti, iskustvo, percepcija, propozicionalni stavovi itd. uvijek ostati ono što jesu - explanandumi, dakle entiteti koje treba objasniti. Loše bi bilo da explanans sadrži iste one pojmove koje je htio ili trebao objasniti

eksperimentalne i teoretske, drugu pojamovnu aparaturu i drugačiju klasifikaciju entiteta, pa će tako svi ovi entiteti koji vuku porijeklo iz degenerirane pučke psihologije kao degenerirane teorije uma, biti izbačeni iz, prvo, zrele znanosti a onda i iz ontologije tj. postojanja. Sudbina pojmova kao što su "svijest", "propozicionalni stav", "vjerovanje", "osjećanje" i tako redom, bit će ista kao i sudbina pojmova "flogiston", "elan vital" i sličnih, u fizici, kemiji ili biologiji. Ovi pojmovi su izbačeni iz tih znanosti i danas smatramo da ne postoje entiteti, procesi ili pojave za koje se neko vrijeme mislilo da ovi pojmovi označavaju. No, analogija nije dobra. Pomoću flogistona pokušalo se nešto objasniti, a to je bila pojava sagorijevanja. Flogistonska teorija to nije uspjela te je "flogiston" kao pojam izbačen iz znanosti a kao entitet izbačen je iz ontologije. No, pojava koju se trebalo objasniti i dalje je ostala - sagorijevanje nije bilo izbačeno iz fizike ili kemije ili iz inventara pojava koju i "pučka fizika" poznaje da se događa. Flogiston je zamijenjen drugim objašnjenjem - kisikom - i tako

je sagorijevanje objašnjeno zadovoljavajuće. Ni tada sagorijevanje nije prestalo postojati (Flanagan 1992). Mislim također da eliminativistički materijalisti navedenim pojmovima pridaju teoretski status jer im se čini da su oni uvedeni da bi nešto objasnili kao i flogiston. Mentalni pojmovi koje rabi pučka psihologija nisu teoretski pojmovi niti teoretski entiteti (o teoretskim pojmovima i entitetima vidi npr. Hacking 1983, Sesardić 1986, O'Hear 1989, Berčić 1995). Svijest kao subjektivno stanje/proces nije nešto što je opažljivo kao što su opažljivi predmeti u našoj okolini: krune hrvatskih kraljeva, igračke, nuklearne bojeve glave te ljudska, pa tako i naša vlastita, tijela. U tom smislu, sama svijest jest neopažljiva. Ali, to ne znači da je ona teoretski entitet niti da je pojam "svijest" teoretski pojam. Teoretski pojmovi i teoretski entiteti, kao što su to "elektron", "inflacijska epoha u ranom svemiru" itd., uvode se u znanost da bi se ono što je nepoznato i što zahtijeva objašnjenje, objasnilo. Stanje "svijesti" je potpuno drugačije: ona je ono što se treba objasniti! "Svijest" nije nešto pomoću čega se nešto drugo objašnjava. Ono što nas zanima je to kako je moguće da u ovom svijetu postoji nešto takvo subjektivno kao što je svijest? Budući da "svijest" nije teoretski pojam i jasno je da taj pojam neće, kao niti "propozicionalni stavovi" ili "osjeti", biti sastavni dio završne teorije, jer završna teorija će biti explanans dok će pojmovi

str. 22:

Naravno, ova posebnost jest i korijen filozofskog problema tuđih svijesti. Ali, zanemarujući taj problem, mi možemo reći da ne opažamo direktno niti svoju svijest, već kada opažamo svijest, mi smo angažirani u samo-svjesnoj aktivnosti koja nije istovjetna samoj svijesti. Predmet samo-svijesti jest svijest, ali predmet svijesti nije svijest.

Prava analogija bila bi slijedeća: zamislimo predznanstvenu zajednicu koja igra biljar. Oni su izvrsni igrači, ali nemaju pojma o mehaničkim fizikalnim zakonitostima niti o bilo čemu važnom iz fizike. I većina današnjih igrača biljara, a i igrača u drugim sportovima, u stvari je u istoj takvoj situaciji kao što je i ova naša predznanstvena zajednica. Biljarske kugle odbijaju se nakon udaraca međusobno i od zidova onako kako se već odbijaju itd. Iako su vrsni igrači, ovim predznanstvenjacima je to ipak jako čudnovato kako se sve to događa baš kako se događa. Ipak, naslućuju da tu moraju postojati neka pravila odnosno zakonitosti kako i zašto se na biljarskom stolu sve događa kako se događa. Oni bi mogli ovako eliminativistički razmišljati: iza kretanja kugli i njihovih međusobnih sudara, odbijanja i kretanja nakon sudara mora postojati nešto što to objašnjava - to su neke zakonitosti (fizikalno-mehaničke) koje na njih prirodno djeluju. Jednog dana netko će uspjeti formulirati te zakonitosti; to će biti zrela znanost koja će u potpunosti objasniti kretanja kugli i njihove međusobne sudare, odbijanja i kretanja nakon sudara. U rječniku te znanosti neće, naravno, biti mjesta za pojmove biljarska kugla, biljarski stol, su-dar, odbijanje itd.

str. 22:

Takva znanost imat će svoje precizne pojmove kao što su masa, brzina, impuls, količina gibanja, kut, sinus, kosinus itd., te matematički formulirane odnose, pomoću kojih će se potpuno objasniti sve ono što se događa na biljarskom stolu. Tako znači, biljarski stolovi, biljarske kugle, te njihovi sudari, odbijanja itd., zapravo ne postoje i te entitete treba eliminirati.

Naravno, nitko živ ili barem rijetko tko bi tako razmišljao. Stvar je u tome da se pojave na biljarskom stolu objasne, a ne da se eliminiraju; pojave na biljarskom stolu su ono što imamo kao »grube« činjenice za koje tražimo objašnjenje, po mogućnosti jedinstveno, koje će objasniti sva kretanja na biljarskom stolu, a možda i šire - sve

kao što su svijest, osjeti, iskustvo, percepcija, propozicionalni stavovi itd. uvijek ostati ono što jesu – explanandumi, dakle entiteti, stanja/procesi koje treba objasniti.

str. 13 (do 14):

Iz ovoga i proizlazi problem tuđih svijesti. Ali, zanemarujući taj problem, mi možemo reći da ne opažamo direktno niti svoju svijest, već kada opažamo svijest, mi smo angažirani u samo-svjesnoj aktivnosti koja nije istovjetna samoj svijesti. Predmet samo-svijesti jest svijest, ali predmet svijesti nije svijest. Pogledajmo slijedeću analogiju (Pećnjak 2002, str. 21-22): “Zamislimo predznanstvenu zajednicu koja igra biljar. Oni su izvrsni igrači ali nemaju pojma o mehaničkim fizikalnim zakonitostima niti o bilo čemu važnom iz fizike. Većina i današnjih igrača biljara, a i igrača u drugim sportovima, u stvari je u isto takvoj situaciji kao što je i ova naša predznanstvena zajednica. Biljarske kugle odbijaju se nakon udaraca međusobno i od zidova onako kako se već odbijaju itd. Iako su vrsni igrači, ovim predznanstvenjacima je to ipak jako čudnovato kako se sve to događa baš kako se događa. Ipak, naslućuju da tu moraju postojati neka pravila odnosno zakonitosti kako i zašto se na biljarskom stolu sve događa kako se događa. Oni bi mogli ovako eliminativistički razmišljati: iza kretanja kugli i njihovih međusobnih sudara, odbijanja i kretanja nakon sudara mora postojati nešto što to objašnjava – to su neke zakonitosti (fizikalno-mehaničke) koje prirodno djeluju na njih. Jednog dana netko će uspjeti formulirati te zakonitosti; to će biti zrela znanost koja će u potpunosti objasniti kretanja kugli i njihove međusobne sudare, odbijanja i kretanja nakon sudara. U rječniku te znanosti neće naravno biti mjesta za pojmove biljarska kugla, biljarski stol, sudar, odbijanje itd.

str. 14:

Takva znanost imat će svoje precizne pojmove kao što su masa, brzina, impuls, količina gibanja, kut, sinus, kosinus itd., te matematički formulirane odnose, pomoću kojih će se potpuno objasniti sve ono što se događa na biljarskom stolu. Tako znači, biljarski stolovi, biljarske kugle, te njihovi sudari, odbijanja itd. zapravo ne postoje i te entitete treba eliminirati.” Kada se suočimo sa ovakvom situacijom ili ovakvim tipovima situacija, onda ovo nije način na koji postupamo. “Stvar jest u tome da se pojave na biljarskom stolu objasne a ne da se eliminiraju; pojave na biljarskom stolu su ono što imamo kao

vrste kretanja ili barem neke klase kretanja i izvan biljarskih stolova; tako je i npr. svijest te njen fenomenalni karakter »gruba« činjenica, kao uostalom i percepcija i propozicionalni stavovi, koja traži svoje objašnjenje i razlikovanje u odnosu na ne-svjesno. Objašnjenjem kretanja na biljarskom stolu ne eliminiramo objekte od kojih se sastoji to gibanje pa ni objašnjenjem svijesti i mentalnosti ne eliminiramo svijest, pro- pozicionalne stavove, emocije, osjete, percepciju.

str. 22 (do 23):

Tu se na mala vrata ušuljao problem tuđih svijesti, odnosno tuđih umova, koji je težak i neriješen filozofski problem: kako mi doživljavamo samo vlastitu svijest i imamo introspektivni uvid samo u svoj vlastiti um, pa tako ne znamo da li i drugi subjekti imaju umove i da li su na isti način svjesna bića, dovoljno je i nije zabrinjavajuće ako imamo čisto fizikalno-ne-uroznanstvene opise ljudskog »mišljenja«, »osjećanja«, »percipiranja« i »djelovanja«, koji u sebi nema ništa različito od bilo kakvih drugih znanstvenih opisa događaja u prirodi i svemiru koji uopće ne uključuju bilo što posebno psihološki i čisto su »mehanički« ili statistički. Vjerujem da eliminativistički materijalisti imaju introspektivni pristup svojim vlastitim svijestima, tj. vjerujem da i oni imaju svijest, ali oni su spremni žrtvovati vlastite svijesti koja je za svakog od njih, kao uostalom i za svakoga tko ima svijest, samo jedna svijest, samo jedan takav entitet, a budući da većinu ostalih svijesti, ako uopće postoje, ionako ne introspektiramo, onda je dovoljan eliminativistički pristup svijesti, tj. ona nam nije potrebna. Jedna svijest se lako žrtvuje, pogotovo kada znanost tako lijepo napreduje.

No, ako postoji introspektivni pristup svijesti, onda je dovoljno da postoji barem jedno biće i barem jedan introspektivno-svjesni događaj kod tog bića da bi barem ono zahtijevalo objašnjenje tog događaja, odnosno da je taj događaj drugačiji od ostalih događaja i zahtijeva drugačije objašnjenje (Foster, 1991). Barem jedno takvo biće postoji - to je pisac ovih redaka - te tako fizikalno-kemijsko-neurološko objašnjenje koje eliminira svijest, svjesne propozicionalne stavove i svjesno razmišljanje na osnovi njih, te ostalo specifično mentalno, nije zapravo zadovoljavajuće jer nije potpuno. Ovdje imamo

»grube« činjenice za koje tražimo objašnjenje, po mogućnosti jedinstveno, koje će objasniti sva kretanja na biljarskom stolu a možda i širje - sve vrste kretanja ili barem neke klase kretanja i izvan biljarskih stolova; tako je i npr. svijest te njen fenomenalni karakter »gruba« činjenica, kao uostalom i percepcija i propozicionalni stavovi, koja traži svoje objašnjenje i razlikovanje u odnosu na ne-svjesno. Objašnjenjem kretanja na biljarskom stolu ne eliminiramo objekte od kojih se sastoji to gibanje pa ni objašnjenjem svijesti i mentalnosti ne eliminiramo svijest, propozicionalne stavove, emocije, osjete, percepciju.» (Pećnjak 2002, str. 22)

str. 15 (do 16):

Dakle, za eliminativiste bi bilo dovoljno i nije nikakav problem, iako oni to nigdje eksplicitno ne navode, ali smatramo da je djelomično i u tome stvar, da imamo čisto neuroznanstveni odnosno fizičko-kemijski opis i objašnjenje ljudskog »mišljenja«, »osjećanja«, »percipiranja« i »djelovanja« koji u sebi nema ništa različito od bilo kakvih drugih znanstvenih opisa događaja u prirodi i svemiru. Ti opisi i objašnjenja ne uključuju bilo što mentalno i psihološko i čisto su »mehanički« ili statistički. To su onda zapravo samo opisi i objašnjenja rada mozga te nema više nikakvih mentalnih pojmova u tim opisima i objašnjenjima. Vjerujem da eliminativistički materijalisti imaju introspektivni pristup svojim vlastitim svijestima, tj. vjerujem da i oni imaju svijest, ali oni su spremni žrtvovati vlastite svijesti koja je za svakog od njih, kao uostalom i za svakoga tko ima svijest, samo jedna svijest, samo jedan takav entitet, a budući da u sve ostale svijesti, ako uopće postoje, ionako nemamo introspektivni uvid, onda proizlazi iz eliminativističkog stava da je dovoljan upravo takav, eliminativistički, pristup svijesti i mentalnim pojmovima tj. oni nam nisu potrebni. No, mi mislimo slijedeće: »ako postoji introspektivni pristup svijesti onda je dovoljno da postoji barem jedno biće i barem jedan introspektivno-svjesni događaj kod tog bića da bi barem on zahtijevao objašnjenje tog događaja, odnosno da je taj događaj drugačiji od ostalih događaja i zahtijeva drugačije objašnjenje« (Foster 1991). Barem dva takva bića postoje – to su pisci ovih redaka – te tako fizikalno-kemijsko-neurološko objašnjenje koje eliminira svijest, svjesne propozicionalne stavove i svjesno razmišljanje na osnovi njih te ostalo specifično mentalno, nije zapravo zadovoljavajuće jer nije potpuno. Ovdje imamo situaciju kada smo

situaciju kada smo suočeni s jednom izvjesnom pojavom koja zahtijeva objašnjenje, a ne eliminaciju. Svjesnost jest »gruba« činjenica, a ne objašnjenje nečeg.

Neurofiziologija i biofizika mozga danas su vrlo napredovale te eliminativistički materijalisti imaju određeni kredit kada toliko povjerenja polažu u te fizikalne znanosti; međutim, iz samih takvih objašnjenja koja danas imamo, još se ne vidi kako svjesnost izranja iz ne-svjesnog. Ovdje pod ne-svjesnim mislim na čisto neurofiziološki ili fizikalno-kemijski opis raznih događaja. Iz pojmova šiljativ, akcijski potencijal, razlika potencijala, norepinefrin, 5-hidroksitriptamin, izmjena molekula natrija s molekulama kalija na taj-i-taj način, u tom-i-tom vremenskom intervalu i u toj-i-toj količini (Guyton, 1963, Greenfield, 1995), itd., zaista se ne vidi kako slijedi zamišljanje ili doživljavanje zalaza sunca sa zadarske rive ili osjećaj jake pospanosti ili razmišljanje o crnim rupama u svemiru.

str. 25 (do 26):

Kada pogledamo što kaže Wilkes (1984,1988) u vezi samog pojma »svijest«, vidimo ustvari da ona opisuje jasne slučajeve svijesti i jasne slučajeve onog što nije svjesno. No ona također opisuje te inzistira na slučajevima koji su u sredini između tih jasnih polova, koji zaista jesu problematični, kao da su oni glavni i krucijalni. No oni to nisu. Wilkes razmatra npr. subliminalnu percepciju ili hipnotička stanja. Oni jesu zanimljivi za znanost da bi se objasnili, ali o njima ne ovisi velika većina slučajeva koji ili jesu ili nisu slučajevi svijesti vrlo jasno. Prvo možemo pronaći za jasne slučajeve što ih čini svjesnima za razliku od nespvesnih - jasno nespvesnih. S vremenom ćemo se pomicati, s napredovanjem relevantnih znanosti, po spektru, pa ćemo i za nejasne slučajeve jednog dana znati jesu li to slučajevi u kojima ćemo subjektu pridati svjesnost ili nespvesnost. Osim toga, slučajevi u sredini spektra javljaju se puno rjeđe nego slučajevi na krajevima spektra - koji su uobičajeni i jasni i koji nas najviše interesiraju da ih objasnimo kako to i što ih to čini svjesnima.

suočeni s jednom izvjesnom pojavom koja zahtijeva objašnjenje, a ne eliminaciju. Svjesnost jest "gruba" činjenica a ne objašnjenje nečeg." (Pečnjak 2002, str. 22-23). Kognitivna znanost, a naročito neurofiziologija i biofizika mozga, danas su razvijene znanstvene discipline te se eliminativistički materijalisti naročito naslanjaju i imaju povjerenja u te "fizikalne" znanosti; ipak, koliko god bile razvijene ove discipline, njihovo stanje je još uvijek takvo, a što kažu i sami neuroznanstvenici, da nam ni blizu ne pruža neko objašnjenje kako bi subjektivna svjesnost bila ostvarena samo fizičko-kemijskim procesima.

Dakle, velika većina fizičkih i kemijskih stanja i procesa u našem svemiru su samo to - fizička i kemijska stanja i procesi – i nemju nikakvu daljnju subjektivnost – oni su nespvesni. Što se tiče mozga, ovdje pod ne-svjesno mislim na čisto neurofiziološki ili fizikalno-kemijski opis raznih događaja. Takav opis rabi pojmove šiljati val, akcijski potencijal, razlika potencijala, norepinefrin, 5-hidroksitriptamin, izmjena molekula natrija s molekulama kalija na taj-i-taj način, u tom-i-tom vremenskom intervalu i u toj-i-toj količini (Guyton 1963, Greenfield 1995), itd. No, iz samih tih pojmova i njihovih kombinacija zaista se ne vidi kako slijedi doživljavanje zalaza Sunca sa zadarske rive ili osjećaj jake pospanosti ili razmišljanje o crnim rupama u svemiru.

str. 17 (do 18):

Ramotrit ćemo i jedno nešto drugačije eliminativističko stajalište: „kada pogledamo što kaže Kathleen Wilkes (1984, 1988) u vezi samog pojma "svijest", vidimo u stvari da ona opisuje jasne slučajeve svijesti i jasne slučajeve onog što nije svjesno. No ona također opisuje te inzistira na slučajevima koji su u sredini između tih jasnih polova, a koji zaista jesu problematični, kao da su oni glavni i krucijalni. No oni to nisu. Wilkes razmatra npr. subliminalnu percepciju ili hipnotička stanja. Oni jesu zanimljivi za znanost da bi se objasnili, ali o njima ne ovisi velika većina slučajeva koji ili jesu ili nisu slučajevi svijesti i to vrlo jasno. Prvo možemo pronaći za jasne slučajeve što ih čini svjesnima za razliku od nespvesnih - jasno nespvesnih. S vremenom ćemo se pomicati, s napredovanjem relevantnih znanosti, po spektru, pa ćemo i za nejasne slučajeve jednog dana znati jesu li to slučajevi u kojima ćemo subjektu pridati svjesnost ili nespvesnost. Osim toga, slučajevi u sredini spektra javljaju se puno rjeđe nego slučajevi na krajevima spektra - koji su uobičajeni i jasni i

Ako pogledamo još neke primjere koje daje Wilkes, vidimo da su to patološki slučajevi - npr. slučajevi kada su oštećeni vizualni dijelovi mozga ili neka mentalna bolest. Ne možemo u žarište staviti nekoliko nejasnih slučajeva i na osnovi njih tvrditi da je općenito pojam svijesti nejasan ili heterogen kada imamo mnoštvo uobičajenih slučajeva kod kojih točno znamo napraviti i zdravorazumsku, pučku, i znanstvenu klasifikaciju. Patološki i nejasni slučajevi ne mogu, metodološki, biti kameni temeljci prema kojima razlikujemo, klasificiramo i objašnjavamo veliku većinu uobičajenih slučajeva. Patološki slučajevi, tj. istraživanje takvih slučajeva, samo nam pomaže da što jasnije odredimo za što više slučajeva kako riješiti problem i da bi za normalne slučajeve dali što precizniju klasifikaciju, a ne da bismo, neriješenim patološkim slučajevima, još više zamutili i ono što nam je prilično jasno bez njih. Tehnika lezija (Sekuler i Blake, 1994, str. 17-18) koristi se da bi se ono što još nije adekvatno objašnjeno, razjasnilo usporedbom s normalnim i uobičajenim, kada ipak već dobro poznajemo to normalno i uobičajeno funkcioniranje. Naravno da pomoću te tehnike možemo i za uobičajeno funkcioniranje izvući neke zaključke i rafiniranija objašnjenja, ali takvi slučajevi nisu primarni za opća objašnjenja kako uobičajeno funkcionira svijest.

Čak i ukoliko, a to se uvijek događa, ostane nekoliko slučajeva u sredini, mislim da je čak i zrela znanost spremna prihvatiti i nekoliko nerazjašnjenih slučajeva koje možemo klasificirati ili ovako ili onako, ukoliko većinu problema možemo jasno objasniti. Prema tome, nekoliko središnjih slučajeva između svijesti i ne-svijesti ne može biti temelj za to da svijest kao pojam i pojava trebaju biti eliminirani. Također, Wilkes daje funkcionalističke karakterizacije uloga koje mentalna stanja koja navodi imaju - pa njezini zaključci više pogađaju funkcionalističko stajalište koje bi onda bilo neadekvatno za objašnjenje svijesti, nego što pogađaju to da je sam pojam ili da su sama ta stanja koja karakteriziramo kao svjesna stanja, nejasna. Prema funkcionalističkoj teoriji, navodi Wilkes, neka stanja se ne mogu razlikovati - npr. ona ne može razriješiti problem izvrnutog spektra (pa možda niti »izvrnutih misli« - vidi Bealer, 1984). To je argument protiv funkcionalizma! Ovime se ne eliminira sam problem zato jer ga teorija ove vrste nije riješila!

koji nas najviše interesiraju da ih objasnimo kako to i što ih to čini svjesnima. Ako pogledamo još neke primjere koje daje Wilkes, vidimo da su to su patološki slučajevi – npr. slučajevi kada su oštećeni vizualni dijelovi mozga ili neka mentalna bolest. Ne možemo u žarište staviti nekoliko nejasnih slučajeva i na osnovi njih tvrditi da je općenito pojam svijesti nejasan ili heterogen kada imamo mnoštvo uobičajenih slučajeva kod kojih točno znamo napraviti i zdravorazumsku, pučku, i znanstvenu klasifikaciju. Patološki i nejasni slučajevi ne mogu, metodološki, biti kameni temeljci prema kojima razlikujemo, klasificiramo i objašnjavamo veliku većinu uobičajenih slučajeva. Patološki slučajevi, tj. istraživanje takvih slučajeva, samo nam pomaže da što jasnije odredimo za što više slučajeva kako riješiti problem i da bi za normalne slučajeve dali što precizniju klasifikaciju, a ne da bismo, neriješenim patološkim slučajevima, još više zamutili i ono što nam je prilično jasno bez njih. Tehnika lezija (Sekuler and Blake 1994, str. 17-18) koristi se da bi se ono što još nije adekvatno objašnjeno, razjasnilo usporedbom s normalnim i uobičajenim, kada ipak već dobro poznajemo to normalno i uobičajeno funkcioniranje. Naravno da pomoću te tehnike možemo i za uobičajeno funkcioniranje izvući neke zaključke i rafiniranija objašnjenja, ali takvi slučajevi nisu primarni za opća objašnjenja kako uobičajeno funkcionira svijest. Čak i ukoliko, a to se uvijek događa, ostane nekoliko slučajeva u sredini, mislim da je čak i zrela znanost spremna prihvatiti i nekoliko nerazjašnjenih slučajeva koje možemo klasificirati ili ovako ili onako, ukoliko većinu problema možemo jasno objasniti. Prema tome, nekoliko središnjih slučajeva između svijesti i ne-svijesti ne može biti temelj za to da svijest kao pojam i pojava trebaju biti eliminirani. Također, Wilkes daje funkcionalističke karakterizacije uloga koje mentalna stanja koja navodi imaju - pa njezini zaključci više pogađaju funkcionalističko stajalište koje bi onda bilo neadekvatno za objašnjenje svijesti, nego što pogađaju to da je sam pojam ili da su sama ta stanja koja karakteriziramo kao svjesna stanja, nejasna. Prema funkcionalističkoj teoriji, navodi Wilkes, neka stanja se ne mogu razlikovati – npr. funkcionalizam ne može razriješiti problem izvrnutog spektra (pa možda niti “izvrnutih misli” – vidi Bealer 1984). To je argument protiv funkcionalizma! Ovime se ne eliminira sam

	problem zato jer ga teorija ove vrste nije riješila!“ (Pećnjak 2002, str. 24-25).
--	--

3. Formalna analiza prema značajkama jezične korektnosti, uređenosti i opreme teksta

Stručno povjerenstvo/18 bilježi da u impresumu „knjige (rada a3), *Prema dualizmu*, Zagreb: IBIS-grafika, 2013. (ISBN: 953-6927-76-9)“, priložene u natječajnu dokumentaciju, nisu navedeni lektor, grafički oblikovatelj, prijelom, korektor i tiskara, što je svakomu prosuditelju, članu stručnoga povjerenstva trebalo jasno naznačiti kako je riječ o datoteci neprikladnoj i nespremnoj za objavu, a ne o „knjizi“, „prihvaćenoj za objavljivanje“.

U literaturi „knjige (rada a3), *Prema dualizmu*, Zagreb: IBIS-grafika, 2013. (ISBN: 953-6927-76-9)“ (str. 89–96) navedeno je 138 bibliografskih jedinica, ali u samom korpusu knjige (str. 5–87) ne upućuje se na čak 15 (petnaest) knjiga s toga popisa. Stoga se nameće zaključak da su knjige:

Banić-Pajnić, E. et al. (eds.) (2004): *Interpreting Tradition & Modernity*, Zagreb: Institut za filozofiju

Block, N., Flanagan, O., Güzeldere, G. (eds.) (1997): *The Nature of Consciousness*, Cambridge, Mass.: A Bradford Book, MIT Press

Carroll, J. W. (ed.) (2004): *Readings on Laws of Nature*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press

Descartes, R. (1911b): *The Philosophical Works of Descartes*, prijevod na engleski: Haldane, E.S. i Ross, G.R.T., Cambridge: Cambridge University Press

French, P., Wettstein, H. and Uehling, T. (eds.) (1984): *Midwest Studies in Philosophy IX*, Morris: University of Minnesota Press

Gödel, K. (1986b): *Collected Works*, vol. I, edited by Feferman, S., Dawson, J. W., Kleene, S. C., Moore, G. H., Solovay, R. M., van Heijenoort, J., Oxford: Oxford University Press

Koons, R. C. and Bealer, G. (eds.) (2010): *The Waning of Materialism*, Oxford: Oxford University Press

Lycan, W. (ed.) (1990): *Mind and Cognition*, Oxford: Blackwell

O'Connor, T. and Robb, D. (eds.) (2003): *Philosophy of Mind*, New York and London: Routledge

Peacocke, C. (2001b): „Does Perception have a Nonconceptual Content?“, *Journal of Philosophy*, vol. 98.

Putnam, H. (1975e): *Mind, Language and Reality*, *Philosophical Papers*, Volume 2, Cambridge: Cambridge University Press

Robinson, H. (ed.) (1993c): *Objections to Physicalism*, Oxford: Clarendon Press

Rorty, R. (1970a): „In Defense of Eliminative Materialism“, *Review of Metaphysics*, vol. 24.

Savage, C. W. (ed.) (1978): *Minnesota Studies in the Philosophy of Science IX*, Minneapolis: University of Minnesota Press

Warner, R. and Szubka, T. (eds.) (1994): *The Mind-Body Problem*, Oxford and Cambridge, Mass.: Blackwell

dodane u Literaturu iz opsegovnih razloga, a ne zbog toga što se u korpusu „izvornoga znanstvenoga djela“ na njih upućuje.

Istodobno se u „knjizi (radu a3)“ upućuje na dva naslova čiji bibliografski opis nigdje nije donesen. U knjizi se 14 puta (na str. 27, 28, 29, 30) upućuje na djelo Swinburne 1986., ali njega u literaturi nema. Na str. 9 čitatelja se upućuje na djelo Rorty 1970., ali ni njega u literaturi nema.

Pravila grafičke struke i standardni operativni postupak u nakladništvu traže da se knjiga lektorira prije nego se prelomi, a niz gramatičkih i pravopisnih netočnosti u tekstu tzv. knjige „Prema dualizmu“ svjedoči da rukopis knjige nije pregledao jezikoslovni stručnjak.

Čitanjem „knjige“ otkrivaju se mnogobrojne, sustavne jezikoslovne pogreške i neurednosti, koje se mogu svrstati u 12 skupina:

- 1. Nepoznavanje kratkoga i dugoga odraza jata (nerazlikovanje -ije i -je):** cjelosti (str. 78 namjesto: cijelosti), dijeljivosti (20, dvaput: djeljivosti), iznjeti (31: iznijeti), izvjeste (56: izvijeste), izvjestiti (61: izvijestiti), neriješiv (75: nerješiv), prenjeti (52: prenijeti), promjenio (21: promijenio), redosljed (52: redosljied), rijeđe (16: rjeđe), samo-svjesnoj (12: samosvjesnoj), slijedova (23: sljedova), slijedove (23 dvaput: sljedove), slijedovi (23 i 30: sljedovi), svijetova (32: svjetova, *NB citat je iz citata, Chalmers, 1996, str. 57*), svijetove (33: svjetove), svijetovima (33: svjetovima), svješću (78: sviješču), Zahtjevalo (59: Zahtijevalo) i zaljevaju (52: zalijevaju).
- 2. Nepravilno pisanje niječnice:** nemora (5: ne mora), neznamo (76 triput: ne znamo).
- 3. Izostavljanje ili gutanje slova:** argumetiranju (55: argumentiranju), Dotupnost (64: Dostupnost), dugačije (72: drugačije), eksplicitno (14: eksplicitno), elimintivizam (18: eliminativizam), fizički (34: fizički), fizikalno (8: fizikalno), individualnu (36: individualnu), jedoj (73: jednoj), konzstentnost (73: konzistentnost), materijlano (20: materijalni), misoni (47: misaoni), mterijalistima (7: materijalistima), nefizičko (49: nefizičko), nemju (15: nemaju), objašnjavli 77: objašnjavali), objašnjnje (14: objašnjenje, *NB citat je iz citata, Prolegomena 2002.!*), osjti (10: osjeti), pojedinačom (31: pojedinačnom), ponašnja (41: ponašanja), Ramotrit (16: Razmotrit), razmišljane (50: razmišljanje), razmsliti (29: razmisliti), satoji (14: sastoji), tenutku (81: trenutku), trentku (36: trenutku), univezumu (37: univerzumu), uzrokvati (5: uzrokovati), vlatitim (14: vlastitim).
- 4. Izostavljanje ili gutanje sloga:** identita (27: identiteta)
- 5. Prebacivanje slova:** fiziakalna (8: fizikalna), instnacirano (29: instancirano), nefizikalanih (7: nefizikalnih), nematerijlani (21: nematerijalni), odnsono (8 i 71: odnosno), prizanje (17: priznaje), zannstvene (15: znanstvene).
- 6. Pisanje pogrešnoga slova:** konzekvenciji (70: konsekvenciji), nega (67: nego), oo (42: od).
- 7. Nepotrebno ubacivanje ili dodavanje suvišnoga slova:** aktivitrao (68: aktivirao), dallje (5: dalje), doživljajvanju (55: doživljavanju), enititete (13: entitete, *NB citat je iz citata, Prolegomena 2002.!*), jedninki (8: jedinki), našii (64: naši), Perema (44: Prema), Rasparava (8: Rasprava), sliučajeva (16: slučajeva), smatarao (20: smatrao)

- 8. Nepotrebno ubacivanje ili dodavanje suvišnoga sloga:** abukus (70 dvaput: abak), zanemaririti (42: zanemariti).
- 9. Nepotrebno ubacivanje ili dodavanje suvišne riječi:** koji koji (72: koji), na na (6 i 72: na), neki neki (81: neki).
- 10. Fonetiziranje latinskoga:** area strijata (62 dvaput: area striata).
- 11. Pisanje spojnice sustavno je neujednačeno u niječnicama** (primjerice: 33 puta nefizički i deset puta ne-fizički) **i na kraju retka**, tj. prečesto suprotno pravilima rastavljanja na slogove (7: nar-avno; 9: vjer-ovanje; 9: postojan-je; 10: ponašan-je; 11: korel-acije; 15: nesv-jesni, razmišl-janje; 19: med-itaciji; 30: individ-ualni; 33: kval-iteta; 35: objašnjen-je; 41: usm-jerenost; 51: nam-ijenjen; 52: epifenom-enaliste; 57: bil-jarske; 65: stol-jeća...).
- 12. Neujednačnost broja pisaca, miješanje jednine i množine**, primjerice: mislim (12, 15 i 16) : mislimo (9, 15, 18, 19, 44, 59, 63 i 65).

Izložene pojedinosti nedvosmisleno upućuju na zaključak kako se u ovom slučaju nije riječ o tekstu koji bi bio priređen za tisak.

U Zagrebu, 4. prosinca 2018.

Stručno povjerenstvo

dr. sc. Mislav Kukoč, redoviti profesor
u trajnom zvanju, predsjednik

dr. sc. Ivo Džinić, izvanredni profesor, član

dr. sc. Hrvoje Jurić, izvanredni profesor, član

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
STUDIA CROATICA

Temeljem članka 37. stavka 3. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (Narodne novine, broj 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 2/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15 i 131/17), Rješenja Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa 17. studenog 2008. (klasa UP/I-640-03/08-03/00007, ur. broj 533-08-08-0002) o dodjeli matičnosti Hrvatskim studijima u znanstvenom polje filozofije, Prijedloga od 23. kolovoza 2018. (klasa 053-01/18-2/0001, ur. broj 380-1/1-18-009) za razrješavanje, u zakonski propisanoj proceduri, pravnih posljedica napredovanja doc. dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika, Odluke privremenoga Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu od 28. rujna 2018. (klasa 640-01/18-2/0010, ur. broj 380-1/1-18-008) o pokretanju postupka preispitivanja Mišljenja i prijedloga Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu od 3. prosinca 2013. radi izbora u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika, Izvješća Stručnoga povjerenstva od 4. prosinca 2018. (klasa 602-04/18-2/0010, ur. broj 380-3/4-18-073) radi davanja mišljenja o ispunjenju uvjeta i utemeljenosti prijedloga za izbor u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti, polju filozofije, privremeno Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu na 4. sjednici u XXVII. akademskoj godini održanoj 5. prosinca 2018. donijelo je

O D L U K U

- I. Stavlja se izvan snage Mišljenje i prijedlog Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, klasa 640-01/13-2/64, ur. broj 380-1/1-13-6, od 3. prosinca 2013.
- II. Utvrđuje se da pristupnik doc. dr. sc. Tomislav Janović u trenutku izbora u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika nije ispunjavao propisane uvjete za izbor.
- III. Pokreće se postupak oduzimanja znanstvenoga zvanja višega znanstvenoga suradnika doc. dr. sc. Tomislavu Janoviću u skladu s člankom 37. stavkom 2. točkom 1. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (Narodne novine, broj 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 2/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15 i 131/17).
- IV. Predmet se upućuje na provedbu Matičnomu odboru za područje humanističkih znanosti – polje filozofije i teologije.
- V. Ova Odluka stupa na snagu danom donošenja.

Obrazloženje

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu znanstvena su ustanova upisana u Upisnik znanstvenih organizacija Ministarstva znanosti i obrazovanja pod brojem 226. Rješenjem Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa 17. studenog 2008. (klasa UP/I-640-03/08-03/00007, ur. broj 533-08-08-0002) ovlaštene su za provedbu dijela postupka izbora u znanstveno zvanje u znanstvenom području humanističkih znanosti, znanstvenom polju

filozofije, a sukladno članku 37. stavku 3. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju ovlašteni su pokrenuti postupak oduzimanja znanstvenoga zvanja.

Na prijedlog Stručnoga povjerenstva imenovanoga na elektroničkoj sjednici Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu održanoj od 29. rujna do 2. listopada 2013., koje je 29. studenoga 2013. za pristupnika dalo svoje mišljenje o ispunjenju uvjeta iz članka 6. točke 6. Pravilnika o uvjetima za izbor u znanstvena zvanja (Narodne novine, broj 84/05), dana 3. prosinca 2013. Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija donijelo je Mišljenje i prijedlog, klasa 640-01/13-2/64, ur. broj 380-1/1-13-6, od 3. prosinca 2013. temeljem kojega je Matični odbor za područje humanističkih znanosti – polje filozofije i teologije, Odlukom klasa UP/I-640-03/13-01/2099, ur. broj 355-06-04-14-0002, od 16. siječnja 2014. bio izabrao doc. dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti, polju filozofije.

Dana 23. kolovoza 2018. član privremenoga Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija prof. dr. sc. Ante Čović, znanstveni savjetnik u trajnom zvanju, u području humanističkih znanosti, polju filozofije, podnio je Prijedlog (klasa 053-01/18-2/0001, ur. broj 380-1/1-18-009) za razrješavanje, u zakonski propisanoj proceduri, pravnih posljedica napredovanja doc. dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika.

Dana 28. rujna 2018. Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija jednoglasno je donijelo Odluku o pokretanju postupka preispitivanja Mišljenja i prijedloga Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, klasa 640-01/13-2/64, ur. broj 380-1/1-13-6, od 3. prosinca 2013. i Odluke Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, klasa 640-01/12-2/56, ur. broj 380-1/1-12-5, od 11. veljače 2014., te je, radi davanja mišljenja o ispunjenju uvjeta i utemeljenosti prijedloga za izbor u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti, polju filozofije, kao i u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednoga profesora u znanstvenom području humanističkih znanosti, polju filozofije, imenovalo stručno povjerenstvo u sastavu: prof. dr. sc. Mislav Kukoč, predsjednik, izv. prof. dr. sc. Ivo Džinić, član, i izv. prof. dr. sc. Hrvoje Jurić, član.

Stručno je povjerenstvo 4. prosinca 2018. podnijelo Izvješće (klasa 602-04/18-2/0010, ur. broj 380-3/4-18-073) s mišljenjem o ispunjenju uvjeta i utemeljenosti prijedloga za izbor doc. dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti, polju filozofije, s prijedlozima. Kao sastavni dio Izvješća izrađena je *Usporedna i formalna analiza teksta koji je pod naslovom Prema dualizmu (IBIS-grafika, 2014.) priložen 22. studenoga 2013. u Prijavi na natječaj za izbor u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednoga profesora*, 80 str. Izvješću je priložen analizirani tekst koji je u postupku izbora doc. dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika bio priznat kao jedan od nužnih uvjeta „knjiga (rad a3)“ za izbor. Tekst je bio deklariran kao knjiga u tisku (*Prema dualizmu*, Zagreb: IBIS-grafika, 2013.) i vrijednovan je s 11,25 bodova.

Stručno povjerenstvo je u Izvješću utvrdilo da se tekst pod naslovom *Prema dualizmu* (IBIS-grafika, 2014.), koji je 22. studenoga 2013. priložen u Prijavi na natječaj, ne može priznati kao objavljena znanstvena knjiga niti kao tekst knjige priređene za tisak, odnosno kao znanstveni rad a3 kao nužni uvjet za izbor u zvanje višega znanstvenoga suradnika. Privremeno stručno vijeće Hrvatskih studija na sjednici održanoj 5. prosinca 2018. prihvatilo

je Izvješće Stručnoga povjerenstva i utvrdilo da pristupnik, prema natječajnoj dokumentaciji koju je predao 22. studenoga 2013., nije ispunjavao nužne uvjete niti je, bez teksta vrjednovanoga kao knjiga (rad a3), imao dostatan broj bodova za izbor u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika, te je jednoglasno odlučilo kao u izrjeci.

POUKA O PRAVNOM LIJEKU: Protiv ove odluke posebna žalba nije dopuštena, nego se ona može pobijati samo u žalbi protiv konačne odluke Matičnoga odbora.

U Zagrebu, 5. prosinca 2018.

Klasa: 640-01/18-2/0014

Ur. broj: 380-1/1-18-018

Pročelnik

izv. prof. dr. sc. Mario Grčević

Dostaviti:

1. Matični odbor za polje filozofije i teologije
2. Doc. dr. sc. Tomislav Janović
2. Služba za opće, pravne i kadrovske poslove
3. Pismohrana

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
STUDIA CROATICA

AGENCIJA ZA ZNANOST I
VISOKO OBRAZOVANJE
ZAGREB

6.12.2018

U Zagrebu, 5. prosinca 2018.
Klasa: 602-04/18-2/0001
Ur. broj: 380-1/1-18-277

**Matičnomu odboru za područje humanističkih znanosti –
polja filozofije i teologije**

c/o Agencija za znanost i visoko obrazovanje
Nacionalno vijeće za znanost
Donje Svetice 38/5
10000 Zagreb

**Predmet: Prijedlog za provedbu postupka oduzimanja znanstvenoga zvanja višega
znanstvenoga suradnika dr. sc. Tomislavu Janoviću**

Poštovani,

dostavljamo dokumentaciju uz prijedlog za provedbu postupka oduzimanja znanstvenoga zvanja višega znanstvenoga suradnika dr. sc. Tomislavu Janoviću kako slijedi:

1. Odluka privremenoga Znanstveno-nastavnog vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu od 28. rujna 2018. (klasa 640-01/18-2/0010, ur. broj 380-1/1-18-008) o pokretanju postupka preispitivanja Mišljenja i prijedloga Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, klasa 640-01/13-2/64, ur. broj 380-1/1-13-6, od 3. prosinca 2013. i Odluke Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, klasa 640-01/12-2/56, ur. broj 380-1/1-12-5, od 11. veljače 2014.
2. Izvješće Stručnoga povjerenstva od 4. prosinca 2018. (klasa 602-04/18-2/0010, ur. broj 380-3/4-18-073) radi davanja mišljenja o ispunjenju uvjeta i utemeljenosti prijedloga za izbor u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti, polju filozofije, kao i u znanstveno-nastavno zvanje i na radno mjesto izvanrednoga profesora u znanstvenom području humanističkih znanosti, polju filozofije, u postupku preispitivanja Mišljenja i prijedloga Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, klasa 640-01/13-2/64, ur. broj 380-1/1-13-6, od 3. prosinca 2013. i Odluke Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, klasa 640-01/12-2/56, ur. broj 380-1/1-12-5, od 11. veljače 2014. s dodatcima uz izvješće, koji su njegov sastavni dio:

- a) Usporedna i formalna analiza teksta koji je pod naslovom *Prema dualizmu* (IBIS-grafika, 2014.) priložen 22. studenoga 2013. u Prijavi na natječaj za izbor u znanstveno-nastavno zvanje izvanrednoga profesora, 80 str., potpisan od svih članova Stručnoga povjerenstva
 - b) Tekst *Prema dualizmu* (Zagreb: IBIS-grafika, 2014., 182 stranice), koji je u postupku izbora doc. dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika bio priložen, deklariran kao knjiga u tisku (*Prema dualizmu*, Zagreb: IBIS-grafika, 2013.) i priznat kao jedan od nužnih uvjeta „knjiga (rad a3)“ za izbor, i vrjednovan s 11,25 bodova.
3. Odluku privremenoga Znanstveno-nastavnoga vijeća Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu od 5. prosinca 2018. (klasa 640-01/18-2/0010, ur. broj 380-1/1-18-008)
 4. Odluku Matičnoga odbora za polje filozofije i teologije od 16. siječnja 2014. izboru dr. sc. Tomislava Janovića u znanstveno zvanje višega znanstvenoga suradnika u znanstvenom području humanističkih znanosti – polje filozofija (klasa UP/I-640-03/13-01/2099; ur. broj 355-06-04-14-0002).

Dokumentacija se predaje i u elektroničkom obliku na priloženom USB-u.

Predlaže se Matičnomu odboru za polja filozofije i teologije da, u skladu s člankom 37. stavkom 4. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (Narodne novine, broj 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 2/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15 i 131/17), prihvati prijedlog, koji je Znanstveno-nastavno vijeće Hrvatskih studija donijelo na sjednici 5. prosinca 2018. i provede postupak oduzimanja znanstvenoga zvanja višega znanstvenoga suradnika dr. sc. Tomislavu Janoviću.

S poštovanjem,

Pročelnik

izv. prof. dr. sc. Mario Grčević